

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

โดย

รศ.ดร.สุรัชัญญา ทองรักษ์

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเรื่อง วัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้รับความร่วมมืออย่างดียิ่งจากผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา ทั้งเจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้นำชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในชุมชนตะโหมดและชุมชนบางแก้ว จ. พัทลุง ที่เลือกเป็นกรณีศึกษา และชาวบ้านจากชุมชนอื่น ๆ เช่น ที่ชุมชนชะรัด อ.กงหรา ชุมชนนาปะขอ อ.บางแก้ว จ. พัทลุง ชุมชนตะเคี๋ยะ และ ชุมชนแดนสงวน อ.ระโนด ชุมชนทุ่งตำเสา อ.หาดใหญ่ ชุมชนเขาพระ อ.รัตภูมิ จ. สงขลา ผู้วิจัยขอขอบพระคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง

ผู้วิจัยขอขอบคุณ ที่ปรึกษาโครงการ รศ. ดร. สมยศ ทุ่งหว้า และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ช่วยให้ข้อชี้แนะที่เป็นประโยชน์แก่การวิจัย และขอขอบคุณผู้ช่วยวิจัย นางสาว สุชีรา แก้วรักษ์ และนางสาวนิสากร สารานพกุล

ขอขอบคุณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) โดยเฉพาะฝ่ายชุมชน ที่ให้การอุดหนุนด้านเงินทุนในการวิจัยในครั้งนี้ และที่สำคัญขอขอบคุณ ผู้ประสานงานกลุ่มโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ผศ. ยงยุทธ ชูแวน ที่เป็นผู้ประสานงานที่ดีคอยติดตามการทำวิจัยอย่างใกล้ชิด และขอขอบคุณนักวิจัยกลุ่มโครงการประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทุกท่าน ที่ให้กำลังใจและสนับสนุนซึ่งกันและกันในการทำวิจัยให้สำเร็จลุล่วง

ผู้วิจัย

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร
โครงการวิจัยเรื่อง วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้
บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

การวิจัยเรื่องวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เป็นโครงการวิจัยหนึ่งภายใต้กลุ่มโครงการวิจัยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคใต้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โครงการนี้มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรกับเหตุ-ปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอก 2) เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ที่ดินและป่าไม้ ผ่านลักษณะการใช้ ผลประโยชน์ที่ได้ ทักษะคติ และแรงจูงใจ และปัญหาที่ดำรงอยู่ ทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะ และลักษณะร่วมของท้องถิ่นต่าง ๆ ในมิติเวลาที่ต่างกันของเกษตรกร ที่ทำนาทั้งในและนอกเขตชลประทาน และของเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา สวนไม้ผล และเลี้ยงกุ้งกุลาดำ 3) เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โดยรวมของท้องถิ่น (total history) ในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา และ 4) เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการทบทวนเพื่อตระหนักถึงปัญหาและเงื่อนไขความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารมือสองจากการจัดกลุ่มสนทนา จากการสัมภาษณ์ key informants และจากการจัดสัมมนาร่วมกับชุมชนวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative analysis) ทั้งในภาพรวมของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา และกรณีศึกษาชุมชนเจาะลึก 2 ชุมชน

พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา มีพื้นที่ประมาณ 9,807 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 6.13 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ พัทลุงทั้งจังหวัด สงขลา 12 อำเภอ/กิ่งอำเภอ และ 2 อำเภอตอนล่างของจังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากจะเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นหลายอย่างของภาคใต้แล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม มีประชากรประมาณ 1.2 ล้านคน ทรัพยากรดินและป่าไม้มีความสำคัญกับชุมชนนี้มาก เพราะประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบส่วนใหญ่มีอาชีพหลักทางการเกษตร แต่ผลพวงจากการใช้ทรัพยากรในอดีตที่ขาดการวางแผน ขาดการจัดการที่เหมาะสม และความขัดแย้งในนโยบายของรัฐ ประกอบกับแรงกดดันด้านประชากร ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติเกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก ปัญหาที่พบรุนแรง คือ การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน และการเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากการทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แตกต่างกันสภาพของพื้นที่และทรัพยากร ซึ่งสามารถแบ่งชุมชนหรือเขตที่ตั้งของชุมชนออกได้เป็น 3 เขต ชุมชนในเขตภูเขาและควน ชุมชนในเขตที่ราบตอนกลาง และ ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มชายทะเล โดยชุมชนในเขตภูเขาและควน เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนในเขตพื้นที่ทางตะวันตกสุดของลุ่มทะเลสาบ ผู้คนในชุมชนเขตนี้นักมีอาชีพหลักในการทำสวน ซึ่งอาจจะเป็นสวนยางพาราหรือสวนผลไม้ในระยะหลัง ทำไร่ ซึ่งอาจจะเป็นข้าวไร่หรือพืชไร่อื่น ๆ หางของป่า และทำนาตอน ชุมชนในเขตทุ่งราบตอนกลาง จัดเป็นชุมชนใหญ่ของลุ่มทะเลสาบ เป็นชุมชนในเขตที่มีพื้นที่กว้างที่สุดของลุ่มทะเลสาบ คนในชุมชนนี้ชีวิตผูกพันกับการทำนาเป็นหลัก อาจมีอาชีพการทำสวนและการเลี้ยงสัตว์เสริมบ้าง เขตทุ่งราบตอนกลางนี้นับเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญที่สุดของลุ่มทะเลสาบและของภาคใต้ และชุมชนในเขตที่ราบลุ่มชายทะเล เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มรอบ ๆ ทะเลสาบ ห่างจากชายฝั่งลึกเข้าไปเฉลี่ยประมาณ 10 กิโลเมตร ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตนี้นักมีวิถีชีวิตผูกพันกับชาวประมง ทำนา และมีอาชีพการเกษตรอื่นเสริมบ้าง

วัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่างปี พ.ศ.2442-

ปัจจุบัน (พ.ศ.2543)

ผลการศึกษาพบว่า ในบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน (พ.ศ.2543) พื้นที่ส่วนใหญ่ (75.51 %) ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรคือ ทำสวนยางพารา (42.22%) ทำนา (27.34%) พื้นที่ป่าไม้ (17.97%) ไม้ผล (4.45%) และเลี้ยงกุ้งกุลาดำ (1.24%) โดยพื้นที่สวนยางพารา พื้นที่สวนไม้ผล และพื้นที่ป่าไม้จะอยู่ในเขตภูเขาและควนทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ พื้นที่ทำนาจะอยู่ในเขตที่ราบตอนกลางและที่ราบชายฝั่งทะเล และพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำกระจายอยู่ในบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีนัยสำคัญของพื้นที่ในช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมาคือ การบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้เป็นสวนยางพารา บุกเบิกป่าในที่ลุ่มเป็นที่ทำนา เปลี่ยนจากพื้นที่สวนยางพาราเป็นสวนไม้ผล และเปลี่ยนจากพื้นที่ทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

ระหว่างปี พ.ศ. 2442 - สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2489) ในภาพรวมของลุ่มทะเลสาบสงขลาวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เพราะทรัพยากรฯ ในขณะนั้นยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนยังคงเป็นพื้นที่ป่าไม้ ทำนา ทำสวนยาง และทำสวนไม้ผลและไม้ยืนต้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนในยุคนี้ ค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะการบุกเบิกพื้นที่เพื่อการทำนาและการทำสวนยาง เนื่องจากจำนวนประชากรในพื้นที่ยังมีน้อย และความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ยังเรียบง่าย อยู่อย่างพอเพียง จากทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ การผลิตยังใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม การเข้าไป

เกี่ยวข้องกับระบบตลาดยังมีอยู่จำกัด แม้ว่าจะมีการผลิตข้าวและยางพาราเพื่อการค้าแล้วก็ตาม เทคโนโลยีที่ทันสมัยที่จะนำมาใช้เพื่อช่วยพัฒนาการผลิตและการใช้ทรัพยากรยังมีน้อย การคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก โดยเฉพาะการขนส่งจากชนบทมาสู่เมืองหรือสถานีรถไฟยังลำบาก นโยบายรัฐที่สนับสนุนให้มีการจับจองที่ดินเพื่อการเพาะปลูก ประกอบกับปัจจัยด้านความต้องการของตลาดและข้าวจูงใจ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคนี้ค่อนข้างมาก การที่รัฐสนับสนุนให้นายทุนจีนบุกเบิกที่ดินเพื่อสกัดกั้นอิทธิพลของทุนตะวันตก ทำให้ชาวจีนมีการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนาและทำสวนยางพาราขนาดใหญ่จำนวนไม่น้อย สำหรับผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัดมาก และความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในสยุคนี้มีค่อนข้างน้อย

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ชุมชนลุ่มทะเลสาบมีประสบการณ์เรื่องข้าวยาก หมากร้าง ประกอบกับราคายางดีมาก กระตุ้นให้มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำนาและสวนยางมากขึ้นแม้ว่าในช่วงแรก วิธีการบุกเบิกและการผลิตยังเป็นแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานในครัวเรือน แต่หลังปี พ.ศ.2505 เป็นต้นมา รูปแบบการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไป มีปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะการแทรกแซงจากรัฐ ทั้งในในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานด้านถนนหนทางและนโยบายด้านการเพาะปลูก เข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ชาวนาเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ไถนาและหลังจากนั้นใช้รถไถเดินตาม ควบคู่กับการชลประทานของรัฐซึ่งขยายเพิ่มขึ้นมากในปี พ.ศ.2513 มีการส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี ควบคู่กับการใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูข้าว การปฏิวัติเขียวแพร่หลายมากขึ้น เมื่อชาวนาเริ่มพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น ประกอบกับการจัดการที่ไม่สู้ดีนัก เมื่อราคาข้าวตก ชาวนาเริ่มมีปัญหาหรือเสี่ยงต่อการขาดทุน และอาการเช่นนี้เริ่มปรากฏประมาณปี พ.ศ.2520 โดยเฉพาะในพื้นที่ทำนาได้ปีละครั้ง พื้นที่ถือครองจำกัด แต่ในพื้นที่เขตชลประทานที่ทำนาได้อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และมีพื้นที่ถือครองมาก ชาวนายังคงประกอบอาชีพนี้ต่อไปได้โดยไม่มีปัญหามากนัก

การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนยางในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล โดยในปี พ.ศ.2543 มีมากกว่า 2 ล้านไร่บริเวณลุ่มทะเลสาบ 1 ใน 6 ของพื้นที่ปลูกยางทั่วประเทศ ปัจจัยที่มีบทบาทมากต่อการขยายพื้นที่ปลูกยางนอกจากด้านการตลาดแล้ว คือ นโยบายการสนับสนุนของรัฐโดยการประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ที่สนับสนุนให้ชาวสวนยางใช้ยางพันธุ์ดี ควบคู่กับการการแนะนำดูแลรักษาที่ดี และในช่วงปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าฯ มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางเพิ่มมากขึ้นมากและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์

ประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ด้วยปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งภายในและภายนอกชุมชนลุ่มทะเลสาบ การประกอบอาชีพทำนาและทำสวนยางมีปัญหาเพิ่มขึ้น การขยายตัวของประชากร

การเข้าไปเกี่ยวข้องกับพิงพากับระบบตลาดมาก ทศนคติการใช้ชีวิตเปลี่ยน ให้ความสำคัญกับเงินตรา มากจนเกินไป การใช้ประโยชน์ที่ดินก็เปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองต่อปัจจัยดังกล่าว มีพื้นที่สวน ยางพาราจำนวนมากถูกเปลี่ยนไปเป็นสวนไม้ผล พื้นที่ทำนาถูกเปลี่ยนไปเป็นไร่นาสวนผสม และที่ โดคเด่นมากคือ จากพื้นที่นาเป็นพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำ โดยหวังว่าการใช้ประโยชน์จากที่ดินเหล่านั้น จะทำให้เขามีรายได้เพิ่มขึ้น จนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำลายป่า และการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเป็นพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำได้ส่งผลกระทบต่อทางด้านลบ อย่างมหาศาล

วัตฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่างปี พ.ศ.2442-

ปัจจุบัน (พ.ศ.2543) : กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนเก่าแก่ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบสงขลา เชิงเขา บรรทัด อยู่ติดกับป่า อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมาก ปัจจุบัน การใช้ประโยชน์ที่ดิน หลักของชุมชนคือ การทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนไม้ผล

ในยุคก่อน (2442-2489) คนในชุมชนอยู่กันอย่างเรียบง่าย การยังชีพอาศัยผลผลิตจากป่า เป็นหลักยกเว้นข้าวได้จากการทำนาและทำไร่ การทำนา ทำเพียงเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ใช้วิธี การผลิตแบบดั้งเดิม แรงงานในครัวเรือน ป่าไม้ของชุมชนในสมัยนั้นมีทั้งป่าต้นน้ำลำธาร และป่าใน ที่ราบหรือป่าไม้เบญจพรรณ ชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่าเบญจพรรณเป็นหลัก ไม่เข้าไปในป่าต้น น้ำ ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรที่เป็นทรัพย์สินร่วม (common property) โดยไม่มีความขัดแย้ง ตัวอย่างเช่น มีการจัดสรรทรัพยากรต้นยางคนละ 100 ต้น สำหรับคนในชุมชนที่สนใจ ผลผลิตจากป่าที่ สำคัญและเป็นแหล่งรายได้คือ น้ำมันยาง น้ำผึ้ง และหวาย นำไปขายให้กับชุมชนที่อยู่ใกล้ทะเลสาบ จนกระทั่งมีทางรถไฟ จึงนำของป่าไปขายที่ตลาดบางแก้วและตลาดหารเทา เมื่อได้เงินมานำไปซื้อ ของจำเป็น เช่น กะปิ เกลือและหม้อดิน ชุมชนตะโหมดเริ่มนำยางมาปลูกครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ.2463-64 แต่คนในชุมชนขณะนั้นไม่มีความรู้เรื่องยางจึงไม่สนใจที่จะปลูก การปลูกจำกัดอยู่ใน กลุ่มผู้นำเท่านั้นเพียง 10 ราย แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายให้ราษฎรสามารถจับจองที่ดินได้ การบุกเบิกที่ ดินของชุมชนยังมีจำกัด เพราะต้องอาศัยกำลังคน ขณะนั้นคนมีน้อย แม้ผลิตได้มากเอาไปขายก็ไม่ สะดวก และมีการจับจองที่ดิน ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าว การบุกเบิกป่าจึง ไม่เป็นปัญหาของชุมชนในยุคนั้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหมดหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2544) เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนมาก มีการบุกเบิกป่าเพื่อทำสวนยางมากขึ้น เมื่อสงครามสงบ ลง ด้วยประสบการณ์ของคนในชุมชนตะโหมดที่ต้องเผชิญกับภาวะข้าวยากหมากแพง ส่งผลให้มี

การจับจองที่ดินเพื่อทำนากันมากขึ้น แต่ยังคงผลิตเพียงเพื่อบริโภคเท่านั้น เช่นเดียวกัน ในขณะที่นั้น ยางราคาดีมาก ส่งผลให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางมากขึ้น แต่เป็นการบุกเบิกด้วยแรงงานคน ทำให้ได้เนื้อที่ต่อคนไม่มากนัก การปลูกยางในชุมชนตะโหนดยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและยังคงใช้พันธุ์พื้นเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ.2503 รัฐประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ทำให้คนในชุมชนตะโหนดจำนวนมากได้เปลี่ยนอาชีพจากที่เคยหาของป่าขายมาปลูกยางเป็นอาชีพหลัก ระบบการปลูกยางเปลี่ยนแปลงไป มีการใช้ยางพันธุ์ดี ให้ผลผลิตสูง และมีการใช้ปุ๋ยเคมี ในช่วงแรกชุมชนยังคงบุกเบิกป่าในที่ราบ จนกระทั่งปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าฯ มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน และในขณะนั้นยางมีราคาดี ทำให้มีการบุกเบิกป่าสงวนเพิ่มมากขึ้นและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธาร นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทำให้การบุกเบิกป่าสงวนรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ

ปัจจุบัน การพึ่งพิงป่าของชุมชนตะโหนดยังคงมีอยู่ แต่ผลผลิตป่าลดลงไปมากทำให้คนในชุมชนไม่สามารถหาของป่าเป็นอาชีพหลักได้อีกแล้ว การทำน้ำมันยางและหาของป่าต้องเข้าไปในป่าลึกมากขึ้น สำหรับสัตว์ป่าก็ยังคงมีการลักลอบล่ากันอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะได้มีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วก็ตาม ด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้คนในชุมชนตะโหนด โดยเฉพาะที่เป็นแกนนำและตระหนักถึงปัญหาได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวในชุมชนเพื่อชี้ให้ชุมชนส่วนใหญ่เห็นถึงผลกระทบจากการทำลายป่า

แม้ว่าความตื่นตัวของชุมชนตะโหนดจะมีมานาน เช่น ในปี พ.ศ. 2516 แกนนำของชุมชนได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ฯ ให้เข้ามาตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าที่น้ำตกลานหม่อมฮุย โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองท้องถิ่น ช่วยห้ามปรามไม่ให้คนในชุมชนไปบุกรุกป่า ผลปรากฏว่าการยับยั้งการบุกรุกป่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทำให้แกนนำของชุมชนพร้อมด้วยพระคุณเจ้าวัดตะโหนด ได้ร่วมกันหาแนวทางในยับยั้งการบุกรุกป่าอีกครั้ง โดยจุดประกายว่าผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของกลุ่มคนใด กลุ่มคนเหล่านั้นควรจะมีส่วนร่วมเข้าไปรับผิดชอบ ได้มีการพบปะหารือกันในวัดตะโหนดบ่อยขึ้น และมีผู้สนใจเข้าร่วมมากขึ้น เป็นลำดับ จนเกิดเป็น "สภาลานวัดตะโหนด" ขึ้นในปี พ.ศ.2538 ภายใต้ปรัชญาที่ว่า "สร้างปัญญา พัฒนาสังคม ระดมความคิด เพื่อชีวิตประชาชน" สภาลานวัดประกอบด้วย องค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนา และองค์กรทางราชการ และบทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของสภาลานวัดคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันได้ดำเนินการประเด็นความขัดแย้งเรื่องเอกสารสิทธิ์ที่ดิน คัดค้านการออก สปก.4-01 ในเขตป่าใกล้ต้นน้ำธาร และล่าสุดได้ร่วมผลักดันแนวคิดจัดการป่าในรูปของ "ป่าชุมชน (community forest)" ในเขตป่าชุมชนเขาหัวช้าง และได้จัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ในปัจจุบัน

วัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่างปี พ.ศ.2442-ปัจจุบัน (พ.ศ.2543) : กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

ชุมชนบางแก้วอยู่ทางฝั่งตะวันตกของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ในที่ราบตอนกลางเป็นชุมชนหนึ่งที่มีการใช้ที่ดินเพื่อการทำนามายาวนาน และมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนหลายกลุ่ม คือ ชุมชนพื้นเพเดิม ชุมชนชาวจีนอพยพ ประมาณปี 2467 และชุมชนผู้อพยพต่างถิ่นจากจังหวัดใกล้เคียง โดยชุมชนพื้นเพเดิมจะเลือกพื้นที่ทำกินบริเวณที่ราบป่าไผ่ใกล้แหล่งน้ำ ส่วนคนจีนจะจับจองที่ดินเป็นพื้นที่ไร่ ในอาณาบริเวณตั้งแต่หลังสถานีรถไฟบางแก้วจนถึงหาดไข่เต่า มีชาวจีนประมาณ 500 ครอบครัวในขณะนั้น ส่วนชุมชนครองชีพและพื้นที่ทุ่งสงวน เป็นกลุ่มหลังสุด การตั้งถิ่นฐานจริงๆ เริ่มปี พ.ศ. 2486 หลังจากมี พ.ร.บ. จัดสรรที่ดินเพื่อการครองชีพ ระบบนี้จะจัดสรรที่ดินให้ราษฎรครัวเรือนละ 31 ไร่ 1 งาน

การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนในปัจจุบัน คือ การทำนา (มากกว่า 80%) โดยเฉพาะที่ตำบลนาปะขอ รองลงมาทำสวนยางพาราและไม้ผล

ในยุคก่อน (พ.ศ. 2442-2489) เช่นเดียวกับคนในชุมชนตะโหนด ชุมชนพื้นเพเดิมของบางแก้ว ยังคงใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในที่ราบลุ่ม มีน้ำ มีป่าอุดมสมบูรณ์มาก การทำนาในสมัยนั้นก็ใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม มีนาไม่มาก ชาวนาที่มีพื้นที่นามากจำเป็นต้องจ้างแรงงานมาช่วยเก็บเกี่ยวข้าว แรงงานส่วนใหญ่มาจากฝั่ง อ.ระโนด สทิงพระ และสิงหนคร ซึ่งแรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่เคยเป็นแรงงานจ้างของคนจีนในบางแก้ว การจับจองที่ดินของคนจีนในชุมชนบางแก้วเพื่อทำนาจะแตกต่างจากของคนไทย ซึ่งจะให้ความสำคัญกับระบบน้ำมาก มีการทำ “นบจีน” และใช้เครื่องจักรในการทำนา ช่วงแรกยังไม่มีโรงสีข้าว จนกระทั่ง ปี 2471 คนจีนได้ตั้งโรงสีข้าว จนเรียกติดปากว่า “โรงสีข้าวใหญ่บางแก้ว” ทำให้การค้าข้าวของบางแก้วโด่งดังมากจน “ข้าวบางแก้ว” เป็นที่รู้จักส่งไปขายถึงกรุงเทพฯ และจังหวัดทางภาคใต้ที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย จากบทบาทของคนจีนในพื้นที่ ทำให้คนไทยในชุมชนบางแก้ว รับวัฒนธรรมการผลิตเพื่อขายได้รวดเร็วกว่าในชุมชนอื่นๆ ของลุ่มทะเลสาบ แต่ประมาณปี พ.ศ. 2483-2484 คนจีนต้องขยับขยายออกไปจากพื้นที่บางแก้ว เพราะถูกเบียดเบียนจากคนไทย ราคาข้าวตกต่ำ รัฐบาลสมัยจอมพล ป. ออกกฎหมายห้ามมิให้คนต่างด้าวถือครองที่ดินทำกินเกินกว่าที่ได้กำหนด และปัญหาภายในของบริษัทเอง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักในชุมชนบางแก้วยังคงทำนา แต่รูปแบบการผลิตเริ่มเปลี่ยนไป หลังจากการอพยพออกไปของชาวจีน สิ่งที่เหลืออยู่ไว้ให้คนไทย คือ วัฒนธรรมการผลิตเพื่อขาย การผลิตข้างเพื่อขายเพิ่มขึ้นจากการขยายพื้นที่

ปลูกและการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีการใช้รถแทรกเตอร์และควายเหล็ก ตามมา มีระบบชลประทานในชุมชนบางแก้ว ช่วงปี พ.ศ. 2511-2514 และที่สำคัญมีการใช้ข้าวพันธุ์ ดีควบคู่กับปุ๋ย ยากำจัดศัตรูข้าว จากการใช้เทคโนโลยีในการผลิตข้าวมากขึ้น ทำให้ต้นทุนของชาวนาสูงขึ้น เมื่อเทียบกับผลผลิตที่ได้และราคาข้าวแล้วชาวนาอยู่ในฐานะที่ลำบาก นอกจากราคาไม่พอใจแล้ว การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนาในชุมชนบางแก้วยังประสบกับปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ปัญหาศัตรูข้าว ขาดแคลนน้ำ แม้จะมีระบบชลประทานก็ไม่สามารถแจกจ่ายน้ำได้ทั่วถึงและเพียงพอ เป็นประเด็นความล้มเหลวของนโยบายรัฐ ประกอบกับพื้นที่ถือครองทำนาต่อครัวเรือนลดลงจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้ชาวนาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ชาวนาบางส่วนเปลี่ยนไปทำไร่นาสวนผสม และปลูกยางเพิ่มขึ้นในนาที่ดอน และที่สำคัญและโดดเด่นมาก คือ ชาวนาละทิ้งนา ปล่อยทิ้งร้างมีน้บหมื่นไร่ ออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมในเมืองหาดใหญ่-สงขลา

สรุปปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

จากผลการศึกษาวิศวกรรมการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาสามารถสรุปประเด็นปัญหาที่สำคัญได้ดังนี้

1. ปัญหาทางกายภาพ

ปัญหาทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับที่ดินส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคหลัง โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้แก่ ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ปัญหาการพังทลายของดิน ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปัญหาขาดแคลนน้ำในพื้นที่การเกษตร และปัญหาสภาพแวดล้อมในพื้นที่เลี้ยงกุ้งเลี้ยงสัตว์

2. ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เหมาะสม ปัญหานี้ได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความต้องการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไว้เพื่อผลประโยชน์อื่น ๆ กับความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินของราษฎรเพื่อการเกษตร และความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนาและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ชายฝั่งทะเลและบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา

3. ปัญหาการถือครองที่ดินและเอกสารสิทธิ์

เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย ขนาดการถือครองที่ดินจะเป็นขนาดเล็กไม่ก้ำไร่ และมีที่ดินจำนวนมากที่ราษฎรถือครองไม่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดิน และไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

4. ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายของรัฐ

จากผลการศึกษาชี้ชัดว่านโยบายรัฐมีบทบาทสำคัญมากต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงต่าง ๆ ที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นนโยบายรัฐเรื่องภาษี เรื่องการจับจองที่ดิน การ

ส่งเสริมการเพาะปลูก การชลประทาน พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง นโยบายเรื่องการออกเอกสารสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) และนโยบายส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นหลายส่วนเป็นผลพวงจากความล้มเหลวของการดำเนินนโยบายรัฐในทางปฏิบัติ ตัวอย่างที่เด่นชัดของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ที่สามารถสรุปได้คือ บทบาทของรัฐในการดำเนินนโยบายด้านป่าไม้และการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพื้นที่ป่าในกรณีของชุมชนตะโหนด ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้นนโยบายด้านการชลประทานในพื้นที่ชุมชนบางแก้วที่ได้ผลน้อยมากตามความคิดเห็นเห็นของชุมชน และนโยบายในการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การควบคุมกำกับ และการแก้ไขความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดูเหมือนจะไม่ทันการและได้ผลในทางปฏิบัติค่อนข้างน้อยมาก

5. ปัญหาเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนและความตื่นตัวเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรดินและป่าไม้ และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีความหลากหลายและแตกต่างกันมากในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ บางชุมชนแต่มีส่วนน้อย มีความตื่นตัวค่อนข้างสูง อย่างกรณีชุมชนตะโหนดอำเภอตะโหนด ในขณะที่ชุมชนบางแก้ว การมีส่วนร่วมและความตื่นตัวของชุมชนไม่เด่นชัด และเมื่อพิจารณาจากองค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลในการทำงานร่วมกับภาคชุมชนเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนเองก็ค่อนข้างจำกัด

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับวิศวกรรมการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้

-ในการกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเส้นแนวเขตจะต้องมีความชัดเจนกว่าที่เป็นอยู่เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งกับผู้ที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่า

-ให้มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานของภาครัฐเองมากกว่าที่เป็นอยู่คือ กรมที่ดินและกรมป่าไม้ เพื่อมิให้มีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินทับพื้นที่ป่าไม้ หรือถ้าจะกระทำการใด ๆ ในการแก้ปัญหาที่ควรเป็นไปในแนวเดียวกัน ไม่ใช่เกิดปัญหาความขัดแย้งในส่วนของภาครัฐเอง

-รัฐจะต้องมีความจริงจังในการส่งเสริมให้ราษฎรที่อยู่ในเขตตามแนวกันชนใช้ที่ดินทำการเกษตรแบบเข้มข้น (Intensive farming) เพื่อลดแรงกดดันต่อความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนราษฎร การทำเกษตรแบบเข้มข้นอาจอยู่ในรูปของไร่นาสวนผสมสวนไม้ผลหรือ วนเกษตรก็ได้

-ที่ดินที่อยู่นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ราษฎรควรจะได้รับเอกสารสิทธิ์ที่สมบูรณ์ เช่น น.ส. 3 หรือ โฉนด เพื่อความมั่นคงของเกษตรกรที่จะกล้าลงทุนปรับ

ปรุ้งพื้นที่เพื่อทำเกษตรแบบเข้มข้น สามารถนำที่ดินไปจำนองกับสถาบันทางการเงินเพื่อนำเงินมาลงทุนปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตได้

-เน้นและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและจัดการป่าในชุมชน มีบทเรียนมากมายที่ต้องยอมรับว่าการให้รัฐเข้าไปวางแผน ดูแล จัดการป่าเพียงลำพังนั้นไม่สามารถประสบผลสำเร็จได้ จำเป็นต้องให้ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง เพื่อศึกษาปัญหาและหาทางออกร่วมกัน กลุ่มผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มผู้ที่มีผลประโยชน์จากป่าทั้งที่เป็นเนื้อไม้และไม่ใช่เนื้อไม้ กลุ่มผู้นำในท้องถิ่น เช่น อบต. พระ อีหม่าม กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น และในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้จะต้องฝึกฝนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้สามารถทำงานร่วมกับชาวบ้านได้

-สร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ป่า โดยเน้นการให้ความรู้กับประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของป่าต่อดำรงชีวิตของคนในชุมชน ควบคู่กับการสร้างกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน การให้ความรู้ควรทำทั้งในและนอกระบบโรงเรียน เช่น บูรณาการหลักสูตรการเรียนการสอนแก่โรงเรียนในชุมชนที่อยู่รอบเขตป่าฯ ให้มีเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้อต่อความเข้าใจองค์ความรู้และฐานทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยเน้นตั้งแต่ระดับประถม เป็นต้นไป เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เรื่องชุมชนของตนเองตั้งแต่ต้น

-เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ในหลายบทบาทผสมผสานกันไปทั้งการพิทักษ์ปกป้องป่า ใช้หลักวิทยาศาสตร์ชุมชน ทำหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ชุมชน และประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการข้างต้นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ในทุกระดับจะต้องปรับวิธีคิดหรือมุมมองใหม่ ให้ยอมรับความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรให้มากขึ้น

-จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องมีการทบทวนนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ปรับวิธีคิดหรือมุมมองใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องยอมรับว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ไม่ใช่หน้าที่ของรัฐแต่ผู้เดียว อำนาจและหน้าที่การจัดการจะต้องกระจายสู่ระดับล่างทุกระดับ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและมีโอกาสในการจัดการและดูแลป่าอย่างเต็ม

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบอื่น

-สนับสนุนให้เกษตรกรที่ทำสวนยาง ทำนา ทำสวนไม้ผล ใช้ปัจจัยการผลิตให้เหมาะสมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และคุ้มค่าต่อการลงทุน โดยให้คำแนะนำที่ถูกต้อง และจัดหาแหล่งเงินกู้ให้ จะทำให้การใช้ที่ดินมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสามารถช่วยให้เกษตรกรยืนหยัดอยู่ได้

-รัฐต้องปรับปรุง พัฒนา และบริหารจัดการระบบการชลประทานในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบที่มีอยู่แล้วให้สามารถเอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรในพื้นที่มากที่สุด โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ทำนา

ไร่นาสวนผสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จากที่ดิน และในกระบวนการดังกล่าวหน่วยงานของรัฐควรรับฟังปัญหาที่เกิดขึ้นจริงจากชุมชนมาประกอบการพิจารณาปรับปรุงด้วย

-รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินงานในเชิงรุกเกี่ยวกับการให้ความรู้และชี้ให้เกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากที่ดินเห็นถึงปัญหาจากการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมและขาดการอนุรักษ์พร้อมให้คำแนะนำในการอนุรักษ์ดินเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน และท้ายที่สุดเพิ่มผลผลิตการผลิตจากที่ดิน

-ในเขตพื้นที่ชลประทานที่มีน้ำค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ควรส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เข้มข้นกว่าที่เป็นอยู่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องมีการประเมินความคุ้มค่าในการลงทุนในกิจกรรมที่ส่งเสริมอย่างรอบคอบ

-ในเขตพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณลุ่มทะเลสาบที่รัฐได้กำหนด zoning แล้ว รัฐควรวางแนวทางและรูปแบบที่จะทำให้การใช้นโยบายดังกล่าวส่งผลในทางปฏิบัติ เช่น หน่วยงานของรัฐในพื้นที่ต้องร่วมทำงานใกล้ชิดกับองค์การบริหารส่วนตำบล และชุมชน ที่จะคอยสอดส่องและกำกับผู้ที่ฝ่าฝืนไปเลี้ยงกุ้งในเขตที่ไม่อนุญาตให้เลี้ยง เช่นเดียวกับเรื่องการปล่อยน้ำเสียจากนาุ้งต้องบังคับใช้อย่างจริงจัง

-รัฐและหน่วยงานของรัฐควรเป็นแหล่งศูนย์กลางของข้อมูลเกี่ยวกับการเลี้ยงกุ้งและธุรกิจกุ้งที่เป็นกลาง ไม่บิดเบือน เป็นที่พึ่งของเกษตรกรเลี้ยงกุ้งรายย่อยได้

3. ในการตัดสินใจดำเนินนโยบายของรัฐในด้านต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อนการตัดสินใจดำเนินนโยบาย รัฐต้องพิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริง จากพื้นที่ให้ครอบคลุม

4. รัฐและหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบจำเป็นต้องเป็นผู้ช่วยกระตุ้น และทำงานร่วมกับชุมชนอย่างเหนียวแน่นเพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาของตนเองและหาแนวทางในการแก้ปัญหาของชุมชนเองซึ่งจะเป็นที่ยอมรับของชุมชนมากขึ้น ช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติของคนในชุมชนให้เน้นการพึ่งตนเองแทนการรอพึ่งพิงจากภาครัฐเป็นหลัก

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่อง วัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรกับเหตุ-ปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอก 2) เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ที่ดินและป่าไม้ ผ่านลักษณะการใช้ ผลประโยชน์ที่ได้ ทักษะและแรงจูงใจ และปัญหาที่ดำรงอยู่ ทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะ และลักษณะร่วมของท้องถิ่นต่าง ๆ ในมิติเวลาที่ต่างกันของเกษตรกร ที่ทำนาทั้งในและนอกเขตชลประทาน และของเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา สวนไม้ผล และเลี้ยงกุ้งกุลาดำ 3) เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โดยรวมของท้องถิ่น (total history) ในเขตลุ่มทะเลสาบในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา และ 4) เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการทบทวนเพื่อตระหนักถึงปัญหาและเงื่อนไขความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารมือสอง จากการจัดกลุ่มสนทนา จากการสัมภาษณ์ key informants และจากการจัดสัมมนาร่วมกับชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative analysis) ทั้งในภาพรวมของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ และกรณีศึกษาใน 2 ชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ในบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน (พ.ศ.2543) พื้นที่ส่วนใหญ่ (75.51 %) ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรคือ ทำสวนยางพารา (42.22%) ทำนา (27.34%) พื้นที่ป่าไม้ (17.97%) ไม้ผล (4.45%) และเลี้ยงกุ้งกุลาดำ (1.24%) โดยพื้นที่สวนยางพารา สวนไม้ผล และป่าไม้อยู่ในเขตภูเขาและควนทางฝั่งตะวันตกๆ พื้นที่ทำนาจะอยู่ในเขตที่ราบตอนกลางและที่ราบชายฝั่งทะเล และพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำอยู่ในบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่สำคัญของพื้นที่ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาคือ การบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้เป็นสวนยางพารา บุกเบิกป่าในที่ลุ่มเป็นที่ทำนา เปลี่ยนจากพื้นที่สวนยางพาราเป็นสวนไม้ผล และจากพื้นที่ทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

ระหว่างปี พ.ศ. 2442 - สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2489) ในภาพรวมของกลุ่มทะเลสาบวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เพราะทรัพยากรฯ ในขณะนั้นอุดมสมบูรณ์มาก การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนยังคงเป็นพื้นที่ป่าไม้ ทำนา ทำสวนยาง สวนไม้ผลและไม่ยึดดิน การบุกเบิกและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินค่อยเป็นค่อยไป เนื่องจากประชากรยังมีน้อย เป็นอยู่อย่างเรียบง่ายและพอเพียงจากทรัพยากร ใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม การเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาดมีจำกัด แม้ว่าจะมีการผลิตข้าวและยางเพื่อขาย แต่เทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ใช้เพื่อช่วยพัฒนาการผลิตและใช้ทรัพยากรมีน้อย การคมนาคมขนส่งจากชนบทสู่เมืองหรือสถานี

รถไฟยังลำบากมาก นโยบายรัฐที่สนับสนุนการจับจองที่ดินเพื่อการเพาะปลูก และปัจจัยด้านตลาดยางและข้าวที่งูใจ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคนี้ค่อนข้างมาก การที่รัฐสนับสนุนให้นายทุนเงินบุกเบิกที่ดินเพื่อสกัดกั้นอิทธิพลของทุนตะวันตก ทำให้ชาวเงินจำนวนมากบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนาและสวนยางขนาดใหญ่ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคนี้มีค่อนข้างน้อย

หลังจากสงครามโลกครั้ง 2 เป็นต้นมา ชุมชนลุ่มทะเลสาบมีประสบการณ์เรื่องข้าวยากหามากแพง ประกอบกับราคายางดีมาก กระตุ้นให้มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำนาและสวนยางมากขึ้นแต่ในช่วงแรกวิธีการบุกเบิกและการผลิตยังเป็นแบบดั้งเดิมอยู่ ใช้แรงงานในครัวเรือน หลังปี พ.ศ.2505 เป็นต้นมา รูปแบบการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินเริ่มเปลี่ยนไป มีปัจจัยภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น รัฐปรับปรุงการคมนาคม และมีนโยบายส่งเสริมด้านการเพาะปลูก ทำให้มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ชาวนาเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ไถนาและรถไถเดินตาม การชลประทานของรัฐขยายเพิ่มมากขึ้นในปี พ.ศ.2513 รัฐส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี ควบคู่กับการใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูข้าว ทำให้ชาวนาต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น เมื่อราคาข้าวไม่ดี ชาวนาเริ่มประสบภาวะขาดทุน อาการเช่นนี้เริ่มเกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ทำได้ปีละครั้ง พื้นที่ถือครองขนาดเล็ก แต่ในพื้นที่เขตชลประทานที่ทำได้อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และมีพื้นที่ถือครองขนาดใหญ่ ชาวนายังคงทำนาต่อไปได้โดยไม่มีปัญหามากนัก

การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนยางในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล โดยในปี พ.ศ.2543 มีมากกว่า 2 ล้านไร่บริเวณลุ่มทะเลสาบหรือเท่ากับ 1 ใน 6 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งประเทศ ปัจจัยที่มีผลต่อการขยายพื้นที่ปลูกยางมาก นอกจากด้านการตลาดยางแล้ว คือ นโยบายรัฐที่ประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง สนับสนุนให้ชาวสวนยางใช้ยางพันธุ์ดีและการดูแลรักษาที่ดี นอกจากนี้ ในช่วงปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าฯ โดยการออกเอกสารสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) ทำให้มีการบุกเบิกป่าเพื่อปลูกยางเพิ่มขึ้นและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธาร

ประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ด้วยปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งภายในและภายนอกชุมชนลุ่มทะเลสาบ การประกอบอาชีพทำนาและทำสวนยางมีปัญหาเพิ่มขึ้น ประชากรเพิ่มมากขึ้น การเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาดมีมากขึ้น ทศนคคิดการใช้ชีวิตเปลี่ยนไป ให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น การใช้ประโยชน์ที่ดินเริ่มเปลี่ยนไปเพื่อตอบสนองต่อปัจจัยดังกล่าว มีสวนยางจำนวนมากเปลี่ยนเป็นสวนไม้ผล พื้นที่ทำนาเปลี่ยนเป็นไร่นาสวนผสมและ/หรือเลี้ยงกุ้งกุลาดำ โดยหวังว่าการใช้ประโยชน์จากที่ดินเหล่านั้นจะมีรายได้เพิ่มขึ้น จนถึงปัจจุบัน การทำลายป่าและการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเป็นที่ยั่งยืนได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนและระบบนิเวศน์โดยรวม

ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนเก่าแก่ทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบสงขลา เชิงเขาบรรทัด อยู่ติดกับป่าและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมาก ปัจจุบัน การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนคือ การทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนไม้ผล

ในยุคก่อน (2442-2489) คนในชุมชนอยู่กันอย่างเรียบง่าย อาศัยผลผลิตจากป่าและธรรมชาติเป็นหลัก ข้าวได้จากการทำนาและทำไร่ การทำนา ทำเพียงเพื่อการบริโภค ใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิมด้วยแรงงานในครัวเรือน ป่าไม้ของชุมชนมีทั้งป่าต้นน้ำลำธารและป่าในที่ราบ ชุมชนในขณะนั้นใช้ประโยชน์จากป่าในที่ราบ ชุมชนมีการจัดการป่าไม้ทรัพยากรร่วมกันโดยไม่มีความขัดแย้ง ผลผลิตจากป่านำไปขายให้กับชุมชนที่อยู่ใกล้ทะเลสาบ เมื่อมีทางรถไฟแล้วจึงนำของป่าไปขายที่ตลาดบางแก้วและหารเทา เงินที่ได้นำไปซื้อ กะปิ เกลือและหม้อดิน ชุมชนเริ่มนำยางมาปลูกในช่วงปี พ.ศ.2463-64 แต่คนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่ได้สนใจที่จะปลูกอย่างมากนัก แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายให้ราษฎรจับจองที่ดินได้ การบุกเบิกที่ดินของชุมชนยังมีจำกัด เพราะต้องอาศัยกำลังคน ขณะนั้นคนมีน้อย แม้ผลิตได้มากการนำออกไปขายไม่สะดวก และถ้ามีการจับจองที่ดิน ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐด้วย การบุกเบิกป่าจึงไม่เป็นปัญหาของชุมชนในยุคนั้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหมดหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2544) เปลี่ยนแปลงไปมาก มีการบุกเบิกป่าเพื่อทำสวนยางมากขึ้น เมื่อสงครามสงบลง ด้วยประสิทธิภาพที่เคยเผชิญกับภาวะข้าวยากหมากแพง ส่งผลให้ชุมชนมีการจับจองที่ดินเพื่อทำนามากขึ้น แต่ยังคงผลิตเพียงเพื่อบริโภคเท่านั้น เช่นเดียวกัน ในขณะนั้น ยางราคาดีมาก ส่งผลให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางมากขึ้นด้วย แต่ยังคงบุกเบิกด้วยแรงงานคน ทำให้ได้เนื้อที่ต่อคนไม่มากนัก การปลูกยางในชุมชนตะโหมดดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและยังคงใช้พันธุ์พื้นเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ.2503 รัฐประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ทำให้คนในตะโหมดจำนวนมากเปลี่ยนอาชีพจากการหาของป่าขายมาปลูกยางเป็นอาชีพหลัก ระบบการปลูกยางเริ่มเปลี่ยนไป มีการใช้ยางพันธุ์ดี ให้ผลผลิตสูง และมีการใช้ปุ๋ยเคมี ในช่วงแรกชุมชนยังคงบุกเบิกป่าในที่ราบ จนกระทั่งปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าฯ มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน และในขณะนั้นยางมีราคาดี ทำให้มีการบุกเบิกปลูกป่าสวนเพิ่มมากขึ้นและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธาร นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทำให้การบุกเบิกป่าสวนรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ

ปัจจุบัน การพึ่งพิงป่าของชุมชนตะโหมดยังคงมีอยู่ แต่ผลผลิตป่าลดลงจนมากทำให้คนในชุมชนไม่สามารถหาของป่าเป็นอาชีพหลักได้อีกแล้ว การทำน้ำมันยางและหาของป่าต้องเข้าไปในป่าลึกมากขึ้น สำหรับสัตว์ป่ายังมีการลักลอบล่ากันอย่างต่อเนื่อง แม้จะมีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้ว ทำให้แกนนำในชุมชนตะโหมดตระหนักถึงปัญหาและได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวเพื่อชี้ให้ชุมชนส่วนใหญ่เห็นถึงผลกระทบจากการทำลายป่า

ความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมของชุมชนตะโหมคมี่มานาน ในปี พ.ศ. 2516 แกนนำของชุมชน ได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ฯ ให้เข้ามาตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าที่น้ำตกลานหม่อมจ้อย และได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองท้องถิ่น ช่วยห้ามปรามไม่ให้คนในชุมชนไปบุกรุกป่า ผลปรากฏว่าการยับยั้งการบุกรุกป่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทำให้แกนนำของชุมชนพร้อมด้วยพระคุณเจ้าวัดตะโหมค ได้ร่วมกันหาแนวทางในยับยั้งการบุกรุกป่าอีกครั้ง ได้มีการพบปะหารือกันในวัดตะโหมคบ่อยขึ้น และมีผู้สนใจเข้าร่วมมากขึ้น เป็นลำดับ จนเกิดเป็น "สถานวัดตะโหมค" ขึ้นในปี พ.ศ.2538 ภายใต้ปรัชญาที่ว่า "สร้างปัญญา พัฒนาสังคม ระดมความคิด เพื่อชีวิตประชาชน" สถานวัดประกอบด้วย องค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนา และองค์กรทางราชการ และบทบาทหนึ่งของสถานวัดคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันได้ดำเนินการประเด็นความขัดแย้งเรื่องเอกสารสิทธิ์ที่ดิน การคัดค้านการออก สปก.4-01 ในเขตป่าใกล้ต้นน้ำธาร และล่าสุดได้ร่วมผลักดันแนวคิดจัดการป่าในรูปของ "ป่าชุมชน" ในเขตป่าชุมชนเขาหัวช้าง และในปัจจุบันได้จัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ชุมชนบางแก้วอยู่ทางฝั่งตะวันตกของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบในที่ราบตอนกลางเป็นชุมชนหนึ่งที่มีการใช้ที่ดินเพื่อการทำนามายาวนาน และมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนหลายกลุ่มคือ ชุมชนพื้นเพเดิม ชุมชนชาวจีนอพยพ (ปีพ.ศ.2467) และชุมชนผู้อพยพต่างถิ่นจากจังหวัดใกล้เคียง โดยชุมชนพื้นเพเดิมจะเลือกพื้นที่ทำกินบริเวณที่ราบ ป่าไผ่ และใกล้แหล่งน้ำ ส่วนคนจีนจะจับจองที่ดินผืนใหญ่เป็นพันไร่ ในอาณาบริเวณตั้งแต่หลังสถานีรถไฟบางแก้วจนถึงหาดไข่มุกเต่า มีชาวจีนประมาณ 500 ครอบครัวในขณะนั้น ส่วนชุมชนครองชีพและพื้นที่ทุ่งสงวน เป็นกลุ่มหลังสุด การตั้งถิ่นฐานจริงๆ เริ่มปี พ.ศ. 2486 หลังจากมี พ.ร.บ. จัดสรรที่ดินเพื่อการครองชีพ ในระบบนี้จะจัดสรรที่ดินให้ราษฎรครัวเรือนละ 31 ไร่ 1 งาน

การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนบางแก้วในปัจจุบัน คือ การทำนา (มากกว่า 80%) โดยเฉพาะที่ตำบลนาปะขอ รองลงมาทำสวนยางพาราและไม้ผล

ในยุคก่อน (พ.ศ. 2442-2489) ชุมชนพื้นเพเดิมของบางแก้ว ยังคงใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในที่ราบลุ่ม ในน้ำมีปลาอุดมสมบูรณ์มาก การทำนาในสมัยนั้นใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม ชาวนาที่มีพื้นที่ทำนามากจำเป็นต้องจ้างแรงงานมาช่วยเก็บเกี่ยวข้าว แรงงานส่วนใหญ่มาจากฝั่ง อำเภอรอนโคก สทิงพระ และสิงหนคร ซึ่งแรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่เคยเป็นแรงงานจ้างของคนจีนในบางแก้ว การจับจองที่ดินของคนจีนเพื่อทำนาในชุมชนบางแก้วจะแตกต่างจากของคนไทย คนจีนจะให้ความสำคัญกับระบบน้ำมาก มีการทำ "นบจีน" และใช้เครื่องจักรในการทำนา ช่วงแรกยังไม่มีโรงสีข้าว จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2471 คนจีนได้ตั้งโรงสีข้าว จนเรียกติดปากว่า "โรงสีข้าวใหญ่บางแก้ว" ทำให้การค้าข้าวของชุมชนบางแก้วโด่งดังมากจน "ข้าวบางแก้ว" เป็นที่รู้จักแพร่หลายส่งไปขายถึงกรุงเทพฯ และจังหวัดทางภาคใต้ที่ติดต่อกับมาเลเซีย จากบทบาท

ของคนจีนในพื้นที่ ทำให้คนไทยในชุมชนบางแก้ว รับผิดชอบการผลิตเพื่อขายได้รวดเร็วกว่าในชุมชนอื่นๆ ของลุ่มทะเลสาบ แต่ประมาณปี พ.ศ. 2483-2484 คนจีนต้องขยับขยายออกไปจากพื้นที่บางแก้ว เพราะหลายสาเหตุ ได้แก่ ถูกเบียดเบียนจากคนไทย ราคาข้าวตกต่ำ รัฐบาลสมัยจอมพล ป. ออกกฎหมายห้ามมิให้คนต่างด้าวถือครองที่ดินทำกินเกินกว่าที่ได้กำหนด และปัญหาภายในของบริษัทคนจีนเอง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักในชุมชนบางแก้วยังคงทำนา แต่รูปแบบการผลิตเริ่มเปลี่ยนไป หลังจากการอพยพออกไปของชาวจีน สิ่งที่หลงเหลืออยู่ไว้ให้คนไทย คือ วัฒนธรรมการผลิตเพื่อขาย การผลิตข้าวเพื่อขายเพิ่มขึ้นจากการขยายพื้นที่ปลูกและการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากขึ้น หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีการใช้รถแทรกเตอร์และควายเหล็ก มีระบบชลประทานในชุมชนบางแก้ว ช่วงปี พ.ศ. 2511-2514 และที่สำคัญมีการใช้ข้าวพันธุ์ดีควบคู่กับปุ๋ย ยากำจัดศัตรูข้าว จากการใช้เทคโนโลยีในการผลิตข้าวมากขึ้น ทำให้ต้นทุนของชาวนาสูงขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับผลผลิตที่ได้และราคาข้าวแล้วทำให้ชาวนาอยู่ในฐานะที่ลำบาก นอกจากนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำนาในชุมชนบางแก้วยังประสบกับปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ปัญหาศัตรูข้าว และขาดแคลนน้ำ แม้ว่าจะมีระบบชลประทานก็ไม่สามารถแจกจ่ายน้ำได้ทั่วถึงและเพียงพอ เป็นประเด็นความล้มเหลวของนโยบายรัฐ ประกอบกับพื้นที่ถือครองทำนาต่อครัวเรือน ลดลงจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้ชาวนาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ชาวนาบางส่วนเปลี่ยนไปทำไร่นาสวนผสม และปลูกยางพาราแทนในพื้นที่ทำนาที่ดอน และผลกระทบที่สำคัญคือ ชาวนาละทิ้งนา ปล่อยให้ร้างซึ่งมีมากนับเป็นหมื่นไร่ มีชาวนาและลูกหลานในชุมชนจำนวนมากออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมในเมืองหาดใหญ่-สงขลา

การมีส่วนร่วมและบทบาทของชุมชนบางแก้วต่อการแก้ปัญหาของชุมชนเอง ไม่ปรากฏเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรแทบจะมึ้น้อยมาก สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากองค์กรชุมชนที่ยังไม่เข้มแข็งพอ เพราะชุมชนยังขาดผู้นำที่เป็นที่ยอมรับและเป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมอย่างแท้จริง

Abstract

The objectives of this research were to: 1) examine processes of land use changes by which relationships among land uses and the causes of change from both internal and external sources were considered; 2) study patterns of land uses through their attributes, benefits received, attitudes, motivations, and the problems that exist at different points of time of the farmers who utilize their land for rice, rubber, fruit trees, and/or shrimp production; 3) investigate the relationship between land use changes and the historical changes around Songkhla Lake Basin during the past century; and 4) stimulate processes of local community participation in building knowledge and understanding the problems, conditions, and the relationships among factors that affect land and forest land uses. Data were obtained from various sources such as secondary documents, focus group discussion, interviewing key informants, and conducting seminars in local communities. Qualitative analyses were used to explain the evolution of land and forest land uses of Songkhla Lake Basin as a whole, and for the two community case studies.

The results showed that the major land uses of the Basin in 2000 were agricultural and forest. Important agricultural land uses were for rubber, rice, fruit trees, and shrimp production. Forest land, rubber and fruit tree production were predominant on the west of the Basin, while rice growing was dominant on the rolling plains and the plain on the east and the west of the Basin. Shrimp production was widespread on the coastal plain. Major land uses changes during the past century (1899-2001) were from forest to rubber plantations, forest on the plain to rice fields, rubber to fruit tree plantations, and from rice fields to shrimp ponds.

From 1899 to the end of World War II (1946), people living in the Songkhla Lake Basin depended mainly on natural resources for their livelihoods, as, during this time, natural resources of many kinds were very abundant. Major land uses were forest, rice cultivation, rubber and some fruit trees. Land use changed only gradually because at this period not many people lived in the Basin, and those who did followed subsistence-type livelihoods, using traditional methods of production. Involvement in the market economy was very limited, mainly due to lack of modern technologies and good transportation. Towards the end of this era, government policies that supported farmers to stake out more land for agricultural production, combined with good market conditions for rice and rubber, began to cause significant changes in land use. One such policy encouraged Chinese capitalists to begin to acquire increased land holdings to protect the Western

capital to play its role in the area, and as a result, the Chinese capitalists were able to stake out a large areas of land for rice and rubber production. Still, during this time the changes to land use, and impacts, were limited.

After World War II, people in the communities of the Basin experienced suffering and increasing awareness of insecurity in life from War and also during this time, modern technology was rapidly growing, resulting in an increased demand for rubber, and thus higher rubber price, which encouraged the local people to open up more land for both rice and rubber production. During the early stages of this period, methods of production were still traditional and mostly family labor was used, and thus the addition of land to the agricultural production was limited. However, after 1962 land use patterns changed, mainly due to government policies to promote agricultural production. The farmers used more new technologies, such as high yield variety rice, pesticides, chemical fertilizers, and tractors, and they also began to provide new, modern irrigation systems - by 1970, irrigated areas of the Basin had expanded significantly. Using green revolution technologies, the farmers started to depend on off-farm factors of production, and thus production costs increased, and farmers also made themselves much more vulnerable to world factors for their livelihoods - if, that is, the price of rice fell, farmers would experience loss. This circumstance has increasingly occurred to small Basin farmers since 1977, especially in the rainfed rice growing areas with many smallholders. In areas where irrigation is provided and the farmers can grow two or three crops a year with larger holdings, they generally perform well enough to survive.

Land devoted to rubber plantations has increased greatly during the past 50 years. By 2001, rubber in the Songkhla Lake Basin occupied a total land area of over 2 million rai (1 ha = 6.5 rai), one-sixth of the rubber area of the country. There were several reasons behind this expansion, but the most important one was the government rubber replanting scheme which has been in place since 1962. Also, the decision of the government to give land rights (Sor Tor Kor) to villagers already encroaching on forest land in 1982 stimulated the local people to encroach on even more forest land.

Since 1987, factors influencing land use, both internal and external, have been changing tremendously. The farmers who use land for rice and rubber production have been faced with many problems. Local communities have also become more involved in the market economy, and undergone many changes in attitudes towards life and living, especially in acquiring the modern,

western attitude that having money and the things money can buy is an important factor in their lives. Land use has been changing in response to these factors, among others. Many rubber plantations have been changed to fruit tree production, and rice fields to mixed farming or shrimp farms - all changes with the expectation of generating more income to the land owners. With this new incentive of acquiring money, increased forest encroachment and conversions of rice fields to shrimp farms have created significant adverse impacts to the communities and ecosystems of the Basin.

Tamod is an old community on the west of Songkhla Lake Basin, close to forests, and abundant with natural resources. Presently, the major land uses of the community are rubber plantation, rice fields, and fruit orchards.

In earlier days (1899-1946) the people in Tamod had a simple, subsistence way of living, depending mainly on natural products they obtained from the forest, with their main cultivated crop being rice produced for household consumption. Methods of rice production were traditional and utilized family labor. In the surrounding areas Tamod had both mountainous and non-mountainous forests, of which the latter was the one mainly used by the local community. The community managed the common property forest without any conflict. Products from the forest were sold to the communities nearby the Lake during this time, and later at markets located near the railway stations. Income generated by selling forest products was spent on necessary goods that could not be produced within the community, such as shrimp paste, salt and cooking pots. Rubber was first grown in Tamod in 1920-21, but by only 10 farmers - even though, as previously mentioned, the government had a policy to encourage citizens to stake out land for agricultural production, such claims were limited because the people of Tamod had little incentive to increase their farm lands due to a lack of technology and shortage of labor; a further disincentive was that if one wanted to stake out land he had to pay tax to the government. Therefore, forest encroachment in this period was not a problem.

Land uses in Tamod community began to change substantially following World War II, when the people in Tamod experienced suffering from War and felt insecure, encouraged them to stake out more land for rice production and at the same time high rubber prices stimulated the local people to stake out more land for rubber production. However, at an early stage, methods of production were still traditional and only family labors were used. Therefore, not much of land had been staked out. Until 1960 rubber land use started expanding. One of the reasons behind this

expansion was the government policy on rubber replanting scheme which has been implemented since 1962. After this policy has been implemented, many villagers in Tamod changed their occupations from depending on forest products to rubber production. Methods of rubber production improved, for example, high yield varieties and chemical fertilizer were used.

In an early stages of this period, the local community only encroached on the forest areas in the plain and left the mountainous forest untouched, until 1982-83 when the declaration of the government to give land right (Sor Tor Kor) to the villagers who had already encroached on forest land encouraged more local people to encroach on more forest land. Also at that time the price of rubber was very high, which stimulated the local people to encroach on even more forest, expanding to the mountainous areas which had been reserved for wildlife and conservation, to acquire more land for rubber plantations. Since then encroachment on forest land has been an ongoing problem.

Some of the villagers in Tamod still harvest forest products, but cannot generate enough income for their living. To obtain forest products, the villagers must get into deep and mountainous areas. Illegal wildlife hunting also occurs widely, even though a Wildlife Sanctuary has been declared in the area. For these reasons, for many years now there has been a movement by the leaders of the community to face up to the problem of forest encroachment and its adverse impacts. For example, in 1973, Tamod leaders coordinated with officials from the Forestry Department to set up a Forest Protection Unit in the Tamod community. This helped some, but forest encroachment still continued. After that, the leaders of the community, together with Prakhunchao from Wat Tamod, attempted to stop forest encroachment by arranging community meetings at Wat Tamod, and encouraging more villagers join the meetings and participate in various activities to raise awareness of the problem, and work towards solutions everyone could participate in. From these meetings, "Sapa Larnwat Tamod", a community council, was set up in 1995. This Sapa was composed of 3 parties, the villagers, religious organizations, and government officials. One of the Sapa's roles was and still is the management of natural resources and the environment in Tamod. Recently, Sapa Larnwat Tamod has played a crucial role on conflicts arising from land rights issues, such as protesting the issuing of new Sor Tor Kor 4-01 documents in an important watershed area. A recent example of Sapa activity was helping the Tamod community to set up a "community forest" and promote eco-tourism therein.

Bangkae is a community on the west of Songkhla Lake Basin where the people have used their land for rice production for over a century. The people in the community can be classified into 3 groups: local people, Chinese immigrants (coming around 1924), and those who have migrated from other areas of southern Thailand. The local villagers staked out land in the plain and near the waterways, while the Chinese staked out a large piece of land over an area from the Bangkae railway station to Hat Kai Tao at the Lake. The last group, other southern Thai immigrants, is the Khongcheep community, who settled in the area under the government land allocation program of 1943, under which the new arrivals obtained 31.25 rai of land per household for their living.

Presently, the major land uses of Bangkae community are rice fields, rubber and fruit orchards.

From 1899-1946, the people of Bangkae community also enjoyed a very simple subsistence way of living, depending on natural resources, especially fish which were very abundant in the plain. Rice was produced mainly for household consumption, using traditional methods and family labor; those with larger rice fields sometimes hired additional labors to help with the harvest. Most such laborers were from the east of the Basin in Amphoe Ranot, Satingpra, and Singnanakorn. These labors used to work mainly in Chinese farms in Bangkae. The Chinese ways of staking out land for rice production were different from Thai methods. The Chinese put more emphasis on the water system. At that time, they constructed “Nopjeen” (Chinese dams), and were already using machines for rice production. In 1938 the Chinese set up the first rice mill, which became known as the “ Big Bangkae Rice Mill”. As a consequence, rice from Bangkae was very popular in the market both locally and in Bangkok. The Chinese in Bangkae helped some Thais learn how to trade faster than other communities. However, in 1940-41 the Chinese moved out of Bangkae community. There were several reasons for this move - they were attacked by Thai villagers that did not want the Chinese to live within the community, rice prices fell, the government put new restrictions on how much land non-Thais could occupy, and the problems in the Chinese company.

From World War II to the present, although most people in Bangkae still grew rice, patterns of rice production have gradually changed. After the Chinese left, their methods of production remained in the community, and rice production for sale kept growing, expanding into new land and using more new technologies. After 1957, the farmers in Bangkae started using

tractors, followed by a new irrigation system in 1968-71. The farmers also began using Green Revolution technologies such as high yield varieties of rice, pesticides and chemical fertilizers. With these green revolution technologies, however, the farmers became vulnerable to off-farm production factors and increased production costs - and if the price of rice fell, farmers could experience financial loss. Also, as production increased, the farmers in Bangkai experienced many problems that they had not had to deal with when farming on a smaller scale, such as low fertility of land, pests, and lack of water - although new irrigation systems had been installed, many rice fields never had enough water. Low productivity has forced some farmers to look for alternatives for their survival. Some farmers converted rice fields to mixed farming or to rubber plantation in the upland areas. Many gave up rice production altogether and left their farms. Many villagers in Bangkai have begun to work in the agro-industries and service sectors in nearby Hat Yai and Songkhla. Over 10,000 rai of rice fields have reverted to grasslands.

Community awareness and participation in Bangkai has been limited, especially in the management of natural resources and the environment, largely due to a weakness of village organization due to a lack of leaders devoted to the community.

สารบัญ

	หน้า	
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	(1)	
บทคัดย่อ	(11)	
Abstract	(16)	
สารบัญ	(22)	
สารบัญตาราง	(26)	
สารบัญรูป	(27)	
บทที่ 1	บทนำ	1
1.1	ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย	1
1.2	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	5
1.3	คำถามของการวิจัย	6
1.4	กรอบแนวคิด/ฐานความคิดที่ใช้ในการวิจัย	6
1.5	ขอบเขตของการวิจัย	8
1.6	นิยามศัพท์เฉพาะ	9
1.7	วิธีการวิจัย	10
1.8	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	12
1.9	องค์ประกอบของรายงานการวิจัย	12
	บรรณานุกรม	13
บทที่ 2	นิเวศวิทยาของลุ่มทะเลสาบสงขลา	14
2.1	ลักษณะทั่วไปของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา	14
2.1.1	ที่ตั้งและอาณาเขต	14
2.1.2	ลักษณะภูมิประเทศ	15
2.1.3	ลักษณะภูมิอากาศ	20
2.2	ทรัพยากรธรรมชาติ	22
2.2.1	ทรัพยากรดินและการใช้ประโยชน์	22
2.2.2	ทรัพยากรป่าไม้	29

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.2.3 ทรัพยากรน้ำ	31
2.3 สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม	32
2.3.1 ขอบเขตการปกครอง	32
2.3.2 ประชากรและการกระจายตัวการตั้งถิ่นฐาน	35
2.3.3 ลักษณะของชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	38
2.3.4 สภาพทางเศรษฐกิจของประชากร	40
บรรณานุกรม	43
บุคลากร	44
บทที่ 3 วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	45
ระหว่างปี พ.ศ. 2442 – สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489)	
3.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้	45
3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการทำนา	48
3.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนยางพารา	54
3.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลและไม้ยืนต้น	63
3.5 สรุป	65
บรรณานุกรม	65
บุคลากร	68
บทที่ 4 วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	69
หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2490) – ปัจจุบัน (พ.ศ. 2544)	
4.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการทำนา	69
4.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนยางพารา	74
4.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผล	81
4.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ	86
4.5 สรุป	98
บรรณานุกรม	99
บุคลากร	101

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 5	
วัฒนากการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	103
ระหว่างปีพ.ศ. 2442 – 2544 : กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด	
จังหวัดพัทลุง	
5.1 ที่ตั้งของชุมชนตะโหมดและทรัพยากรธรรมชาติ	103
5.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน	107
5.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนตะโหมดระหว่างปี พ.ศ. 2442- สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2489)	108
5.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนตะโหมดหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 –พ.ศ. 2544 (ปัจจุบัน)	114
5.4.1 ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน	118
5.4.2 การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตชุมชนตะโหมด	119
5.4.3 การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	121
5.4.4 การมีส่วนร่วมและความตื่นตัวของชุมชนตะโหมดเกี่ยวกับการจัดการ ทรัพยากรที่ดินและป่าไม้	122
5.5 สรุป	124
บรรณานุกรม	125
บุคลากร	126
บทที่ 6	
วัฒนากการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	128
ระหว่างปี พ.ศ. 2442 – 2542 : กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว	
จังหวัดพัทลุง	
6.1 ที่ตั้งของชุมชนบางแก้วและทรัพยากรธรรมชาติ	128
6.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน	131
6.2.1 ชุมชนพื้นเพเดิม	131
6.2.2 ชุมชนชาวจีนอพยพ	133
6.2.3 ชุมชนครองชีพและพื้นที่ทุ่งสงวน	134

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
6.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนบางแก้วปี พ.ศ. 2442 – 2489	135
6.3.1 วิถีชีวิตของชุมชน	135
6.3.2 ระบบกรรมสิทธิ์และการใช้ที่ดินของชุมชน	143
6.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนบางแก้วปี พ.ศ.2490–ปัจจุบัน(2544)	147
6.4.1 เหตุปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน	148
6.4.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและระบบกรรมสิทธิ์	151
6.4.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนบางแก้วเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	153
6.5 สรุป	153
บรรณานุกรม	154
บุคลากร	155
บทที่ 7 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	158
7.1 สรุปผลการวิจัย	158
7.1.1 วัฒนากการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2442 – ปัจจุบัน (พ.ศ.2544) ในภาพรวมของกลุ่มทะเลสาบสงขลา	159
7.1.2 วัฒนากการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2442 – ปัจจุบัน (พ.ศ.2544): กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง	160
7.1.3 วัฒนากการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2442 – ปัจจุบัน (พ.ศ.2544) : กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง	162
7.1.4 ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	163
7.2 ข้อเสนอแนะ	164
ภาคผนวก	168
เอกสารประกอบการค้นคว้าเพิ่มเติม	169
บุคลากรเพิ่มเติม	184

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1.1	รายละเอียดในการจัดกลุ่มสนทนา	11
2.1	แสดงลักษณะอากาศในช่วง 30 ปี (พ.ศ. 2509-2538) จังหวัดสงขลา	21
2.2	แสดงลักษณะอากาศในช่วง 30 ปี (พ.ศ. 2509-2538) จังหวัดพัทลุง	22
2.3	การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี พ.ศ.2543	27
2.4	ลักษณะการถือครองที่ดินทางการเกษตรปี พ.ศ. 2538	28
2.5	จำนวนฟาร์มและขนาดของฟาร์มเฉลี่ย ปี พ.ศ. 2538	28
2.5	แสดงขอบเขตการปกครอง	34
2.6	แสดงการกระจายตัวการตั้งถิ่นฐานของประชากร	37
2.7	ผลิตภัณฑ์ภาคใต้และผลิตภัณฑ์จังหวัด ปี 2539 (ราคาปีปัจจุบัน)	42
3.1	จำนวนเนื้อที่สวนยางพาราไร่เบอร์ พ.ศ. 2466-2475	55
3.2	ปริมาณการส่งออกยางและราคายางในตลาดภาคใต้ปี พ.ศ. 2449-2476	61
4.1	พื้นที่ปลูกข้าวลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2499-2503	70
4.2	ผลตอบแทนสุทธิจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ปี พ.ศ. 2539	72
4.3	พื้นที่ปลูกยางพาราในจังหวัดพัทลุงและสงขลา พ.ศ. 2506, 2520, 2531 และ 2539	76
4.4	พื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ 3 จังหวัดของลุ่มทะเลสาบสงขลาในปี พ.ศ. 2508 และ 2538	77
4.5	พื้นที่ไม้ผลและไม้ยืนต้นในพื้นที่ 3 จังหวัดของลุ่มทะเลสาบสงขลาในปี พ.ศ. 2508 และ 2538	78
4.6	พื้นที่ปลูกไม้ผลหลักบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี พ.ศ. 2539 และ 2542	82
4.7	ต้นทุนการผลิตกุ้งกุลาดำในเขตทะเลหลวง สาขา 4 อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ปีการผลิต 2533/34	87
4.8	การวิเคราะห์ผลตอบแทนต่อการลงทุนของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในเขตทะเลหลวง สาขา 4 อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ปีการผลิต 2533/34	89
5.1	พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในท้องที่ อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ปี พ.ศ. 2540	104

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
5.2	การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรของอำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ปี พ.ศ. 2543	106
6.1	สัดส่วนของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ปี พ.ศ. 2544	129
6.2	การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง รายตำบลปี พ.ศ. 2544	129

สารบัญรูป

รูปที่		หน้า
1.1	ขอบเขตการปกครองลุ่มทะเลสาบสงขลา	2
1.2	การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2543	4
2.1	ลักษณะของทะเลสาบสงขลา	17
2.2	คลองสายสำคัญที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา	19
2.3	ความเหมาะสมของที่ดินสำหรับยางพาราและข้าว ลุ่มทะเลสาบสงขลา	25
2.4	ที่ตั้งโครงการชลประทานบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	33
2.5	การกระจายตัว/การตั้งถิ่นฐานของประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	36
5.1	ขอบเขตอำเภอตะโหมดและที่ตั้งของชุมชนตะโหมด	105
6.1	ขอบเขตอำเภออำเภอบางแก้วและที่ตั้งของชุมชนในอำเภอบางแก้ว	130

บทที่ 1

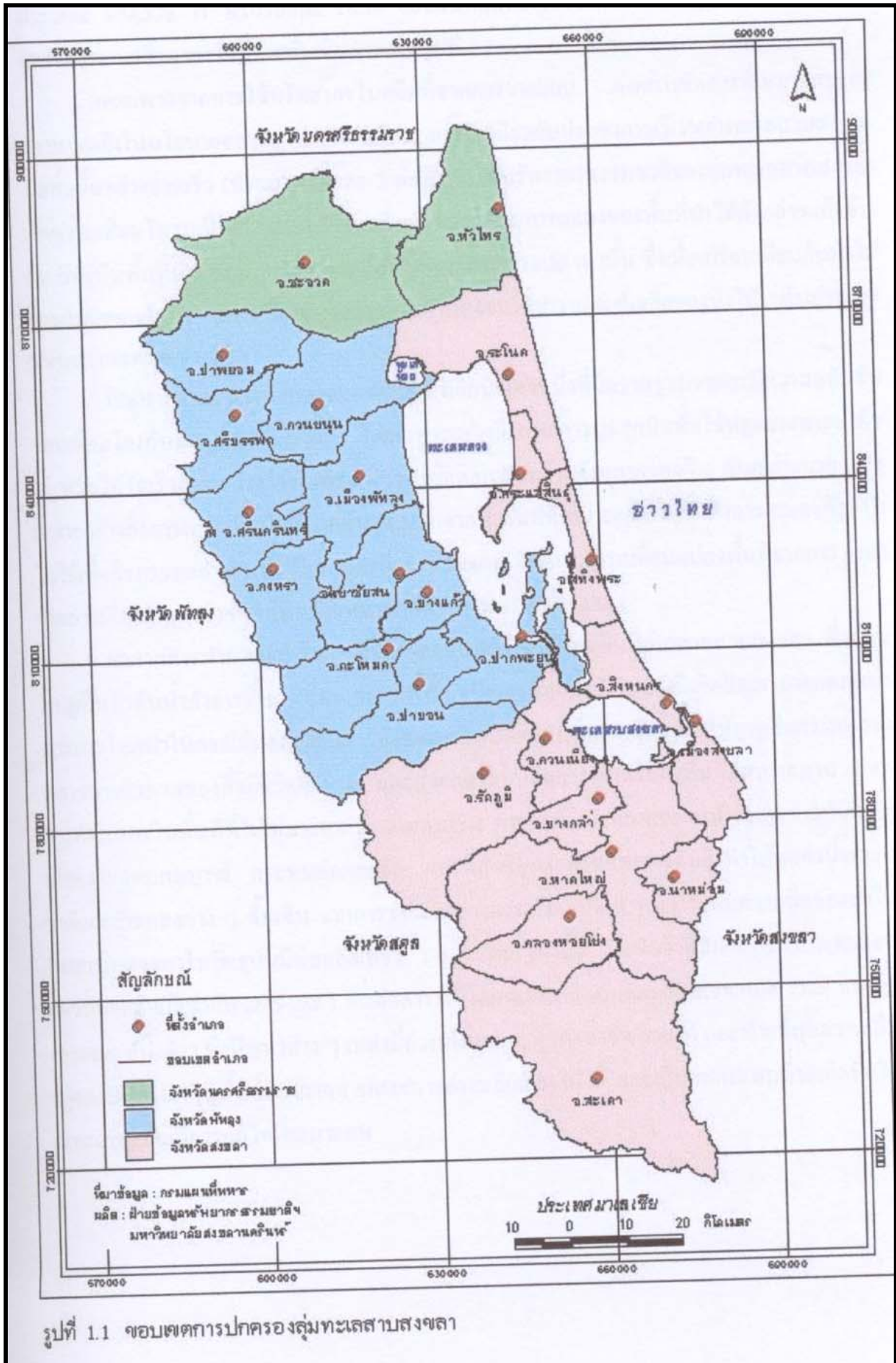
บทนำ

บทนี้เป็นการนำเสนอรายละเอียดพื้นฐานของการวิจัยซึ่งประกอบด้วย ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย นิยามศัพท์เฉพาะ วิธีการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และองค์ประกอบของรายงานการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่บริเวณชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกของภาคใต้ มีพื้นที่ประมาณ 9,807 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ 6.13 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือ พัทลุงทั้งจังหวัดซึ่งมีทั้งหมด 11 อำเภอ/กิ่งอำเภอ สงขลา 12 อำเภอ/กิ่งอำเภอ และ 2 อำเภอตอนล่างของจังหวัดนครศรีธรรมราช (รูปที่ 1.1) นับเป็นท้องถิ่นแห่งหนึ่งในภาคใต้ที่มีพัฒนาการทางประวัติศาสตร์มายาวนาน นอกจากจะเป็นแหล่งกำเนิดวัฒนธรรมและประเพณีท้องถิ่นหลายอย่างของภาคใต้แล้ว ยังเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สามารถเอื้อประโยชน์ต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาซึ่งมีมากถึง 1.16 ล้านคนหรือประมาณร้อยละ 20 ของประชากรทั้งหมดของภาคใต้ (สำนักงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช, 2539; สำนักงานสถิติจังหวัดพัทลุง, 2541; สำนักงานสถิติจังหวัดสงขลา, 2541) ซึ่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและมีบทบาทเป็นอย่างยิ่งต่อชีวิตความเป็นอยู่ของประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ก็คือทรัพยากรดินและป่าไม้ เพราะประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตรเป็นอาชีพหลัก ต้องอาศัยธรรมชาติ ต้องใช้ที่ดินเพื่อทำการเกษตรในรูปแบบต่าง ๆ จากการที่ประชากรส่วนใหญ่พึ่งพาอาชีพการเกษตรนี้ทำให้การใช้ที่ดินของลุ่มทะเลสาบสงขลาสูงถึง 4.135 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 75.51 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ถูกใช้ไปเพื่อทำการเกษตร โดยการใช้ที่ดินที่โดดเด่นมากคือ

การทำสวนยางพาราซึ่งในปี พ.ศ. 2543 มีสูงถึง 2.311 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 42.22 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาหรือร้อยละ 55.9 ของพื้นที่การเกษตรของลุ่มทะเลสาบ รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเพื่อทำนาซึ่งมีประมาณ 1.497 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 27.34 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบหรือร้อยละ 36.2 ของพื้นที่การเกษตรของลุ่มทะเลสาบ และการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผล 243,519 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.45 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าซึ่งมีทั้งป่าดิบชื้น และป่าพรุหรือป่าบึงน้ำจืดมี

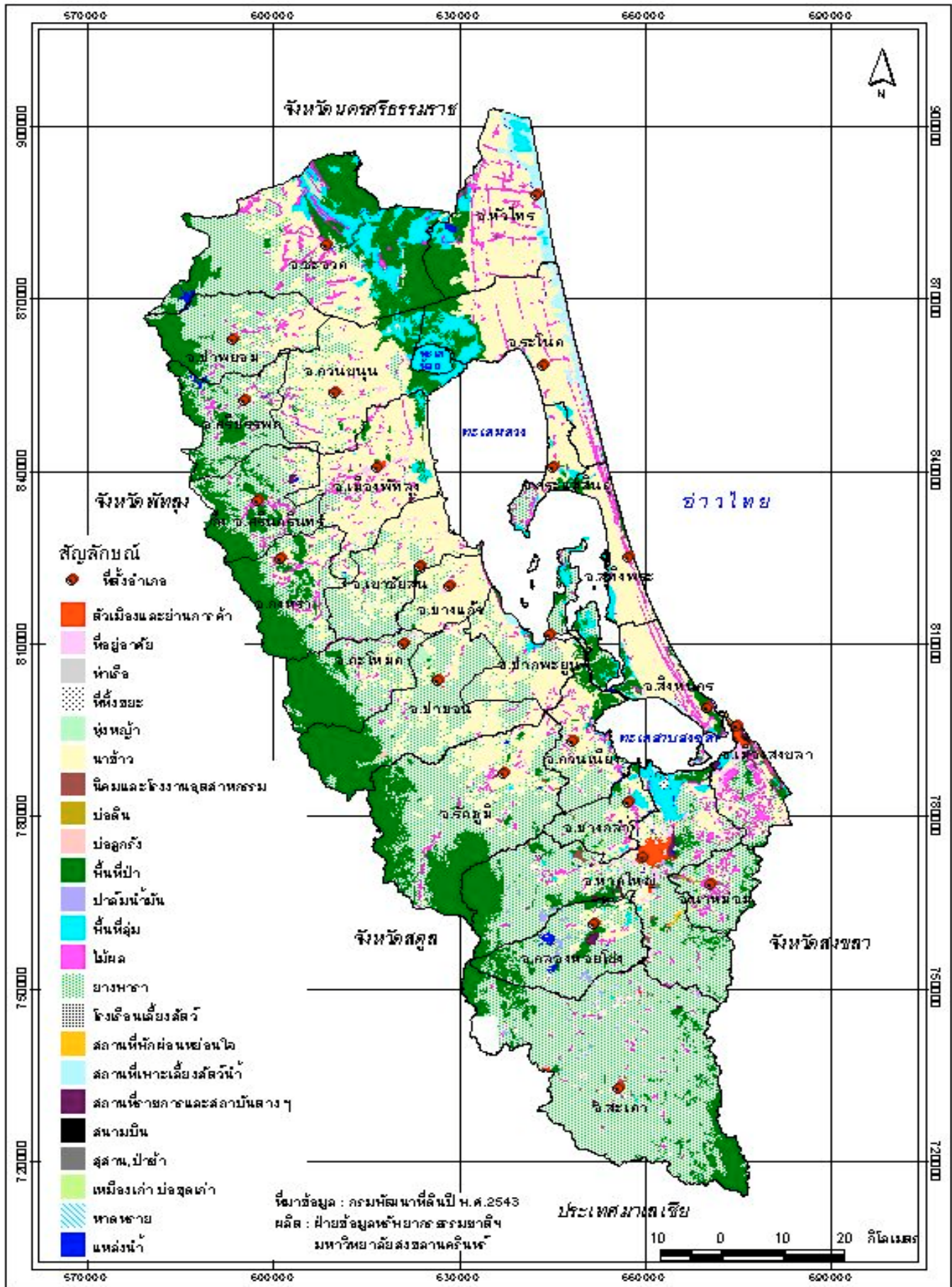

ประมาณ 974,376 ไร่ หรือร้อยละ 18.35 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา (ปณัญญา และคณะ, 2541) สำหรับรายละเอียดการใช้ที่ดินเพิ่มเติมแสดงในรูปที่ 1.2

แต่ผลพวงจากการใช้ทรัพยากรในอดีตที่ขาดการวางแผน ขาดการจัดการที่เหมาะสมและความขัดแย้งในนโยบายของรัฐ ประกอบกับแรงกดดันเกี่ยวกับประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว (ประมาณร้อยละ 2 ต่อปี) ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติของลุ่มทะเลสาบสงขลาเกิดความเสื่อมโทรมเป็นอย่างมาก ปัญหาที่พบรุนแรง คือ การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ดังกล่าวแล้วข้างต้น ปัจจุบันพื้นที่ป่าของลุ่มทะเลสาบเหลือป่าเพียงร้อยละ 18.35 เท่านั้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับป่าไม้ของประเทศแล้ว สภาพป่าไม้ของลุ่มทะเลสาบสงขลาต่ำกว่าเกณฑ์เฉลี่ยของป่าไม้ระดับประเทศ (ปณัญญา และคณะ, อ้างแล้ว)

ปัญหาการชะล้างพังทลายของดินก็เป็นอีกปัญหาหนึ่งที่มีความรุนแรงและมีความสลับซับซ้อนเชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายป่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการบุกรุกป่าเพื่อใช้ปลูกยางพารา พืชไร่ หรือไม้โตเร็วเพราะการใช้พื้นที่ดังกล่าวส่งผลต่อการชะล้างพังทลายของดิน เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูกในที่ลาดชันสูง นอกจากนี้ พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรก็ถูกนำไปใช้เพื่อกิจกรรมอย่างอื่นที่ไม่ใช่เกษตรอีกจำนวนมาก เช่น การเปลี่ยนแปลงพื้นที่จากการทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ทำให้พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับการเกษตรลดลง

ผลจากการทำลายป่าหรือการลดลงของพื้นที่ป่าในบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าต้นน้ำลำธารนั้น นอกจากจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องน้ำซึ่งในบางปีเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำและการไหลบ่าในกรณีฝนตกมากแล้ว ยังส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อม ทำให้สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อเกษตรของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ส่วนการทำเกษตรในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม มีความลาดชัน การชะล้างพังทลายของหน้าดินสูงทำให้ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ กระทบต่อผลผลิต และที่สำคัญการพังทลายของดินยังทำให้แหล่งน้ำธรรมชาติและลำคลองต่าง ๆ ตื้นเขิน จากการรายงานของกรมพัฒนาที่ดิน พบว่าระดับความลึกของน้ำในทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันมีค่าเฉลี่ยเพียง 1-3 เมตร เท่านั้น ซึ่งนับว่าตื้นมาก ปริมาณตะกอนแขวนลอยรายปีเท่ากับ 26.5-289.1 ตันต่อตารางกิโลเมตร (สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล, 2536; ปณัญญา และคณะ, อ้างแล้ว) ซึ่งปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลกระทบต่ออาชีพ รายได้ และท้ายที่สุดความเป็นอยู่ของประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และเป็นผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในระยะยาวถ้าไม่มีการแก้ไขที่เหมาะสม

รูปที่ 1.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี พ.ศ. 2543

ในอดีตที่ผ่านมาการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลามีมากในระดับหนึ่ง แต่มักเป็นการศึกษาเพียงประเด็นใดเป็นการเฉพาะและเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น ยังขาดการศึกษาปัญหาที่วิเคราะห์โดยพิจารณาองค์รวม (holistic) มองถึงพลวัต (dynamic) ของเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะขาดการพิจารณาถึงทัศนคติต่าง ๆ ของชุมชนที่เป็นผู้ใช้ทรัพยากรโดยตรง ทำให้การวิเคราะห์ปัญหาและการนำไปสู่การแก้ไขมักไม่เป็นผลในทางปฏิบัติ

ด้วยเหตุผลดังกล่าว การศึกษาถึงวิวัฒนาการของการใช้ที่ดินและป่าไม้ในลุ่มทะเลสาบสงขลาตลอดช่วงเวลาประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา จึงเป็นสิ่งจำเป็นเพราะจะทำให้ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ ตลอดจนปัจจัยและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องอย่างครบถ้วน ซึ่งจะเป็นอย่างองค์ความรู้ที่มีประโยชน์มากต่อการกำหนดแนวทางในการจัดการทรัพยากรดินและป่าไม้ของลุ่มทะเลสาบสงขลาในอนาคต เพื่อจะได้เอื้อประโยชน์ในด้านต่าง ๆ แก่ประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาอย่างยาวนาน

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลัก 4 ประการ คือ

1. เพื่อศึกษาขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรกับเหตุ-ปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอก อันได้แก่ การขยายตัวของประชากร การตั้งหลักแหล่งใหม่ การเกิดและการขยายตัวของชุมชนไปเป็นเมือง การเปิดเส้นคมนาคมแบบใหม่ นโยบายเรื่องที่ดินและการเกษตรของรัฐ การเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศอันเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิต เป็นต้น
2. เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ที่ดินและป่าไม้ ผ่านลักษณะการใช้ ผลประโยชน์ที่ได้ ทัศนคติ และแรงจูงใจ และปัญหาที่ดำรงอยู่ ทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะ และลักษณะร่วมของท้องถิ่นต่าง ๆ ในมิติเวลาที่ต่างกันของเกษตรกร ที่ทำนาทั้งในและนอกเขตชลประทาน ของเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา สวนไม้ผล และการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ
3. เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โดยรวมของท้องถิ่น (total history) ในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา
4. เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการทบทวนเพื่อตระหนักถึงปัญหาและเงื่อนไขความสัมพันธ์ของปัจจัยต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ ที่ได้พัฒนาและสั่งสมมาจนดำรงอยู่ในท้องถิ่นดังปัจจุบัน

1.3 คำถามของการวิจัย

1. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีขั้นตอนอย่างไร มีความสัมพันธ์กับปัจจัยอะไรบ้าง มากน้อยแค่ไหน อย่างไร
2. รูปแบบการใช้ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีอะไรบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ที่ดินเพื่อทำนาทั้งในและนอกเขตชลประทาน และการทำสวนยางรายย่อย ผลประโยชน์ที่ได้จากการใช้ที่ดินนั้นๆ เป็นอย่างไร ทิศนคติและแรงจูงใจในการใช้ที่ดินมีอะไรบ้าง และปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ที่ดินเหล่านั้นมีอะไรบ้างที่สำคัญ อะไรเป็นลักษณะเฉพาะของพื้นที่ และอะไรเป็นลักษณะร่วมของท้องถิ่นต่าง ๆ
3. การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้มีผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โดยรวมของท้องถิ่น (total history) ในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาอย่างไร

1.4 กรอบแนวคิด/ฐานความคิดที่ใช้ในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ อยู่บนพื้นฐานข้อเท็จจริงที่ว่า ทรัพยากรธรรมชาติ (ดินและป่าไม้) มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของมนุษย์ มีส่วนเกี่ยวพันกิจกรรมทางเศรษฐกิจมากมาย ทั้งการผลิตและการบริโภค และบทบาทอื่น ๆ การนำทรัพยากรไปใช้ประโยชน์ในกิจกรรมต่าง ๆ นอกจากส่งผลเชิงบวกต่อการพัฒนาแล้วมักส่งผลกระทบต่อมนุษย์และระบบนิเวศน์ถ้าไม่มีการจัดการที่เหมาะสม และที่สำคัญ ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติ รูปแบบการใช้และผลกระทบที่จะเกิดขึ้น มีทั้งทางด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม การเมือง กฎหมาย และการบริหารจัดการ

เพื่อนำไปสู่การอธิบายวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปีได้อย่างชัดเจนและครอบคลุม ผู้ศึกษาจะวิเคราะห์การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบโดยแบ่งออกเป็นยุค (peroid) ต่าง ๆ และในแต่ละยุคจะชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างในการใช้ประโยชน์ที่ดิน รูปแบบของการผลิตที่ใช้ที่ดิน พร้อมทั้งชี้ให้เห็นสาเหตุและเงื่อนไข ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากยุคหนึ่งไปสู่อีกยุคหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในแต่ละยุคมีความแตกต่างกันในเรื่องของพลังการผลิต มีการใช้เครื่องมือการผลิตที่แตกต่างกันทำให้วิธีการใช้ทรัพยากรแตกต่างกัน เช่นในการใช้ที่ดินเพื่อทำนาจากไม่มีการชลประทานมาที่มีการชลประทาน การใช้เทคโนโลยีด้านเมล็ดพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง และปุ๋ยเคมี เป็นต้น นอกจากนี้ในแต่ละยุคอาจมีความแตกต่างกันในเรื่องของการเข้าถึงทรัพยากรและการกระจายผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชนและกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งมักมีผลมาจากเงื่อนไขทางโครงสร้างส่วนบน (superstructure) ซึ่งได้แก่กฎหมาย ระเบียบต่าง ๆ ของรัฐ และระบบคุณค่าต่าง ๆ

จากองค์ประกอบที่แตกต่างกันดังกล่าวทำให้ผู้ศึกษาสามารถแบ่งวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปี ออกเป็นยุค ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ยุคที่ 1 ประมาณ พ.ศ. 2442- สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489)

ในยุคนี้มีเหตุการณ์สำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินหลายประการ ได้แก่

- ในปี พ.ศ. 2442 เริ่มมีการนำพันธุ์ยางมาเผยแพร่ในภาคใต้ของประเทศไทย
- ในช่วงปี พ.ศ.2452-2463 มีการสร้างทางรถไฟสายใต้
- ประมาณปี 2460 รัฐมีนโยบายใช้นายทุนจีนสกัดกั้นอิทธิพลของทุนอังกฤษ โดยอนุญาตให้บุกเบิกที่ดินเพื่อการทำสวนยางและทำนาขนาดใหญ่ ส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างมีนัยสำคัญ

ยุคที่ 2 พ.ศ.2490-ปัจจุบัน (2544)

ในยุคนี้เป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมากกว่ายุคที่ 1 มีปัจจัยต่าง ๆ มากมายที่เข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชน ประกอบกับในยุคนี้ชุมชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาดมากขึ้น มีการค้าเชื่อมโยงกับภายนอกมาก และเป็นยุคที่รัฐบาลเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมต่าง ๆ มาก ด้านพระราชบัญญัติที่ดิน ด้านเงินทุน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน (infrastructure) และด้านเทคโนโลยีการผลิต เป็นต้น

สินค้าที่ชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาและภาคใต้ผลิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพาราและข้าว ซึ่งเป็นสินค้าส่งออกได้รับผลกระทบมากกับความผันผวนของราคาในตลาดโลก ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ตัวอย่างเช่น ประมาณปี พ.ศ. 2530 ชุมชนทางฝั่งตะวันออกของลุ่มทะเลสาบได้เปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำด้วยเหตุผลแรงจูงใจด้านผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ

เหตุการณ์สำคัญที่มีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในยุคนี้พอสรุปในเบื้องต้น ได้ดังนี้

- หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการประกาศพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับ พ.ศ. 2479 โดยผู้ที่ต้องการที่ดินรกร้างว่างเปล่า สามารถขอจับจองจากพนักงานได้ กระตุ้นให้มีการจับจองที่ดินมากขึ้น
- ประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว
- การปฏิวัติเขียวในพื้นที่ มีการพัฒนาการชลประทานในปี พ.ศ. 2493
- 2493-2495 ราคายางธรรมชาติสูงขึ้นกว่าเดิมประมาณ 3 เท่า ได้มีการปลูกยางเพิ่มขึ้นในช่วงนี้ 1,230,000 ไร่
- 2503 คราพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง และจัดตั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ในปี 2504

- พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 ซึ่งเป็นการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินของประเทศเพื่อกิจกรรมทางด้านป่าไม้
- มีการเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในปี พ.ศ.2504
- การพัฒนาสินเชื่อการเกษตร ได้มีการก่อตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เพื่อสนับสนุนการใช้ปัจจัยการเกษตรในการปฏิวัติเขียว
- การพัฒนาพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ในการปฏิวัติเขียว ได้มีการก่อตั้งศูนย์วิจัยข้าวในจังหวัดพัทลุงตั้งแต่ปี 2494 เพื่อมีหน้าที่ในการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ได้ผลผลิตสูง
- เริ่มมีการใช้รถแทรกเตอร์ในพื้นที่ ในปี พ.ศ.2511
- 2522 คณะรัฐมนตรีได้มีมติเห็นชอบ โครงการสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) การให้สิทธิทำกินแก่ผู้ทำนุกรุกและอยู่อาศัยอย่างผิดกฎหมายในเขตป่าสงวนแห่งชาตินี้มีวัตถุประสงค์ที่จะลดความรุนแรงของปัญหาทางสังคมและการบุกรุกทำลายป่า โดยการให้เอกสารสิทธิที่แสดงการครอบครองสามารถทำกิน และตกทอดมาจนถึงบุตรหลานได้ แต่ไม่สามารถจะจำหน่ายโอนได้ โครงการดังกล่าวได้มาเริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ 2525
- 2530 เริ่มมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา
- 2532 ยกเลิกสัมปทานป่าไม้
- 2530 เป็นต้นมา กระแสโลกาภิวัตน์รุนแรงขึ้น

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นเพียงกรอบอย่างกว้าง ๆ ที่ผู้ศึกษาจะใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เท่านั้น ยังมีปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ มากมายทางสังคม และอื่น ๆ ที่แตกต่างกันในแต่ละยุค ที่ยังไม่ได้กล่าวถึงในกรอบนี้ ซึ่งผู้ศึกษาไม่ได้ละเลยในการทำวิจัยในครั้งนี้ และยุคต่าง ๆ ที่ได้กล่าวข้างต้น

1.5 ขอบเขตการวิจัย

การศึกษาถึงวิศวนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในครั้งนี้ ในส่วนของป่าไม้จะเน้นป่าดิบชื้น และจะทำการศึกษาเฉพาะบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา จะศึกษาวิศวนาการการใช้ประโยชน์ที่ดิน เฉพาะช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2442-2544) และจะศึกษาเจาะลึกการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากพื้นที่ป่าไม้เป็นการทำสวนยางพารา โดยเน้นเกษตรกรชาวสวนยางพารารายย่อย (small scale farmer) และการใช้ที่ดินเพื่อทำนาทั้งในเขตและนอกเขตชลประทานทั้งในภาพรวมของบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และวิเคราะห์กรณีศึกษาใน 2 ชุมชนคือ ชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีการใช้ที่ดินในการทำนาเป็นหลัก และชุมชนตะ

โหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนยางพารา และเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับป่า การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ที่ดิน หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ตั้งอยู่ในที่เฉพาะแน่นอนเคลื่อนย้ายไม่ได้ เป็นสิ่งที่มีปริมาณจำกัดไม่สามารถเพิ่มขึ้นหรือลดลงได้ตามความต้องการของมนุษย์ และเป็นพื้นที่ที่สามารถเข้าถือครองเป็นเจ้าของมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยได้รับการคุ้มครองของกฎหมาย

ที่ดินในทางกฎหมาย หมายถึง พื้นดินทั่วไป และให้ความหมายรวมถึงภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะและที่ชายทะเลด้วย

การถือครองที่ดิน หมายถึง สิทธิตามกฎหมายหรือสิทธิตามสัญญาของสิทธิหรือคนทั่วไป ที่จะแสวงหาผลประโยชน์จากที่ดินเหล่านั้น ซึ่งการถือครองที่ดินประเภทต่างๆ ทำให้กสิกรรมมีสิทธิในการใช้ที่ดิน และมีความสามารถในการผลิตไม่เท่ากัน

การถือครองที่ดินทางการเกษตร หมายถึง เนื้อที่ทั้งหมดของครัวเรือนเกษตร หรือเนื้อที่ที่ครัวเรือนเกษตรคงในสิทธิของผลประโยชน์ในที่ดิน ทั้งนี้ไม่คำนึงถึงกรรมสิทธิ์ที่แท้จริงของที่ดินนั้นๆ

นโยบายการใช้ที่ดิน หมายถึง แนวปฏิบัติหรือวิธีการใด ๆ ในอันที่จะทำให้การใช้ที่ดินบังเกิดผลดีหรือมีประโยชน์ต่อประชาชน และประเทศชาติโดยส่วนรวมมากที่สุดเท่าที่อาจจะกระทำได้ และอาจเปลี่ยนแปลงไปตามความเหมาะสมของสถานการณ์ ทั้งนี้เพื่อส่งเสริมสวัสดิภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากร ตลอดจนความมั่นคงของชาติ ซึ่งเอกชนไม่สามารถดำเนินการแก้ไขได้ด้วยตนเองตามลำพัง ในกรณีที่มีปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับการใช้ที่ดินเกิดขึ้น

การปฏิรูปที่ดิน หมายถึง การเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นระบบของการกระจายทรัพย์สิน ขนาดที่ดิน และสภาพของการถือครองที่ดิน โดยปกติแล้วมีความหมายถึงที่ดินการเกษตร

ป่าไม้ หมายถึง สังคมของต้นไม้และสิ่งมีชีวิตอื่นๆ อันมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ซึ่งปกคลุมเนื้อที่กว้างใหญ่และใช้ประโยชน์จากอากาศ น้ำ วัตถุต่างๆ ในดิน เพื่อเติบโตจนถึงอายุขัยและเพื่อสัมพันธ์ของตนเอง ทั้งให้ผลผลิตและบริการที่จำเป็นอันจะขาดเสียมิได้ต่อมนุษย์

ป่าไม้ในความหมายตามกฎหมาย หมายถึง พื้นที่ที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน (รวมไปถึงพื้นที่ภูเขา ห้วย หนอง คลอง บึง ลำน้ำ ทะเลสาบ เกาะ และชายทะเล) ซึ่งแสดงว่ากฎหมายให้ความสำคัญกับพื้นที่ดินมากกว่าสังคมพืชและสัตว์ พื้นที่ดินที่ไม่มีต้นไม้ ไม่มีสัตว์ก็สามารถเป็นป่าได้

ป่าในความหมายของชาวบ้าน หมายถึง พื้นที่กว้างที่มีต้นไม้อยู่รกและมีสัตว์หลากหลายชนิดอยู่อาศัย ป่าจะให้ของป่าหลายชนิด เช่น ใบไม้ หน่อไม้ เห็ด น้ำผึ้ง สัตว์ป่า สมุนไพร และอาหารต่างๆ แก่ชาวบ้าน

1.7 วิธีการวิจัย

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กล่าวข้างต้น ผู้ศึกษามีแนวทางในการวิจัยที่สามารถสรุปได้ดังนี้

1.7.1 ข้อมูลและการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้จะเป็นการผสมผสานข้อมูลที่รวบรวมได้โดยใช้เทคนิคต่าง ๆ คือ จากเอกสารมือสอง จากการจัดกลุ่มสนทนา จากการสัมภาษณ์ และจากการจัดสัมมนา

1. ใช้ข้อมูลที่รวบรวมได้จากเอกสารมือสอง ซึ่งได้แก่ สถิติ งานวิจัยหรือบันทึกต่าง ๆ ของทั้งหน่วยงานราชการและเอกชน รวมทั้งภาพถ่ายทางอากาศ ซึ่งข้อมูลมือสองที่รวบรวมจากการค้นคว้าเอกสารที่หน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ รวบรวมไว้ ได้แก่ ประวัติโดยทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรของพื้นที่ นโยบายของรัฐและกฎหมายในด้านต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากร สถานการณ์ของทรัพยากรดินและป่าไม้ การใช้ประโยชน์ที่ดินในลักษณะต่าง ๆ ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับที่ดินและป่าไม้ ตลอดจนตัวแปรทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมอื่น ๆ ของประชากร ที่เชื่อมโยงกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับอาชีพ รายได้ การถือครองที่ดินของประชากร บทบาทของชุมชนในการจัดการทรัพยากร และข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

2. ใช้ข้อมูลจากการจัดกลุ่มสนทนา (focus group discussion) โดยจะมีการจัดกลุ่มสนทนาตัวแทนผู้รู้ในท้องถิ่นในหมู่บ้าน/อำเภอที่เลือกเป็นตัวแทน หมู่บ้าน/อำเภอละ 1 ครั้งโดยมีผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาครั้งละ 10-15 คน รวมทั้งผู้ดำเนินการสนทนาและผู้จดบันทึกการสนทนา ใช้เวลาในการจัดกลุ่มสนทนากลุ่มละ 3 ชั่วโมงเป็นอย่างน้อย

สำหรับประเด็นในการจัดกลุ่มสนทนาจะเกี่ยวข้องกับประวัติของชุมชนเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร รูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดิน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และปัจจัยที่ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นต้น

การศึกษาในครั้งนี้มีการจัดกลุ่มสนทนาทั้งหมด 7 ครั้ง ดังรายละเอียดในตารางที่ 1.1

ตารางที่ 1.1 รายละเอียดในการจัดกลุ่มสนทนา

ครั้งที่	ตำบล	อำเภอ	จังหวัด	เขตที่ตั้งบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา	การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักในพื้นที่
1	ทุ่งตำเสา	หาดใหญ่	สงขลา	เขตภูเขาและควน ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
2	เขาพระ	รัตภูมิ	สงขลา	เขตภูเขาและควน ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
3	ตะโหมด	ตะโหมด	พัทลุง	เขตภูเขาและควน และมีที่ราบบางส่วน ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ทำนา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
4	ชะรัด	กงหรา	พัทลุง	เขตภูเขาและควน และมีที่ราบบางส่วน ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ	สวนยางพารา ทำนา ไม้ผล พื้นที่ป่าไม้
5	นาปะขอ	บางแก้ว	พัทลุง	เขตที่ราบตอนกลาง ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ	ทำนา
6	ตะเคียน	ระโนด	สงขลา	เขตที่ราบตอนกลาง ทางฝั่งตะวันออกของลุ่มทะเลสาบ	ทำนา
7	แดนสงวน	ระโนด	สงขลา	เขตที่ราบตอนกลาง และที่ราบชายฝั่งทะเล	ทำนา

3. จากการสัมภาษณ์ (interview) ซึ่งจะสัมภาษณ์ผู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่ตอบวัตถุประสงค์ของการศึกษาและมีความหลากหลาย คือสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำศาสนา ผู้สูงอายุ และเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการ เพื่อทราบข้อมูลทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในพื้นที่ศึกษา ทั้งในพื้นที่ศึกษาในภาพรวม และในชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาเจาะลึก

4. จากการจัดสัมมนาพร้อมกับชุมชน ซึ่งดำเนินการในพื้นที่ที่มีการศึกษาเจาะลึกชุมชนคือ ในชุมชนตะโหมดและบางแก้ว 1 ครั้ง และในพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากนาข้าวเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในอำเภอรโนด จังหวัดสงขลา 1 ครั้ง

1.7.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้เน้นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (qualitative analysis) เป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับวิศวกรรมการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ เงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลง (การเปลี่ยนแปลงปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคม การเมือง กฎหมายฯลฯ) ปัญหาที่เกี่ยวข้อง และสาเหตุของปัญหา

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับวิศวกรรมการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะการเรียนรู้ถึง เงื่อนไข-ปัจจัยเหตุ-ผล (cause and effect) ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ในมิติประวัติศาสตร์
2. ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกับท้องถิ่น เพื่อทบทวนและวิเคราะห์สถานการณ์และปัญหาของการใช้ที่ดินและป่าไม้ในพื้นที่ ซึ่งจะช่วยปูทางไปสู่การแสวงหาแนวทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อการพัฒนาการใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ของพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาโดยประชาคมในพื้นที่ต่อไป
3. ได้ทราบรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ภายใต้สถานการณ์เงื่อนไขของพื้นที่ ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย เพื่อการบริหารจัดการที่ดินและป่าไม้ที่สอดคล้องกับพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ

1.9 องค์ประกอบของรายงานการวิจัย

รายงานการวิจัยฉบับนี้แบ่งรายงานออกเป็น 6 บทหลัก โดย บทที่ 1 เป็นการอธิบายถึงรายละเอียดในการทำวิจัย ตั้งแต่ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย วัตถุประสงค์ ขอบเขต นิยามศัพท์เฉพาะ วิธีการวิจัย และประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

บทที่ 2 เป็นการนำเสนอข้อมูลพื้นฐานทางนิเวศวิทยาของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งรวมถึงที่ตั้งและอาณาเขต ลักษณะภูมิประเทศ และลักษณะภูมิอากาศ ทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะที่ดิน ป่าไม้ และน้ำ และสภาพสังคมและเศรษฐกิจของประชากร

บทที่ 3 เป็นการนำเสนอวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในภาพรวมระหว่างปี พ.ศ. 2442-สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489)

บทที่ 4 เป็นการนำเสนอวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในภาพรวมหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2490) - ปัจจุบัน (ปี พ.ศ. 2544)

บทที่ 5 เป็นการนำเสนอวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

บทที่ 6 เป็นการนำเสนอวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง และ

บทที่ 7 เป็นการสรุปผลจากการศึกษาและเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

บรรณานุกรม

ปริญญญา ธเนศวร และคณะ. 2541. *แผนการใช้ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2537. การจัดการประชากรและทรัพยากรธรรมชาติในเขตอนุรักษ์ : ปัญหาแนวทาง และนโยบาย. *วารสารเศรษฐศาสตร์ (ม.เกษตรศาสตร์)* ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 ก.ค. - ธ.ค. 2537.

ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2537. *เศรษฐศาสตร์ที่ดิน*. ใน สมพร อิศวิลานนท์ และ เรืองไร โตกฤษณะ (บรรณาธิการ). *เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล. 2536. *แผนการใช้ที่ดิน เพื่อพัฒนาชนบท ลุ่มทะเลสาบสงขลา*. กรมพัฒนาที่ดิน.

สำนักงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช. 2539. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช ฉบับ พ.ศ. 2539*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานสถิติจังหวัดพัทลุง. 2541. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดพัทลุง ฉบับ พ.ศ. 2541*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

สำนักงานสถิติจังหวัดสงขลา. 2541. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดสงขลา ฉบับ พ.ศ. 2541*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.

บทที่ 2

นิเวศวิทยาของกลุ่มทะเลสาบสงขลา

ในบทนี้เป็นการนำเสนอข้อมูลพื้นฐานทางนิเวศวิทยาของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านสามารถเชื่อมโยงกับเนื้อหาในบทที่เหลือเกี่ยวกับวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ได้ ทั้งในบริบทโดยรวมและกรณีศึกษาชุมชน โดยจะแบ่งเนื้อหาในบทนี้ออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ (1) ลักษณะทั่วไปของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลา (2) ทรัพยากรธรรมชาติ และ (3) สภาพสังคมและเศรษฐกิจ

2.1 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลา

2.1.1 ที่ตั้งและอาณาเขต

กลุ่มทะเลสาบสงขลาตั้งอยู่บนชายฝั่งด้านตะวันออกของภาคใต้ เป็นลุ่มน้ำที่มีความสำคัญและมีความซับซ้อน กล่าวคือ มีแหล่งต้นน้ำหลายแหล่ง มีระบบนิเวศน์หลายแบบ และมีพื้นที่รองรับน้ำขนาดใหญ่ คือ ทะเลสาบสงขลา (สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2538) มีตำแหน่งในทางภูมิศาสตร์ระหว่างละติจูด ที่ $6^{\circ} 27'$ ถึง ละติจูดที่ $8^{\circ} 12'$ และระหว่างลองจิจูดที่ $99^{\circ} 44'$ ถึง ลองจิจูดที่ $100^{\circ} 41'$ มีเนื้อที่รวมทั้งหมด 9,807 ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ 6,129,375 ไร่ ส่วนที่เป็นพื้นดินมีเนื้อที่ 8,761 ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ 5,475,625 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 89.3 ของพื้นที่ทั้งหมด ส่วนที่เหลือเป็นพื้นผิวน้ำมีเนื้อที่ 1,046 ตารางกิโลเมตร หรือเท่ากับ 653,750 ไร่ (ฝ่ายข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและจัดการสิ่งแวดล้อมกลุ่มทะเลสาบสงขลา, 2537) ความกว้างจากทิศตะวันตกไปตะวันออกประมาณ 20 กิโลเมตร ส่วนความยาวจากทิศเหนือไปยังทิศใต้ประมาณ 75 กิโลเมตร (จ่านง, 2545) พื้นที่โดยรวมครอบคลุมเนื้อที่ใน 3 จังหวัด คือ จังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช

อาณาเขตของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้กำหนดตามแนวสันปันน้ำ ชายฝั่งทะเลและแนวขอบเขตการปกครอง ดังนี้

-ทิศเหนือ ติดต่ออำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่ อำเภอร่อนพิบูลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งขอบเขตไม่ชัดเจน เนื่องจากเป็นบริเวณป่าพรุ (พรุควนเค็ริง)

-ทิศใต้ ติดต่อประเทศมาเลเซีย

-ทิศตะวันออก ติดต่ออำเภอจะนะ และอำเภอเทพา จังหวัดสงขลา และอ่าวไทย

-ทิศตะวันตก มีแนวสันปันน้ำที่อกเขาบรรทัดเป็นเส้นแบ่งตั้งแต่ตอนเหนือในเขตจังหวัดพัทลุง ลงไปถึงตอนใต้จรดเขตชายแดนไทย – มาเลเซีย

2.1.2 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิประเทศที่เด่นชัดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา คือ เป็นแหล่งน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ซึ่งมีทั้งแหล่งน้ำจืดและแหล่งน้ำกร่อย ตามสภาพลักษณะระบบนิเวศที่แตกต่างกัน โดยธรรมชาติ

สำหรับพื้นที่ผิวดิน มีลักษณะภูมิประเทศ ดังต่อไปนี้

1. พื้นที่ภูเขา (Hill) พบได้ 2 บริเวณ คือ ทางด้านตะวันตกของพื้นที่ลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นที่ตั้งของแนวเทือกเขาบรรทัด เป็นแนวเทือกเขาสูงวางตัวในแนวเหนือ – ใต้ ตั้งแต่ตอนเหนือสุดของจังหวัดพัทลุง ไปจรดชายแดนไทย – มาเลเซีย มีความสูงอยู่ระหว่าง 800 เมตร ถึง 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลาง เทือกเขาแห่งนี้แหล่งต้นกำเนิดลำน้ำสายสำคัญในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา อาทิเช่น คลองพรุพ้อ คลองท่าแค คลองหลง และคลองรัตภูมิ ส่วนด้านตะวันออกเฉียงใต้มีแนวเทือกเขาเตี้ยๆ อยู่ในเขตอำเภอเมือง ผ่านอำเภอจะนะ อำเภอเทพา และอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ไปจรดกับชายแดนไทย – มาเลเซีย พื้นที่ภูเขานี้ส่วนใหญ่ยังเป็นพื้นที่ป่า และเป็นพื้นที่สวนยางพาราที่ปลูกหลังจากมีการบุกรุกป่า

2. พื้นที่ราบลูกคลื่น (Rolling Plain) เป็นพื้นที่อยู่ถัดจากพื้นที่ภูเขา มีลักษณะภูมิประเทศเป็นเนินเขาเตี้ย ๆ สลับด้วยที่ราบ เริ่มตั้งแต่ตอนเหนือของจังหวัดพัทลุง ขนานไปกับแนวเทือกเขาบรรทัด ไปจนถึงด้านใต้บริเวณอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ซึ่งมีค่าระดับความสูงอยู่ระหว่าง 100 เมตร ถึง 200 เมตร จากระดับน้ำทะเลเฉลี่ยปานกลาง พื้นที่บริเวณนี้จะเป็นที่ตั้งของชุมชนชนบทขนาดกลางและขนาดเล็กที่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป โดยราษฎรในพื้นที่นี้มักจะมีอาชีพในการทำสวนยาง ปลูกพืชไร่ และทำสวนผลไม้เป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากโครงสร้างของชั้นดิน มีลักษณะเป็นดินตื้นที่มีก้อนกรวดปะปนอยู่ในบริเวณผิวดิน

3. พื้นที่ราบ (Plain) เป็นพื้นที่มีอาณาบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา พื้นที่ราบในบริเวณนี้เป็นที่ราบที่เกิดจากการทับถมของตะกอนจากลำน้ำต่าง ๆ ที่ไหลลงสู่ทะเลสาบ จนเกิดเป็นที่ราบขนาดใหญ่ พบทางด้านตะวันตกและทางใต้ของทะเลสาบ ซึ่งพื้นที่ราบนี้ส่วนใหญ่ราษฎรใช้ประโยชน์ในการทำนา

4. พื้นที่ราบชายฝั่งทะเลสาบ (Coastal Plain) เป็นพื้นที่ราบชายฝั่งที่เกิดจากการทับถมของตะกอนทะเล พบในบริเวณด้านเหนือและด้านตะวันออกของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบบริเวณอำเภอเมือง อำเภอระโนด อำเภอสิงหนคร และกิ่งอำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา ในอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช มีพื้นที่น้ำขังขนาดใหญ่ เรียกว่า พรุควนเคร็ง มีพื้นที่ประมาณ 195,545 ไร่ (สมบูรณ์ และคณะ, 2545) คาดว่าเกิดจากการตื้นเขินโดยการทับถมของตะกอน ทำให้เกิดเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำขัง

ดังนั้น ในบริเวณพื้นที่ราบและที่ราบชายฝั่งทะเลจึงกลายเป็นแหล่งที่ตั้งชุมชนและแหล่งผลิตการเกษตรที่สำคัญของประชาชนที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา (ดูเพิ่มเติมหัวข้อ 3. เกี่ยวกับการกระจายตัวของชุมชน)

จากลักษณะภูมิประเทศที่กล่าวมาข้างต้น พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาจึงเป็นแหล่งผลิตทางการเกษตรที่สำคัญแห่งหนึ่งของภาคใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการผลิตข้าวในบริเวณที่ราบและที่ราบชายฝั่ง การทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ ในเขตที่ราบลูกคลื่น นอกจากนี้ยังมีความหลากหลายทั้งสัตว์น้ำจืด สัตว์น้ำกร่อยและสัตว์น้ำทะเล จากทะเลสาบ โดยได้ผลผลิตรวมเฉลี่ยในช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2530 ถึงปีละกว่า 300 เมตริกตัน ซึ่งผลผลิตดังกล่าวได้สร้างรายได้ สร้างความอุดมสมบูรณ์ด้านอาหารโปรตีนให้แก่ชุมชนรอบทะเลสาบและบริเวณใกล้เคียงมาโดยตลอด

สำหรับทะเลสาบสงขลา เป็นแหล่งน้ำที่เรียกว่า ลากูน (lagoon) หรือทะเลกึ่งปิด โดยมีทางติดต่อกับทะเลภายนอกตรงปากทะเลสาบสงขลา โดยทะเลสาบสงขลาแบ่งออกได้เป็น 4 ตอนใหญ่ ๆ ได้ดังแสดงในรูปที่ 2.1 (สำนักงานสิ่งแวดล้อม, 2540)

1. ทะเลสาบสงขลา (ตอนล่าง) ซึ่งอยู่ตอนล่างสุด และมีส่วนติดต่อกับอ่าวไทยทางด้านตะวันออกที่ชุมชนหัวเขาแดง ส่วนเหนือสุดของทะเลสาบช่วงนี้ คือ บริเวณปากกรอ อำเภอสิงหนคร มีพื้นที่ประมาณ 113,750 ไร่ หรือร้อยละ 17.4 ของพื้นที่ทะเลสาบสงขลา สภาพน้ำมีอิทธิพลจากน้ำทะเลอ่าวไทย คือ มีความเค็ม และมีน้ำขึ้นน้ำลง ค่าของความเค็มมีตั้งแต่ 23 - 30 พีพีที (ppt.) ในฤดูแล้ง และมีผลค่าความเค็มที่ผิวเกือบเป็นศูนย์ในฤดูฝน ความลึกโดยเฉลี่ย 1-1.5 เมตร ชุมชนที่สำคัญที่ตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบส่วนนี้คือ ชุมชนหัวเขาแดงและชุมชนเกาะยอ ชุมชนปากกรอ

2. ทะเลสาบ (ตอนกลาง) อยู่ถัดขึ้นมาถึงตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระเสสินธุ์ จนจรดส่วนตอนบนของระบบทะเลสาบสงขลาที่เรียกว่า ทะเลหลวง ทะเลสาบตอนกลางนี้มีพื้นที่ประมาณ 235,625 ไร่หรือร้อยละ 36.0 ของพื้นที่ทะเลสาบสงขลา ทะเลสาบช่วงนี้มีการผสมผสานของน้ำเค็มและน้ำจืด เป็นบริเวณน้ำกร่อย ความเค็มมีค่า 0 - 20 พีพีที ช่วงน้ำหลากมีพีพีทีขึ้นปกคลุมโดยทั่วไป มีความลึกโดยเฉลี่ยอยู่ในช่วง 1.3-2.4 เมตร ชุมชนที่เป็นที่รู้จักที่ตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบส่วนนี้คือ ชุมชนคูชูด ในอำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา

3. ทะเลหลวง เป็นส่วนที่อยู่ถัดขึ้นมา เป็นห้วงน้ำกว้างใหญ่ที่สุด มีอาณาเขตจากตำบลเกาะใหญ่ อำเภอกระเสสินธุ์ อำเภอระโนดตอนเหนือ มีพื้นที่ประมาณ 286,875 ไร่ หรือร้อยละ 43.9 ของพื้นที่ทะเลสาบสงขลาทั้งหมด มีสภาพเป็นน้ำกร่อย ซึ่งจะผลัดเปลี่ยนกันไปตามแรงหนุนจากน้ำทะเล ในช่วงหน้าน้ำ น้ำจะจืด แต่ช่วงหน้าแล้ง การรุกตัวของน้ำเค็มมีมาก จนมีค่าความเค็มถึง 10 พีพีที มีความลึกโดยเฉลี่ยอยู่ในช่วง 1.3-2.4 เมตร ชุมชนที่เป็นที่รู้จักที่ตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบส่วนนี้คือ ชุมชนลำปำ ในอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง

4. ทะเลน้อย เป็นแหล่งน้ำที่แยกจากระบบทะเลสาบที่กว้างใหญ่ เป็นส่วนที่เล็กที่สุด มีพื้นที่ประมาณ 17,500 ไร่ หรือร้อยละ 2.7 ของพื้นที่ทะเลสาบสงขลาทั้งหมด มีคลองนางเรียงเชื่อมต่อระหว่างทะเลน้อยกับทะเลหลวง ทางทิศตะวันตกของทะเลน้อยนั้น เป็นส่วนของจังหวัดพัทลุง ทิศเหนือเป็นส่วนของจังหวัดนครศรีธรรมราช และทิศตะวันออกจรดอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ทะเลน้อยเป็นทะเลสาบน้ำจืด (ปัจจุบันกล่าวกันว่าน้ำเค็มได้รุกเข้าสู่ทะเลน้อยบ้างแล้ว) มีพืชน้ำนาชนิดขึ้นอยู่รอบ ๆ มีพรวนเครื่องซึ่งเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่สำคัญ มีวัชพืชพวกผักตบชวา กก กระจูด เป็นแหล่งนกน้ำทั้งประจำถิ่นและอพยพที่สำคัญ ความลึกโดยเฉลี่ย 1-1.3 เมตร ชุมชนที่เป็นที่รู้จักที่ตั้งอยู่บริเวณทะเลสาบส่วนนี้คือ ชุมชนทะเลน้อย ในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง

จากที่ทะเลสาบสงขลามีคุณลักษณะ 3 น้ำ ทั้งน้ำเค็ม น้ำกร่อย และน้ำจืด ด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ทะเลสาบสงขลามีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำนาชนิด มีรายงานว่าในทะเลสาบสงขลามีสัตว์น้ำอาศัยอยู่มากกว่า 700 ชนิด และยังมีรายงานอีกว่าในแต่ละปีผลิตสัตว์น้ำที่จับได้จากทะเลสาบมีมากถึง 7,000 ตันต่อปี (Taylor and Sons, 1985)

เนื่องจากลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นลุ่มน้ำขนาดใหญ่ มีแหล่งต้นน้ำจากเทือกเขาบรรทัดทางด้านตะวันตก และบางส่วนของเทือกเขาสันกาลาศีรีทางตอนใต้ ดังนั้นในระบบลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา ยังสามารถแบ่งเป็นลุ่มน้ำย่อย ๆ ของลุ่มน้ำ หรือคลองสาขาต่าง ๆ ที่ไหลสู่ทะเลสาบสงขลา ดังนี้ (รูปที่ 2.2) (สำนักวิจัยและพัฒนา, 2536)

1. คลองป่าพะยอม ต้นน้ำเกิดจากบริเวณเทือกเขาบรรทัด ไหลลงสู่ทะเลน้อย
2. คลองท่าแนะ หรือควนขนุน ต้นน้ำเกิดจากเทือกเขาบรรทัด ไหลผ่านอำเภอควนขนุน เปิดลงสู่ทะเลน้อย
3. คลองนาท่อมกับคลองห้วยมอน บริเวณต้นน้ำคือเทือกเขาบรรทัด ไหลผ่านบริเวณนาท่อม ควนคูฎ ในอำเภอเขาชัยสน เปิดลงสู่ทะเลหลวง
4. คลองท่าเขียว บริเวณต้นน้ำจากเทือกเขาบรรทัด ไหลผ่านท่าเขียวออกสู่ทะเลสาบตอนกลาง
5. คลองป่าบอน ต้นน้ำจากเทือกเขาบรรทัด ไหลผ่านอำเภอป่าบอนออกสู่ทะเลสาบตอนกลาง
6. คลองพรุพ้อ ต้นน้ำเกิดจากทิวเขาบรรทัด ไหลผ่านอำเภอปากพะยูนออกสู่ทะเลสาบตอนกลาง
7. คลองรัตภูมิ ต้นน้ำเกิดจากทิวเขาบรรทัด ไหลผ่านอำเภอรัตภูมิ ออกสู่ทะเลสาบสงขลา ตอนล่าง

8. คลองอุ้ตะเภา กับลุ่มน้ำที่มีคลองเล็กต่างๆ ไหลมารวมกัน ได้แก่ คลองวาด ซึ่งมีต้นน้ำจากทิวเขาบรรทัด คลองหลา คลองต่ำ คลองจำไทร หอยโข่ง คลองสะเดา ซึ่งมีต้นน้ำจากเทือกเขา สันกาลาคีรี ทางตอนใต้ของจังหวัดสงขลา คลองอุ้ตะเภา จะไหลผ่านอำเภอสะเดา อำเภอหาดใหญ่ และไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง และจัดเป็นคลองที่ใหญ่และยาวที่สุด โดยมีความยาวถึง 68 กิโลเมตร

2.1.2 ลักษณะภูมิอากาศ

บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบมรสุมเขตร้อน (Tropical Monsoon Climate) โดยได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งทำให้มีฝนตกในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงกันยายน และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงเดือนตุลาคมถึงมกราคม ซึ่งเป็นช่วงที่มีปริมาณฝนตกมากที่สุด ส่วนในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน เป็นช่วงที่มีอากาศร้อนและฝนตกในปริมาณน้อย ซึ่งเกิดจากอิทธิพลของลมที่พัดมาจากทะเลจีนใต้

จากสถิติข้อมูลเกี่ยวกับอากาศบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งนำค่าที่ได้จัดบันทึกมาจาก 2 แห่ง คือจังหวัดสงขลาและพัทลุง ของกรมอุตุนิยมวิทยา สรุปได้ดังนี้ (ปณัญญา และคณะ, 2541)

1) สถานีตรวจอากาศ จังหวัดสงขลา ในช่วง 30 ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2509 – 2538) รายละเอียดแสดงในตารางที่ 2.1

1.1) อุณหภูมิ

อุณหภูมิเฉลี่ย ตลอดปี เท่ากับ 28.0°C โดยมีค่าเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ 32.9°C ในเดือนพฤษภาคม และค่าเฉลี่ยต่ำสุด เท่ากับ 29.1°C ในเดือนธันวาคม

1.2) ปริมาณน้ำฝน

ปริมาณน้ำฝนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาตลอดปี เฉลี่ยเท่ากับ 2,018.5 มิลลิเมตร โดยมีจำนวนวันที่ฝนตกตลอดปีเฉลี่ย 153 วัน เดือนพฤศจิกายนเป็นเดือนที่มีปริมาณฝนเฉลี่ยมากที่สุด (594.3 มิลลิเมตร) และเดือนกุมภาพันธ์ เป็นเดือนที่มีปริมาณฝนเฉลี่ยน้อยที่สุด (19.6 มิลลิเมตร)

1.3) ความชื้นสัมพัทธ์

ค่าความชื้นสัมพัทธ์ เฉลี่ยตลอดปีเท่ากับร้อยละ 77 โดยในเดือนพฤศจิกายนเป็นเดือนที่มีค่าความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยสูงสุด(ร้อยละ 83) ส่วนเดือนที่มีค่าความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยน้อยที่สุดได้แก่เดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายน กรกฎาคมและสิงหาคม ซึ่งมีค่าร้อยละ 75

2) สถานีตรวจอากาศ จังหวัดพัทลุง ในช่วง 10 ปี (ตั้งแต่ พ.ศ. 2525 – 2534) รายละเอียดแสดงในตารางที่ 2.2

2.1) อุณหภูมิ

อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี บริเวณจังหวัดพัทลุง เท่ากับ 28.2^oC โดยมีค่าเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ 33.9^oC ในเดือนเมษายน และค่าเฉลี่ยต่ำสุด เท่ากับ 23.4^oC ในเดือนกุมภาพันธ์

2.2) ปริมาณน้ำฝน

ปริมาณน้ำฝนบริเวณจังหวัดพัทลุง รวมตลอดปีเฉลี่ย 1,862.6 มิลลิเมตร โดยมีจำนวนวันที่ฝนตกรวมตลอดปีเฉลี่ย 154.5 วัน เดือนที่มีปริมาณฝนเฉลี่ยมากที่สุด ได้แก่ เดือนพฤศจิกายน (457.7 มิลลิเมตร) ส่วนเดือนที่มีปริมาณฝนเฉลี่ยน้อยที่สุด ได้แก่ เดือนกุมภาพันธ์ (13.3 มิลลิเมตร)

2.3) ความชื้นสัมพัทธ์

ค่าความชื้นสัมพัทธ์ เฉลี่ยตลอดปีเท่ากับร้อยละ 79 โดยในเดือนพฤศจิกายน มีค่าความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยสูงสุด (ร้อยละ 84) ส่วนเดือนสิงหาคม เป็นเดือนที่มีค่าความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยน้อยที่สุด (ร้อยละ 75)

ตารางที่ 2.1 แสดงลักษณะอากาศ ในช่วง 30 ปี (พ.ศ. 2509 – 2538) จังหวัดสงขลา

เดือน	อุณหภูมิ (°C)			น้ำฝน		ความชื้นสัมพัทธ์ (%)
	สูงสุด	ต่ำสุด	เฉลี่ย	ปริมาณฝน (มม.)	จำนวนวัน	
มกราคม	29.7	24.1	27.2	72.8	8.9	76
กุมภาพันธ์	30.4	24.2	27.6	19.6	3.4	75
มีนาคม	31.4	24.4	28.4	45.7	5.4	75
เมษายน	32.5	24.8	29.1	68.4	7.1	75
พฤษภาคม	32.9	24.8	28.9	125.2	13.2	77
มิถุนายน	32.8	24.5	28.7	103.4	12.5	76
กรกฎาคม	32.5	24.1	28.4	93.2	12.5	75
สิงหาคม	32.6	24.2	28.4	99.1	13.2	75
กันยายน	32.1	24.0	27.9	136.2	14.3	77
ตุลาคม	31.0	23.9	27.5	266.0	20.6	81
พฤศจิกายน	29.5	24.0	26.9	594.3	22.3	83
ธันวาคม	29.1	24.1	26.8	394.6	19.6	80
รวม/เฉลี่ย	31.4	24.3	28.0	2,018.50	153.0	77

ที่มา : ปัญญา และคณะ, 2541

ตารางที่ 2.2 แสดงลักษณะอากาศ ในช่วง 10 ปี (พ.ศ. 2525 – 2534) จังหวัดพัทลุง

เดือน	อุณหภูมิ (°C)			น้ำฝน		ความชื้นสัมพัทธ์ (%)
	สูงสุด	ต่ำสุด	เฉลี่ย	ปริมาณฝน (มม.)	จำนวนวัน	
มกราคม	30.3	23.9	27.1	61.0	10.1	81
กุมภาพันธ์	31.6	23.4	27.5	13.3	3.0	80
มีนาคม	32.8	24.0	28.4	79.4	6.4	78
เมษายน	33.9	24.8	29.4	108.8	9.1	77
พฤษภาคม	33.2	24.9	29.1	147.3	14.7	78
มิถุนายน	33.6	24.7	29.2	71.8	10.4	76
กรกฎาคม	33.2	24.2	28.7	114.3	12.6	76
สิงหาคม	33.1	24.4	28.8	85.5	11.7	75
กันยายน	32.8	24.1	28.5	114.3	15.3	77
ตุลาคม	31.6	24.2	27.9	228.0	18.9	79
พฤศจิกายน	30.1	24.1	27.1	457.7	21.1	83
ธันวาคม	29.3	24.0	26.7	381.2	21.2	84
รวม/เฉลี่ย	32.1	24.2	28.2	1,862.60	154.5	79

ที่มา : ปณัญญา และคณะ, 2541

2.2 ทฤษฎีการธรรมชาติ

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายมาก แต่ในที่นี้จะขอกกล่าวถึงทรัพยากรสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ซึ่งได้แก่ ทรัพยากรดิน ทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรน้ำ

2.2.1 ทรัพยากรดินและการใช้ประโยชน์

1) ดินพิจารณาตามลักษณะธรณีสัณฐาน

จากรายงานการสำรวจดินของจังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช ของกองสำรวจและจำแนกดิน ซึ่งลักษณะดินจะมีความแตกต่างกันด้านวัตถุต้นกำเนิดดินและสภาพภูมิประเทศ ซึ่งสามารถสรุปดินตามลักษณะธรณีสัณฐานวิทยา ได้ดังต่อไปนี้

1.1) หาดทรายและสันทราย เกิดเป็นแนวยาวขนานไปกับชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออกของกลุ่มทะเลสาบ ลักษณะพื้นที่เป็นสันทรายซึ่งเกิดจากอิทธิพลของคลื่นที่พัดพาเอาทรายมาทับถม พบทั้งบริเวณที่เป็นชายฝั่งทะเลและทะเลสาบ ดินที่พบส่วนใหญ่มีเนื้อดินเป็นทรายจัด มีการระบายน้ำมากเกินไปมีปริมาณแร่ธาตุอาหารตามธรรมชาติต่ำ

1.2) ที่ราบน้ำทะเลเคยท่วมถึง เกิดจากการพัดพาทับถมของตะกอนน้ำทะเลซึ่งเคยท่วมถึงในอดีต เป็นบริเวณพื้นที่ราบลุ่มมีบริเวณกว้างขนานไปกับชายฝั่งทะเล และเป็นแนวแคบ ๆ ตามริมฝั่งทะเลสาบสงขลาด้านทิศตะวันออกและทิศใต้ การทับถมส่วนใหญ่เป็นพวกตะกอนเนื้อละเอียดปะปนกับเปลือกหอย ดินที่พบเป็นพวกดินเหนียวและดินเหนียวปนทรายแป้ง มีการระบายน้ำเร็ว บางบริเวณอาจพบดินกรดหรือดินกรดแฝง

1.3) ที่ราบตะกอนทะเลสาบ มีลักษณะเป็นสันยาวขนานไปกับชายฝั่งทะเลสาบสงขลาด้านทิศตะวันออก ดินที่พบเกิดจากการทับถมของตะกอนทะเลสาบ มีเนื้อดินเป็นพวกดินทรายแป้ง มีการระบายน้ำเร็ว

1.4) ที่ลุ่มตื้นน้ำขัง ลักษณะพื้นที่เป็นที่ลุ่มตื้นน้ำขังเกือบตลอดปี พบการทับถมของซากพืชที่เน่าเปื่อยผุพังเป็นบางแห่ง ดินที่พบส่วนใหญ่เป็นดินเหนียว บางบริเวณอาจพบดินกรดจัดหรือกรดแฝง พืชพรรณส่วนใหญ่เป็นพืชธรรมชาติ พวกกก กระจูด เนื่องจากมีน้ำท่วมขังจึงไม่เหมาะสมที่จะใช้ทำการเกษตร

1.5) ที่ราบลุ่มตะกอนลำน้ำ มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบเรียบหรือเกือบราบเรียบ ซึ่งเกิดจากการพัดพาทับถมของตะกอนลำน้ำ ดินที่พบบริเวณที่ราบลุ่มนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นดินเหนียวที่มีการระบายน้ำเร็ว หรือบางบริเวณอาจพบพวกดินร่วนเหนียวที่มีการระบายน้ำค่อนข้างเร็ว ใช้ในการทำนาหรือปลูกพืชผักในฤดูแล้ง

1.6) ที่สันดินริมน้ำ เกิดจากการทับถมของตะกอนลำน้ำบนริมฝั่งแม่น้ำลำธาร ดินที่พบเป็นดินร่วนละเอียดหรือดินเหนียวที่มีการระบายน้ำดี บางแห่งอาจพบพวกดินร่วนเหนียวที่มีการระบายน้ำค่อนข้างเร็ว ดินบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นดินที่เหมาะสมสำหรับปลูกพืชเศรษฐกิจทั่วไปได้หลายชนิด

1.7) ลานตะพักลำน้ำระดับต่ำ มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบเรียบหรือค่อนข้างราบ ซึ่งอยู่ถัดจากที่ราบลุ่มตะกอนลำน้ำ มีลักษณะเนื้อดินแตกต่างกันไป ส่วนใหญ่จะเป็นดินเนื้อละเอียด อาจพบก้อนกรวดพวกศิลาแลงปะปนอยู่ในชั้นดินเป็นแห่ง ๆ ดินมีการระบายน้ำเร็ว ในบริเวณที่มีชั้นก้อนกรวดพวกศิลาแลงหนาแน่นจะถูกปล่อยทิ้งไว้เป็นป่าละเมาะ

1.8) บริเวณพื้นที่ผิวที่เหลื่อค้ำจากการกัดกร่อน ลักษณะพื้นที่เป็นพื้นที่ดอนที่เกิดจากขบวนการปรับระดับพื้นที่ มีการสลายตัวของหิน การชะล้างพังทลายและการเคลื่อนย้ายวัตถุไปทับถม มีสภาพพื้นที่แตกต่างกันไปตั้งแต่สภาพพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดและลอนชัน จนถึง

เนินเขาหรือที่ลาดเชิงเขาที่เหลื่อมค้ำจากการกัดกร่อน ดินส่วนใหญ่มีการระบายน้ำดี มีเนื้อดินปนแปรรูปตามวัตถุต้นกำเนิด อาจจะมีเนื้อดินพวกดินร่วนหยาบ ร่วนละเอียดจนถึงดินเหนียว สำหรับในบริเวณที่เป็นเนินเขา ที่ลาดเชิงเขาและบริเวณพื้นที่ลูกคลื่นลอนลาดและลอนชัน บางแห่งอาจพบชั้นก้อนกรวดพวกศิลาแลงปะปนอยู่ในเนื้อดิน

1.9) เขาและภูเขา มีลักษณะพื้นที่ลาดชันตั้งแต่ 35% ขึ้นไป เป็นสันเขาหรือเทือกเขาทอดเป็นแนวยาวขนานกับทะเลสาบด้านทิศตะวันตกของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ บางแห่งอาจพบเขาเป็นหย่อม ๆ หรือเขาโดดบริเวณพื้นที่รอบ ๆ ชายฝั่งทะเลสาบ เนื่องจากพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง จึงไม่เหมาะที่จะใช้ทำการเกษตร ควรสงวนไว้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และอนุรักษ์ระบบนิเวศน์วิทยาของลุ่มทะเลสาบ

2) ความเหมาะสมของที่ดินเพื่อการเกษตร

ดินที่พบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลามีคุณสมบัติทางเคมีกายภาพแตกต่างกันตามสภาพของพื้นที่และวัตถุต้นกำเนิดดิน ความเหมาะสมของที่ดินต่อพืชชนิดต่างๆ นั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายปัจจัย เช่น ความอุดมสมบูรณ์ของดิน สภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ การจัดการ เป็นต้น อย่างไรก็ตามความเหมาะสมของที่ดินเพื่อการเกษตรสำหรับพืชเศรษฐกิจหลัก พอสรุปโดยสังเขปได้ดังนี้ (กรมพัฒนาที่ดิน, 2536)

2.1) ข้าว พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกข้าว มีเนื้อที่ประมาณ 1,952,520 ไร่หรือร้อยละ 38.05 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ดินเป็นทรายจัด ดินเป็นกรดจัด และดินมีการระบายน้ำมากเกินไป พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา รองลงมาเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมปานกลางประมาณ 1,416,765 ไร่หรือร้อยละ 27.61 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา และเหมาะสมเล็กน้อย ประมาณ 1,148,665 ไร่หรือร้อยละ 22.41 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนพื้นที่ที่เหมาะสมที่สุดไม่พบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ (รูปที่ 2.3)

2.2) ยางพารา พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกยางพารา มีเนื้อที่ประมาณ 3,104,935 ไร่หรือร้อยละ 60.50 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากดินมีการระบายน้ำเร็ว เลวมาก มากเกินไป และสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันมากกว่า 35% พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง รองลงมาเหมาะสมเล็กน้อย ประมาณ 714,405 ไร่หรือร้อยละ 13.93 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา เหมาะสมปานกลาง ประมาณ 698,610 ไร่หรือร้อยละ 13.64 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนที่เหมาะสมที่สุดไม่พบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ (รูปที่ 2.3)

รูปที่ 2.3 สมรรถนะที่ดิน

2.3) ปาล์มน้ำมัน พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับปลูกปาล์มน้ำมัน มีเนื้อที่ประมาณ 1,969,880 ไร่หรือร้อยละ 38.38 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชัน ดินตื้น การระบายน้ำเลวมาก มากเกินไป และดินเป็นกรดจัด พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา รองลงมาเหมาะสมเล็กน้อย 1,643,400 ไร่หรือร้อยละ 32.04 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง เหมาะสมปานกลาง 904,670 ไร่หรือร้อยละ 17.65 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนเหมาะสมที่สุดและเหมาะสมปานกลางไม่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำ

2.4) ไม้ผล พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่เหมาะสมสำหรับการปลูกไม้ผล มีเนื้อที่ประมาณ 3,128,265 ไร่หรือร้อยละ 60.96 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากดินมีการระบายน้ำเลวมาก เลว มากเกินไป ดินตื้น ดินเป็นกรดจัด และสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันมากกว่า 35% ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง รองลงมาเหมาะสมเล็กน้อย 1,389,685 ไร่หรือร้อยละ 27.11 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา ส่วนเหมาะสมที่สุดและเหมาะสมปานกลางไม่พบในพื้นที่ลุ่มน้ำ

2.5) พืชผัก พื้นที่ส่วนใหญ่เหมาะสมเล็กน้อยสำหรับปลูกผัก มีเนื้อที่ประมาณ 3,252,350 ไร่หรือร้อยละ 63.41 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ สาเหตุเนื่องมาจากดินมีการระบายน้ำเลวมาก ค่อนข้างเลว มากเกินไป เป็นกรด และดินมีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดสงขลา รองลงมาไม่เหมาะสมเล็กน้อย 1,195,005 ไร่หรือร้อยละ 23.28 เหมาะสมปานกลาง 70,595 ไร่หรือร้อยละ 1.38 ส่วนใหญ่อยู่ในเขตจังหวัดพัทลุง ส่วนเหมาะสมที่สุดไม่พบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ

3) การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบในปี พ.ศ. 2543 แสดงในตารางที่ 2.3 จะเห็นได้ว่า จากการที่ประชากรส่วนใหญ่ของลุ่มทะเลสาบสงขลาพึ่งพาอาชีพการเกษตร ทำให้การใช้ที่ดินของลุ่มทะเลสาบสงขลาสูงถึง 4.134 ล้านไร่ หรือคิดเป็นร้อยละ 75.51 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบถูกใช้ไปเพื่อทำการเกษตร โดยการใช้ที่ดินที่โดดเด่นมากคือ การทำสวนยางพารา มีสูงถึง 2.311 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 42.22 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา รองลงมาเป็นการใช้ที่ดินเพื่อทำนาซึ่งมีประมาณ 1.496 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 27.34 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ และการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผล 243,519 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 4.45 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ และพื้นที่ทำนาทุ่งประมาณ 67,956 ไร่ ส่วนพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์เป็นที่อยู่อาศัยมีเพียงร้อยละ 1.87 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ส่วนพื้นที่ป่าไม้โดยเฉพาะป่าดิบชื้น เหลือเพียงร้อยละ 17.97 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา เท่านั้น

ตารางที่ 2.3 การใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี พ.ศ. 2543

ประเภทการใช้ที่ดิน	เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ
ทางการเกษตร	4,134,539	75.51
ทำนา	1,496,885	27.34
ทำสวนยางพารา	2,311,852	42.22
ไม้ผล	243,519	4.45
ป่าลุ่มน้ำมัน	12,662	0.23
ทำนาทุ่ง	67,956	1.24
อื่น ๆ	1,665	0.03
ป่าไม้	983,946	17.97
แม่น้ำลำคลอง	18,548	0.34
ที่อยู่อาศัย	102,570	1.87
อื่น ๆ	236,146	4.31
รวม	5,475,749	100.00

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน

4) การถือครองที่ดิน

สำหรับที่ดินที่ถือครองเพื่อการเกษตร ส่วนใหญ่เป็นที่ดินของตนเอง และสัดส่วนของเกษตรกรที่มีที่ดินเป็นของตนเองจะสูงกว่าค่าเฉลี่ยของประเทศและภาคอื่น ๆ ซึ่งมีสัดส่วนของการเช่าที่ดินค่อนข้างสูง (ตารางที่ 2.4) การที่เกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเองที่มีเอกสารสิทธิ์ในที่ดินค่อนข้างสมบูรณ์ (โฉนด และน.ส.3) เป็นสิ่งจำเป็นมากสำหรับเกษตรกรในการปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตทางการเกษตร เพราะนอกจากจะเป็นหลักประกันในการได้รับสินเชื่อการเกษตรแล้ว ยังเป็นสิ่งจูงใจในการตัดสินใจปรับปรุงดิน

จำนวนฟาร์มและขนาดของฟาร์มในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบแสดงในตารางที่ 2.5 จำนวนฟาร์มในสามจังหวัดของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบคิดเป็นร้อยละ 38.5 ของจำนวนฟาร์มทั้งหมดในภาคใต้ ขนาดของฟาร์มเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 19.9 - 21.9 ไร่ต่อครัวเรือน มีขนาดเล็กกว่าขนาดของฟาร์มเฉลี่ยของภาคใต้ และของประเทศ ซึ่งเท่ากับ 22.7 และ 25.2 ไร่ต่อครัวเรือน ตามลำดับ

ตารางที่ 2.4 ลักษณะการถือครองที่ดินทางการเกษตร ปี พ.ศ. 2538

ภาค/จังหวัด	เนื้อที่ถือครอง	เนื้อที่ของตนเอง		เนื้อที่ของคนอื่น	
		เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ	เนื้อที่ (ไร่)	ร้อยละ
3 จังหวัดพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ					
สงขลา	2,097,105	1,961,858	93.55	135,247	6.45
พัทลุง	1,210,967	1,110,060	91.67	100,907	8.33
นครศรีธรรมราช	3,122,476	2,746,653	87.96	375,823	12.04
ภาคใต้	18,164,960	16,743,385	92.17	1,421,575	7.83
ประเทศไทย	132,478,570	109,318,442	82.52	23,160,128	17.48

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2542

ตารางที่ 2.5 จำนวนฟาร์ม และขนาดของฟาร์มเฉลี่ย ปี พ.ศ. 2538

ภาค/จังหวัด	ขนาดของฟาร์มเฉลี่ย (ไร่)	จำนวนฟาร์ม	ร้อยละ
3 จังหวัดพื้นที่ลุ่มน้ำฯ		307,882	38.5
สงขลา	19.9	105,389	13.2
พัทลุง	20.1	60,108	7.5
นครศรีธรรมราช	21.9	142,385	17.8
ภาคใต้	22.7	801,434	15.3
ประเทศไทย	25.2	5,248,815	100.0

ที่มา: สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2542

5) ปัญหาของทรัพยากรดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน

ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่เด่นชัดในปัจจุบัน สามารถสรุปได้ดังนี้

5.1) ปัญหาในสภาพของทรัพยากรดิน เนื่องจากพื้นที่ลุ่มทะเลสาบมีลักษณะภูมิประเทศที่แตกต่างกันออกไปตั้งแต่ สูงชัน จนถึงที่ลุ่มต่ำชายทะเล ซึ่งมีลักษณะของดิน วัตถุประสงค์กำเนิดดินและคุณสมบัติของดินแตกต่างกัน มีทั้งที่เหมาะสมต่อการเกษตร แต่ขณะเดียวกัน ดินที่เป็นปัญหาต่อการใช้ประโยชน์ทางการเกษตร ก็พบแพร่กระจายทั่วไปในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบได้แก่ ดินเป็นทรายจัดประมาณ 88,697 ไร่ (1.76 % ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) ดินกรดจัด พื้นที่ประมาณ 191,393 ไร่ (3.80 % ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) ดินตื้น เป็นดินที่มีการระบายน้ำดี มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ พื้นที่ประมาณ 539,649 ไร่ (10.71 % ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) ดินเค็ม พื้นที่ประมาณ 10,397 ไร่

(0.20 % ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ) จะเห็นได้ว่า ปัญหาในตัวของทรัพยากรดินเองเป็นปัจจัยที่จะส่งผลกระทบต่อการนำที่ดินไปใช้ประโยชน์และต้นทุนที่อาจเกิดขึ้นจากการนำที่ดินไปใช้

5.2) ปัญหาการพังทลายของดิน เป็นปัญหาหนึ่งที่มีความรุนแรงและมีความสลับซับซ้อนเชื่อมโยงกับปัญหาการทำลายพื้นที่ป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการปลูกยางพารา พืชไร่หรือไม้โตเร็ว เพราะการใช้พื้นที่ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อเกษตรของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ เพราะการทำเกษตรในพื้นที่ที่ไม่เหมาะสม มีความลาดชัน การชะล้างพังทลายของหน้าดินสูง ทำให้ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ กระทั่งต่อผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกร

5.3) ปัญหาการใช้ที่ดินไม่เหมาะสม การเพิ่มขึ้นของประชากร และการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทำให้ความต้องการใช้ที่ดินทุกประเภทเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะทางด้านเกษตร ในขณะที่พื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับทำการเกษตรมีจำกัด ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งมีความลาดชันสูงและป่าชายเลน มาใช้ในการปลูกพืชและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เป็นการทำลายความสมดุลของระบบนิเวศน์ ในขณะที่บริเวณดังกล่าวไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้เพื่อการเกษตร จึงเป็นการเร่งให้ทรัพยากรดินเสื่อมโทรมเร็วขึ้น อาทิเช่น การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อปลูกยางพารา พืชไร่ และไม้โตเร็วบนเทือกเขาบรรทัด และการขยายตัวของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณป่าโกงกางรอบ ๆ ทะเลสาบ

2.2.2 ทรัพยากรป่าไม้

ดังที่ทราบกันดีว่าป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีประโยชน์ยิ่งต่อมนุษย์ เกินกว่าที่จะพรรณนาได้ ดังที่เห็นได้ชัดเจนมาก คือ ทำความชุ่มชื้นให้แก่แผ่นดิน ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทั้งต้นไม้ พืชคลุมดิน สัตว์ป่า ฯลฯ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาล และยังป้องกันไม่ให้น้ำท่วม ความอุดมสมบูรณ์ของป่า ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากมาย สามารถใช้ประโยชน์จากไม้ เพื่อปลูกสร้างอาคาร ใช้เป็นเชื้อเพลิง อาศัยพืชและสัตว์ป่าเป็นอาหาร และยารักษาโรค นอกจากนี้ ป่ายังช่วยเก็บรักษาดินน้ำ ลำธาร เพื่อดูดซับน้ำไว้หล่อเลี้ยงพื้นที่ราบ ทั้งยังช่วยเป็นปอดธรรมชาติที่ช่วยดูดซับเอาก๊าซพิษต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้น จากที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นที่ชัดเจนว่า ถ้าพื้นที่ป่าไม้โดนทำลาย คุณประโยชน์ของป่าก็จะสูญสิ้นไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้หรือหาสิ่งทดแทนไม่ได้

1) ประเภทป่าไม้บริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา

ป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ดังนี้

1.1) ป่าดิบชื้น ได้แก่ บริเวณที่เป็นป่าไม้บนบก ซึ่งไม่ติดทะเล โดยมีไม้เศรษฐกิจที่สำคัญ คือ ไม้ยาง ไม้ตะเคียนทอง ไม้เคี่ยม ไม้พะยอม ไม้กระบอก และไม้จำปา บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีพื้นที่ป่าประเภทนี้ประมาณ 719,626 ไร่หรือคิดเป็นร้อยละ 13.55 ของพื้นที่ลุ่ม

ทะเลสาบ พบส่วนใหญ่บริเวณด้านตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ ซึ่งเป็นพื้นที่ภูเขาและเทือกเขาสลับซับซ้อน มีความลาดชันของพื้นที่สูง และมีปริมาณความชื้นสูง

1.2) ป่าพรุ หรือป่าบึงน้ำจืด ได้แก่ บริเวณที่เคยมีน้ำทะเลเซาะเข้ามาในอดีต ปัจจุบันมีพืชพรรณไม้ที่นานาชนิดขึ้นอยู่ พื้นที่ส่วนใหญ่อยู่รอบ ๆ ทะเลน้อย บริเวณ อ.ชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช และบริเวณรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา ซึ่งมีเนื้อที่ 164,642 ไร่หรือร้อยละ 3.10 ของพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยมีพรรณไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เสม็ด นอกจากนี้ ยังเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ สัตว์บก และนกมากมาย

2) การจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและป่าไม้โดยรัฐฯ

บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีพื้นที่ที่ได้ประกาศเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติรวมทั้งสิ้น จำนวน 55 ป่า เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 2 แห่ง เป็นเขตอุทยานแห่งชาติ 2 แห่ง เขตวนอุทยาน 1 แห่ง ปัจจุบันกรมป่าไม้ได้ทำการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากร และที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติขึ้นตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 10 และ 17 มีนาคม 2535 ซึ่งได้กำหนดขึ้นโดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาวิจัยของหน่วยงานต่างๆ มาประกอบในการพิจารณากำหนดเขตตามระบบข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ โดยสามารถจำแนกออกได้ 3 เขต ดังนี้

2.1) เขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 851,352 ไร่ หรือร้อยละ 16.03 ของพื้นที่ลุ่มน้ำทะเลสาบ เขตพื้นที่บริเวณนี้ กำหนดไว้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ที่มีคุณค่าหายาก การป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วม และการพังทลายของดิน ตลอดจนเพื่อประโยชน์ในด้านการศึกษา การวิจัย นันทนาการของประชาชน และความมั่นคงของชาติ ซึ่งประกอบด้วย เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าอุทยานแห่งชาติ พื้นที่ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 รวมถึงพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ บริเวณที่ซึ่งมีสภาพป่าสมบูรณ์ หรือมีศักยภาพเหมาะสมต่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ เพื่อรักษาไว้ซึ่งความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.2) เขตพื้นที่ป่าเพื่อเศรษฐกิจ มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 102,772 ไร่ หรือร้อยละ 1.93 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ได้แก่ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่กำหนดไว้เพื่อผลิตไม้และของป่า รวมถึงพื้นที่เศรษฐกิจตามนโยบายมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ และการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลน พื้นที่เพื่อการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ และพื้นที่ประสานการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ระหว่างทรัพยากรป่าไม้กับทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ เช่น ทรัพยากรมนุษย์ ทรัพยากรแร่และทรัพยากรพลังงาน เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และความมั่นคงของชาติ ตลอดจนต้องไม่อยู่ในหลักเกณฑ์ที่จำแนกให้เป็นเขตพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์

2.3) เขตพื้นที่ป่าที่เหมาะสมต่อการเกษตร มีเนื้อที่ทั้งสิ้น 251,495 ไร่ หรือร้อยละ 4.74 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ได้แก่ พื้นที่ป่าที่มีสมรรถนะที่ดินเหมาะสมต่อการเกษตร หรือมีศักยภาพสูงในการพัฒนาด้านเกษตร ตามผลการจำแนกสมรรถนะที่ดินของกรมพัฒนาที่ดิน รัฐ

สามารถพัฒนาความเป็นอยู่ของราษฎรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งประกอบด้วยพื้นที่ป่าที่มีสมรรถนะของดินเหมาะสมต่อการเกษตร และพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการเกษตร ตามนัยมติคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับการกำหนดชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ และการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ป่าชายเลน

3) ปัญหาของทรัพยากรป่าไม้

เมื่อก้าวถึงปัญหาความสัมพันธ์ของทรัพยากรป่าไม้ ในที่นี้มักจะมุ่งเน้นถึงการลดลงของพื้นที่ป่าไม้มากกว่ากรณีอื่น เนื่องจากเป็นดัชนีที่ชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างชัดเจน ปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ของกลุ่มทะเลสาบเหลือเพียงร้อยละ 18.35 เท่านั้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยแล้ว พื้นที่ป่าไม้ของกลุ่มน้ำทะเลสาบที่เหลืออยู่ต่ำกว่าสัดส่วนของพื้นที่ป่าไม้ระดับประเทศซึ่งมีอยู่ร้อยละ 26 (ปณัญญา และคณะ, 2541) ในอดีตที่ผ่านมาพื้นที่ป่าไม้ของกลุ่มทะเลสาบสงขลาลดลงอย่างรวดเร็วมาก คล้ายคลึงกับที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นๆ ของภาคใต้ ตัวอย่างเช่น ในจังหวัดพัทลุงพื้นที่ป่าไม้บริเวณเทือกเขาบรรทัดและบริเวณใกล้เคียงถูกทำลายในอัตราที่น่าเป็นห่วงมากคือ สูงถึงร้อยละ 15 ของพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด (สำนักงานจังหวัดพัทลุง, 2520) และในส่วนของจังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ มีรายงานว่าพื้นที่ป่าไม้ของจังหวัดสงขลาถูกบุกรุก ลดจำนวนลงเรื่อยๆ เช่นเดียวกับในพื้นที่อื่นๆ สาเหตุที่สำคัญมาจากราษฎรในพื้นที่และจากจังหวัดใกล้เคียงบุกรุกแผ้วถางเพื่อใช้พื้นที่ปลูกยางพาราหรือขายต่อให้กับผู้อื่น มีการลักลอบตัดไม้โดยมีนายทุนหนุนหลังและจากการให้สัมปทานป่าไม้ (ก่อนมีการปิดสัมปทาน) (ศูนย์ประสานพัฒนาชนบทจังหวัดสงขลา, มปป) (ดูรายละเอียดในบทที่ 3-5)

2.2.3 ทรัพยากรน้ำ

สำหรับทรัพยากรน้ำในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่จะเอื้อต่อความเป็นอยู่ในด้านต่างๆ ทั้งการบริโภคและอุปโภค แหล่งน้ำหลักจะมาจากน้ำผิวดิน น้ำใต้ดิน และแหล่งน้ำจากการพัฒนาการชลประทานของรัฐ แต่ในที่นี้อธิบายเฉพาะแหล่งน้ำผิวดิน และแหล่งน้ำจากการพัฒนาการชลประทานของรัฐ ซึ่งจะมีผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินฯ ในวงกว้างดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) แหล่งน้ำผิวดิน

แหล่งน้ำผิวดิน บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเป็นลำห้วย และคลองต่างๆ โดยมีต้นน้ำเกิดจากบริเวณเทือกเขาด้านตะวันตกของพื้นที่ ไหลมาทางด้านตะวันออกของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ซึ่งประกอบด้วยทะเลหลวง ทะเลสาบสงขลา และทะเลน้อย รวมเนื้อที่ทั้งสิ้น 668,668 ไร่หรือร้อยละ 12.60 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลพบว่า ความลึกโดยทั่วไปของทะเลสาบสงขลาเฉลี่ย 1 – 2 เมตร น้ำในทะเลหลวง และทะเลน้อยเป็นน้ำจืด ส่วนน้ำในทะเลสาบสงขลาเป็นน้ำกร่อยถึงน้ำเค็ม และจะเค็มมากขึ้นในช่วงฤดูแล้ง แต่ปัจจุบันน้ำในทะเลหลวง และทะเลน้อย มีความเค็ม

มากขึ้น เนื่องจากอิทธิพลจากน้ำทะเล แต่จะเต็มมากขึ้นเพียงใดขึ้นกับช่วงฤดูกาล โดยถ้ามีน้ำ หลากจากคลองต่าง ๆ มาก น้ำจะจืด แต่ในช่วงฤดูแล้งจะมีการหนุนของน้ำทะเลเข้ามา เนื่องจาก ทะเลสาบเป็นทะเลเปิด ความเต็มของน้ำจึงมีมากขึ้น สำหรับคลองต่าง ๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบ สงขลา ส่วนใหญ่เป็นคลองที่มีความยาวไม่มาก ซึ่งได้กล่าวแล้วในหัวข้อ 2.1.2

2) การพัฒนาแหล่งน้ำ

จากการที่พื้นที่ต้นน้ำลำธารบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ถูกบุกรุกทำลายก่อให้เกิดปัญหาต่อ สิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปัญหาการขาดน้ำจึงได้มีการพัฒนาแหล่งน้ำขึ้น โดยมีหน่วยงาน ต่างๆ ดำเนินการ เช่น กรมชลประทาน สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท และกรมพัฒนาที่ดิน เป็นต้น ปัจจุบันมีโครงการชลประทานที่ได้สร้างเสร็จแล้ว จำนวน 130 โครงการ โดยแยกออกเป็นชล ประทานขนาดกลางจำนวน 15 โครงการ พื้นที่รับประโยชน์ 476,000 ไร่ ชลประทานขนาดเล็ก จำนวน 157,550 ไร่ และโครงการอื่น ๆ อีก 48 โครงการ พื้นที่รับประโยชน์ 57,045 ไร่

ตำแหน่งที่ตั้งของโครงการชลประทานบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แสดงในรูปที่ 2.4 ซึ่ง โครงการดังกล่าวมีผลต่อรูปแบบการผลิตและการใช้ประโยชน์ที่ดินของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา อย่างมีนัยสำคัญยิ่ง ซึ่งจะได้อธิบายในบทที่ 4 ต่อไป

2.3 สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

2.3.1 ขอบเขตการปกครอง

พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ครอบคลุมพื้นที่ 3 จังหวัด คือสงขลา 12 อำเภอ มีอำเภอเมือง อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเดา อำเภอรัตนบุรี อำเภอรโนด อำเภอสิงหนคร อำเภอสติงพระ อำเภอกวนเนียง อำเภอกระเสสินธุ์ อำเภอนาหม่อม อำเภอบางกล่ำ และอำเภอคลองหอยโข่ง จังหวัด พัทลุงทั้งจังหวัด และจังหวัดนครศรีธรรมราช 2 อำเภอ คือ อำเภอชะอวด และอำเภอหัวไทร

สำหรับขอบเขตการปกครองและจำนวนหน่วยการปกครอง และจำนวนเนื้อที่ ซึ่งดำเนินการ โดยรัฐสรุปในตารางที่ 2.5

ตารางที่ 2.5 แสดงขอบเขตการปกครอง

ลำดับที่	อำเภอ/กิ่งอำเภอ/ จังหวัด	ชั้น* อำเภอ	จำนวนหน่วยการปกครอง (แห่ง)				จำนวนเนื้อที่ ตร.กม.
			ตำบล	หมู่บ้าน	เทศบาล	อบต.	
จังหวัดสงขลา							
1	อำเภอเมืองสงขลา	1	5	43	1	5	171.883
2	อำเภอหาดใหญ่	1	12	92	3	12	852.796
3	อำเภอสะเดา	1	8	66	4	8	858.96
4	อำเภอระโนด	2	12	70	2	12	783.840
5	อำเภอสทิงพระ	3	11	77	1	11	228.00
6	อำเภอรัตนภูมิ	3	5	57	2	5	591.79
7	อำเภอสิงหนคร	3	11	79	1	11	120.00
8	อำเภอควนเนียง	4	4	46	1	4	208
9	อำเภอกระแสสินธุ์	5	4	22	-	4	96.40
10	อำเภอนาหม่อม	5	4	29	-	4	92.47
11	อำเภอบางกล่ำ	5	4	36	-	4	147.79
12	อำเภอคลองหอยโข่ง	5	4	32	-	4	285.20
จังหวัดพัทลุง							
1	อำเภอเมืองพัทลุง	1	14	142	1	14	427.421
2	อำเภอควนขนุน	1	12	121	2	12	453.96
3	อำเภอเขาชัยสน	1	5	55	1	5	260.115
4	อำเภอปากพะยูน	2	7	62	1	7	433.274
5	อำเภอกงหรา	5	5	43	0	5	255.856
6	อำเภอตะโหมด	5	3	30	2	3	264.26
7	อำเภอป่าบอน	5	5	46	1	5	380.048
8	อำเภอศรีบรรพต	5	3	30	0	3	218.504
9	อำเภอบางแก้ว	5	3	32	1	3	119.00
10	อำเภอป่าพะยอม	5	4	38	0	4	356.404
11	กิ่งอำเภอศรีนครินทร์	-	4	41	0	4	225.631
จังหวัด นครศรีธรรมราช							
1	อำเภอชะอวด	2	11	81	1	11	857.31*
2	อำเภอหัวไทร	2	11	98	1	11	429.52*

หมายเหตุ : * ข้อมูลจากระบบสารสนเทศทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทะเลสาบ, 2537

ที่มา : <http://www.songkhla.go.th/newweb/45/data/home8.htm>, 2544.

<http://www.nakhonsi.go.th/local.php>, 2544 ; <http://www.phatthalung.go.th/data/index.1.htm>, 2544.

2.3.2 ประชากรและการกระจายตัวการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานของประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบการกระจุกกระจายและแบบลักษณะเป็นกลุ่ม ตามบริเวณพื้นที่ราบรอบ ๆ ทะเลสาบ การตั้งถิ่นฐานแบบกลุ่มหรือเป็นชุมชนใหญ่จะพบในเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองที่มีความเจริญด้านเศรษฐกิจและสังคม เช่น เขตอำเภอเมือง อำเภอหาดใหญ่ อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา อำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ส่วนการตั้งถิ่นฐานแบบการกระจายเป็นการตั้งถิ่นฐานของประชากร ในเขตชนบทที่มีการประกอบอาชีพด้านการเกษตร นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการตั้งถิ่นฐานไปตามเส้นทางคมนาคมสายสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นเส้นทางที่ครอบคลุมไปตามบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้รูปแบบการตั้งถิ่นฐานได้กระจายไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ของลุ่มทะเลสาบสงขลา (รูปที่ 2.5)

ประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบมีอัตราการเติบโต เฉลี่ยร้อยละ 2.2 ต่อปี ระหว่างปี พ.ศ. 2511 – 2541 ใกล้เคียงกับอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากรของแต่ละจังหวัดในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ซึ่งเพิ่มขึ้นในอัตราร้อยละ 2.28, 0.327 และ 2.36 ต่อปี สำหรับจังหวัดพัทลุง สงขลา และ นครศรีธรรมราช ตามลำดับ สำหรับความหนาแน่นของประชากรพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ จะหนาแน่นมากที่สุด ในจังหวัดสงขลา โดยมีประชากรต่อพื้นที่เฉลี่ยเท่ากับ 217 คนต่อตารางกิโลเมตร และความหนาแน่นของประชากรน้อยที่สุดในจังหวัดนครศรีธรรมราช

ปัจจุบันการขยายตัวของชุมชนในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีอัตราการเติบโตค่อนข้างสูง สืบเนื่องจากโครงการพัฒนาเมืองหลักของหาดใหญ่-สงขลา ซึ่งประกอบด้วยโครงการก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกสงขลาและการขยายสนามบินนานาชาติ จึงส่งผลให้มีการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดใหญ่ที่ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อทำการแปรรูปวัตถุดิบเป็นสินค้าเพื่อการส่งออกเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ที่ดินในบริเวณรอบๆ ชุมชนหลัก จากการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตร เป็นการใช้ที่ดินเพื่อจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรม โดยจะเน้นบริเวณพื้นที่ตามแนวถนนสายประธานสายหาดใหญ่-สงขลา หาดใหญ่-พัทลุง หาดใหญ่-สะเดา และตามแนวถนนหาดใหญ่-ปัตตานี เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการเกษตรมาเป็นโรงงานอุตสาหกรรมได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงลักษณะภูมิประเทศจากที่ราบสลับเนินเตี้ยๆ เป็นที่ราบเพื่อการก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนั้นยังมีการตัดถนนเลียบเมือง ซึ่งส่งผลให้เกิดโครงการพัฒนาที่ดินเพื่อสร้างอาคารที่อยู่อาศัยไปตามแนวถนนดังกล่าวเป็นจำนวนมาก

จำนวนประชากรที่มีภูมิลำเนาอยู่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ตามหลักฐานทางทะเบียนราษฎรของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เมื่อปี พ.ศ. 2545 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 1,202,961 คน จำนวนครัวเรือนทั้งหมด 313,497 ครัวเรือน คิดเป็นจำนวนราษฎรโดยแยกออกเป็นรายละเอียดตามเขตการปกครอง ดังนี้ คือ

รูปที่ 2.5 การกระจายตัวของประชากร

ตารางที่ 2.6 แสดงการกระจายตัวการตั้งถิ่นฐานของประชากร

ลำดับที่	อำเภอ/กิ่งอำเภอ	จำนวนราษฎรทั้งหมด (คน)		จำนวนราษฎรรวม (คน)	จำนวนหลังคา เรือน (หลัง)
		ชาย	หญิง		
	จ. สงขลา (รวม)	305,893	316,990	622,883	166,879
1	อำเภอเมืองสงขลา	38,961	41,876	80,837	23,312
2	อำเภอหาดใหญ่	76,193	81,183	157,376	49,579
3	อำเภอสะเดา	31,276	30,337	61,613	16,878
4	อำเภอระโนด	27,805	28,230	56,035	14,322
5	อำเภอสทิงพระ	23,662	24,589	48,251	10,509
6	อำเภอรัตนภูมิ	29,358	29,876	59,234	14,319
7	อำเภอสิงหนคร	21,633	22,379	44,012	9,476
8	อำเภอควนเนียง	14,309	15,111	29,420	6,314
9	อำเภอกระแสสินธุ์	8,334	8,703	17,037	4,018
10	อำเภอนาหม่อม	10,020	10,450	20,470	5,674
11	อำเภอบางกล่ำ	13,005	13,168	26,173	6,932
12	อำเภอคลองหอยโข่ง	11,337	11,088	22,425	5,546
	จ. พัทลุง (รวม)	214,532	220,467	433,999	109,941
1	อำเภอเมืองพัทลุง	39,833	42,254	82,087	21,784
2	อำเภอควนขนุน	38,358	40,192	78,550	20,942
3	อำเภอเขาชัยสน	20,485	20,985	41,470	10,368
4	อำเภอปากพะยูน	23,049	23,839	46,888	11,023
5	อำเภอกงหรา	17,032	17,026	34,058	7,425
6	อำเภอตะโหมด	9,227	9,074	18,301	4,110
7	อำเภอป่าบอน	19,720	19,754	39,474	9,963
8	อำเภอศรีบรรพต	8,338	9,131	16,469	4,528
9	อำเภอบางแก้ว	10,125	10,217	20,342	4,888
10	อำเภอป่าพะยอม	15,770	15,754	31,524	8,103
11	กิ่งอำเภอศรีนครินทร์	12,595	12,241	24,836	6,807
	จ. นครศรีธรรมราช (รวม)				
1	อำเภอชะอวด	39,815	40,675	80,490	19,141
2	อำเภอหัวไทร	32,778	32,811	65,589	17,536
	รวม	593,018	610,943	1,202,961	313,497

ที่มา : <http://www.dola.go.th>, 2545-2546

2.3.3 ลักษณะชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

สำหรับชุมชนในแต่ละชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลามีลักษณะการตั้งถิ่นฐานที่แตกต่างกันออกไป ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 2 พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาครอบคลุมอาณาเขตค่อนข้างกว้าง มีความหลากหลายของพื้นที่ และหลายชุมชนมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานที่ยาวนานมาก (ดูตัวอย่างในกรณีศึกษาชุมชน บทที่ 4 และบทที่ 5) แม้ว่าประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของแต่ละชุมชนในพื้นที่จะแตกต่างกันออกไป แต่ก็มีลักษณะโดดเด่นที่เห็นได้ชัดก็คือ การตั้งบ้านเรือนในยุคแรก ๆ จะอยู่บริเวณลำน้ำหรือชายน้ำ หรือบริเวณริมทะเลสาบหรือทะเล ทั้งนี้เป็นเพราะในสมัยก่อนการสัญจรไปมาอาศัยเส้นทางทางน้ำเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น ชุมชนประมงทะเลน้อย (อยู่ในอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง ในปัจจุบัน) มีอดีตที่ยาวนานเป็นชุมชนขนาดใหญ่ตั้งแต่อดีต มีอายุมากกว่า 300 ปี และเป็นชุมชนที่มีประชากรค่อนข้างหนาแน่น อดีตเคยเป็นที่ตั้งของอำเภอทะเลน้อยหรืออำเภอควนขนุนในปัจจุบัน (ยุคล, 2544) ด้วยเหตุผลดังกล่าว การตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาก็ยังเกี่ยวโยงกับสายน้ำ แม้ว่ายุคหลังจะมีชุมชนใหม่ที่อยู่ไกลจากแหล่งน้ำมากขึ้นเพราะสภาพการพัฒนาและการคมนาคมที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อกล่าวโดยรวมถึงชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงย้อนกลับไปได้ประมาณ 100 ปี สามารถมองเห็นชุมชนและวิถีชีวิตของราษฎรในชุมชนแตกต่างกัน ขึ้นกับสภาพภูมิศาสตร์ที่ราษฎรเหล่านั้นอาศัยอยู่ หรือที่ตั้งของชุมชน วิถีชีวิตของราษฎรในแต่ละชุมชนมีความผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก อาชีพมีความหลากหลายตามสภาพของทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละชุมชน เช่น มีการทำนา ทำสวน ทำไร่ ทำการประมง เลี้ยงสัตว์ หาของป่า ตัดฟืน เผาถ่าน ทำน้ำมัน ยาง ปั่นหม้อ ทอผ้า เย็บจาก เกษวน้ำตาล ฯลฯ ซึ่งวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพที่แตกต่างกันนี้ สามารถแบ่งชุมชนหรือเขตที่ตั้งของชุมชนออกได้เป็น 3 เขต (วินัย, 2541) คือ (1) ชุมชนในเขตภูเขาและควน (2) ชุมชนในเขตที่ราบตอนกลาง และ (3) ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มชายทะเล ซึ่งในแต่ละเขตนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินจะแตกต่างกันตามสภาพภูมิประเทศ และสภาพแวดล้อม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชุมชนในเขตภูเขาและควน

ชุมชนในเขตภูเขาและควน เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนในเขตพื้นที่ทางตะวันตกสุดนับตั้งแต่เทือกเขาบรรทัดลาดต่ำลงมาเรื่อย ๆ สภาพพื้นที่ในเขตนี้เป็นภูเขาและควนสูงต่ำจำนวนมาก บางบริเวณ อาจจะมีสลับด้วยที่ราบ และในบางพื้นที่มีลำคลองที่เกิดจากเทือกเขาและน้ำตกที่เป็นต้นน้ำด้วย บริเวณนี้ในอดีตเต็มไปด้วยป่าไม้เบญจพรรณและไม้เนื้อแข็งจำนวนมาก ปัจจุบัน บริเวณดังกล่าวอยู่ในขอบเขตของอำเภอป่าพะยอม ศรีบรรพต ศรีนครินทร์ กงหรา ตะโหมด และอำเภอป่าบอน ในจังหวัดพัทลุง และในอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสงขลา

ราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตนี้นี้มักถูกเรียกขานจากราษฎรหรือผู้คนในเขตอื่นว่า “โหมเหนื่อ” หรือ “หมู่เหนื่อ” ซึ่งมีความหมายโดยนัยว่าเป็นผู้คนที่ไม่ทันสมัย เพราะในเขตนี้นี้มักจะอยู่ห่างไกล เมือง การคมนาคมลำบากมาก ซึ่งชุมชนในเขตนี้นี้ยังปรากฏให้เห็นอยู่ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบไม่เฉพาะแต่สมัยนั้น แต่ได้รวมถึงช่วงหลัง ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาด้วย อย่างไรก็ตาม การใช้ชื่อเรียกหมู่เหนื่อได้ลดลงไปมากในช่วงหลังเนื่องจากการคมนาคมที่สะดวกมากขึ้นเป็นลำดับ ผู้คนในชุมชนเขตนี้นี้มักมีอาชีพหลักในการทำสวน ซึ่งอาจจะเป็นสวนยางพาราหรือสวนผลไม้ในระยะหลัง ทำไร่ ซึ่งอาจจะเป็นข้าวไร่หรือพืชไร่อื่น ๆ หางของป่า และทำนาดอน

ชุมชนในเขตที่ราบตอนกลาง

ชุมชนในเขตทุ่งราบตอนกลาง จัดเป็นชุมชนใหญ่ของกลุ่มทะเลสาบ เพราะเป็นชุมชนในเขตที่มีพื้นที่กว้างขวางที่สุดของกลุ่มทะเลสาบ (รูปที่ 1.2) สภาพทั่วไปเป็นที่ราบลุ่ม แต่อาจมีภูเขาสลับอยู่บ้างเป็นบางพื้นที่ ทุ่งราบตอนกลางนี้ยังแบ่งออกเป็น 2 เขตใหญ่ ๆ คือ เขตแรก เป็นทุ่งราบด้านตะวันตกของทะเลสาบ คือ ทุ่งราบศรีชนะนา บริเวณคลองลำปำ เขตอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง ทุ่งราบปากประ เขตอำเภอควนขนุน และทุ่งราบบางแก้ว บริเวณคลองบางแก้ว เขตอำเภอเขาชัยสน (เดิมอยู่ในอำเภอปากพะยูน) จังหวัดพัทลุง ส่วนเขตที่สอง เป็นบริเวณทุ่งราบด้านตะวันออกของทะเลสาบ ครอบคลุมบริเวณตั้งแต่ทุ่งระโนด ซึ่งเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญของจังหวัดสงขลา ลงไปจนถึงเขตอำเภอกระแสสินธุ์ และอำเภอสะทิงพระ บริเวณนี้เต็มไปด้วยต้นตาลโดนด ทำให้ผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้บางส่วนนอกจากจะทำนาแล้วยังทำตาลโดนดเป็นอาชีพด้วย ซึ่งยังมีให้เห็นจนทุกวันนี้แม้ว่าจะลดน้อยลงก็ตาม

ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตนี้นี้มักถูกเรียกขานว่า “หมู่ทุ่ง” ชุมชนหมู่ทุ่งมักตั้งอยู่บริเวณที่ราบใกล้ ๆ กับคลองสายต่าง ๆ เช่น คลองปากประ คลองป่าพะยอม คลองลำปำ คลองหานโพธิ์ คลองปากพะเนียด และคลองบางแก้ว เป็นต้นมีชีวิตผูกพันกับการทำนาเป็นหลัก อาจมีอาชีพการทำสวนและการเลี้ยงสัตว์เสริมบ้าง และเขตทุ่งราบตอนกลางนี้นับเป็นแหล่งผลิตข้าวที่สำคัญที่สุดของกลุ่มทะเลสาบและของภาคใต้ ผลผลิตข้าวจากที่ราบนี้มีรายงานว่ามามากพอที่จะเลี้ยงคนทั้งในหมู่เหนื่อและหมู่เล ทั้งยังเหลือส่งไปเลี้ยงคนต่างเมืองได้ มีรายงานว่าในราวปี พ.ศ.2451 สมัยรัชกาลที่ 5 เฉพาะที่หากคลองบางแก้ว มีข้าวเปลือกออกจากคลองนี้ประมาณได้ไม่ต่ำกว่า 500 เกวียน (วินัย, 2538) อย่างไรก็ตาม ในยุคหลัง ๆ ซึ่งจะกล่าวต่อไป การใช้ประโยชน์ที่ดินและวิธีการผลิตในพื้นที่ราบลุ่มเปลี่ยนแปลงไปมากมาย

ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มชายทะเล

ชุมชนในเขตที่ราบลุ่มชายทะเล เป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ราบลุ่มรอบ ๆ ทะเลสาบสงขลา ห่างจากชายฝั่งลึกเข้าไปเฉลี่ยประมาณ 10 กิโลเมตร ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตนี้มักถูกเรียกว่า “หมู่เฒ่า” มีวิถีชีวิตผูกพันกับชาวประมง ทำนา และมีอาชีพการเกษตรอื่น ๆ เสริมบ้าง

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้นทำให้ชุมชนที่กระจัดกระจายอยู่ตามเขตต่าง ๆ สามารถพึ่งพาตนเองได้มาก ตามฐานทรัพยากรที่ชุมชนมี ซึ่งในสมัยนั้น การแลกเปลี่ยนและติดต่อซึ่งกันและกันยังทำได้น้อยอยู่ เพราะมีข้อจำกัดด้านยานพาหนะ และถนนหนทางที่ไม่สะดวก การแลกเปลี่ยนกันของชุมชน ส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตร อัตราการแลกเปลี่ยนไม่แน่นอน เป็นการแลกเปลี่ยนด้วยน้ำใจเสียเป็นส่วนใหญ่ เพื่อให้แต่ละฝ่ายได้มีของที่ต้องการเป็นการดำรงชีพ

ของที่นำไปแลกเปลี่ยนกัน ก็คือของที่ชุมชนผลิตได้นำไปแลกเปลี่ยนกับของที่ผลิตไม่ได้ในชุมชน แต่ชุมชนอื่นผลิตได้ เช่น หมูเหนือน้ำ สะตอ ลูกเนียง หรือ กล้วยย่าง (กล้วยแปรรูป) ไปแลกข้าวสารกับหมู่มู่ง หรือ แลกปลา และกะปิกับหมู่มูเฒ่า ในตำบลคอนทราย ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ก้ำกึ่งระหว่างเขตเขาควนและเขตทุ่งราบ คนในชุมชนคอนทรายหลายคนมีความสัมพันธ์กับราษฎรในหมู่มูเฒ่ามาก มีการแลกเปลี่ยนกันมายาวนาน (สัมภรณ์ นางแล ตำบลคอนทราย อำเภอควนขนุน) และยังคงไปมาหาสู่แลกเปลี่ยนกันจนทุกวันนี้แม้ว่ารูปแบบการแลกเปลี่ยนจะเปลี่ยนไปแล้วก็ตาม

จากลักษณะของชุมชนที่กล่าวข้างต้นและการแลกเปลี่ยนพึ่งพา จะเห็นได้ชัดเจนว่าชุมชนในสมัยนั้นยังมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ที่ตนเองอาศัยอยู่มาก วิถีชีวิตและการดำรงชีวิตก็จะอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่เป็นปัจจัยหลัก อย่างไรก็ตาม เวลาที่ผ่านไปและปัจจัยเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนและทรัพยากรเปลี่ยนแปลงไปด้วย

2.3.4 สภาพทางเศรษฐกิจของประชากร

ในส่วนนี้ผู้วิจัยต้องการให้พื้นฐานกับผู้อ่านเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจของประชากรในบริเวณลุ่มทะเลสาบ ด้านอาชีพและรายได้เป็นหลัก เพื่อสามารถที่จะเชื่อมโยงกับประเด็นการใช้ประโยชน์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินได้

เช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ ทางภาคใต้และของประเทศ ที่ประชากรส่วนใหญ่ของลุ่มทะเลสาบสงขลาประกอบอาชีพทางการเกษตร ซึ่งอาชีพทางการเกษตรที่สำคัญจะสอดคล้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติดังที่กล่าวแล้ว โดยอาชีพหลักที่สำคัญคือ การทำนา ทำสวนยางพารา ทำสวนไม้ผล และประกอบอาชีพประมง อย่างไรก็ตาม อาชีพหลักเหล่านี้ก็ยังมี ความแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ขึ้นกับระบบนิเวศของลุ่มทะเลสาบ กล่าวคือ ทางฝั่งตะวันตกของลุ่ม

ทะเลสาบ ประชากรในชนบทจะทำสวนยางพารา ทำสวนไม้ผล และ การทำนา เป็นอาชีพหลัก ส่วนประชากรในบริเวณรอบ/ใกล้ทะเลสาบ และชายฝั่งตะวันออก จะประกอบอาชีพหลักในการทำนา และทำประมง

จากที่สาขาการเกษตรเป็นแหล่งอาชีพหลักของประชากรนี้เองทำให้รายได้หลักของประชากรส่วนใหญ่มาจากการเกษตร ซึ่งรายได้การเกษตรนี้สะท้อนในผลิตภัณฑ์รายภาคเบื้องต้น (Gross Regional Product : GRP) และผลิตภัณฑ์รายจังหวัดเบื้องต้น (Gross Provincial Product :GPP)

ตารางที่ 2.7 แสดง GRP และ GPP ในปีล่าสุด คือ พ.ศ. 2539 GPP ของทั้ง 3 จังหวัดคิดเป็นร้อยละ 37.33 ของ GRP ภาคใต้ และใน 3 จังหวัดที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ จังหวัดสงขลา มี GPP ต่อหัวของประชากรสูงสุดคือ เท่ากับ 60,350 บาท และตัวเลขดังกล่าวสูงกว่า GRP ต่อหัวของภาคใต้ ซึ่งเท่ากับ 51,657 บาท GPP ของจังหวัดพัทลุงค่อนข้างต่ำมากคือ เท่ากับ 30,697 บาท ส่วนหนึ่งเป็นเพราะจังหวัดพัทลุงผู้ผลิตส่วนใหญ่ทำการผลิตเพื่อยังชีพ มีการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ตัวเลขดังกล่าวจะไม่ได้รวมใน GPP จึงมีผลให้ตัวเลข GPP ค่อนข้างต่ำ ซึ่งจะเห็นว่า ลักษณะเศรษฐกิจของจังหวัดพัทลุง มีลักษณะ 2 แบบที่ซ้อนกันอยู่อย่างเด่นชัด คือ รูปแบบยังชีพดั้งเดิม ในชนบท และแบบใหม่ผลิตเพื่อขาย ในเขตเมือง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก (สงบ, 2528)

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น สาขาที่มีบทบาทสำคัญมากต่อเศรษฐกิจของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ คือ สาขาเกษตร โดยสัดส่วนใน GPP คิดเป็นร้อยละ 32.73, 32.76 และ 30.54 ในจังหวัดสงขลา พัทลุง และนครศรีธรรมราช ตามลำดับ และในภาพรวมของภาคใต้สัดส่วนของสาขาเกษตร ใน GRP คิดเป็นร้อยละ 37.74 สาขาอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ บริการ ค้าส่งและค้าปลีก และในแต่ละจังหวัดของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ความสำคัญของสาขาย่อยเหล่านี้ก็จะแตกต่างกันออกไป

ในสาขาเกษตรเอง องค์ประกอบที่สำคัญและโดดเด่นมาก ได้แก่ การกสิกรรม การประมง และการแปรรูปสินค้าเกษตรอย่างง่าย ในการกสิกรรมหรือการผลิตพืช พืชที่สำคัญ ได้แก่ ยางพารา ข้าว และไม้ผล โดยเฉพาะยางพาราและข้าว มีพื้นที่เพาะปลูกครอบคลุมพื้นที่ส่วนใหญ่ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ (ตารางที่ 2.7) แต่อย่างไรก็ตาม สัดส่วนของสาขาย่อยต่างๆ เหล่านี้ในแต่ละจังหวัดของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบก็มีความแตกต่างกันด้วย

ในจังหวัดสงขลาสาขาเกษตรมีสัดส่วนใน GPP สูงสุด ตามด้วยสาขาบริการ และค้าส่งและค้าปลีก ตามลำดับ ในสาขาเกษตรเอง การประมงสำคัญที่สุดและโดดเด่นมากที่สุดก็คือ การทำประมงทะเลและการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ส่วนสาขาย่อยอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่ การผลิตพืช (ยางพาราและข้าว) และการแปรรูปสินค้าเกษตรอย่างง่ายนี้ ส่วนใหญ่ก็จะเป็นแปรรูปที่ใช้วัตถุดิบจากผลผลิตประมง ยางพารา และข้าว การบริการโดยเฉพาะการท่องเที่ยวมีความสำคัญมากในจังหวัดสงขลา อำเภอหาดใหญ่และอำเภอเมืองสงขลา สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวได้จำนวนมาก ทั้งชาวสิงคโปร์ มาเลเซียและจากภูมิ

ภาคอื่นๆ ทั่วโลก การค้าส่งและค้าปลีก ก็มีความสำคัญมาก เพราะว่าภาคใหญ่เป็นศูนย์กลางของอุตสาหกรรมที่หลากหลาย และมีการส่งออก นำเข้าด้วย

ตารางที่ 2.7 ผลิตภัณฑ์ภาคใต้และผลิตภัณฑ์จังหวัด ปี 2539 (ราคาปีปัจจุบัน)

สาขา	สงขลา		พัทลุง		นครศรีธรรมราช		ภาคใต้	
	บาท	%	บาท	%	บาท	%	บาท	%
ภาคการเกษตร	24,775,418	32.73	5,029,049	32.76	19,089,631	30.54	155,186,251	37.74
- พืช	8,302,684	10.97	3,668,738	23.90	9,296,237	14.87	75,695,836	18.41
- ปศุสัตว์	734,725	0.97	509,166	3.32	1,125,725	1.80	5,169,305	1.26
- ประมง	10,740,970	14.19	272,272	1.77	6,586,832	10.54	51,282,611	12.47
- ป่าไม้	230	0.00	227	0.00	574	0.00	5,221,254	1.27
- บริการทางการเกษตร	61,514	0.08	68,880	0.45	137,114	0.22	454,768	0.11
- แปลรูปเกษตรอย่างง่าย	4,935,295	6.52	509,766	3.32	1,943,149	3.11	17,362,477	4.22
เหมืองแร่ย่อยหิน	119,371	0.16	21,755	0.14	4,065,469	6.50	6,021,201	1.46
อุตสาหกรรม	5,180,975	6.85	441,369	2.88	1,048,577	6.48	30,286,546	6.37
การก่อสร้าง	6,037,189	7.98	1,218,838	7.94	5,356,485	8.57	30,286,546	7.36
ไฟฟ้าและประปา	1,637,602	2.16	163,410	1.06	2,209,864	3.54	8,115,161	1.97
คมนาคมและการขนส่ง	5,767,216	7.62	787,258	5.13	2,376,510	3.80	22,170,756	5.39
การค้าส่งและค้าปลีก	9,464,700	12.51	3,141,248	20.47	9,887,482	15.82	55,591,380	13.52
ธนาคาร ประกันภัยและธุรกิจอสังหา	5,782,685	7.64	594,792	3.88	2,264,362	3.62	19,618,355	4.77
ที่อยู่อาศัย	1,962,275	2.59	810,485	5.28	2,369,041	3.79	12,908,045	3.14
การบริหารราชการและการป้องกันประเทศ	4,008,884	5.30	1,152,103	7.51	2,721,532	5.95	20,835,503	5.07
บริการ	10,942,557	14.46	1,988,136	12.95	7,119,122	11.39	54,319,905	13.21
รวม	75,678,872	100	15,348,442	100	62,508,075	100	411,245,231	100
GPP และ GRP ต่อหัวประชากร (บาท)	60,350	-	30,697	-	39,363	-	51,657	-
ประชากร (1,000 คน)	1,254	-	500	-	1,588	-	7,961	-

ที่มา: <http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Songkhla>; <http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Phattalung>;

<http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Nakorn Si Thummarat>;

<http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Southern>

ในจังหวัดพัทลุง สาขาเกษตรมีสัดส่วนใน GPP สูงสุด รองลงมา ก็เป็นการค้าส่งและค้าปลีก และการบริการ ในสาขาเกษตร การผลิตยางพาราและข้าวเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุด การประมงมีบทบาทค่อนข้างน้อยเมื่อเทียบกับของจังหวัดสงขลากับนครศรีธรรมราช เพราะไม่ได้เปรียบในเชิงภูมิศาสตร์สำหรับการประมง ผู้ผลิตส่วนใหญ่ในส่วนใหญ่ในจังหวัดก็จะทำการผลิตขนาดเล็กๆ พอเลี้ยงตัวเองได้ การท่องเที่ยวก็อยู่ในขอบเขตที่จำกัด

ในจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่นเดียวกับจังหวัดสงขลาและพัทลุง สาขาเกษตรมีความสำคัญที่สุด แต่สัดส่วนใน GPP จะน้อยกว่า สาขาที่สำคัญรองลงมา ได้แก่ ค้าส่งและค้าปลีก และบริการ ในสาขาเกษตร การผลิตพืช (ยางพารา ข้าว) และการประมงจะโดดเด่น ในสาขาประมงของจังหวัดนครศรีธรรมราชนี้ที่สำคัญคือการทำประมงทะเลและการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

เป็นที่ชัดเจนว่าสาขาเกษตรมีความสำคัญมากต่อเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ

- กรมพัฒนาที่ดิน. 2536. *แผนการใช้ที่ดินเพื่อพัฒนาชนบทลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- จำนง ธีราวุฒิ. 2545. *ทะเลสาบสงขลากับทิศทางการเปลี่ยนแปลง*. www.nicaonline.com/cgi-gerl/content/content1/show.pl?0071).
- ปณัญญา ธเนศวร และคณะ. 2541. *แผนการใช้ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- ฝ่ายข้อมูลทรัพยากรธรรมชาติและจัดการสิ่งแวดล้อมลุ่มทะเลสาบสงขลา. 2537. *สารสนเทศทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาชุดที่ 1*. สำนักวิจัยและพัฒนา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ยุคล เหมบัณฑิต. 2544. *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนประมงทะเลน้อยอำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง*. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาการเกษตร มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- วินัย สุกใส. 2538. *ภูเขา ทุ่งราบและทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา*. *วารสารทักษิณคดี* ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 ก.พ. – ก.ค. 2538.
- วินัย สุกใส. 2541. *โลกของลุ่มทะเลสาบ : รวบรวมความว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นของลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นาคกร.
- สงบ ส่งเมือง. 2528. *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจพัทลุง พุทธศตวรรษที่ 20 – 25*. เอกสารสัมมนาทางวิชาการ (5) ประวัติศาสตร์และโบราณคดีพัทลุง 22 – 24 ส.ค. 2528.
- สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล และคณะ. 2545. *การวางแผนเพื่อการจัดการทรัพยากรในพหุคูณครั้ง : การวิเคราะห์ความต้องการฝึกอบรมเพื่อการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน*. คณะทรัพยากรธรรมชาติ. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สำนักงานจังหวัดพัทลุง. 2520. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2520 – 2524*. พัทลุง : สำนักงานจังหวัด.
- สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย. 2538. *แผนการแก้ไขความเสื่อมโทรมของทะเลสาบสงขลา*. เอกสารประกอบการประชุมวาระที่ 2.2. กระทรวงมหาดไทย.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2542. *สถิติการเกษตรการเกษตรของประเทศไทย ปีการเพาะปลูก 2540/2541*. เอกสารสถิติการเกษตร เลขที่ 31/2542. กรุงเทพฯ.

สำนักงานสิ่งแวดล้อม. 2540. รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมภาคใต้ปี 2540. สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาคที่ 11 และ ภาคที่ 12. สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม.

สำนักงานวิจัยและพัฒนา. 2536. โครงการศึกษาข้อมูลและศักยภาพการพัฒนาลุ่มทะเลสาบสงขลา. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี.

ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบท จ.สงขลา. มปป. แนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จ.สงขลา. สงขลา : สำนักงานจังหวัดสงขลา.

Taylor, J. and Sons. 1985. Songkhla Lake Basin Planning Study. Final Report. Bangkok : National Economic and Social Development Board and National Environmental Board.

[http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Nakorn Si Thummarat](http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Nakorn%20Si%20Thummarat)

<http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Phattalung>

<http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Songkhla>

<http://www.nakhonsi.go.th/local.php>

<http://www.phatthalung.go.th/data/index1.htm>

<http://www.songkhla.go.th/newweb45/data/home8.htm>

<http://www.nesdb.go.th/macro/gpp/Southern>

บุคลากรกรม

สัมภาษณ์ นางแฉี่ สุวรรณมานพ บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 ตำบลอนทราญ อำเภอควนขนุน จังหวัดพัทลุง วันที่ 10 เมษายน 2545

บทที่ 3

วัตนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่างปี พ.ศ. 2442-สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489)

ในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการศึกษารวมวัตนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในระหว่างปี พ.ศ. 2442-สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489) ในยุคนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบยังคงเป็นพื้นที่ป่าไม้และการทำนา ส่วนการทำสวนยางพาราแม้ว่าจะเริ่มมีการปลูกกันบ้างแล้วแต่การขยายตัวในพื้นที่ยังไม่มากนัก สวนไม้ผลยังมีน้อยในแต่ละชุมชนมีครัวเรือนราษฎรไม่กี่ครัวเรือน การคมนาคมยังไม่สะดวก ดังรายละเอียดการใช้ประโยชน์ที่ดินแต่ละประเภทที่สะท้อนผ่านวิถีชีวิตและการอาชีพของราษฎรในแต่ละช่วงเวลา

เมื่อกล่าวถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในแต่ละช่วงเวลาคงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะพิจารณาจาก วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพของราษฎร และความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ประโยชน์ที่ดินกับเหตุ-ปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน ที่สำคัญได้แก่ การขยายตัวของประชากร การตั้งหลักแหล่งใหม่ การเกิดและการขยายตัวของชุมชนไปเป็นเมือง การเปิดเส้นคมนาคมแบบใหม่ นโยบายเรื่องที่ดินและการเกษตรของรัฐ อาชีพของราษฎร การเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิต และเทคโนโลยี เป็นต้น

3.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้

ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 2 ป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา มีเพียง 2 ประเภท คือ ป่าดิบชื้นและป่าพรุ ซึ่งในรายงานวิจัยฉบับนี้จะเน้นหรือกำหนดขอบเขตเฉพาะการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ที่เป็นป่าดิบชื้นเท่านั้น

พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้นยังมีป่าดิบชื้นที่อุดมสมบูรณ์มาก โดยเฉพาะในเขตภูเขาและเขตควนทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ ราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ดังกล่าว จะดำรงชีวิตอยู่กับผลผลิตจากป่าเป็นหลัก (สนทนากลุ่ม ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ และตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด, 2544) ผู้เฒ่าที่เข้าร่วมเสวนาทั้ง 3 พื้นที่เล่าว่า ในสมัยนั้นยังมีป่าดิบชื้นมีความอุดมสมบูรณ์มากจริง ๆ เพราะนอกจากป่าจะมีต้นไม้ใหญ่ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้ยาง ไม้เคี่ยม ไม้ตะเคียนทอง ไม้พะยอม ไม้กระบาก และไม้จำปา แล้วยังประกอบด้วยต้นไม้ที่มีประโยชน์จำนวนมาก ซึ่งประกอบด้วยไม้กอก ไม้เถา ไม้เลื้อย ไม้ที่ให้ดอก และยังมีไม้ผลป่าที่ให้ผลอีกเป็นอันมาก มีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด ที่พบมากในเขตป่าไม้ลุ่มทะเลสาบสงขลา ได้แก่ เสือ แมวลายหิน

อ่อน สมเสร็จ เลียงผา หมู กุ้ง กวาง หมูป่า ชะนี ค่าง นกเงือก และสัตว์ป่าอีกหลากหลายชนิด (สนทนากลุ่ม, อ้างแล้ว ; สถานีวิจัยคอกหมู, 2543)

จากที่ป่าในสมัยนั้นสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์ป่า บางชนิด อาทิ เสือ ค่อยมาก ประกอบกับคนในเขตพื้นที่ก็มีไม่มาก การหาของป่าหรือใช้ประโยชน์จากป่าก็จะไม่เข้าไปในป่าลึก เพราะกลัวอันตราย (สนทนากลุ่ม ตำบลทุ่งตำเสา และตำบลเขาพระ, อ้างแล้ว)

จากความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวทำให้ราษฎรที่อยู่ในเขตไม่ไกลจากป่าในสมัยนั้นพึ่งพาป่าเป็นแหล่งของผลผลิตเพื่อการยังชีพทั้งเพื่อการบริโภคและอุปโภคและเพื่อเป็นแหล่งของรายได้หลัก ปัจจัยสี่ทั้งหลายได้จากผลผลิตของป่า บ้านทำด้วยไม้และหลังคาบ้านทำจากวัสดุที่หาได้จากป่า อาหารยกเว้นข้าวได้จากป่าและแหล่งน้ำธรรมชาติ เสือก็ทำจากวัสดุจากป่า รวมทั้งยารักษาโรค โดยเฉพาะหมูป่าซึ่งเป็นสัตว์ป่าที่เป็นที่นิยมในการบริโภคของราษฎรตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในสมัยนั้นหมูป่าเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญของครัวเรือน เมื่อราษฎรคนใดจับหมูป่าได้จะชำแหละแจกจ่ายกันในหมู่บ้าน ถ้าใครมาช่วยชำแหละก็จะได้รับส่วนแบ่งไปมาก ไม่มีการขาย อาจจะมีบ้างก็เป็นการแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอย่างอื่น ที่ผลิตได้ในพื้นที่

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าในรูปของเนื้อไม้ในยุคนั้นยังมีหลักฐานให้เห็นจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะในชนบทที่มีบ้านเก่าแก่ บ้านที่มีใต้ถุนและมिनอกชาน¹ และมักเป็นชั้นใหญ่และยาว จะพบว่าบ้านเหล่านี้ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง จำนวนมาก เป็นไม้หลุมพอ ไม้เตียม ซึ่งปัจจุบันไม้เหล่านี้ราคาค่อนข้างแพง เพราะมีปริมาณลดลงมาก หรือบางชนิดแทบไม่มีเลย

ส่วนผลิตภัณฑ์จากป่าหรือของป่าที่โดดเด่นในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคนี้นี้ ได้แก่ น้ำมันยาง มูลค่างควา หวาย ชัน น้ำผึ้ง ฯลฯ ซึ่งผลิตภัณฑ์เหล่านี้เป็นแหล่งของรายได้ที่สำคัญของราษฎรในสมัยนั้น โดยเฉพาะชุมชนในฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ เช่น ชุมชนทุ่งตำเสา ชุมชนเขาพระ (อำเภอรัตภูมิ ในปัจจุบัน) ชุมชนตะโหมด และชุมชนกงหรา (จังหวัดพัทลุง ในปัจจุบัน) ตัวอย่างเช่น ในชุมชนตะโหมด รายได้หลักของครัวเรือนราษฎรได้จากการขายน้ำมันยาง² ใต้ และหวาย โดยผลิตภัณฑ์เหล่านี้จะนำไปขายในตลาดหารเทา และตลาดบางแก้ว ซึ่งเป็นตลาดหลักในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในเขตจังหวัดพัทลุงที่มีสถานีรถไฟ ซึ่งเริ่มเปิดใช้รถไฟสายใต้ในปี พ.ศ. 2459 (ทางรถไฟสายใต้ได้เริ่มก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2443 โดยช่วงแรกเปิดใช้ ในปีพ.ศ. 2446 จากสถานีบางกอกน้อยถึงเพชรบุรี และหลังจากนั้นสร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2459 จนถึงสถานีประจักษ์

¹ ห้องโถงโล่ง ๆ หรือ ระเบียบง

² เป็นน้ำมันจากต้นยาง ซึ่งใช้ประโยชน์ได้หลาย ที่สำคัญคือใช้ เป็นเชื้อเพลิง และยาเรือ

³ เป็นเชื้อเพลิงชนิดหนึ่ง ที่ราษฎรผลิตขึ้นโดยใช้ภูมิปัญญาในสมัยนั้น ใช้น้ำมันยางผสมกับวัสดุ และห่อด้วยกาบหมาก (ต้อ)

จังหวัดปัตตานี) และมีส่วนกระตุ้นให้เกิดการค้าขายมากขึ้นและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากขึ้น เป็นลำดับ เพราะเมื่อสินค้าสามารถขนส่งไปขายในตลาดได้แพร่หลายมากขึ้นทั้งในเมืองหลวงและในสถานที่ต่าง ๆ ที่เส้นทางรถไฟไปถึง ก็เป็นโอกาสให้ชุมชนได้ขายผลผลิตของตนเอง กระตุ้นให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น (ปก, 2534)

สำหรับนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับป่าไม้และการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในยุคนี้ แม้ว่าจะมีการประกาศใช้กฎหมายหลายฉบับ แต่ไม่ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนและการใช้ประโยชน์ที่ดินมากมายนัก เช่น ปี พ.ศ. 2478 มีการประกาศสงวนป่า ในท้องที่จังหวัดพัทลุง เนื้อที่ 1,262.5 ไร่ และ ทำการหมายเขตป่า ในจังหวัดสงขลา พัทลุง และสตูล เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ปี พ.ศ. 2481 เริ่มใช้ พ.ร.บ. คุ้มครองและสงวนป่า ในปี พ.ศ. 2482 เริ่มใช้กฎหมายสงวนป่า และดำเนินโครงการปลูกสวนป่าเพิ่มเติม

พ.ศ. 2483 รัฐบาลประกาศพระราชกฤษฎีกาจัดระเบียบราชการในกระทรวงเกษตรธิการ โดยการบริหารในส่วนภูมิภาคให้เปลี่ยนเป็น "ป่าไม้จังหวัด" และ "ป่าไม้อำเภอ"

พ.ศ. 2484 ปรับปรุงและร่างกฎหมายป่าไม้ใหม่ "พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484" และมีการเปลี่ยนแปลงส่วนราชการ จาก "ป่าไม้ภาค" เป็น "ป่าไม้เขต" มีการประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดป่าเป็นป่าคุ้มครอง 23 ป่า

พ.ศ. 2485 มีกฎกระทรวงเกษตรธิการ ตาม พ.ร.บ.ป่าไม้ 2484 ว่าด้วยการทำไม้ การเก็บหาของป่า และตราไม้ประทับไม้ของเอกชน

ในภาพรวมแล้วการทำลายป่าไม้ในยุคนี้ยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัดเพราะสาเหตุหลายประการ อาทิเช่น การคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้การนำไม้ออกจากป่ายังทำได้ยาก เครื่องมือในการทำไม้ยังไม่ทันสมัย เช่น เลื่อยไฟฟ้า เลื่อยจักร เครื่องยนต์ รถแทรกเตอร์ ไม่ได้เอื้อมากนัก ในป่ามีสัตว์คู่ร้าย มีไข้ป่าชุกชุม (มาเลเรีย) ผู้คนที่เข้าไป กลับมามีชีวิตก็นับว่าโชคดี (สัมภาษณ์ อดีตกำนันตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ) และที่สำคัญ ปัจจัยด้านประชากรในยุคนี้ก็ไม่ได้สร้างภาวะกดดันดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน การเข้าไปหักล้างดวงพงที่มีก็จะดำเนินการในพื้นที่ราบป่าไม้ที่บนัน

ดังที่ทราบกันดีว่าการเพิ่มขึ้นของประชากรเป็นการสร้างแรงกดดันที่สำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติทุกชนิด แต่ในยุคนี้ ย้อนกลับไปในรัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2448 ซึ่งเป็นปีที่มีการเริ่มนับจดจำนวนราษฎรไทยซึ่งขณะนั้นมีประมาณ 4 ล้านคนเท่านั้น และไม่มีรายงานว่าในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลามีเท่าใด เข้าใจว่าน่าจะเป็นหลักหมื่น จนถึงรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2454 เริ่มมีการสำรวจสำมะโนประชากรขึ้นเป็นครั้งแรกมีประชากร 8.3 ล้านคน ถึงรัชกาลที่ 7 พ.ศ.2472 มีประชากร 11.5 ล้านคน รัชกาลที่ 8 พ.ศ. 2480 มีประชากร 14.6 ล้านคน จนเริ่มรัชกาลที่ 9 พ.ศ. 2486 มีประชากร 17.4 ล้านคน ซึ่งถ้าคิดย้อนกลับจากข้อมูลประชากรของประเทศไทยในปัจจุบัน (ปี 2542) มีประมาณ 62 ล้านคน (บุญเลิศและคณะ, 2542) และทำให้ประชากรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลามีมากถึง 1.16 ล้าน

คน ดังนั้นถ้าสมมติว่าอัตราการเพิ่มขึ้นประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบกับค่าเฉลี่ยของประเทศใกล้เคียงกัน ในปี พ.ศ. 2486 ซึ่งเป็นช่วงหลังของยุคนี้ พอที่ประมาณได้ว่าประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบน่าจะประมาณ 3 แสนคน ซึ่งถ้าคิดเฉลี่ยต่อพื้นที่จะเท่ากับ 37 คนต่อตารางกิโลเมตร ในขณะที่ในปัจจุบันประชากรมีความหนาแน่นมากกว่า 132 คนต่อตารางกิโลเมตร

สำหรับการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากพื้นที่ป่าไม้เพื่อการทำสวนยาง กระจายละเอียดในหัวข้อ 3.3

ส่วนผลกระทบจากการทำลายป่าในยุคนี้ยังไม่ปรากฏชัดเจน และแทบไม่มีการกล่าวถึง เพราะป่าไม้ในภาพรวมของกลุ่มทะเลสาบสงขลายังคงอุดมสมบูรณ์มาก ยังเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สมบูรณ์ คลองสายต่าง ๆ ของลุ่มทะเลสาบยังมีน้ำอุดมสมบูรณ์ อุดมไปด้วยทรัพยากรสัตว์น้ำหลากหลายชนิดให้ชุมชนได้พึ่งพิงอย่างไม่ขาดแคลน

3.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการทำนา

นอกจากพื้นที่ป่าแล้วในสมัยนั้น การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักอีกลักษณะหนึ่งคือ การทำนาดังกล่าวแล้วข้างต้น การทำนาเป็นอาชีพหลักของราษฎรส่วนใหญ่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะในเขตที่ราบและที่ราบชายฝั่งทะเล เพราะราษฎรนิยมบริโภคข้าวโดยเฉพาะข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก แหล่งที่ปลูกข้าวหลักของกลุ่มน้ำทะเลสาบ คือ ที่ราบลุ่มชายฝั่งทะเลด้านตะวันออก (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระราชหัตถเลขา เรื่อง เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 108 ในประวัติศาสตร์ประพาสต้น" หน้า 276) สำหรับเมืองพัทลุง โดยเฉพาะที่ราบเขตต่อจังหวัดนครศรีธรรมราชพัทลุง และสงขลาในสมัยก่อนสามารถผลิตข้าวเลี้ยงเมืองสงขลาด้วยเกือบทั้งเมือง (สุริวงค์, 2542)

การทำนาในสมัยนั้นส่วนมากราษฎรในชุมชนจะมีที่ทำนาเป็นของตนเอง เพราะมีที่รกร้างว่างเปล่าอยู่มาก ผู้ประสงค์จะมีที่ทำนาก็ไปปักดำ ซึ่งแสดงว่าต้องการมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินแปลงนั้น หรือในบางพื้นที่ไม่สามารถทำนาได้เลย เช่น เป็นพื้นที่ป่ารก ราษฎรที่ต้องการทำนาก็จะไปหักร้าง ทำนา มีการยกคันทนา (สนทนากลุ่ม, อ้างแล้ว; ฉัตรทิพย์ และพูนศักดิ์, 2540) ซึ่งแต่ละครอบครัวจะสามารถทำนาได้มากน้อยแค่ไหนขึ้นกับแรงงานในครอบครัว เพราะการทำนาในอดีตนั้น ต้องอาศัยแรงงานคนและแรงงานสัตว์เป็นหลัก ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบางรายที่มีพื้นที่นา มาก ๆ นิยมการมีลูกมาก เพื่อจะได้มีแรงงานมาช่วยทำนา ด้วยเหตุนี้ครอบครัวชาวนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้นจึงมักเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ มีลูกประมาณ 5-8 คน และสิ่งที่ควบคู่กันไปคือ ความจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงวัวหรือควายไว้ใช้ไถนาให้พอกับจำนวนคน การไถหว่าน เก็บเกี่ยว ขนย้ายผลผลิตก็ทำได้ทันฤดูกาลและมักมีฐานะทางเศรษฐกิจดี หรือครอบครัวที่มีพื้นที่นาอีกกลุ่มหนึ่งคือ ผู้นำท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เมื่อมีแรงงานไม่พอก็สามารถอาศัยแรงงานจากลูกบ้านไปช่วย

การทำนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาแตกต่างกันใน 2 ลักษณะคือ การทำนาหยาบ หรือ นาปี (major rice) และการทำนาปรัง (second rice) ซึ่งเป็นการทำนานอกฤดูทำนา นาหยาบเป็นการทำนาที่ต้องอาศัยน้ำฝนเป็นหลัก จำต้องลงมือทำตั้งแต่ต้นฤดูฝน สำหรับนาปรังอาศัยทั้งน้ำฝนและน้ำจากลำคลองที่ชาวนาร่วมกันสร้างทำนบกั้นน้ำให้อ่เอิ้นเข้าสู่คูส่งน้ำเข้านา ส่วนใหญ่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้นเป็นนาหยาบ เครื่องมือที่ใช้ในการทำนาเป็นการใช้เครื่องทุ่นแรงแบบง่าย ๆ ที่ใช้กันมาแต่ดั้งเดิม ได้แก่ ไถ คราด จอบ เสียม ยกเว้นชาวนาเงินรายใหญ่ที่มีการใช้เครื่องจักรแล้วในยุคนี้ วิธีการทำนามีทั้ง "การทำนาหว่าน" และ "การทำนาดำ" ชาวนาที่มีพื้นที่นา มาก แต่มีคนน้อยนิยมทำนาหว่าน ส่วนชาวนาที่มีพื้นที่น้อย นิยมทำนาดำ แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของฝน และฤดูกาลที่จะเอื้ออำนวยในแต่ละปี ถ้าฝนตกล่าช้ากว่าฤดูกาล ชาวนามักจะทำนา ดำมากกว่านาหว่าน

นอกจากการทำนาในที่ราบลุ่มดังที่กล่าวแล้ว มีเกษตรกรส่วนหนึ่งมีการปลูกข้าวในพื้นที่ตามเชิงเขาหรือไหล่เขาที่ปรับปรุงขึ้น เรียกว่า การทำข้าวไร่ ซึ่งเป็นที่นิยมทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบสงขลา มักพบในพื้นที่ที่มีการบุกเบิกพื้นที่ใหม่ โดยเกษตรกรจะใช้ประโยชน์จากที่ดินในช่วง 1-3 ปีแรก ในการปลูกข้าวไร่ เพื่อรอให้พืชหลักเจริญเติบโต ซึ่งในสมัยนั้นก็จะมีมีการปลูกยางพาราบ้างแล้วในบางพื้นที่ เกษตรกรในบางพื้นที่จะนิยมปลูกข้าวเหนียวควบคู่กับข้าวเจ้าในการทำข้าวไร่ ในการทำข้าวไร้นี้เกษตรกรสามารถมีผลผลิตข้าวไว้บริโภคเพียงพอในครัวเรือน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกษตรกรที่มีพื้นที่นาค่อนข้างน้อย (สัมภรณ์ นงริน ตำบลบ้านม่วง อำเภอศรีบรรพต)

พันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมืองของภาคใต้ มีหลายชนิด ชาวนาในแต่ละถิ่นต้องเลือกพันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับสภาพของที่ดิน และฤดูกาลที่จะเพาะปลูก พันธุ์ข้าวพื้นเมืองที่เพาะปลูกสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ข้าวหนัก (กส 13/356 มณฑลต่าง ๆ ส่งพืชพันธุ์และสิ่งของมาตั้งในงานแสดงกสิกรรมและพาณิชการ ศก 130) ตัวอย่างข้าวหนัก ได้แก่ ข้าวช่อดำ ข้าวนางล่าย ข้าวคำฉาง ข้าวหนักจะให้ผลผลิตข้าว คือ 8 เดือน) เหมาะกับที่ลุ่มน้ำลึก ข้าวกลางปี ให้ผลผลิต 6 เดือนหลังจากปลูก มีหลายพันธุ์เช่นกัน ตัวอย่างข้าวกลางปี ได้แก่ ข้าวนางไชย ข้าวเมรี ข้าวยาเสวย ข้าวดอกเอาะ ข้าวขุนนม ข้าวช่อลำเลียง เหมาะที่จะปลูกในที่ดอน และข้าวเบา (ให้ผลผลิต 4 เดือน) เป็นข้าวที่เหมาะสมกับพื้นที่นาที่อยู่ในที่ดอนน้ำท่วมไม่ถึง (วิมล และ ไพรินทร์, 2544) พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกชาวนาจะเลือกจากผลผลิตของปีที่ผ่านมา โดยจะคัดเลือกจากรวงข้าวที่สมบูรณ์ที่สุดและให้ผลผลิตมากที่สุด

การดูแลจัดการในระหว่างการทำนา จะเน้นเรื่องการควบคุมระดับน้ำที่เหมาะสม การควบคุมศัตรูข้าว และการใส่ปุ๋ย ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมใช้ปุ๋ยคอกเป็นหลัก คือใช้มูลวัวและมูลควายที่ได้จากคอกที่ใช้ขัง หรือมาเขา ซึ่งได้จากป่าดังกล่าวแล้วข้างต้น

การเก็บเกี่ยวข้าวในสมัยนั้น นิยมใช้ "กะ" หรือ "แกระ" ซึ่งเป็นมีดเล็ก ๆ นำมาตัดคอรวงข้าว เก็บข้าวที่ละรวงและทำเป็นเลียงข้าว การที่ชาวนาในภาคใต้ใช้กะในการเก็บเกี่ยวนี้ เนื่องจาก

พันธุ์ข้าวในภาคใต้ต่างจากภาคอื่น ๆ คือ เมื่อข้าวสุกและรวงข้าวแก่ รวงจะกรอบ ถ้าจับต้นรวงแล้วใช้เคียวเกี่ยวนั้น ผลผลิตที่ได้จะลดลง นอกจากนี้ ในพื้นนาบางพื้นที่มีน้ำขังทำให้ไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ ข้าวที่เก็บเกี่ยวได้มีน้ำหนักประมาณเฉลี่ยละ 1-2 กิโลกรัม เพื่อนำไปเก็บในลอมข้าวที่บริเวณบ้าน รอการบริโภคต่อไป และข้าวส่วนหนึ่งที่คุณภาพดีชวานาจะเก็บแยกไว้บนลอมข้าวเพื่อใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ในการปลูกปีต่อไป ถ้าชวานารายใดมีข้าวสุกมากเก็บเกี่ยวไม่ทัน ก็จะมีการไถ่วานเพื่อนบ้านเป็นครั้งคราว เรียกว่า "ออกปาก" โดยเจ้าของนาจะจัดหาอาหารมาเลี้ยงเพื่อนบ้านที่มาช่วยทำงาน ผลผลิตข้าวในสมัยนั้น ถ้าจากการทำนาในที่ลุ่มได้ข้าวประมาณ 200-400 กิโลกรัมต่อไร่ ข้าวไร่ได้ประมาณ 150-300 กิโลกรัมต่อไร่ (สมยศ และ ศิริจิต, 2537; สนทนากลุ่ม ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด)

การทำนาของชวานารายย่อยในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาส่วนใหญ่เป็นการทำนาเพื่อบริโภคเองในครัวเรือน จากผลผลิตดังกล่าวพอประเมินได้ว่าครอบครัวหนึ่งทำนาได้เพียง 7-10 ไร่ ก็พอสำหรับการดำรงชีพในครัวเรือน ในขณะที่การทำไร่ในพื้นที่ 5 ไร่จะสามารถเป็นแหล่งอาหารได้ตลอดปี (สมยศ และ ศิริจิต, อ้างแล้ว) ถ้ามีข้าวเหลือจากการบริโภคก็จะนำไปแลกเปลี่ยนกับสิ่งของจำเป็นในการดำรงชีพ แต่มีชวานาส่วนหนึ่งซึ่งมีจำนวนค่อนข้างน้อยในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาแต่มีพื้นที่นาจำนวนมาก โดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา และเขตทุ่งราบในจังหวัดพัทลุง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ ตำบลนาปะขอ ชวานากลุ่มนี้ทำนาเพื่อขายข้าวเป็นหลัก (สัมภาษณ์ อธิบดีผู้ใหญบ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลาเมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544 และสนทนากลุ่มที่ ตำบลแดนสงวน ตำบลตะเคียน และตำบลบางแก้ว, อ้างแล้ว) มีโรงสีในชุมชนและมีเครือข่ายในการค้าขายข้าว ดังรายละเอียดการจับจองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนาของทั้งนายทุนเงินและชวานาคนไทยที่จะกล่าวต่อไป

การใช้ประโยชน์ที่ดินในการปลูกข้าวเพื่อขาย

ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ประมาณปี พ.ศ.2440 จึงมีหลักฐานว่ามีการส่งข้าวเปลือกและข้าวสารไปขายต่างประเทศ ส่วนใหญ่จะส่งไปขายที่สิงคโปร์ โดยส่งออกไปจากนครศรีธรรมราช และสงขลา การส่งออกข้าวในขณะนั้นทำให้ข้าวเปลือกและข้าวสารบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีราคาสูงขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ปลูกข้าวบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเพิ่มขึ้นจาก 288,289 ไร่ในปี พ.ศ. 2453 เป็น 336,736 ไร่ในปี พ.ศ. 2455 (กช.กส.13/904; กช.กส.13/1052; กช.กส.5/645)

การขายข้าวของพื้นที่ปลูกข้าวดังกล่าวทำให้รัฐเห็นช่องทางที่จะหารายได้เข้าหลวงหรือเข้ารัฐ จึงได้ประกาศใช้ "ประกาศที่ดินชั่วคราว" ในปี พ.ศ. 2454 กำหนดให้ผู้จับจองที่ดินทำนา ต้องเสียค่าธรรมเนียมรังวัดในอัตราใหม่เส้นละ 4 บาท ค่าเหยียบย่ำไร่ละ 20 สตางค์ ทำให้การจับจองที่ดินชะงักตัวในปี พ.ศ. 2455 เพราะค่าธรรมเนียมที่สูงทำให้ชวานาขาดแรงจูงใจที่จะจับจองที่ดิน รัฐ

จึงให้ระบับค่าธรรมเนียมดังกล่าวไว้ชั่วคราว ส่งผลให้พื้นที่ปลูกข้าวขยายตัวอีกครั้ง และเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปี พ.ศ. 2463 จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 และหลังจากนั้น

การเก็บภาษีรัฐูปการคนละ 4 บาทแทนการเกณฑ์แรงงานและส่วย ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2433 นับว่ามีส่วนทำให้ราษฎรต้องขวนขวายผลิตสิ่งของหรือสินค้าที่สามารถขายเป็นเงินได้ ประกอบกับในขณะนั้น มีความต้องการข้าวมากเพื่อไปเลี้ยงชาวจีนแถบจังหวัด ภูเก็ต พังงา และตรัง ที่เพิ่มจำนวนมากขึ้นจากความรุ่งเรืองของกิจการเหมืองแร่

การจับจองที่ดินของนายทุนจีนและชาวนาไทยบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

การจับจองที่ดินในการทำนาของคนจีนและชาวนาไทยมีผลต่อการขยายพื้นที่ปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาแตกต่างกันในยุคนี้ ดังรายละเอียด

การจับจองที่ดินของนายทุนจีน

คนจีนอพยพมาตั้งถิ่นฐานในภาคใต้จำนวนมากในช่วงรัชกาลที่ 3-5 และส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงของประเทศไทย โดยมีปัจจัยหลัก คือ เกิดสงครามและความอดอยาก ส่วนปัจจัยรองที่สำคัญของภาคใต้คือ ภาคใต้อยู่ในเส้นทางการค้าขาย มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ มีของป่า เครื่องเทศ เครื่องหอม และแหล่งแร่ดีบุก ในปี พ.ศ. 2446 มีการประมาณว่าในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีคนจีนมากถึงหนึ่งหมื่นคน ประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนให้คนจีนสกัดกั้นการคุกคามของอังกฤษในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งนโยบายดังกล่าวเปิดโอกาสให้คนจีนได้จับจองที่ดินในพื้นที่ได้สะดวกมาก คนจีนจึงเป็นกำลังสำคัญในการบุกเบิกการทำนาและการทำสวนยางพาราในภาคใต้ในเวลาต่อมา (สุทธิวงศ์, 2544) ซึ่งส่งผลมาถึงทุกวันนี้

การบุกเบิกที่ดินของคนจีนเพื่อทำนาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ส่วนหนึ่งอพยพมาจากปีนัง ซึ่งคนจีนกลุ่มนี้อาศัยการสะสมทุนจากการทำธุรกิจในประเทศมาเลเซีย และอีกกลุ่มหนึ่งจะสะสมทุนจากการค้าขาย การทำนาของคนจีนจะลงทุนสูง ใช้เครื่องจักรในการปรับพื้นที่ มีการจ้างแรงงานจำนวนมากในขั้นตอนการปลูกและเก็บเกี่ยว มีโรงสีเพื่อแปรรูปข้าวเปลือกเป็นข้าวสารทั้งจากข้าวที่ผลิตได้และรับซื้อจากชาวนาคนไทยด้วย เป็นการทำนาครบวงจร

ตัวอย่างของการบุกเบิกที่ดินของคนจีนเพื่อการทำนาที่มีการกล่าวอ้างถึงกันมากในเอกสารทางราชการต่าง ๆ สำหรับยุคนี้คือ กรณีการทำนาของนายลั่น สุวรรณลิโก และนายปักจิ้น แซ่จิ้น

นายลั่น สุวรรณลิโก เป็นชาวนาในท้องที่ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ซึ่งได้ลงมือทำนาใน พ.ศ. 2469 โดยการใช้เครื่องจักรกลไถนา 5 เครื่อง แต่เป็นเครื่องจักรที่ใช้เฉพาะไถคราดเท่านั้น ได้ปลูกข้าวในพื้นที่ 990 ไร่ 2 งาน 28 ตารางวา (กส.2/824 กรมราชเลขาธิการส่งสำเนาฎีกาของนายลั่น สุวรรณมุสิก อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา โดยอ้างว่าเกิดฝนตกชุกชุ่มชื้นในเวลาที่ยกเกี่ยว (2470))

การเก็บเกี่ยวต้องใช้แรงงานและเก็บที่ละรวงอย่างประณีตของการทำนาในพื้นที่ในยุคนั้น ซึ่งการทำนาในจำนวนมากนี้ปกติจะได้ผลผลิตมากกว่า 400 เกวียน (เฉลี่ยประมาณ 404 กิโลกรัมต่อไร่ ซึ่งเป็นผลผลิตที่สูงกว่าผลผลิตข้าวเฉลี่ยในปัจจุบัน) แต่การปลูกข้าวในจำนวนมากนี้จะมีปัญหาในการเก็บเกี่ยว ถ้าเกิดมีฝนตกในช่วงข้าวสุกหรือระยะเก็บเกี่ยวจะเก็บเกี่ยวข้าวไม่ทัน ซึ่งเป็นเหตุให้นายล้นต้องทำเรื่องขอลดหย่อนอากรค่านา เพราะข้าวเสียหายจากฝนตกมากถึง 300 เกวียน ซึ่งปัญหานี้ไม่เกิดกับชาวนารายย่อยอื่น ๆ ที่มีพื้นที่ปลูกข้าวอยู่ระหว่าง 10-20 ไร่ เพราะสามารถเก็บเกี่ยวข้าวได้ทันเวลา

ส่วนกรณีของนายปักจิ้น แซ่จิ้น เป็นคนจีนรายใหญ่อีกกรณีหนึ่งที่มีหลักฐานรายงาน คือ มีการบุกเบิกที่ทำนา ที่ตำบลนาปะขอ อำเภอปากพนัง (อำเภอบางแก้วในปัจจุบัน) จังหวัดพัทลุง นายปักจิ้น เป็นผู้ก่อตั้งบริษัทปากพนัง จำกัด ได้จับจองที่ดินเพื่อทำนามากถึง 4,000 ไร่ ซึ่งใช้เครื่องจักรในการทำนาเช่นเดียวกับกรณีของ นายล้น สุวรรณลิกโก ในช่วงการทำนาในสมัยนั้นมีรายงานว่า บริษัทมีความขัดแย้งกับราษฎรที่ทำนารายย่อย (ซึ่งชาวนารายย่อยเหล่านั้นมีพื้นที่ทำนาทั้งหมดรวมกันประมาณ 10,000 ไร่เศษ) เกี่ยวกับการใช้น้ำ (ร-7 ม. 26.5 ถ/5 จังหวัดพัทลุง (25 เม.ย.2471 - 7 มี.ค.2472) (ข่าวหนังสือพิมพ์) เรื่อง การทำนาของบริษัททำนাজักรปากพนัง ทางราชการควรชะงัดคูบ้างหรือไม่) และเจ้าของนารายใหญ่อื่น ๆ ในพื้นที่นี้ส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ซึ่งในระยะหลังได้อพยพเข้ามาเมืองไปทำการค้าขายแทน (สนทนากลุ่ม ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว)

การทำนาขนาดใหญ่ของชาวจีนแพร่กระจายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาประมาณต้นทศวรรษ 2470 ครอบคลุมบริเวณที่ราบฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ เนื่องจากมีกำไรจากการทำนาขนาดใหญ่ครบวงจร และราคาข้าวค่อนข้างดี กล่าวคือ สูงถึงเกวียนละ 70 บาท ในปี พ.ศ. 2469 (กส. 2/284) ชาวจีนส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จในการทำนาในพื้นที่ขนาดใหญ่เพราะชาวจีนมีความสามารถในการจัดการดี ประกอบกับชาวจีนมีความขยัน อดออม และที่สำคัญยิ่งคือมีทุนรอน

การจับจองที่ดินของชาวนาไทย

แม้ว่าการผลิตข้าวเพื่อขายในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มมาตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2440 แต่การผลิตข้าวเพื่อขายของชาวนาคนไทยเริ่มช้ามาก เพราะในสมัยนั้น ความต้องการเงินยังมีน้อย ประกอบกับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ทำให้ชาวนาไทยอยู่ได้อย่างสบายและพอเพียง ไม่จำเป็นต้องดิ้นรนมาก ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นในสมัยนั้นก็เพื่อเสียภาษีให้รัฐ ผู้เช่าทั้งทางฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบให้ข้อมูลที่สอดคล้องกันว่า การปลูกข้าวของชาวนาคนไทยเริ่มเห็นได้ชัดเจนขึ้นประมาณปี พ.ศ.2470 (สนทนากลุ่ม ตำบล ตะเคียนะ แคนสงวน และ ตำบลนาปะขอ, อ่างแล้ว) อย่างไรก็ตาม ในช่วงนั้นยังคงเป็นการขายข้าวในส่วนที่ผลิตได้เกินความ

ต้องการในการบริโภค การขยายพื้นที่เพาะปลูกเพื่อเพิ่มผลผลิตไม่ได้หือหืออย่างของชาวจีน ค่อยเป็นค่อยไปเพราะชาวนาคนไทยมีข้อจำกัดทั้งแรงงาน ทน และวิธีการผลิตข้าวที่ยังคงใช้แบบดั้งเดิม

แรงงานในครอบครัวเป็นปัจจัยจำกัดสำคัญ เพราะการผลิตยังคงใช้แรงงานเป็นหลักในทุกขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมดินจนถึงเก็บเกี่ยว นวดข้าว แม้แต่การแปรรูปบางส่วน การจับจองที่ดินจึงขึ้นอยู่กับกำลังแรงงานในครอบครัว เช่น ถ้ามีแรงงานเพียง 2 คน ก็ไม่สามารถทำนาได้เกิน 20 ไร่ ในช่วงนั้น ทางฝั่งตะวันออกของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ครัวเรือนจะมีพื้นที่นาเฉลี่ย 20-30 ไร่ ที่มีมากกว่า 50 ไร่น้อยมาก (สัมภาษณ์ นาย เลี้ยง ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด) ชาวนาคนไทยที่จับจองที่ดินได้มากส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีอิทธิพล มีลูกน้องและบริวารมาก ซึ่งจะเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งคนกลุ่มนี้นอกจากจะจับจองที่ดินได้จำนวนมากแล้ว ยังมีโอกาสจับจองที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ และใกล้แหล่งน้ำ เนื่องจากอิทธิพลที่ผู้อื่นยำเกรง

ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำนา

การทำนาในสมัยนั้นเชื่อว่าจะไม่ประสบปัญหาเนื่องจากบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในสมัยนั้นยังไม่มีระบบชลประทาน เพราะเป็นปัญหาใหญ่ของการทำนา โดยเฉพาะนาขนาดใหญ่คือปัญหาน้ำน้อยเกินไปหรือมากเกินไป ในช่วงที่มีน้ำน้อยไม่พอก็มีการแย่งชิงทรัพยากรน้ำกัน เกิดขึ้นมาอย่างกรณีของบริษัทปากพน จําคัด ที่อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง และถ้ามีน้ำมากเกินไปก็มีปัญหาโดยเฉพาะในช่วงการเก็บเกี่ยว เพราะไม่สามารถหาแรงงานจำนวนมากมาเก็บเกี่ยวข้าวได้ทัน

จากการประกาศให้ดเก็บเงินอากรค่านาใน ตำบลตะเครียะ ตำบลทะเลน้อย อำเภอพะนางตุง ตำบลจองถนน ตำบลนาปะขอ ตำบลฝาละมี ตำบลเกาะหมาก ตำบลเกาะนางคำ ตำบลปากพะยูน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ในปี พ.ศ. 2458 ในพื้นที่นาจำนวน 19,950 ไร่ คิดเป็นเงินอากร 14,160 บาท (เสถียร ลายลักษณ์ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30 กฎหมาย พ.ศ.2460. หน้า 60) ซึ่งให้เห็นว่าน้ำท่วมเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการทำนาฟางลอยของราษฎรในสมัยนั้น นอกจากนี้ การทำนายังประสบกับปัญหาฝนแล้ง โดยเฉพาะในจังหวัดสงขลา ปี พ.ศ. 2472 ข้าวในนาแห้งเสียหาย 2 ส่วนจาก 3 ส่วน (ร-7 ม. 26.5 ถ/10 จังหวัดสงขลา (3 พค.2471 –28 กพ.2472) (ข่าวหนังสือพิมพ์) เรื่อง สภาพสงขลา)

โดยสรุปในยุคนี้การทำนาของชาวนาไทยส่วนใหญ่ยังเป็นการทำนาเพื่อยังชีพ มีการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ถ้ามีเหลือจึงขาย การทำนาใช้เทคนิคการผลิตแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานคนและสัตว์เป็นหลัก การใช้ปัจจัยการผลิตจากภายนอกยังมีน้อยมาก ลักษณะดังกล่าวไม่เอื้อต่อการทำนาขนาดใหญ่ อย่างกรณีการทำนารายใหญ่ของคนจีน ที่มีเครื่องจักรมาช่วย และมีการจัดการค่อนข้างดี

3.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนยางพารา

แม้ว่ายางพาราจะเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีบทบาทมากต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในภาคใต้และลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมา และมีบทบาทต่ออาชีพและความเป็นอยู่ของราษฎรในชุมชนลุ่มทะเลสาบมาก แต่บทบาทเหล่านี้ไม่เด่นชัดนักในยุคแรกเมื่อเทียบกับหลังปี พ.ศ. 2500 และในปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่การปลูกยางพาราในพื้นที่ยังมีไม่มากนัก

จากหลักฐานพบว่าประมาณปี พ.ศ. 2442 (กลางสมัยรัชกาลที่ 5) พระยารัษฎานุประดิษฐ์มหิศรภักดี (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ผู้ว่าราชการเมืองตรัง เป็นผู้นำต้นยางพาราจากประเทศมลายูมาปลูกที่อำเภอกันตัง จังหวัดตรัง เป็นครั้งแรก และต่อมาประชาชนได้นำเมล็ดยางและต้นยางพาราจากประเทศมลายูเข้ามาปลูกเป็นสวนยางในท้องที่จังหวัดตรัง จันทบุรี และนราธิวาส (ไชยา และคณะ, 2523) และต่อมาได้ยึดถือการทำสวนยางพาราเป็นอาชีพกันแพร่หลายในจังหวัดทางภาคใต้ บางจังหวัดในภาคตะวันออก และจนปัจจุบัน ยางพาราได้ขยายไปแทบทุกภาคของประเทศไทย และพบว่านโยบายเกี่ยวกับการผลิตยางพาราที่รัฐกำหนดขึ้นครั้งแรกในประเทศไทยนั้น มีครั้งแรกในปี พ.ศ. 2444 (2 ปีหลังจากนำยางพารามาปลูก) ถึงแม้จะเป็นนโยบายให้ทดลองก่อน แต่เป็นก้าวแรกที่มีความสำคัญยิ่ง เพราะผู้รับนโยบายในสมัยนั้นคือ พระยารัษฎานุฯ ซึ่งมีความตั้งใจอย่างแรงกล้าที่จะส่งเสริมให้ประชาชนเริ่มลงมือปลูกยางพารากันเป็นอาชีพ ซึ่งในขณะนั้นในประเทศไทยยังไม่มีผู้ใดมีความรู้ในวิธีการปลูกและกรรมวิธีในการผลิตยางพารา (วิชิต, 2527)

นโยบายการส่งเสริมการปลูกยางพาราในสมัยนั้น นอกจากจะส่งเสริมในมณฑลภูเก็ตแล้ว ยังขยายไปสู่มณฑลปัตตานี โดยการปลูกสร้างสวนยางพาราได้เริ่มหลังเมืองตรังประมาณ 2-3 ปี โดยชาวมาเลเซียได้นำพันธุ์ยางเข้ามาปลูกเป็นสวนขนาดเล็กหลายแห่ง และมีสวนยางขนาดใหญ่ของชาวจีนที่เบตงและสวนยางพาราของชาวยุโรปอีก 2-3 แห่ง (Sifel, 1974)

หลังจากนั้นข่าวเกี่ยวกับอาชีพการทำสวนยางพาราในมณฑลภูเก็ตค่อย ๆ กระจายไปทั่วภาคใต้ ในขณะที่ความก้าวหน้าความสำเร็จของมลายูในการผลิตยางพาราส่งเป็นสินค้าออกที่ขายได้ราคาสูงจนได้รับขนานนามว่า one great money – crop ได้สร้างความมั่นใจให้กับผู้ที่เริ่มปลูกยางพาราในภาคใต้เป็นอย่างดี กลุ่มที่นิยมปลูกกันมากในระยะนี้ นอกจากชาวจีนแล้วก็เป็นบรรดาข้าราชการ เมื่อประชาชนในภาคใต้เริ่มเข้าใจถึงคุณค่าของยางพารา และได้เห็นตัวอย่างจากสวนยางพาราชาวจีนและสวนของข้าราชการ จึงแสวงหาเมล็ดพันธุ์ยางไปปลูกบ้าง ปรากฏว่าส่วนใหญ่ได้เมล็ดพันธุ์จากเมืองตรัง

หลังจากการปลูกยางพาราได้ขยายตัวจากมณฑลภูเก็ตไปสู่เมืองอื่น ๆ จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปแล้ว พระยาวงศานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ เห็นว่ายางพาราจะเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญเช่นเดียวกับมะพร้าว ดังนั้น ในการประชุมข้าหลวงเทศาภิบาลปลายปี พ.ศ. 2453 จึงได้เสนอ

ให้มณฑลต่าง ๆ ในภาคใต้ ซึ่งรวมถึง มณฑลนครศรีธรรมราช (มีพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา รวมอยู่ด้วย) และมณฑลสุราษฎร์ธานี พยายามส่งเสริมให้ราษฎรปลูกมะพร้าวและยางพารามากขึ้น ทำให้ราษฎรในปักษ์ใต้ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติของจับจองที่ดิน เพื่อทำสวนยางพารากันเป็นจำนวนมาก (วิชิต, อ้างแล้ว)

การที่รัฐบาลพยายามส่งเสริมให้ราษฎรในภาคใต้ปลูกยางพาราให้มากที่สุดนั้น นอกจากจะมีวัตถุประสงค์ให้ราษฎรอยู่ดีกินดีแล้ว ยังมีเหตุผลอื่นคือ รัชกาลที่ 5 ต้องทรงใช้เงินจำนวนมากในการพัฒนาประเทศทำให้งบประมาณแผ่นดินไม่พอ ต้องกู้จากต่างประเทศเข้ามาถึง 3 ครั้ง เป็นผลให้เกิดความยุ่งยากต่อภาระการเงินของประเทศติดต่อมาจนถึงรัชกาลที่ 6 พ.ศ. 2454 เมื่อฐานะการคลังของประเทศค่อนข้างไม่มั่นคง รัฐบาลพยายามแก้ปัญหาโดยส่งเสริมให้ราษฎรทั่วประเทศผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกให้มากขึ้น ประกอบกับระยะเวลาดังกล่าว ยางพาราเป็นสินค้าที่ตลาดโลกต้องการเป็นอย่างมาก (วิชิต, อ้างแล้ว)

ในระหว่างปี พ.ศ. 2447-2460 ประเทศไทยมีการปลูกยางทั้งหมดประมาณ 109,000 ไร่ ในจำนวนนี้เป็นสวนยางในพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกเพียงร้อยละ 5 และในระหว่างปี 2465-2471 ยางธรรมชาติมีราคาสูง ได้มีการปลูกยางเพิ่มขึ้นประมาณ 778,000 ไร่ รวมในปี พ.ศ. 2471 มีพื้นที่ปลูกยางทั่วประเทศ 886,000 ไร่ และในช่วงปี 2472-2475 ภาวะเศรษฐกิจทั่วโลกตกต่ำ และราคายางธรรมชาติตกต่ำในช่วงระยะนี้ ไม่มีรายงานว่าการปลูกยางพาราเพิ่ม (ศูนย์วิจัยการยาง, 2525)

สำหรับในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะในจังหวัดสงขลาและพัทลุงซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ของลุ่มทะเลสาบมีพื้นที่ปลูกยางเพียง 13,019 ไร่ในปีพ.ศ. 2466 และเพิ่มขึ้นเป็น 98,947 ไร่ในปี พ.ศ.2475 ดังแสดงในตารางที่ 3.1 จัดว่าเป็นพื้นที่ปลูกยางที่ไม่มาก คิดเป็นเพียงร้อยละ 1.8 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งหมด หรือน้อยกว่าร้อยละ 5 ของพื้นที่ปลูกยางพาราของลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน

ตารางที่ 3.1 จำนวนเนื้อที่สวนยางพาราธิบดี พ.ศ. 2466-2475

ปี พ.ศ.	จังหวัดสงขลา (ไร่)	จังหวัดพัทลุง (ไร่)	รวม (ไร่)
2466	12,564	455	13,019
2468	20,156	500	20,565
2470	66,789	3,755	70,544
2472	84,595	6,627	91,222
2474	90,253	8,999	99,252
2475	89,453	9,494	98,947

ที่มา : ดัดแปลงจาก สร 0201.34/1 เรื่องจำกัดยาง (14 มค.2476-11 สค. 2477)

สำหรับรายละเอียดของการบุกเบิกจับจองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนยางพาราในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาสามารถจำแนกออกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ การจับจองที่ดินของชาวจีนเพื่อทำสวนยางพาราขนาดใหญ่และการจับจองของคนไทย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การจับจองที่ดินของชาวจีนและชาวสวนยางพาราคนไทย

ชาวจีนกับสวนยางพาราขนาดใหญ่

ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา การเริ่มต้นทำสวนยางพาราของชาวจีนเกิดจากปัจจัยร่วมอย่างน้อย 2 ประการคือ เกิดจากความต้องการของรัฐบาลไทยที่ประสงค์จะใช้ทุนจีนสกัดกั้นอิทธิพลของทุนอังกฤษ และเกิดจากแรงจูงใจด้านรายได้ในตลาดโลกซึ่งดีมากในช่วงนั้น โดยในปี พ.ศ. 2460 รัฐบาลจึงได้ร่วมมือกับนายทุนชาวจีน ระดมทุนตั้งบริษัทสวนยางพาราขนาดใหญ่ขึ้น 2 บริษัท คือ The Jeng Jeng Plantation Co. และ The Wae Chang Yen Plantation Co. โดย The Jeng Jeng Plantation Co. บุกเบิกที่ทำสวนยางพาราในพื้นที่ประมาณ 30,000 ไร่ ตรงรอยต่อระหว่างอำเภอหาดใหญ่กับบ้านคลองแงะ อำเภอสะเดา ในขณะที่บริษัท The Wae Chang Yen Plantation Co. บุกเบิกที่ทำสวนยางพารา 20,000 ไร่ ตรงบริเวณรอยต่อระหว่างตำบลปะดังเบซาร์และอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา และนอกจากพื้นที่ดังกล่าวแล้ว บริษัทยังได้บุกเบิกสร้างสวนยางพาราในพื้นที่อื่น ๆ อีก หลังจากนั้นมีการแบ่งสวนยางให้แก่ลูกหลานชาวจีนแต่ละรายที่ช่วยบุกเบิกเข้าครอบครองเป็นเจ้าของครั้งหนึ่ง (ภูวคณ, 2535)

หลังจากนั้น ในปี พ.ศ. 2463 รัฐบาลยังได้อนุญาตให้ชาวจีนที่ยังไม่ได้อ้างตัวว่าเป็นคนในบังคับบัญชาของชาวตะวันตก สามารถจับจองที่ดินทำสวนยางพาราได้ไม่เกิน 100 ไร่ต่อคน และถ้าพ่อค้าชาวจีนผู้ใดต้องการสร้างสวนยางพาราในพื้นที่มากกว่า 500 ไร่ ก็ให้ยื่นเรื่องราวขออนุมัติได้เช่นกัน จากนโยบายดังกล่าว ทำให้ชาวจีนซึ่งเคยมีประสบการณ์ในการเป็นเจ้าของสวนยางพาราขนาดเล็ก ได้เข้าจับจองที่ดินเพื่อบุกเบิกสวนยางพาราสองข้างทางรถไฟสายใต้เป็นจำนวนมาก ซึ่งรวมถึงจังหวัดสงขลา และพัทลุงด้วย แต่การขยายพื้นที่ปลูกยางพาราขนาดใหญ่ของชาวจีนได้ชะลอตัวลงหลังจากยางราคาตกต่ำอย่างรุนแรงในปี พ.ศ. 2475 ซึ่งเหลือเพียงกิโลกรัมละ 13 สตางค์ จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ชาวจีนเริ่มขยายพื้นที่ปลูกยางพาราอีกครั้ง (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนยางพาราในยุคหลังในบทที่ 4)

จากความเป็นมาดังกล่าว ทำให้สวนยางของชาวจีนจึงเป็นสวนขนาดใหญ่เกือบทั้งสิ้น มีเนื้อที่มากกว่า 50 ไร่ขึ้นไปจนถึง 3,000 ไร่ (Ingram, 1971) การทำสวนยางของชาวจีนนี้มีลักษณะเหมือนการทำสวนยางพาราในประเทศมาเลเซียทุกขั้นตอนการผลิต ตั้งแต่การเตรียมพื้นที่เพาะปลูก การปลูก การบำรุงรักษา การกรีดยาง และการจัดทำยางแผ่นรมควันเพื่ออัดเกรด สวนยางพารามีการปลูกเป็นแถวเป็นแนว เว้นระยะระหว่างต้นและระหว่างแถวสวยงาม มีการกำจัดวัชพืชจนโล่งเตียน การ

ทำสวนยางของชาวจีนในลักษณะนี้ได้กลายเป็นที่สังเกตของชาวภาคใต้ว่า สวนยางใดเป็นสวนยางแบบ โลงเตียนต้องเป็นชาวสวนยางของชาวจีน การทำสวนยางพาราในภาคใต้จึงถือได้ว่าชาวจีนเป็นผู้บุกเบิก และถือว่าชาวจีนเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุดในการทำสวนยางพาราในภาคใต้ (มัลลิกา, 2518)

สวนยางขนาดใหญ่ของชาวจีนในบริเวณลุ่มทะเลสาบในสมัยนั้น ได้แก่ สวนยางพาราของนายซัน ปักจิ้น จินและ สวนนี้ตั้งอยู่ที่ตำบลท่าช้าง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ขอบจัดของที่ดินมีเนื้อที่ 3,000 ไร่ (วิจิต, อ้างแล้ว) และมีสวนยางพารารายอื่น ๆ อีกหลายรายในอำเภอหาดใหญ่ และอำเภอสะเดา ซึ่งเป็นแหล่งปลูกยางพาราในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีสวนยางขนาดใหญ่มากที่สุดในปัจจุบัน

ด้วยการจัดการที่ค่อนข้างดีของสวนยางชาวจีน ทำให้สวนยางดังกล่าวให้ผลผลิตดี ได้น้ำยางในปริมาณมากและแปรรูปเป็นยางแผ่นได้อย่างมีคุณภาพ ทำให้ขายได้ราคาดี เจ้าของสวนยางพารารายใหญ่บางรายมีการส่งออกยางไปขายต่างประเทศเอง พร้อมกับรับซื้อยางของชาวสวนยางคนไทยรายเล็กไปขายด้วย

ชาวไทยกับสวนยางพาราขนาดเล็ก

การปลูกยางพาราของคนไทยบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในแต่ละชุมชนทางฝั่งตะวันตกเริ่มต้นช้าเร็วต่างกัน ผู้เฒ่าในพื้นที่ให้ข้อมูลว่า การปลูกยางพาราของคนไทยบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มที่ตำบลบ้านพรุ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ประมาณปี พ.ศ. 2446 โดยมีแม่ค้าที่ทำการค้าตามตะเข็บชายแดนไทย-มาเลเซีย ลักลอบนำเมล็ดพันธุ์เข้ามาปลูก เมื่อปลูกที่บ้านพรุให้ผลดี จึงขยายไปยังบริเวณใกล้เคียงในจังหวัดสงขลา และไม่นานหลังจากนั้นขยายไปยังจังหวัดใกล้เคียง โดยเฉพาะจังหวัดพัทลุง (สัมภาษณ์ นายสวาท และนายวรรณ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด)

สำหรับสาเหตุหรือแรงจูงใจที่ทำให้คนไทยกลุ่มแรกปลูกยางพารา ส่วนหนึ่งเป็นเพราะคนไทยกลุ่มนี้เห็นความสำเร็จในการปลูกยางพาราในประเทศมาเลเซีย จึงลักลอบนำยางมาปลูก เพราะประเทศมาเลเซียห้ามนำเมล็ดยางออกนอกประเทศ

เกษตรกรในชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาที่เริ่มสนใจทำสวนยางพารา ส่วนใหญ่จะตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตภูเขาและควน ทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น คนในชุมชนเขตนี้นับดำรงชีพโดยการปลูกข้าวไว้กินเองมีการปลูกไม้ผล และมีการเลี้ยงวัว ควายไว้ ไถนาและใช้ลากหวน ลากเกวียน ที่อยู่ติดป่ามากก็จะดำรงชีพโดยการหาของป่า (สนทนากลุ่ม ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ และ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด)

การทำสวนยางพาราของคนไทยซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นในภาคใต้ที่เป็นการผลิตแบบยังชีพพบการทำสวนยางพาราใน 2 รูปแบบ การปลูกแบบดั้งเดิม คือเอาเมล็ดพันธุ์มาปลูกในสวนข้างบ้านปะปนกับพืชยืนต้น มีที่ว่างตรงไหนก็ปลูกลงไปจนเต็มพื้นที่ สำหรับรูปแบบที่สอง เป็นการทำสวน

ยางพารา โดยการจับจองพื้นที่ป่าที่อยู่ห่างจากบริเวณบ้านออกไป เมื่อหักร้างถางพงแล้วมักจะปลูกข้าวไร่ก่อนราว 1-3 ปีทั้งนี้เพราะป่าหรือที่ดินที่เปิดหน้าดินใหม่จะมีความอุดมสมบูรณ์สูงมาก ปลูกข้าวไร่ได้ผลดี หลังจากนั้น จึงลงมือปลูกยางพารา แต่คนไทยในสมัยนั้นจะไม่ได้ปลูกยางเป็นแถวเป็นแนวอย่างของคนจีน เพราะเข้าใจว่ายิ่งปลูกแน่นเท่าไรก็ยิ่งได้รับผลมากเท่านั้น สวนยางจึงมีลักษณะเหมือนป่า คนทั้งหลายจึงนิยมเรียกว่า “ป่ายาง” (สัมภาษณ์ นายสวาท, อ่างแล้ว; อยุธยา และคณะ, 2537)

สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้สวนยางพาราในภาคใต้ในสมัยนั้นมีลักษณะเป็นป่ายางคือ ชาวสวนในภาคใต้ใช้วิธีจับจองที่ดินและปลูกยางพาราในเวลาเดียวกัน โดยเอาเมล็ดยางพาราเป็นกระสุนแล้วยิงด้วยธนู เมล็ดยางที่ตกที่ไหนก็งอกที่นั่น ซึ่งเป็นการจับจองที่ดินและใช้ประโยชน์ที่ดินในเวลาเดียวกัน ต้นยางจึงขึ้นเกาะกะทั่วไป เมื่อต้นยางโตพอสมควรแล้ว จึงลงมือถางป่าตัดต้นไม้อื่นออกเพื่อเตรียมกรีดยางต่อไป (วิจิต, อ่างแล้ว) สวนยางพาราของคนไทยซึ่งเป็นรายย่อยจะมีประมาณรายละ 2-5 ไร่ เท่านั้น

การที่คนไทยไม่สามารถสร้างสวนยางพาราขนาดใหญ่อย่างคนจีนเนื่องจากสาเหตุหลายประการคือ ในสมัยนั้นคนไทยทางภาคใต้ส่วนใหญ่ไม่เคยปลูกพืชเพื่อการค้ามาก่อน ประกอบกับยางพาราเป็นพืชชนิดใหม่ที่เกษตรกรยังไม่มีความรู้และประสบการณ์ในการผลิต จึงยังไม่มั่นใจว่ายางพาราจะให้ผลมากน้อยแค่ไหน และสาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ คนไทยไม่มีทุนรอนอย่างคนจีน เพราะการปลูกยาง 1 ไร่ต้องลงทุนเป็นเงินถึง 5 บาท 87 สตางค์ ค่าบำรุงรักษาอีกประมาณไร่ละ 5 บาท 66 สตางค์ กว่าต้นยางจะกรีดได้ต้องใช้เวลาจนถึง 5 ปี คิดเป็นเงินถึงไร่ละ 28 บาท 30 สตางค์ (กช.ร.5 กษ. 10.2/5) การสร้างสวนยางพาราของคนไทยจึงเน้นการลงทุนในการหักร้างถางป่าเป็นส่วนใหญ่ ส่วนเมล็ดยางพาราที่ปลูกก็ไปขอจากสวนยางของเพื่อนบ้านโดยเกษตรกรจะคัดเลือกเมล็ดจากต้นยางที่ให้น้ำยางดี (สนทนากลุ่ม ตำบลตะโหมด, อ่างแล้ว) จากลักษณะดังกล่าวนี้ทำให้สวนยางพาราในภาคใต้มากกว่าร้อยละ 90 เป็นสวนยางพาราขนาดเล็ก คือมีพื้นที่สวนยางไม่เกิน 50 ไร่²

สำหรับการผลิตยางในสมัยนั้น เมื่อต้นยางได้ขนาดที่จะกรีดได้ เจ้าของสวนยางพาราจะวางทางเดินระหว่างต้นเพื่อทำการกรีดเอาน้ำยาง แต่คนไทยยังไม่คุ้นเคยกับกรรมวิธีในการผลิตยาง จึง

¹ การลงทุนในสวนยางพารา 1 ไร่ เท่ากับ 5 บาท 87 สตางค์ เป็นค่าแรงงานถางป่าและเผาปรนไร่ละ 4 บาท ค่าแรงงานขุดหลุมและปลูก 1 บาท 75 สตางค์ และค่าเมล็ดพันธุ์ยางอีก 12 สตางค์

² พระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง พ.ศ. 2503 ได้จำแนกขนาดของสวนยางพาราออกเป็น 3 ขนาดคือ พื้นที่ตั้งแต่ 2-50 ไร่ เป็นสวนยางขนาดเล็ก 50-250 ไร่เป็นสวนยางขนาดกลาง และตั้งแต่ 250 ไร่ขึ้นไปเป็นสวนยางขนาดใหญ่

ต้องดูจากสวนยางของชาวจีนซึ่งจะจ้างกุลีมาจากประเทศมาเลเซียมาเพื่อทำการผลิตยางพารา เครื่องมือเครื่องใช้ที่สำคัญในการผลิตยาง โดยเฉพาะมีดกรีดยางสังข์ซื้อจากมาเลเซีย ส่วนเครื่องมือเครื่องใช้บางอย่างเจ้าของสวนสามารถทำได้เอง เช่น ซ้อนรองรับน้ำยางหรือลื่นรองรับน้ำยาง ถ้วยรองรับน้ำยาง (ใช้กะลามะพร้าว ปัจจุบันใช้ถ้วยเคลือบหรือถ้วยแก้ว) ตะกง (ภาชนะใส่น้ำยาง ทำจากปืบ ปัจจุบันทำด้วยอลูมิเนียม) กรอง (ใช้สำหรับกรองน้ำยางให้สะอาด ใช้ฟางข้าวใส่ลงในกะลามะพร้าว ซีกที่มีรู อัดฟางจนแน่น ปัจจุบันใช้ลวดตะแกรง) ส่วนน้ำกรดผสมยางหรือน้ำส้มผสมยางในบางพื้นที่ของกลุ่มทะเลสาบอาจสังข์ซื้อจากมาเลเซีย แต่มีข้อจำกัดที่ราคาแพงและต้องไปซื้อหาในเมือง เพราะฉะนั้น ในพื้นที่ที่ห่างไกลจากเมือง เกษตรกรจะคิดค้นน้ำหมักจากพืชผลเกษตรที่มีในพื้นที่เพื่อใช้แทนน้ำกรดผสมยาง พืชผลเกษตรที่หาได้ในพื้นที่มีหลายชนิด เช่น น้ำตาลตะโหนดสด น้ำสับปะรด น้ำตาลมะพร้าวสด น้ำส้ม มวง ใบส้มมวงหมัก น้ำมะนาว เป็นต้น (สัมภาษณ์ นายสุวาท และนายวรรณ)

การกรีดยางในระยะแรก เจ้าของสวนยางพยายามกรีดยางให้น้ำมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ เกษตรกรบางรายจะกรีดยางบ่อยครั้ง ทำให้ต้นยางตายและเสียหายเป็นจำนวนมากไม่น้อย สำหรับปริมาณน้ำยางที่ผลิตได้ไม่แน่นอน ขึ้นกับ (1) จำนวนต้นยางที่ปลูกต่อเนื้อที่ 1 ไร่ว่าปลูก 25 ต้น หรือปลูกหนาแน่นประมาณ 80 ต้น (2) ขึ้นกับการบำรุงรักษาสวนยาง (3) ขนาดและอายุของยาง และ (4) ขึ้นกับช่วงเวลาในการกรีดยาง ผลผลิตยางที่กรีดยางได้ในสมัยนั้นประมาณ 1 กิโลกรัมต่อไร่ต่อวัน (สนทนากลุ่ม ตำบลตะโหนด, อ่างแล้ว) โดยใน 1 ปีจะกรีดยางได้ 120 - 220 วัน (วิจิต, อ่างแล้ว) เพราะช่วงฝนตกหนักและช่วงยางผลัดใบไม่สามารถกรีดยางได้

เมื่อกรีดยางพาราได้น้ำยางแล้ว ชาวสวนยางมีวิธีการทำยางให้แห้ง 2 วิธี คือ ทำเป็นยางก้อนและยางแผ่น ซึ่งทั้ง 2 วิธีจะต้องใช้กรดน้ำส้มเพื่อให้ยางจับตัวดังกล่าวแล้วข้างต้น และมีการตากแห้งในขั้นตอนสุดท้ายก่อนจำหน่าย ยางที่ได้ในสมัยนั้นมีคุณภาพไม่ดี แต่ก็สามารถจำหน่ายได้หมด เพราะยางกำลังเป็นที่ต้องการของประเทศอุตสาหกรรมทั้งในประเทศทางยุโรปและอเมริกา

การค้ายางพารา

ประเทศไทยได้ส่งออกยางไปจำหน่ายในตลาดโลกครั้งแรกในปี พ.ศ. 2449 การค้ายางในระยะแรกเป็นไปในลักษณะเจ้าของสวนยางขนาดใหญ่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน เป็นนายทุนรับซื้อยางจากเจ้าของยางขนาดเล็กที่อยู่ในท้องที่เดียวกัน แล้วนำไปขายต่อให้พ่อค้าในเมืองอีกต่อหนึ่ง โครงสร้างของตลาด แบ่งออกได้เป็น 3 ระดับ คือ ระดับหมู่บ้าน ระดับพ่อค้าคนกลางในเมือง และพ่อค้าส่งออก การขายยางของเกษตรกรรายย่อยในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาจะขายให้กับพ่อค้าใน 2 ระดับคือ ระดับหมู่บ้าน และระดับพ่อค้าคนกลางในเมือง ระดับหมู่บ้าน เกษตรกรอาจขายให้กับพ่อค้าเร่ที่ตระเวนไปซื้อตามบ้านของเกษตรกรชาวสวนยาง ในสมัยนั้นเดินทางด้วยเท้าหรือใช้เรือใช้แพ ซื้อยางได้แล้วจะหาหรือบรรทุกเรือไปส่งร้านค้าในเมือง และขายอีกรูปแบบหนึ่งคือ ชาวสวน

ยางขายยงให้กับพ่อค้าย่อยในหมู่บ้าน ซึ่งพ่อค้าเหล่านี้จะตั้งร้านรับซื้อในหมู่บ้าน และนำไปขายต่อให้กับพ่อค้าคนกลางในเมืองหรือพ่อค้าส่งออกอีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้ เกษตรกรชาวสวนยางจำนวนหนึ่งจะนำยางไปขายให้กับพ่อค้าคนกลางในเมืองโดยตรง โดยใช้วิธีหาบ หรือทูน หรือบรรทุกไปทางเรือไปพร้อมกับสินค้าอื่นๆ ที่ต้องเอาไปจำหน่ายในเมือง ตัวอย่างเช่น ชาวสวนยางบริเวณอำเภอตะโหมดในสมัยนั้นนำยางไปขายตลาดหารเทา และตลาดบางแก้ว (สัมภาษณ์ นายสวาท และนายวรรณ, อ้างแล้ว)

ส่วนพ่อค้าคนกลางในเมืองมักเป็นพ่อค้าคนจีนที่ค่อนข้างมีทุน จะรับซื้อยางทุกประเภท ทั้งยางแผ่นดิบ จียาง และเศษยาง แล้วนำไปขายให้กับพ่อค้าส่งออก ราคาที่เกษตรกรขายได้ส่วนใหญ่พ่อค้าจะเป็นคนกำหนด เกษตรกรมักจะเสียเปรียบ เพราะไม่รู้ราคาแท้จริง และการกำหนดราคาซื้อขายของพ่อค้าจะคล้อยตามราคาตลาดโลก ซึ่งในสมัยนั้นเป็นตลาดลอนดอนและนิวยอร์ก และตลาดค้ายางในสิงคโปร์ ซึ่งตั้งในปี พ.ศ.2454 และเป็นตลาดการค้ายางพาราที่สำคัญที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (วิจิต, อ้างแล้ว)

ราคายางมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามภาวะการณ์ของยางพาราและสถานการณ์ของโลก ดังตัวอย่างแสดงในตารางที่ 3.2 จะเห็นว่าในช่วงปี พ.ศ. 2452 - 2453 ราคายางได้พุ่งสูงขึ้นมา ซึ่งเป็นระยะที่เฟื่องฟูมากที่สุดของการผลิตและการค้ายางพาราในช่วงก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 เพราะประเทศอุตสาหกรรมทั้งหลายต้องการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องมือแพทย์ อุปกรณ์ประกอบรถยนต์ยานพาหนะ และเครื่องยู่ทโพรปรณ์ต่างๆ จึงต้องการยางเป็นจำนวนมาก มีการเร่งนำเข้ายาง ราคายางจึงสูงขึ้น จากราคาที่สูงขึ้นนี้ก็ป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกษตรกรขยายพื้นที่ปลูกยางเพิ่มขึ้น ราคายางที่สูงนี้ดำเนินมาจนถึงปี พ.ศ. 2455 และหลังจากนั้นอีกปีเดียวก็เกิดสงครามโลกครั้งที่ 1 และได้เกิดสงครามยึดเยื่อระหว่างปี พ.ศ. 2457 - 2460 และราคายางตกต่ำ การส่งออกก็ลดลง

อย่างไรก็ตาม ราคาที่ตกต่ำไม่ได้ทำให้ชาวสวนยางล้มเลิกอาชีพยางพารา ดังมีรายงานว่ามี การปลูกยางเพิ่มขึ้นในระหว่างปี 2465 - 2471 ถึง 778,000 ไร่ ทั้งนี้เพราะราคายางยังขายได้มากกว่า กิโลกรัมละ 2 บาท ซึ่งยังมากอยู่เมื่อเปรียบเทียบกับค่าครองชีพ ประกอบกับในขณะนั้นการคลังของไทยประสบภาวะวิกฤตทำให้รัฐบาลมีรายได้ไม่พอใช้จ่าย และรัฐจำเป็นต้องใช้นโยบายส่งเสริมให้ประชาชนปลูกพืชที่ส่งเป็นสินค้าออก เพื่อทำรายได้เข้าประเทศ

ตารางที่ 3.2 ปริมาณการส่งออกยางและราคาภายในตลาดภาคใต้ปี พ.ศ. 2449 - 2476

ปี พ.ศ.	ปริมาณการส่งออกยางของไทย (หาบ) ¹	ราคาภายในตลาดภาคใต้ (บาทต่อกก.)	ปี พ.ศ.	ปริมาณการส่งออกยางของไทย (หาบ)	ราคาภายในตลาดภาคใต้ (บาทต่อกก.)
2449	744	-	2463	5,354	1.26
2450	328	-	2464	7,534	0.52
2451	154	-	2465	18,670	0.60
2452	59	-	2466	35,107	0.99
2453	219	8.00	2467	59,416	1.29
2454	1,067	5.00	2468	83,257	2.26
2455	1,719	4.35	2469	59,804	1.54
2456	1,553	2.76	2470	92,458	1.22
2457	943	2.09	2471	86,024	0.70
2458	1,410	2.28	2472	94,513	0.66
2459	697	2.61	2473	73,839	0.39
2460	720	2.57	2474	58,539	0.20
2461	495	2.04	2475	57,692	0.13
2462	911	1.45	2476	192,509	0.21

ที่มา : ดัดแปลงจาก วิจิต, อ่างแล้ว.

ในปี พ.ศ. 2472 - 2476 ได้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก เพราะผลจากสงครามโลกครั้งที่ 1 ตลาดยางประสพภาวะวิกฤตอย่างหนัก ในปี พ.ศ. 2474 ราคาภายในตลาดปักษ์ใต้ลดลงเหลือ กิโลกรัมละ 0.20 บาท และลดลงเหลือ 0.13 บาท ในปี พ.ศ. 2475 เป็นราคาซื้อขายที่ต่ำสุดในปักษ์ใต้ ตั้งแต่มีการประกอบอาชีพสวนยางพารา กิจกรรมสวนยางพารากระทบกระเทือนมาก มีชาวสวนรายใหญ่บางรายถึงกับโค่นต้นยางทิ้งเพื่อปลูกพืชชนิดอื่น แต่สำหรับเจ้าของสวนขนาดเล็กถึงแม้จะได้รับความกระทบกระเทือน แต่ยังมีพืชผลหรืออาชีพอื่นอยู่พอประทังอยู่ได้ (วิจิต, อ่างแล้ว) การผลิตและการขยายพื้นที่ได้หดตัวเล็ก ดังตัวเลขพื้นที่ปลูกยางในตารางที่ 3.1 ในปี พ.ศ. 2474 มีพื้นที่ปลูกในจังหวัดพัทลุง และสงขลาถึง 99,252 ไร่ และลดลงเหลือ 98,947 ไร่ในปี พ.ศ. 2475

¹ 1 หาบ เท่ากับ 60 กิโลกรัม

นโยบายกีดกันนายทุนต่างชาติ ของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม

ดังกล่าวแล้วข้างต้น การที่นายทุนจีนสามารถจับจองที่ดินได้จำนวนมากอย่างเสรี ทำให้รัฐบาล สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เกิดความวิตกว่าที่ดินจำนวนมากจะกลายเป็นของคนจีน จึงได้ออกกฎกระทรวงมหาดไทยตามพระราชบัญญัติที่ดินในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคนต่างด้าว พุทธศักราช 2486 โดยได้กำหนดการถือครองที่ดินของคนต่างด้าวในราชอาณาจักรไว้ดังนี้

1. สำหรับที่อยู่อาศัย ไม่เกิน 10 ไร่
2. สำหรับพาณิชยกรรม ไม่เกิน 20 ไร่
3. สำหรับอุตสาหกรรม ไม่เกิน 50 ไร่
4. สำหรับเกษตรกรรม ไม่เกิน 25 ไร่
5. สำหรับการศาสนาและการกุศล ไม่เกิน 5 ไร่
6. สำหรับสุสาน โดยมีฉาปนสถานหรือไม่มี ไม่เกิน 10 ไร่
7. สำหรับฉาปนสถานแต่อย่างเดียว ไม่เกิน 2 ไร่

ทั้งนี้ กฎกระทรวงฉบับนี้จะไม่ผลบังคับใช้กับคนต่างด้าวซึ่งมีสิทธิในที่ดินโดยชอบตามกฎหมายก่อนวันใช้พระราชบัญญัติที่ดินในส่วนที่เกี่ยวข้องกับคนต่างด้าว พุทธศักราช 2486 (กฎกระทรวงมหาดไทย) ซึ่งพระราชบัญญัติฉบับนี้ส่งผลต่อนายทุนจีนทั้งการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำนาและสวนยางพารา ทำให้คนจีนหันไปประกอบอาชีพค้าขายมากขึ้น แต่ก็คงไม่สามารถหยุดยั้งนายทุนจีนได้โดยสิ้นเชิง เพราะจากจำนวนตัวเลขเจ้าของสวนยางพารารายใหญ่ในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา คือ จังหวัดพัทลุงและ สงขลาในปี พ.ศ. 2497 มีมากถึง 1,057 ราย (กองการยาง, มปป.)

ผลกระทบจากการปลูกยางและปัญหาของชาวสวนยางพารา

เมื่อพิจารณาผลกระทบของการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนยางพาราในภาพรวมของยุคนี้พอสรุปได้ว่า ในเชิงเศรษฐกิจยังไม่มีผลสำคัญต่อเศรษฐกิจของประเทศโดยรวมมากนัก ยังผลิตยางได้จำนวนไม่มาก มูลค่าการส่งออก โดยเฉพาะระหว่างปี พ.ศ. 2449-2460 มีมูลค่าไม่ถึงครึ่งเปอร์เซ็นต์ของสินค้าออกทั้งหมด และในปีพ.ศ. 2476 มีมูลค่าการส่งออก เพียง 2.4 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 1.64 ของมูลค่าสินค้าส่งออกทั้งหมดของไทย (วิจิต, อ้างแล้ว) อย่างไรก็ตาม รายได้จากยางพารามีความสำคัญต่อชาวสวนยางและเศรษฐกิจของภาคใต้มาก เป็นจุดเริ่มของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเศรษฐกิจและสังคมของภาคใต้ ซึ่งแต่เดิมใช้เงินตราน้อยมาก แต่เมื่อมียางพาราทำให้มีรายได้เป็นเงินใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ มากขึ้น เช่น มีการซื้อเสื้อผ้าแทนการทอด้วยตนเอง

ผลกระทบทางสังคม อยู่ในรูปของการจ้างงานจากสวนชาวจีนที่มาจับจองที่ดินเพื่อการปลูกยาง โดยเฉพาะการโค่นถางป่า เพราะแรงงานไทยยังไม่มี ความชำนาญในการปลูกและการกรีดยาง นอกจากนี้ อาชีพการทำสวนยางทำให้วิถีชีวิตของชาวใต้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จากที่เคยทำนาและ

ทำสวนแต่พอกิน เคยทำกิจกรรมเพียงปีละ 4-5 เดือน พอมียางก็สามารถกลมกลืนกับกิจกรรมเดิมในเรื่องเวลาได้ดี ทำให้เกษตรกรที่มียางพาราด้วยมีฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าเกษตรกรที่ทำนาหรือทำสวนเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ กิจกรรมสวนยางพาราทำให้ชาวใต้ไม่ว่างงาน เพราะสามารถไปรับจ้างถางป่า ทำงานในสวนยางโดยเฉพาะชาวนาที่เสร็จจากฤดูการทำนา (ฉัตรทิพย์, 2533) หรือ เป็นพ่อค้าเร่ ส่งให้กับพ่อค้าในเมือง

สำหรับปัญหาเกี่ยวกับอาชีพการทำสวนยางพาราซึ่งในยุคนี้นับเป็นอาชีพใหม่ในภาคใต้ มีหลายประการด้วยกัน ที่สำคัญได้แก่ 1) คนไทยไม่มีความรู้ในการผลิตยางพารา จึงผลิตยางได้คุณภาพต่ำขายได้ราคาถูกรัฐก็ไม่มีผู้เชี่ยวชาญที่จะให้ความรู้ด้านนี้ 2) ปัญหาเกี่ยวกับพันธุ์ยางพารา ซึ่งต้องสั่งมาจากมลายู ราคาแพง และเป็นพันธุ์ที่ไม่ได้รับการปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศของไทย ทำให้เมื่อนำมาปลูกจึงตายจำนวนมาก เป็นอุปสรรคต่อการขยายพื้นที่ปลูกยางพารา 3) ปัญหาเกี่ยวกับแรงงานในการทำสวนยางพารา จากการที่คนไทยไม่มีความชำนาญในการปลูกและผลิตยาง สวนยางขนาดใหญ่ของชาวจีนจึงจ้างชาวจีนจากมลายูมาเป็นผู้ดำเนินการ ทำให้ลูกจ้างชาวไทยไม่มีโอกาสได้พัฒนา 4) ปัญหาด้านการค้าขาย แม้ว่ารัฐจะเปิดโอกาสให้มีการทำการค้ากันอย่างเสรี แต่คนไทยไม่ถนัดด้านการค้าและไม่มีทุนรอน ดังนั้น กิจกรรมค้าขายทุกอย่างจึงตกอยู่ในมือของพ่อค้าต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน และ 5) ปัญหาขาดเส้นทางคมนาคมที่สะดวก ทำให้การขนส่งยางระหว่างชนบทกับเมืองเป็นไปได้ด้วยความยากลำบาก เจ้าของสวนยางที่อยู่ในท้องถิ่นมักถูกพ่อค้ากดราคาให้ต่ำกว่าปรกติ เพราะพ่อค้าต้องใช้เงินในการขนส่งมาก เช่น ต้องจ้างคนหาบ หรือ จ้างคนล่องแพ (วิจิต, อ้างแล้ว)

3.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนไม้ผลและไม้ยืนต้น

การทำสวนจัดเป็นอีกอาชีพหนึ่งของราษฎรในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา พบการทำสวนในแทบทุกลักษณะภูมิประเทศ แต่แตกต่างกันที่ท้องที่ใดสามารถปลูกพืชชนิดใดได้บ้าง เช่น ที่ราบชายฝั่งทะเลปลูกมะพร้าวได้ดี ในขณะที่ผลไม้หรือพืชสวนชนิดอื่นๆ ที่ปลูกบริเวณที่ราบเชิงเขา ลักษณะการทำสวนของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆ ของภาคใต้ คือนิยมปลูกพืชผลหลายๆ ชนิดลงในพื้นที่เดียวกัน และปลูกอย่างหนาแน่นไม่เป็นระเบียบ มีพืชผลหลายชนิดขึ้นปะปนกันการทำสวนเลียนแบบป่าที่มีลักษณะผสมผสานที่เรียกว่า สวนโบราณหรือสวนสมรม และมักมีสวนเหล่านี้บริเวณบ้าน (สนทนากลุ่ม ตำบลเขาพระ, อ้างแล้ว และ สนทนากลุ่ม ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่; เสรี, 2540) การเกิดขึ้นของสวนสมรมนี้ไม่มีใครทราบสาเหตุที่แน่ชัด แต่สวนสมรมส่วนใหญ่เกิดขึ้นในชุมชนที่ค่อนข้างมีความอุดมสมบูรณ์ ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบสงขลา เช่น ใกล้เคียงต้นน้ำลำธารติดต่อกับแนวเทือกเขาที่ปกคลุมไปด้วยป่าที่สมบูรณ์ อยู่ในชุมชนเก่าแก่

เช่น สวนสมรมบริเวณตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิจังหวัดสงขลา ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา กิ่งอำเภอศรีบรรพต และอำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง ในปัจจุบัน

ลักษณะเด่นของสวนสมรมที่มีการปลูกพืชหลายชนิดในแปลงเดียวกันนี้จะประกอบด้วยพืชที่มีความแตกต่างของเรือนยอดประมาณ 6 ระดับคือ (สัมภาษณ์ นางริน, อ้างแล้ว; เสรี, 2540)

เรือนยอดบนสุด เช่น เหมียง หยี

เรือนยอดระดับที่ 2 เช่น ทูเรียนพื้นบ้าน สะตอ ยางพาราพื้นเมือง สะเดาช้าง ยาง พะยอม แคนนา ลาน หมาก

เรือนยอดระดับที่ 3 เช่น เนิยง นาง มังคุด ลางสาด ลองกอง จำปาเคะ ขนุน ละมุด เงาะ มะไฟ ละไม ลังแข (จำปุย) ก่อ มะปริง มะปราง ใผ่ตง ส้มโอ เพกา (ผัก) กระท้อน มะพร้าว มะมุด ส้มแขก

เรือนยอดระดับที่ 4 เช่น ระกำ สละ กล้วย มะม่วง มะเฟือง ส้มเขียวหวาน ตะลิงปลิง กาแฟ สีหรง มะกรูด น้อยหน่า คลุ้ม มะเดื่อข้าว เหมียง ชะอม มันปู

เรือนยอดระดับที่ 5 เช่น พืชสวนครัว ผักหวาน พริก มะเขือ ตะไคร้ ข่า ขมิ้น สับปะรด กระวาน กาหลา ผักและไม้ประดับ

เรือนยอดระดับที่ 6 เช่น พืชประเภทสมุนไพรและผัก เช่น หมากหมก (ผักภูมิ) โด่เค่ (ผักหวานป่า) ชะพลู โด่ไม่รู้ล้ม ดอกคิง ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีพืชประเภทเกาะเกี่ยวพืชยืนต้นอื่นๆ เช่น หวาย พลุ คีปลีเชือก พริกไทย ซึ่งสามารถเกาะเกี่ยวต้นหมาก ยางพารา ขอบป่า เพกา ฯลฯ สวนโบราณแต่ละท้องที่ประกอบของพืชแต่ละชนิดอาจมีความแตกต่างกันตามสภาพภูมิศาสตร์ อันบ่งบอกถิ่นของพืชนั้น ๆ

การให้ผลผลิตพืชแต่ละชนิดไม่พร้อมกัน เช่น ประเภทไม้ผล ให้ผลผลิตไม่พร้อมกัน ประเภทผักกินใบให้ผลผลิตตลอดปี ทำให้ภาคได้มีผักและผลไม้บริโภคตลอดปี

ในสมัยนั้นการทำสวนในลักษณะนี้เป็นการทำเพื่อยังชีพเท่านั้น เพราะการปลูกพืชหลาย ๆ ชนิดในเนื้อที่ขนาด 4-5 ไร่ นั้น ให้ผลผลิตเพียงเพื่อบริโภคในครัวเรือน อาจจะมีเหลือนำไปแลกเปลี่ยนกับเครื่องดำรงชีพอื่น ๆ บ้างเพียงเล็กน้อย แต่การทำสวนในลักษณะนี้สามารถสร้างความอุดมสมบูรณ์ในด้านอาหารให้กับครัวเรือนในท้องถิ่นได้ค่อนข้างดี

พืชอีกชนิดหนึ่งที่ไม่เข้าลักษณะที่กล่าวมาแล้ว แต่มีแพร่หลายในคาบสมุทรสหิงพระบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามาก คือ ตาลโตนด ชาวนาปลูกไว้ตามคันนาทั่วไป เพื่อทำน้ำตาล แต่การทำน้ำตาลไม่ได้ทำเป็นอาชีพหลักมักจะทำกันในยามที่เว้นว่างจากการทำนา แต่สามารถสร้างรายได้ให้กับราษฎรในพื้นที่ได้เป็นที่น่าพอใจ

อย่างไรก็ตาม การทำสวนในยุคนี้ไม่ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา และลักษณะของการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนในลักษณะนี้ยังมีปรากฏให้เห็นอยู่จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าจะมีจำนวนน้อยลง เพราะสวนส่วนใหญ่จะพัฒนาเป็นสวน

ไม้ผลที่เพิ่มการดูแลจัดการและมีการปลูกเป็นระบบมากขึ้น และวัตถุประสงค์ของการผลิตก็จะเพื่อการค้ามากขึ้น (ดูเพิ่มเติมในบทที่ 4 หัวข้อ 4.3)

3.5 สรุป

โดยภาพรวมแล้วในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคนี้การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนยังคงเป็นพื้นที่ป่าไม้ การทำนา การทำสวนยางพารา และการทำสวนไม้ผลและไม้ยืนต้นอื่น ๆ การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนในยุคนี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเหมือนในยุคหลัง ค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะการบุกเบิกพื้นที่เพื่อการทำนาและการทำสวนยางพารา เนื่องจากในสมัยนั้นจำนวนประชากรบริเวณลุ่มทะเลสาบยังมีน้อย ประกอบกับความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ยังเรียบง่ายอยู่อย่างพอเพียง จากทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ การผลิตยังใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม การเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาดยังมีอยู่จำกัด แม้ว่าจะมีการผลิตข้าวและยางพาราเพื่อการค้าแล้วก็ตาม เทคโนโลยีที่ทันสมัยที่จะนำมาใช้เพื่อพัฒนาหรือกระตุ้นการผลิตและการใช้ทรัพยากรยังมีน้อย การคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก โดยเฉพาะการขนส่งในภาพรวมของพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบจากชนบทมาสู่เมืองหรือสถานีรถไฟยังลำบากมาก ปัจจัยที่โดดเด่นและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคนี้ค่อนข้างมาก คือ นโยบายของรัฐที่สนับสนุนให้มีการจับจองที่ดินเพื่อเพาะปลูกตามกำลังความสามารถ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายรัฐที่สนับสนุนให้นายทุนจีนและชาวจีนบุกเบิกที่ดินเพื่อสกัดกั้นอิทธิพลของทุนตะวันตก ทำให้ชาวจีนมีการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนาและทำสวนยางพาราขนาดใหญ่ สำหรับผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัดมาก และความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินมีค่อนข้างน้อย

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

- กชช. กส 5/645 มณฑลนครศรีธรรมราชยื่นรายงานแผนเกษตรประจำปี พ.ศ. 2456
- กชช. กส. 2/824 กรมราชเลขาธิการส่งสำเนาฎีกาของนายถัน สุวรรณดิโก อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา โดยอ้างว่าเกิดฝนตกชุกมากขึ้นในเวลาเกือบเกี่ยว (2470)
- กชช. กส 13/904 เมืองสงขลาส่งรายงานเพาะปลูกประจำเดือน พ.ศ. 2454 (ตอนที่ 1 เล่มที่ 41)
- กชช. กส 13/1052 เมืองสงขลาส่งรายงานเพาะปลูกประจำเดือน พ.ศ. 2455
- ร-7 ม.26.5 ถ/5 จังหวัดพัทลุง (25 เม.ย. 2471 – 7 มี.ค. 2472) (ข่าวหนังสือพิมพ์)
- ร-7 ม.26.5 ถ/10 จังหวัดพัทลุง (3 พ.ค. 2471 – 28 ก.พ. 2472) (ข่าวหนังสือพิมพ์)
- สร. 0201.34/1 เรื่องจำกัดยาง (14 ม.ค. 2476 - 11 ส.ค. 2477)

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. "พระราชหัตถเลขา เรื่อง เสด็จประพาสแหลมมลายู ร.ศ. 108 ในประวัติศาสตร์ประพาสต้น" หน้า 276.

จรูญ น้อยปาน. 2537. สวนป่าสมรมผสมผสาน. วารสารแลได้ หมายเลข 13 ม.ค. - ก.พ. 2537.

จำรูญ ยาสุมทร. 2533. ทรัพยากรป่าไม้กับปัญหาที่ทำกินของราษฎรและมาตรการแก้ไข. วนสาร ปีที่ 48 ฉบับที่ 1 (ม.ค. - มี.ค. 2533)

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2533. เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : บริษัทสำนักพิมพ์สร้างสรรค์ จำกัด.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพูนศักดิ์ ชานิกโรประดิษฐ์. 2540. เศรษฐกิจหมู่บ้านภาคใต้ฝั่งตะวันออกในอดีต. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ไชยา พัฒนกุล สมพงษ์ สุขมาก และชูจิต ถิ่นธรรม. 2523. ประวัติการปรับปรุงพันธุ์ยางในประเทศไทย. วารสารยางพารา ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 2523.

บุญเลิศ เลี้ยวประไพและคณะ. 2542. ประชากรไทยสมัย ร9. นครปฐม : สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

ปก แก้วกาญจน์. 2534. รายงานวิจัย "การสร้างทางรถไฟสายใต้กับผลกระทบทางเศรษฐกิจและการเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2452 ถึง ปัจจุบัน : ศึกษากรณีอำเภอเทพา จังหวัดสงขลา. สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

ปณัญญา ชเนศวร และคณะ. 2541. แผนการใช้ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ภูวดล ทรงประเสริฐ. 2535. ทนสังคโปร้ : การผูกขาดตลาดยางพาราและดีบุกไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มัลลิกา เรื่องระพี. 2518. บทบาทของชาวจีนในด้านเศรษฐกิจและสังคมและศิลปกรรมไทย สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. หน้า 65.

วิจารณ์ ธานีรัตน์. 2542. การตั้งถิ่นฐาน ระบบการถือครอง และการใช้ทรัพยากรของชุมชนในเขตป่า อำเภอกวนกาหลง จังหวัดสตูล. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการเกษตร.

วิจิต กาพกาญจน์. 2528. นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444 – 2503. วิทยานิพนธ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยกแก้ว. 2544. วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ศูนย์วิจัยการยาง. 2525. การส่งเสริมและการพัฒนาสวนยาง. สงขลา : ศูนย์วิจัยการยาง.

- สถานานวัดตะโหมด. 2543. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมบ้านตะโหมด โรงเรียนประชาบำรุง อำเภอตะโหมด.
- สมยศ หุ่นหว้า. 2539. การวินิจฉัยระบบสังคมเกษตรกรรม กิ่งอำเภอกระแสดินจังหวัดสงขลา.
- สมยศ หุ่นหว้า. 2539. นิเวศวิทยามนุษย์และวัฒนาคกรของระบบสังคมเกษตร บริเวณคาบสมุทรสะทิงพระ. วารสารสงขลานครินทร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 ม.ค. - เม.ย. 2539.
- สมยศ หุ่นหว้า และศิริจิต หุ่นหว้า. 2537. วัฒนาคกรและการปรับเปลี่ยนของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา บริเวณฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ ก.ย. - ธ.ค. 2537.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2527. นโยบายการปกครองหัวเมืองมองจากเอกสารภาคใต้. วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 10 ฉบับที่ 1 ม.ค. - มี.ค. 2527.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2542. ทำนา. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7. กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2542. บางแก้ว, อำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 8 (3987 - 3988)
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2542. ป่าบอน, อำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 9 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2542. ป่าพะยอม, อำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 9 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์. 2542. พรรณข้าวพื้นเมืองภาคใต้. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 10 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์ และกรีน มณีโชติ. 2542. เลียงข้าว. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 9 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สุธิวงค์ พงศ์ไพบูลย์ และคณะ. 2544. จีนทักษิณ วิถีและพลัง. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เสถียร ลายลักษณ์. ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30 กฎหมาย พ.ศ. 2460. หน้า 60.
- เสรี จุ้ยพริก. 2540. สวนสมรมกำลังล่มสลาย. วารสารแลได้ ปีที่ 8 ฉบับที่ 38 พฤษภาคม 2540.
- เสรี จุ้ยพริก. 2541. ปิดป่าแต่(ยัง)เปิดการทำไม้. วารสารแลได้ 9(55) : 40-41.
- อยุทธิ์ นิสสกา และคณะ. 2537. แนวทางการศึกษาและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพในสวนยาง. วารสารนิเวศวิทยา. 21(1) : หน้า 48.
- Ingram, J. C. 1971. *Economic Change in Thailand 1850-1970*. California : Stanford University Press.

Stifel, Laurence D. 1974. *The Growth of Rubber Economy of Southern Thailand*. Bangkok :
Thammasat University.

บุคลากรกรม

สัมภาษณ์ นางรีน มานันตพงศ์ ตำบลบ้านม่วง อำเภอสรีบรรพต จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 10
เมษายน 2545

สัมภาษณ์ นายเจียง พรหมเทพ บ้านเลขที่ 89 หมู่ที่ 2 ตำบล ตะเคียว อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา
สัมภาษณ์วันที่ 24 เมษายน 2544

สัมภาษณ์ นางกัญเดือน หมู่ที่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรตภูมิ จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่
22 มีนาคม 2544

สัมภาษณ์ นายหมาด เซ็นละ อดีตกำนัน ตำบลเขาพระ อำเภอรตภูมิ จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่
9 เมษายน 2544

สัมภาษณ์ อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 24
เมษายน 2544

สัมภาษณ์ นายวรรณ ขุนจันทร์. บ้านเลขที่ 72 หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544, 8 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์ นายสวาท ทองรักษ์. บ้านเลขที่ 27 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544, 8 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สนทนากลุ่ม ตำบลทุ่งตำเสา อำเภหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลเขาพระ อำเภอรตภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลแดนสงวน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลตะเคียว อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลตะโหมด อำเภตะโหมด จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2544

สัมมนาร่วมกับชุมชน “โครงการวิวัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ อำเภตะโหมด
จังหวัดพัทลุง” วันที่ 27 เมษายน 2545.

บทที่ 4

วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2490) - ปัจจุบัน (2544)

ในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการศึกษาวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคหลัง คือ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (2490) - ปัจจุบัน (2544) ซึ่งวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ในชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก แม้ว่าจะยังคงต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักอยู่ แต่รูปแบบการเข้าไปใช้ประโยชน์ได้เปลี่ยนแปลงไปมาก มีปัจจัยภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น ความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์มีมากขึ้น โดยเฉพาะในช่วงหลัง ปี 2520 เป็นต้นมา รูปแบบการผลิตที่จำเป็นต้องใช้ที่ดินเริ่มเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ป่าไม้ค่อย ๆ ลดลงเนื่องจากมีราษฎรบุกรุกเพื่อทำการเกษตรมากขึ้น โดยเฉพาะสวนยางพารามีมากขึ้นเป็นลำดับ พื้นที่ทำนาถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่ไร่นาสวนผสม เป็นพื้นที่ทำนาถ้ำในหลายพื้นที่ของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ประกอบกับในช่วงดังกล่าวมีนโยบายรัฐที่สนับสนุนการผลิตการเกษตรที่กระตุ้นการนำที่ดินมาใช้ประโยชน์มากขึ้น มีการปรับปรุงสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ของรัฐ และที่สำคัญในยุคนี้มีการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ชุมชนเองก็จำเป็นต้องปรับตัว ดังรายละเอียดที่สะท้อนผ่านอาชีพ การพึ่งพา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่โดดเด่นของชุมชนคือ พื้นที่ป่าไม้ การใช้ที่ดินเพื่อทำนา สวนยางพารา ไม้ผล และการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

4.1 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการทำนา

การทำนายังคงเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของราษฎรส่วนใหญ่ในหลายพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยเฉพาะในที่ราบลุ่มและที่ราบชายฝั่งทะเล ตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือประมาณปี พ.ศ.2490 เป็นต้นมา เป้าหมายของการผลิตข้าวของเกษตรกรที่ทำนาเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ มีการผลิตข้าวเพื่อขายมากขึ้น แต่ในช่วงแรก ๆ ของยุคนี้ชาวนาเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อขายโดยการขยายพื้นที่ปลูกเป็นหลัก เพราะในช่วงนั้นพื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลายังมีที่รกร้างว่างเปล่าที่ใช้ประโยชน์ไม่เต็มที่อีกมาก และสามารถจับจองบุกเบิกพื้นที่ใหม่ได้ไม่ยาก ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตข้าว ในหลายพื้นที่ของกลุ่มทะเลสาบสงขลา ยังคงใช้วัวและควายในการเตรียมดินและใช้เครื่องมือง่าย ๆ เช่น จอบ เสียม ในการขุดนา ทำคันนา ชาวนาที่มีนามากในช่วงนั้นจะมีการเลี้ยงวัว ควาย ไว้มากเพื่อไถนา ถ้าแรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอก็จะขอให้เพื่อนบ้านมา

ช่วยและแบ่งผลประโยชน์ให้ตามความเหมาะสม หรือในหลาย ๆ อาจทำในรูปของการลงแขก วิธีชีวิตของชาวนายังเรียบง่ายอยู่ ในนาข้าวยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำหลากหลายชนิด ดังคำพังเพย “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว”

จากข้อมูลที่มีการบันทึกการทำงานในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วงนั้นขยายตัวรวดเร็วพอสมควร โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2499 – 2503 พื้นที่ทำนาเพิ่มขึ้นจาก 840,728 ไร่ ในปี พ.ศ. 2499 เป็น 1,011,053 ไร่ ในปี พ.ศ. 2503 หรือเพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 5 ต่อปี (ตารางที่ 4.1) ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนาของกลุ่มทะเลสาบในช่วงนั้นจะกระจายอยู่ในจังหวัดพัทลุง เขตที่ราบฝั่งตะวันตก และจังหวัดสงขลาในเขตที่ราบด้านตะวันออกในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน

ตารางที่ 4.1 พื้นที่ปลูกข้าวลุ่มทะเลสาบสงขลา พ.ศ. 2499 – 2503

จังหวัด	พื้นที่ปลูกข้าว (ไร่)				
	2499	2500	2501	2502	2503
พัทลุง	421,328	479,020	477,925	479,015	492,203
สงขลา	419,400	280,000	419,400	543,115	518,850
พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา	840,728	759,020	897,325	1,022,130	1,011,053

ที่มา : กจร. พณ. 0301-5 / 25 ภาวะการทำงาน (26 มิ.ย. 2500 – 4 ก.ค. 2504) ;

กจร. พณ. 0301-3 / 11 เรื่องข้าวภาคใต้ (พ.ศ. 2502)

ผลจากการขยายพื้นที่ปลูกข้าวมากขึ้น ชาวนาที่ขยายพื้นที่ปลูกจนเกินกำลังมาก ๆ ก็เริ่มประสบปัญหาด้านแรงงาน โดยเฉพาะแรงงานในการเตรียมดิน เก็บเกี่ยว และการนวดข้าว จากปัญหาดังกล่าว ชาวนาที่ทำนาในพื้นที่น้ำไม่ท่วมถึง หรือไม่ใช้นาลึก เริ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบการทำนาจากนาดำเป็นนาหว่านมากขึ้น เพราะการทำนาหว่านต้องการแรงงานในการผลิตน้อยกว่าสำหรับผลกระทบต่อรายได้และกำไรของชาวนา ในช่วงนั้นกำไรจะดีเนื่องจากชาวนาพึ่งพาการซื้อปัจจัยการผลิตจากภายนอกค่อนข้างน้อย ผลตอบแทนหรือกำไร ก็จะเป็นผลตอบแทนแก่แรงงานและปัจจัยการผลิตในฟาร์มของเกษตรกรเอง

อย่างไรก็ตาม ด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป มีการพัฒนาเทคโนโลยีก้าวหน้าเพิ่มมากขึ้น ทำให้การทำงานของชาวนาบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาเริ่มมีการ

ใช้เทคโนโลยีมากขึ้น เช่น ชาวนาเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ไถนา โดยในช่วงแรกจะมีการจ้างรถแทรกเตอร์มาไถนา ทำให้ชาวนาได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น การใช้รถแทรกเตอร์จึงแพร่หลายมากขึ้นเป็นลำดับ สำหรับชาวนาที่มีนาจำนวนมากบางรายจะซื้อรถแทรกเตอร์ใช้เอง พร้อมทั้งรับจ้างไถนาคนอื่นด้วย อย่างไรก็ตาม การใช้รถแทรกเตอร์เพื่อไถนาไม่ได้กระจายสู่พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาพร้อมกัน ส่วนใหญ่แล้วจะแพร่หลายในพื้นที่ที่มีการทำนาเพื่อการค้ามาก่อน และใช้แพร่หลายในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง พ.ศ. 2510 – 2520 (สนทนากลุ่ม ตำบลนาปะขอ และตำบลตะเครียะ, อ้างแล้ว) หลังจากนั้นรถแทรกเตอร์เข้ามามีบทบาทมากในช่วงแรก จนประมาณปี พ.ศ. 2520 เริ่มมีการใช้รถไถเดินตาม รถไถเดินตามนี้ชาวนามักเรียกกันว่า “ควายเหล็ก” หรือ “ลูกหมา” เริ่มเข้ามามีบทบาทในการเตรียมดินในการทำนามากขึ้นเป็นลำดับ เพราะรถไถเดินตามราคาไม่แพงมากเมื่อเทียบกับรถแทรกเตอร์ ประกอบกับมีความคล่องตัวสูง ใช้งานได้ดีทั้งในพื้นที่ขนาดใหญ่หรือที่นาแปลงเล็กๆ และสามารถดัดแปลงไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นในฟาร์มได้ดี เช่น เครื่องสูบน้ำ และเครื่องนวดข้าว จนกระทั่งมีการใช้กันอย่างแพร่หลายในกลุ่มชาวนาในปัจจุบัน เพราะประสิทธิภาพของรถไถเดินตามนี้เอง ทำให้สามารถช่วยแก้ปัญหาขาดแคลนแรงงานของชาวนา ทำให้ชาวนาสามารถผลิตข้าวเพื่อป้อนตลาดได้มากขึ้น บทบาทของวัว ควายในการทำนาจึงลดลงไป ในปัจจุบันการเตรียมดินโดยใช้วัว ควายแทบจะไม่ปรากฏให้เห็นอีกแล้วในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ในช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา นอกจากชาวนาได้เริ่มใช้รถแทรกเตอร์และความเหล็กแล้ว วิธีการผลิตที่ใช้ที่ดินเพื่อทำนาได้เปลี่ยนไปเนื่องจากเทคโนโลยีด้านอื่น ๆ อีก และจัดได้ว่าเป็นช่วงที่รัฐเริ่มเข้ามาแทรกแซงการผลิตของชาวนาค่อนข้างมาก และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของกลุ่มทะเลสาบสงขลา

การพัฒนาชลประทาน การพัฒนาระบบชลประทานของรัฐในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มเข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 แต่ก็ยังมีพื้นที่น้อยและเป็นระบบชลประทานขนาดเล็ก และได้ขยายมากขึ้นเห็นได้ชัดในประมาณปี พ.ศ. 2513 เป็นการพัฒนาระบบชลประทานขนาดกลางไม่มีอ่างเก็บน้ำ (สมยศ, 2537) รวมทั้งสิ้น 15 โครงการ พื้นที่รับประโยชน์ 476,000 ไร่ ระบบชลประทานมีทั้งทางฝั่งตะวันออกและตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบสงขลา (รูปที่ 2.4) ระบบชลประทานฝั่งตะวันตกส่วนใหญ่เป็นเขตพื้นที่จังหวัดพัทลุงในบริเวณที่ราบ ซึ่งในเขตชลประทานนี้จะช่วยให้ชาวนาทำนาได้อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง แต่เนื่องจากระบบชลประทานขนาดกลางไม่มีอ่างเก็บน้ำ ถ้าปีใดฝนไม่ตกตามฤดูกาลมีน้ำไม่พอ ก็ไม่สามารถทำนาได้ 2 ครั้ง จากการศึกษาของสมยศ (2537) มีเพียงร้อยละ 12 ของพื้นที่นาในเขตชลประทานที่ได้รับน้ำสามารถทำนาได้ 2 ครั้ง

ตัวอย่าง โครงการชลประทานควนคูฎี ตัวเลขทางราชการชี้ว่าพื้นที่ชลประทานทั้งหมดเท่ากับ 38,700 ไร่ แต่มีพื้นที่เพียงร้อยละ 39 เท่านั้นที่สามารถใช้น้ำทำนาในฤดูแล้ง และอีกตัวอย่างหนึ่งในจังหวัดพัทลุง คือ ชลประทานท่าเซียด ซึ่งพื้นที่รับน้ำส่วนหนึ่งอยู่ในอำเภอบางแก้ว ราษฎร

ให้ข้อมูลว่าพื้นที่ในเขตชลประทานที่ไม่สามารถปลูกพืชในฤดูแล้งได้โดยมีมากกว่าพื้นที่ที่ได้รับน้ำ (สัมมนาร่วมกับชุมชน โครงการวิศวกรรมการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา)

นอกจากการชลประทานแล้ว รัฐได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องพันธุ์ข้าวโดยได้มีการก่อตั้ง ศูนย์วิจัยข้าวที่ตำบลควนคูฎ อำเภอมือเมือง จังหวัดพัทลุง ในปี พ.ศ. 2494 มีหน้าที่ในการคัดเลือก พันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูง สำหรับท้องถิ่นแนะนำการใช้เทคนิคการบำรุงรักษาที่เหมาะสม เช่น การใส่ปุ๋ย และการใช้ยากำจัดศัตรูพืช โดยศูนย์วิจัยข้าวได้เริ่มแนะนำให้ชาวนาใช้ข้าวพันธุ์ใหม่แทน พันธุ์พื้นเมืองตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 2505 เป็นต้นมา

ในปี พ.ศ. 2510 ได้มีการก่อตั้งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า ธ.ก.ส. เพื่อสนับสนุนการใช้ปัจจัยการผลิตการเกษตรในการปฏิบัติเจียว พันธุ์ดี ควบคู่กับการชลประทาน ปุ๋ยเคมี สารเคมีกำจัดศัตรูพืช

ด้วยการเปลี่ยนแปลง หรือการเข้ามามีบทบาทของรัฐในปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ได้ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน วิธีการผลิต และรายได้ของเกษตรกร ที่ชัดเจนมากคือ การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ทำนาจากพื้นที่ในตารางที่ 4.1 ในปี พ.ศ. 2503 ลุ่มทะเลสาบสงขลามีพื้นที่ 1,011,053 ไร่ เพิ่มขึ้นเป็น 1,127,487 ไร่ ในปี พ.ศ. 2519 และเพิ่มขึ้นเป็น 1.4 ล้านไร่ ในปี พ.ศ. 2539 วิธีการผลิตของชาวนา โดยเฉพาะชาวนาที่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงเร็ว จะทำนาแบบเข้มข้น (intensive) มากขึ้น มีการใช้เครื่องจักรในการเตรียมดิน มีการใช้ข้าวพันธุ์ใหม่ มีการใส่ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูข้าว ซึ่งจะเห็นได้ว่าชาวนาได้พึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกในการทำนาเพิ่มขึ้นมาก ประกอบกับชาวนาส่วนใหญ่ยังขาดประสิทธิภาพในการใช้ปัจจัยดังกล่าว ใช้ในระดับที่ไม่เหมาะสม ต้นทุนการผลิตข้าวของชาวนาก็สูงขึ้นเป็นเงาตามตัว เริ่มเสี่ยงต่อการขาดทุน โดยเฉพาะในช่วงที่ราคาข้าวตกต่ำซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนให้เห็นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา มีรายงานการศึกษาจำนวนมากที่ชี้วัดว่าการทำนาให้ผลตอบแทนสุทธิต่ำมาก ตัวอย่างรายงานการศึกษาผลตอบแทนสุทธิจากการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบต่าง ๆ บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา แสดงในตารางที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 ผลตอบแทนสุทธิจากการใช้ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ปี พ.ศ. 2539

ชนิดของการใช้ที่ดิน	ผลตอบแทนสุทธิ (บาท/ไร่/ปี)		
	ต่ำสุด	สูงสุด	เฉลี่ย
ข้าว	-92.2	396.0	167.3
ยางพารา	1,514.2	5,849.0	3,360.7
ไม้ผล*	4,834.3	13,126.2	8,427.0
นากุ้ง**	-135,045.0	337,681.0	59,239.0

*ไม้ผล ได้แก่ เงาะ, มังคุด, ลองกอง, ทุตเรือย และกลางสาด **ผลตอบแทนสุทธิจากการเลี้ยงกุ้ง คิดในการเลี้ยง 1 รุ่นเท่านั้น
ที่มา : ปณัญญา และคณะ, 2541 ; สุทธิญา และคณะ, 2540.

เมื่อการทำงานต้องประสบปัญหาเช่นนี้ ทำให้ชาวนาในหลายพื้นที่โดยเฉพาะนอกเขตชลประทาน และในเขตชลประทานที่ไม่สามารถปลูกพืชได้ในฤดูแล้งเริ่มมองหาทางเลือก บ้างปล่อยให้ร้าง คือ ทิ้งนาไว้ให้ว่างเปล่า กลายเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ จากการสัมภาษณ์เกษตรกรโดยผู้เขียน และจากการสัมภาษณ์ของโครงการในจังหวัดพัทลุง ซึ่งว่ามีพื้นที่นาในอำเภอบางแก้ว มากกว่า 30,000 ไร่ ที่ปล่อยให้ว่างเปล่าเป็นทุ่งเลี้ยงสัตว์ เพราะทำนาไปก็ไม่ได้ผลเท่าที่ควร ทั้งปัญหาเรื่องน้ำ ดินเสื่อม การทำลายของศัตรูข้าว และราคาตลาดข้าวที่ไม่พอใจ ประกอบกับอำเภอบางแก้วไม่ได้ห่างไกลจาก อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เป็นปัจจัยดึง (pulled factors) ทำให้ชาวนาหรือเกษตรกรออกไปทำงานนอกภาคเกษตรกันจำนวนมาก และในบางพื้นที่ เช่น อำเภอควนขนุน และเขาชัยสน ที่เริ่มมีการเลี้ยงปลสุตว์กันมากขึ้น มีชาวนาหลายรายใช้พื้นที่นาปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์ และให้เขานาเพื่อการการปลูกหญ้าเลี้ยงสัตว์สำหรับโคเนื้อและโคนม เพราะคุ้มค่ากว่าการทำนาเอง ชาวนาบางส่วนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ถ้าเป็นนาในที่ดอนมีการปรับเปลี่ยนไปปลูกยางพารา หรือปรับไปทำสวนไม้ผล หรือทำไร่สวนผสมในบริเวณที่พอจะมีน้ำ โดยเฉพาะหลังหลังปี 2530 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบดังกล่าวมีมากขึ้น มีโครงการของรัฐเข้ามาสนับสนุนด้านเงินทุนในการขุดบ่อเลี้ยงปลาและพันธุ์ไม้ผล เห็นได้ชัดมากในพื้นที่ อำเภอควนขนุน อำเภอบางแก้ว และอำเภอศรีบรรพต จังหวัดพัทลุง นอกจากนี้รูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่เปลี่ยนแปลงจากนาข้าวที่สำคัญ และโคเค่นมากของกลุ่มทะเลสาบหลังจากปี 2530 เป็นต้นมาคือ การเปลี่ยนแปลงจากนาข้าวเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งจะได้อธิบายในหัวข้อ 4.4

อย่างไรก็ตาม ในพื้นที่ที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ และอยู่ในเขตชลประทาน ซึ่งทำนาได้อย่างน้อย 2 ครั้งต่อปี การทำนาเพื่อขายก็ยังคงดำเนินต่อไป ทั้งฝั่งตะวันตก ในจังหวัดพัทลุง และฝั่งตะวันออกในอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยเฉพาะตำบลตะเคียนชะเมา ตำบลแดนสวน ตำบลบ้านขาว ตำบลบ้านใหม่ ซึ่งการทำนาเพื่อขายยังพอที่จะกำไรอยู่สามารถจูงใจให้เกษตรกรทำนาต่อไป แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ขนาดการถือครองเพื่อทำนาจะต้องไม่น้อยเกินไป จากการสอบถามชาวนาที่เข้าร่วมในการจัดสนทนากลุ่ม ชาวนาให้ข้อมูลว่า ขนาดพื้นที่ถือครองเพื่อทำนาในพื้นที่นี้ค่อนข้างมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ของลุ่มทะเลสาบ กล่าวคือ เฉลี่ยมากกว่า 30 ไร่ ต่อครัวเรือน ทำให้มีการประหยัดเนื่องจากขนาด และในระยะหลังมีการใช้เครื่องเกี่ยวเกี่ยว เครื่อง นวดข้าว ซึ่งทางฝั่งตะวันออกในอำเภอระโนดนี้จะได้เปรียบ กล่าวคือ มีขนาดการถือครองที่ดินใหญ่กว่าฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ (สนทนากลุ่มตำบลตะเคียนชะเมา, ตำบลแดนสวน, อ้างแล้ว ; สุทธิญา, 2544)

สำหรับเกษตรกรรายเล็กมากที่ยังคงทำนาสืบทอดบรรพบุรุษ หรือทำนาเพื่อยังชีพก็ยังคงดำเนินต่อไป ในกลุ่มชุมชนที่มีกลุ่มชาวนาในลักษณะนี้ ชาวนายังมีการใช้แรงงานในครัวเรือนอยู่บ้าง แต่การเตรียมดินและการเกี่ยวเกี่ยวจะใช้เครื่องจักรเป็นหลัก มีชาวนาในกลุ่มนี้ในบางพื้นที่เมื่อเกี่ยวเกี่ยวเสร็จจะขายข้าวที่ผลิตได้ทั้งหมด หลังจากนั้นก็จะซื้อข้าวบริโภคในครัวเรือน

การถือครองที่ดินของชาวนา ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 การถือครองที่ดินของฟาร์มเกษตรกรใน 3 จังหวัดของกลุ่มทะเลสาบสงขลาประมาณ 20 ไร่ต่อครัวเรือน สำหรับการถือครองที่ดินเพื่อทำนาส่วนใหญ่จะอยู่ระหว่าง 1 – 5 ไร่ เกือบร้อยละ 50 เหตุผลที่ชาวนามีพื้นที่ถือครองเพื่อทำนายน้อยลงมาจากหลายปัจจัยด้วยกัน ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์ซึ่งกัน เมื่อชาวนาทำนาไม่ได้ผลก็ไม่มีแรงจูงใจที่จะทำนาต่อ ประกอบกับในช่วงหลัง พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ด้วยกระแสการพัฒนาอุตสาหกรรม และนอกภาคการเกษตร ราคาที่ดินเพิ่มสูงขึ้นมาก ชาวนาในชนบทบางพื้นที่ของกลุ่มทะเลสาบ เช่น ตำบลคอนทราย อำเภอกวนขนุน ขายนารถได้ไร่ละ 90,000 – 100,000 บาท (สัมภาษณ์ นางแฉ่, อ้างแล้ว) ซึ่งนับว่าเป็นราคาที่สูงมาก เช่นเดียวกับในพื้นที่ อำเภอระโนด และอำเภอบางขัน ที่สามารถเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้ ชาวนาขายที่นาให้ผู้ประกอบการนำกุ้งทั้งในรูปของบริษัทขนาดใหญ่ และเอกชนรายย่อยนับหมื่นไร่ จูงใจให้ชาวนาขายที่ดินเพื่อใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งลักษณะเช่นนี้เห็นได้ทั่วไปในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา และคล้ายคลึงกับที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ของภาคใต้และของประเทศ

นอกจากนี้ ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ขนาดถือครองชาวนาลดลง ก็คือ การที่ประชากรหรือลูกหลานของชาวนาเพิ่มขึ้น มีการแบ่งย่อยที่นาเพื่อให้ลูกหลาน จากชาวนาที่มีนาค่อนข้างมากตัวอย่างเช่น กรณีของเกษตรกรรายหนึ่งในตำบลปันแต อำเภอกวนขนุน เคยมีที่นามากกว่า 30 ไร่ แต่เกษตรกรรายนี้มีบุตรมากถึง 7 คน แบ่งที่นาให้ลูกได้ 4 – 5 ไร่เท่านั้น (สัมภาษณ์ นายเอกราช ตำบลปันแต อำเภอกวนขนุน) สำหรับการถือครองที่ดินเพื่อทำนาจะเป็นที่ดินของตัวเอง (owned land) เสียเป็นส่วนใหญ่ การเช่าที่ดินทำกินแม้ว่าจะมีมากขึ้นในช่วงหลังแต่เมื่อเทียบสัดส่วน การเช่ากับพื้นที่ทำนาในภาคอื่น ๆ ซึ่งคิดว่ามีสัดส่วนค่อนข้างน้อย ส่วนที่ดินของผู้อื่นซึ่งรวมการเช่าด้วยมีสัดส่วนค่อนข้างน้อย ดังแสดงในตารางที่ 2.4 การเช่านาในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ดำเนินการอยู่ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จมากนัก การแสวงหารายได้เพิ่มของชาวนาบางรายที่มีที่นาค่อนข้างน้อย เพราะผลตอบแทนสุทธิจากการทำนาค่อนข้างน้อย ในหลายพื้นที่ ชาวนาบางรายให้เพื่อนบ้านทำนาโดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่าแต่อย่างใด แต่เกษตรกรที่ทำนาอาจแบ่งข้าวให้เจ้าของนาบ้างถ้าได้รับผลผลิต หรือในบางพื้นที่อาจทำ “นาหะ” โดยที่เจ้าของนายินยอมให้ผู้อื่นมาทำนาในพื้นที่ตน โดยแบ่งผลผลิตข้าวที่ได้ตามแต่จะตกลงกัน วิธีนี้จะแพร่หลายมากทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบในจังหวัดพัทลุง

4.2 การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนยางพารา

ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคนี้ จัดว่ามีความใกล้ชิดกับยางพารามากขึ้น ยางพารากลายเป็นพืชเศรษฐกิจหลักรองจากข้าวในช่วงแรกของยุคนี้ และกลายเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของภาคใต้และของประเทศในปัจจุบัน โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2493 – 2495 มีรายงานว่าราคาสวนยางพาราที่สูงกว่าเดิมถึง 3 เท่า ส่งผลให้มีการปลูกยางพาราเพิ่มขึ้นทั้งหมด 1,230,000 ไร่ และระหว่างปี

พ.ศ. 2498 – 2500 ปลูกยางเพิ่มขึ้นอีก 1,136,000 ไร่ (ไชยา และคณะ, 2523) (ทั้งประเทศ) ซึ่งนับว่ามี การขยายตัวรวดเร็วมาก จังหวัดพัทลุงจังหวัดเดียวมีพื้นที่ปลูกยางเพิ่มขึ้นเป็น 58,500 ไร่ ในปี พ.ศ. 2498 (สมยศ, 2537) และในช่วงเดียวกันนี้เองพ่อค้าคนจีน (พ่อค้าเร่) เริ่มตระเวนซื้อยางและเอา เปรียบชาวสวนยางโดยการโงงการชั่งและกตราคา ซึ่งจากสาเหตุดังกล่าวเป็นจุดเริ่มของแนวคิดการ รวมกลุ่มในเวลาต่อมา

หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา รัฐเข้ามามีบทบาทในการแทรกแซงการผลิตยางพาราอย่าง มาก มุ่งพัฒนาการผลิตให้มีประสิทธิภาพในทุกขั้นตอน ตั้งแต่การคัดเลือกพันธุ์ การปลูก การดูแล รักษา การกรีดยาง รวมทั้งการแปรรูปยาง

ในปี พ.ศ. 2503 รัฐได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง และใน ปี พ.ศ. 2504 ได้จัดตั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง สังกัดกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ สาระสำคัญของ พ.ร.บ. ฉบับนี้ คือ ต้องการสนับสนุนให้ชาวสวนยางปลูกยางพันธุ์ดีแทนยาง พันธุ์พื้นเมือง ซึ่งให้ผลผลิตต่ำ คือ ประมาณ 60 กิโลกรัม ต่อไร่ต่อปี (กองเศรษฐกิจการเกษตร, 2515) ในขณะที่ยางพันธุ์ดีให้ผลผลิตสูงกว่า 3 – 4 เท่า

ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบเริ่มมีโครงการสงเคราะห์การทำสวนยางตั้งแต่ปี พ.ศ. 2505 พร้อมกับ กับ พื้นที่อื่น ๆ ในภาคใต้ที่มีการทำสวนยางพารา การสนับสนุนให้ชาวสวนยางใช้ยางพันธุ์ใหม่ทด แทนยางพันธุ์เก่ามีวิธีการ คือ

(1) ให้ทุนอุดหนุนมากกว่าครึ่งหนึ่งของบงลงทุนเพื่อการปลูกยางพันธุ์ใหม่ภายในช่วง 6 ปี ก่อนที่จะกรีดยางได้

(2) เก็บภาษีส่งออกยางเพื่อใช้ในกองทุนสงเคราะห์ยาง

(3) เก็บภาษีส่งออกยางเพื่อใช้ในงบประมาณของรัฐ และ

(4) การยืมเงินจากองค์การระหว่างชาติในบางช่วง ที่มีโครงการปลูกยางทดแทนขนาดใหญ่

เงินสงเคราะห์สวนยางในระยะแรก พ.ศ. 2504 รัฐให้เงินสงเคราะห์อุดหนุนแก่ชาวสวน ยางที่ปลูกยางทดแทน ในอัตราไร่ละ 1,800 บาท และเพิ่มขึ้นเป็น 2,000 บาท ในปี พ.ศ. 2510 – 2519 เป็น 3,900 บาท ในปี พ.ศ. 2523 4,800 บาท ในปี พ.ศ. 2527 และไร่ละ 6,800 บาท ในปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม การให้เงินสงเคราะห์ในระยะแรกนั้น รัฐยังมีเงื่อนไขอื่นอีก เช่น (1) กำหนดให้มีเนื้อที่สวนยางพันธุ์เก่าไม่น้อยกว่า 2 ไร่ (2) แต่ละไร่ต้องมีต้นยางแก่ อายุ 25 ปีขึ้นไป หรือต้นยางที่เสียหายไม่สามารถให้ผลผลิตยางได้ และ (3) โดยเฉลี่ยต้องมีต้นยางเก่าไม่น้อยกว่าไร่ ละ 25 ต้น

ในระยะแรก การให้เงินอุดหนุนในการปลูกแทนด้วยยางพันธุ์ดี ไม่ประสบผลสำเร็จอย่าง ที่ตั้งใจไว้ เนื่องจากชาวสวนเข้าใจว่าถ้าเอาเงินอุดหนุนของรัฐ ที่ดินจะถูกยึดเป็นของรัฐ (สัมภษณ์ นายสาวท, อ้างแล้ว) เพราะชาวสวนในขณะนั้นไม่มีกรรมสิทธิ์เป็นของตัวเอง มีเฉพาะใน สค. 1 จึง

ระแวงว่าเป็นวิธีการยึดทรัพย์ของรัฐในภายหลัง เกษตรกรบางรายหวังเกรงว่าจะถูกเรียกเก็บภาษี
กลัวจะถูกเรียกเก็บเงินที่ให้มาคืนในภายหลัง นอกจากนี้ ยังไม่แน่ใจว่ายางพันธุ์ใหม่จะให้น้ำยางมาก
กว่ายางพันธุ์พื้นเมืองจริงหรือไม่ จึงต้องรอนจนกระทั่งชาวสวนที่เข้าร่วมโครงการได้รับผลผลิต

ด้วยสาเหตุดังกล่าว ทำให้พื้นที่สวนยางที่ได้รับการสงเคราะห์ในบริเวณลุ่มทะเลสาบ
สงขลา ขยายตัวเพิ่มขึ้นน้อยมาก จาก 5,446 ไร่ ในปี พ.ศ. 2504 เพิ่มขึ้นเป็น 6,577 ไร่ ในปี พ.ศ.
2509 (กช. พณ 0301. 11.9.4/1 การประชุมเรื่องการแก้ไขภาวะการค้าขาดค่า (14 มี.ค. 2510 – 12 มิ.ย.
2511)) ในขณะที่พื้นที่ปลูกยางทั้งหมดในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเพิ่มขึ้นจาก 937,038 ไร่ ในปี
พ.ศ. 2506 เป็น 1,613,856 ไร่ ในปี พ.ศ. 2509 (กรมการยาง, 2506; งานเศรษฐกิจการยาง, บปป.) เมื่อยาง
สงเคราะห์รุ่นแรกให้ผลผลิตดีมาก ทำให้การปลูกยางพันธุ์พื้นเมืองด้วยยางพันธุ์ดีเริ่มขยายตัว อย่าง
รวดเร็ว โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา

แม้ว่าสวนสงเคราะห์จะเพิ่มขึ้นในปริมาณจำกัดมาก แต่สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การ
ทำสวนยางประสบความสำเร็จที่ช่วยกระตุ้นให้ชาวสวนยางได้ใช้ยางพันธุ์ดี ซึ่งผลผลิตสูงกว่ามาก
ทดแทนยางพันธุ์พื้นเมือง มีสวนยางเก่า “ปายาง” จำนวนมาก โดยเฉพาะในจังหวัดพัทลุงที่ได้รับการ
การปลูกแทนมีมากถึงร้อยละ 47 ระหว่างปี พ.ศ. 2504 – 2513 (กรมการยาง, 2506; ศูนย์วิจัยยาง, 2531)
และมีรายงานว่าในปี 2530 ร้อยละ 50 ของพื้นที่สวนยางในจังหวัดพัทลุงได้รับการปลูกแทนด้วยยาง
พันธุ์ดี โดยใช้เงินกองทุนสงเคราะห์ (สมยศ, 2537)

ในจังหวัดสงขลาทั้งหมด พื้นที่ปลูกยางเพิ่มขึ้นจาก 701,154 ไร่ ในปี พ.ศ. 2506 เพิ่มขึ้น
เป็น 1,640,433 ไร่ ในปี พ.ศ. 2539 สำหรับจังหวัดพัทลุง พื้นที่ปลูกยางเพิ่มขึ้นจาก 235,884 ไร่ ใน
ปี พ.ศ. 2506 เพิ่มขึ้นเป็น 648,418 ไร่ ในปี พ.ศ. 2539 (ตารางที่ 4.3)

ตารางที่ 4.3 พื้นที่ปลูกยางพาราในจังหวัดพัทลุงและสงขลา พ.ศ. 2506, 2520, 2531 และ 2539

พ.ศ.	พื้นที่ปลูกยางพารา (ไร่)	
	จังหวัดพัทลุง	จังหวัดสงขลา
2506	235,884	701,154
2520	478,137	1,450,326
2531	552,066	1,623,704
2539	648,418	1,640,433

ที่มา : คัดแปลงจากกรมการยาง, 2506; ศูนย์วิจัยการยาง, 2531;

สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพัทลุง, 2539; สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสงขลา, 2539.

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสวนยางพันธุ์ไม่ทุกสวนจะได้รับการสงเคราะห์จากรัฐ ดังนั้นสวนยางพาราที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบันส่วนใหญ่จะมี 2 รูปแบบใหญ่ ๆ คือ “สวนยางพันธุ์ดี” กับ “สวนยางสงเคราะห์” และส่วนใหญ่จะเป็นสวนสงเคราะห์ ในระยะหลังนี้คือ ประมาณปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา รัฐบาลได้มีการผ่อนปรนกฎระเบียบกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง และเปิดโอกาสให้ชาวสวนยางขอทุนสงเคราะห์เพื่อปลูกไม้ผลแทนได้ ซึ่งจะได้รับเงินค่าสงเคราะห์ในอัตราเดียวกัน คือ 6,800 บาทต่อไร่ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องภาวะตลาดยางพาราในขณะนั้น และนโยบายลดพื้นที่ปลูกยาง

สาเหตุที่ยางพาราได้รับความนิยมปลูกกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา และในพื้นที่อื่น ๆ ของภาคใต้ เนื่องจากยางพาราเป็นพืชที่ซื้อขายคล่อง เมื่อเกษตรกรชาวสวนยางผลิตยางได้แล้วจะขายเมื่อไหร่ จะขายในรูปแบบไหน และจะขายที่ไหนก็ได้มีคนซื้อตลอด เป็นพืชที่มีความยืดหยุ่นด้านการตลาดสูงมาก เมื่อเทียบกับพืชอื่น ๆ คือไม้ผล พืชผัก นอกจากนี้ผลผลิตสามารถเก็บรักษาได้ ไม่น่าเสียดาย และการดูแลรักษาไม่ยุ่งยาก แม้ว่าบางช่วงราคาจะตกต่ำเกษตรกรจำนวนมากก็ยังไม่ปรับการผลิต

ผลกระทบจากการขยายตัวของพื้นที่ปลูกยางพาราต่อพื้นที่ป่าไม้

ดังกล่าวแล้วข้างต้นยางพาราได้กลายเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของกลุ่มทะเลสาบ โดยเฉพาะกลุ่มทะเลสาบฝั่งตะวันตก ชุมชนลุ่มทะเลสาบจำนวนมากผูกพันกับยางพารามากกว่าการพึ่งพาป่าเพื่อการดำรงชีพในชีวิตประจำวัน จากที่พื้นที่ปลูกยางได้เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้นหมายความว่า พื้นที่ป่าส่วนหนึ่งได้หายไปและถูกแทนที่ด้วยสวนยางพารา (ตารางที่ 4.4 และ 4.5)

ตารางที่ 4.4 พื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ 3 จังหวัดของกลุ่มทะเลสาบสงขลาในปี พ.ศ. 2508 และ 2538

จังหวัดพื้นที่ กลุ่มทะเลสาบสงขลา	พื้นที่ป่าไม้ (ไร่)		อัตราการลดลงเฉลี่ย/ปี
	ปี พ.ศ. 2508	ปี พ.ศ. 2538	
สงขลา	1,609,569	363,361	2.58
พัทลุง	900,337	293,348	2.25
นครศรีธรรมราช	3,606,925	788,124	2.60
ภาคใต้	23,232,842	7,784,141	2.22

ที่มา: สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2511. ; สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2542.

ตารางที่ 4.5 พื้นที่ไม้ผลและไม้ยืนต้นในพื้นที่ 3 จังหวัดของกลุ่มทะเลสาบสงขลาในปี พ.ศ.2508 และ 2538

จังหวัดพื้นที่ กลุ่มทะเลสาบสงขลา	พื้นที่ไม้ผลและไม้ยืนต้น(ไร่)		อัตราการเพิ่มขึ้น เฉลี่ย/ปี
	ปี พ.ศ. 2508	ปี พ.ศ. 2538	
สงขลา	815,234	1,515,095	2.86
พัทลุง	337,264	570,062	2.30
นครศรีธรรมราช	1,020,625	1,646,449	2.04
ภาคใต้	7,846,363	13,411,814	2.36

ที่มา : สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2511.; สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, 2542.

จะเห็นได้ว่าระหว่างปีในระหว่างปี พ.ศ. 2508 – 2538 พื้นที่ป่าไม้ในจังหวัดของกลุ่มทะเลสาบสงขลาลดลงในอัตราสูงกว่าการลดลงของพื้นที่ป่าเฉลี่ยของภาคใต้ ซึ่งสะท้อนถึงการลดสูญเสียป่าที่รุนแรงและรวดเร็วกว่าพื้นที่อื่น ๆ และในปี พ.ศ. 2539 พื้นที่ป่าบริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีพื้นที่ป่าเหลือเพียง 974,376 ไร่ หรือร้อยละ 18.35 ของพื้นที่กลุ่มทะเลสาบ ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ สัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ของประเทศไทยแล้ว พื้นที่ป่าไม้ของกลุ่มทะเลสาบที่เหลืออยู่ต่ำกว่าสัดส่วนพื้นที่ป่าไม้ระดับประเทศ ซึ่งจากข้อมูลทางราชการมีป่าเหลืออยู่ร้อยละ 26 (สำนักเศรษฐกิจการเกษตร, 2542)

บริเวณที่มีการลดลงของพื้นที่ป่าที่โดดเด่น คือ ทางฝั่งตะวันตกในอำเภอป่าพะยอม ศรีบรรพต ตะโหมด ป่าบอน และกิ่งอำเภอศรีนครินทร์ จังหวัดพัทลุง อำเภอรัตนภูมิ และอำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา (รูปที่ 1.2)

การลดลงของพื้นที่ป่าไม้บริเวณกลุ่มทะเลสาบสงขลา หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาไม่ได้มีสาเหตุมาจากรายการอยากได้ที่ทำกิน และเข้าไปบุกเบิกเพื่อหาที่ทำกินอย่างเดียว ยังมีปัจจัยอื่น ๆ อีกมากมายที่เป็นตัวเสริมหรือผลักดัน หรือกระตุ้น ให้มีการเข้าไปบุกรุกป่า โดยเฉพาะการเข้าไปมีบทบาทของรัฐเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะเมื่อเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ในปี พ.ศ. 2505 และอีกหลายฉบับต่อมา เริ่มมุ่งเน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (economic growth) ให้ความสำคัญกับรายได้ต่อหัวของประชากร แนวทางการพัฒนาของรัฐในขณะนั้นมุ่งเน้นการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ เพราะในช่วงดังกล่าวทรัพยากรป่าไม้ยังอุดมสมบูรณ์มาก เร่งสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนการไปสู่เป้าหมายไม่ว่าจะเป็นระบบชลประทาน ดังที่กล่าวแล้ว การสร้างถนนหนทางต่าง ๆ เข้าไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ทำให้ราษฎรเข้าถึงป่าได้ง่ายขึ้น ประกอบกับเทคโนโลยีที่ก้าวหน้าเพิ่มขึ้นทำให้สะดวกมากขึ้นยิ่งง่ายมากขึ้น ซึ่งการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า และทำลายพื้นที่ป่า

ในกลุ่มทะเลสาบสงขลา จากการสอบถามราษฎรในพื้นที่ๆ พอสรุปได้ว่า เริ่มด้วยการตัดไม้ได้สัมปทาน หรือการลักลอบตัดไม้จนป่าเกิดสภาพเสื่อมโทรม หลังจากนั้นก็เข้าไปปลูกร้างไร่และข้าวไร่ และปลูกยางพารา หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมามีการพัฒนาการคมนาคมสะดวกขึ้น มีการอพยพของราษฎรจากที่ราบ และราบชายฝั่งทะเลขึ้นไป บุกเบิกพื้นที่ป่าทางฝั่งตะวันตกมากขึ้น เช่น ในอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ซึ่งเป็นแหล่งปลูกยางพาราและไม้ผลที่สำคัญของจังหวัดสงขลา

นอกจากนโยบายรัฐดังกล่าวแล้วที่มีส่วนส่งเสริมการทำลายป่ายังมีนโยบายและกฎหมายหลายฉบับที่พยายามจะหยุดยั้งไม่ให้มีการทำลายป่า เช่น ในปี พ.ศ. 2516 รัฐพยายามแก้ไขปัญหาการบุกรุกทำลายป่า โดยมีคำสั่งนายกรัฐมนตรีที่ สร 0203 / 4391 “ราษฎรที่ทำไร่ในป่าสงวนแห่งชาติ ทำให้ป่าสงวนแห่งชาตินั้นหมดความเป็นป่า ก็จะอนุญาตให้อยู่ทำกินต่อไปได้ หากราษฎรที่ถูกเจ้าหน้าที่จับกุมไว้ในกรณีนี้ และยังคงการจะอยู่ทำกินก็ให้ทำกินต่อไปได้ และตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปห้ามราษฎรบุกรุกป่าสงวนเป็นเด็ดขาด”

นอกจากนี้ ยังมีมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 14 กันยายน 2519 เกี่ยวกับราษฎรที่บุกรุกป่าสงวนแห่งชาติว่า “ผู้ที่เข้าทำกินในป่าสงวนแห่งชาติอยู่แล้วคงให้ทำกินต่อไปได้ เว้นแต่ป่าสงวนนั้นเป็นป่าซึ่งได้รับการอนุมัติจากคณะรัฐมนตรีให้ดำเนินการตามโครงการของรัฐบาล และตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ห้ามมิให้ผู้ใดบุกรุกป่าสงวนเป็นอันขาด หากบุกรุกเข้าไปให้เจ้าหน้าที่ทำการจับกุมดำเนินการตามกฎหมายทุกราย”

และในปี พ.ศ. 2522 คณะรัฐมนตรีมีมติเห็นชอบ โครงการสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) การให้สิทธิทำกินแก่ผู้ที่บุกรุกและอาศัยอย่างผิดกฎหมายในเขตป่าสงวนแห่งชาตินี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อลดความรุนแรงของปัญหาทางสังคมและการบุกรุกทำลายป่า โดยการให้เอกสารสิทธิที่แสดงการครอบครองสามารถทำกิน และตกทอดถึงบุตรหลานได้ แต่ไม่สามารถจะจำหน่ายโอนได้ โครงการดังกล่าว เริ่มดำเนินการในปีงบประมาณ 2525 ในพื้นที่บุกรุกประมาณ 30 ล้านไร่ โดยให้กรมป่าไม้รับผิดชอบดำเนินการ

ผลจากการใช้นโยบายดังกล่าว ไม่เป็นไปอย่างที่รัฐตั้งใจไว้ ผู้เฒ่าซึ่งเป็นแกนนำของชุมชนทางฝั่งตะวันตกเล่าว่า หลังจากรัฐประกาศใช้นโยบาย ส.ท.ก. ยิ่งกระตุ้นให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่ามากขึ้น เพราะถ้าบุกเบิกแล้วจะได้สิทธิ ชาวสวนยางบางรายแม้ว่าจะมีพื้นที่สวนยางมากแล้ว ก็ยังหาวิธีที่จะบุกรุกป่าเพิ่ม ไม่สนใจการควบคุมดูแลจากรัฐแม้แต่น้อย โดยเฉพาะช่วงที่ราคาที่ดินเฟื่องฟูมาก สวนยางพาราแม้ว่าจะไม่มีเอกสารสิทธิใด ๆ ก็สามารถขายได้ราคาดี ด้วยสาเหตุดังกล่าวจะเสริมให้มีการบุกรุกป่ามากขึ้น แม้ในปัจจุบัน โดยเฉพาะในพื้นที่ลึก ๆ ห่างไกลออกไปยังคงมีการบุกรุกป่าอยู่

ผลกระทบจากการทำลายพื้นที่ป่าไม้

ผลกระทบจากการทำลายป่าไม้หรือการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ในบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาซึ่งส่วนใหญ่เป็นป่าต้นน้ำลำธารนั้น มีทั้งทางตรงและทางอ้อม ทั้งผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผลกระทบทางตรงที่สำคัญมากก็คือ ภาวะขาดแคลนน้ำ ทำให้ประเทศไทยต้องสั่งซื้อไม้จากต่างประเทศเป็นมูลค่ามหาศาล ตัวอย่างเช่น ระหว่างปี พ.ศ. 2522-2532 ไทยนำเข้าไม้คิดเป็นมูลค่าประมาณ 28,000 ล้านบาท (ทิวา, 2535) และมูลค่านำเข้าไม้ต่อปีสูงขึ้นเรื่อย ๆ หลังจากนั้น เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ประเทศขาดดุลการค้า แต่อย่างไรก็ตาม จากความขาดแคลนไม้ธรรมชาติ และราคาไม้ธรรมชาติที่แพงนี้ โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ.2532 ซึ่งรัฐได้ออกพระราชกำหนดปิดป่าสัมปทานทั่วประเทศ ได้ส่งผลในเชิงบวกในด้านที่ทำให้เกิดการกระตุ้นให้มีการหาแนวทางการนำไม้ยางพารามาใช้ให้เกิดประโยชน์ จนทำให้เฟอร์นิเจอร์ไม้ยางและไม้ยางพาราแปรรูปกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทย จนทุกวันนี้ (อ้าง

ส่วนปัญหาผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อมจากการทำลายป่าไม้นั้น เป็นปัญหาในทุกระดับ (ระดับโลก ภูมิภาค ประเทศ และพื้นที่) ไม่ใช่เฉพาะเกิดขึ้นเฉพาะในลุ่มทะเลสาบสงขลา และกลายเป็นประเด็นที่ทุกฝ่ายให้ความสนใจ แม้แต่ชุมชนในชนบทหลายพื้นที่ให้ความสนใจ และที่โดดเด่นมากของกลุ่มทะเลสาบสงขลา คือ ชุมชนตะโหนด (ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในบทที่ 5) เพราะชุมชนเหล่านี้มักเป็นผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากที่ป่าไม้หายไป

นอกจากจะทำให้เกิดปัญหาเรื่องน้ำซึ่งในบางปีเกิดปัญหาขาดแคลนน้ำและการไหลบ่าในกรณีฝนตกมากแล้ว ยังทำให้สูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ และส่งผลกระทบต่อการเกษตรของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ซึ่งพอสรุปประเด็นที่สำคัญได้ ดังนี้คือ

1. ทำให้เกิดการผันแปรของอัตราการไหลของน้ำจืดที่ไหลตามลำน้ำต่าง ๆ ลงสู่ทะเลสาบ ซึ่งจะให้ความเค็มของทะเลสาบสงขลาผันแปรไปด้วย อันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยาตามมา และก่อให้เกิดความเสียหายทางการเกษตรด้วย

2. การชะล้างของหน้าดิน อัตราปกติของการสูญเสียหน้าดินของป่าธรรมชาติมีเพียง 2 ตันต่อตารางกิโลเมตรต่อปี ถ้าป่าถูกแผ้วถาง การสูญเสียหน้าดินจะเพิ่มขึ้นเป็น 38 ตันต่อตารางกิโลเมตรต่อปี จากตัวเลขการใช้ที่ดินประเภทต่าง ๆ ที่คำนวณในปี พ.ศ.2522 ปริมาณการสูญเสียหน้าดินเท่ากับ 200,000 ตันต่อปี ซึ่งประมาณหน้าดินเหล่านี้จะตกทับถมตามลำธารต่าง ๆ ทำให้สายน้ำหลักของชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาตื้นเขิน ลดความสามารถในการกักเก็บน้ำให้กับชุมชน ส่วนที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา ทำให้ทะเลสาบตื้นเขินเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2522) นอกจากนี้ ในรายงานของกรมพัฒนาที่ดิน พบว่าระดับความลึกของน้ำในทะเลสาบสงขลาในปัจจุบันมีค่าเฉลี่ยเพียง 1-3 เมตร เท่านั้น ปริมาณตะกอนแขวนลอย รายปี

เท่ากับ 26.5-289.1 ต้นต่อตารางกิโลเมตร (สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล, 2536 ; ปัญญา และคณะ 2541, อ้างแล้ว) กระทบต่อระบบนิเวศน์ของทะเลสาบ

3. การทำลายป่าไม้ยังส่งผลให้ภูมิอากาศในแต่ละพื้นที่ผันผวน ฝนไม่ตกตามฤดูกาล ทำให้กระทบต่อการประกอบอาชีพด้านการเกษตรของชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะนอกจากจะขาดแคลนน้ำแล้ว การเปลี่ยนแปลงของภูมิอากาศยังตามให้พืชผลไม่ออกดอก โดยเฉพาะไม้ผลทางฝั่งตะวันตกของกลุ่มทะเลสาบ (สนทนากลุ่ม ตำบลเขาพระ และตำบลตะโหมด, อ้างแล้ว)

4.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนไม้ผล

การทำสวนไม้ผลนับเป็นทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้ประกอบอาชีพทางการเกษตร และพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาจัดเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการทำสวนไม้ผลพื้นที่หนึ่งของภาคใต้ โดยเฉพาะพื้นที่ทางตะวันตกของทะเลสาบสงขลา มีการปลูกไม้ผลกระจายเกือบทุกพื้นที่ ตั้งแต่อำเภอสะเตทางใต้จนถึงอำเภอชะอวดเหนือสุดของกลุ่มทะเลสาบสงขลา (รูปที่ 1.2) และอาชีพการทำสวนไม้ผลกลายเป็นอาชีพหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ในยุคหลังนี้มีการตื่นตัวเพื่อทำสวนไม้ผลกันมาก โดยเฉพาะหลังจากปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ด้วยปัจจัยสำคัญที่เป็นต้นเหตุอย่างน้อย 2 ประการ คือ ไม้ผลเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ ตัวอย่างเช่น ทุเรียนเพียงชนิดเดียว มีการส่งออกเพิ่มขึ้นจาก 15,655 ตัน มูลค่า 375 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2533 เพิ่มขึ้น 112,281 ตัน มูลค่า 2,330 ล้านบาท ในปี พ.ศ. 2543 (กรมศุลกากร) สำหรับมังคุดก็เช่นเดียวกัน มีการผลิตและส่งออกมากขึ้น และปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ไม้ผลเป็นพืชที่ให้ผลตอบแทนต่อพื้นที่ปลูกสูงเมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อปลูกไม้ยืนต้นอื่นๆ เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน ซึ่งสามารถปลูกได้ในเขตพื้นที่ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน

จากการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนของการปลูกลองกองในจังหวัดภาคใต้ซึ่งรวมถึงพัทลุงและสงขลาด้วย การปลูกลองกองให้ผลตอบแทนสุทธิสูงถึงไร่ละ 17,577 บาทต่อปี และผลตอบแทนสุทธิเท่ากับ 8,567.3 บาทต่อไร่ต่อปี (จรวย และคณะ, 2544) และถ้ามีการจัดการที่ดีไม้ผลจะให้ผลตอบแทนสูงมาก จากการสัมภาษณ์นายสวาท ซึ่งได้เริ่มบุกเบิกสวนทุเรียนพันธุ์มามากกว่า 40 ปี และเป็นประธานชมรมไม้ผลอำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุงมาหลายสมัย เล่าว่าทุเรียนพันธุ์หมอนทอง 1 ตัน ให้ผลตอบแทนเท่ากับการปลูกยาง 1 ไร่ เช่นเดียวกับลองกอง เพียงต้นเดียวสามารถสร้างรายได้สูงมากถึง 10,000 บาทหรือมากกว่านั้นถ้ามีการจัดการที่เหมาะสม (สัมภาษณ์ นายสวาท, อ้างแล้ว)

ไม้ผลที่นิยมปลูกในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา คล้ายคลึงกับไม้ผลที่ปลูกในพื้นที่อื่นๆ ของภาคใต้ ซึ่งได้แก่ เงาะ ทุเรียน มังคุด ลองกอง และในช่วงประมาณ 5-10 ปี ที่ผ่านมานี้มีการปลูกไม้ผลชนิดอื่นเพิ่มมากขึ้น เช่น สละ ส้มโชกุน ส้มโอ เป็นต้น

จากการขยายตัวของ การปลูกไม้ผลที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องนี้ทำให้พื้นที่ปลูกไม้ผลลุ่มทะเลสาบสงขลา ในปี พ.ศ.2543 มีมากถึง 243,518.75 ไร่ หรือร้อยละ 4.45 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ทั้งหมด (กรมพัฒนาที่ดิน, อ้างแล้ว) ตารางที่ 4.6 แสดงพื้นที่ปลูกไม้ผลหลักในจังหวัดพัทลุงและสงขลา ปี พ.ศ. 2539 และ 2542 จะเห็นว่าจังหวัดพัทลุง ซึ่งอยู่ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาทั้งจังหวัด มีการปลูกทุเรียน มังคุด ลองกอง และเงาะ ค่อนข้างมาก กล่าวคือ มากถึง 36,903 ไร่ ในปี พ.ศ. 2542 หรือคิดเป็นร้อยละ 15.15 ของพื้นที่ปลูกไม้ผลทั้งหมดของลุ่มทะเลสาบสงขลา

ตารางที่ 4.6 พื้นที่ปลูกไม้ผลหลักบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ปี พ.ศ. 2539 และ 2542

ชนิดไม้ผลหลัก	พื้นที่ปลูก (ไร่)					
	ปี พ.ศ. 2539			ปี พ.ศ. 2542		
	พัทลุง	สงขลา	รวม	พัทลุง	สงขลา	รวม
ทุเรียน	11,187	15,695	26,882	12,518	14,389	26,907
มังคุด	9,835	2,084	11,919	8,900	3,390	12,290
ลองกอง	9,225	6,987	16,212	8,899	9,709	18,608
เงาะ	5,584	3,356	8,940	6,586	4,020	10,606
รวม	35,831	28,122	63,953	36,903	31,508	68,411

ที่มา : <http://www.nso.go.th/provweb/cwdweb/index.htm>, 2546.

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีทั้งสวนรายใหญ่และสวนรายย่อย แต่ไม่มีรายงานเชิงวิชาการที่ระบุชัดเจนว่ามีสวนไม้ผลขนาดใหญ่ที่ราย พื้นที่ปลูกก็ไร แต่จากการตรวจสอบข้อมูลในพื้นที่กับผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน พอสรุปได้ว่าพื้นที่สวนไม้ผลขนาดใหญ่มีน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับสวนไม้ผลรายย่อยหรือสวนขนาดเล็ก

อย่างไรก็ตาม หลังปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมาชาวสวนยางพาราฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบสงขลามีเกษตรกรจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อยที่มีการถือครองที่ดินค่อนข้างน้อย ไม่สามารถพึ่งพาการทำสวนยางพาราเป็นแหล่งรายได้หลักของครอบครัว จึงได้หันมาเปลี่ยนพื้นที่ปลูกยางพาราเป็นสวนผลไม้มากขึ้น โดยเฉพาะในแหล่งที่มีน้ำค่อนข้างสมบูรณ์ในอำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา อำเภอดำรงวิทยะปาล์ม อำเภอกงหรา กิ่งอำเภอศรีนครินทร์ อำเภอป่าบอน และอำเภอศรีบรรพต

จังหวัดพัทลุง จากการสำรวจการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา โดย สุรัญญา (2544) พบว่าเหตุผลสำคัญที่ทำให้เกษตรกรชาวสวนยางเปลี่ยนไปทำสวนผลไม้ คือ (1) ทำสวนผลไม้ให้รายได้ดีกว่าสวนยางพารา (2) มีที่ดินจำกัดมาก ต้องทำกิจกรรมที่มีรายได้ต่อพื้นที่สูงจึงจะมีรายได้พอเลี้ยงครอบครัว และ (3) มีความรู้เกี่ยวกับการทำสวนไม้ผล และมีความชอบเป็นทุนเดิม

การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากการทำสวนยางพาราเป็นสวนไม้ผล ไม่ได้รวดเร็วมาก ค่อยเป็นค่อยไป เพราะการทำสวนไม้ผลเป็นกิจกรรมที่ต้องดูแลจัดการแบบประณีตมาก และจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนค่อนข้างสูง เกษตรกรชาวสวนยางรายย่อย บางรายที่เห็นโอกาสหรือทางเลือกดังกล่าว ได้จัดระบบการใช้ที่ดินโดยมักแบ่งพื้นที่ที่มีอยู่ทำสวนไม้ผลบางส่วน และ ยังคงพื้นที่สวนยางพาราไว้บางส่วน เพราะนอกจากจะช่วยเพิ่มรายได้แล้ว ยังช่วยรักษาเสถียรภาพของรายได้ กรณีที่ราคายางพาราตกต่ำหรือได้ผลผลิตไม่ดี หรือผลผลิตไม้ผลประสบปัญหา (สนทนากลุ่ม ตำบลเขาพระ; สนทนากลุ่ม ตำบลตะโหมด; สนทนากลุ่ม ตำบลชะรัด, อ้างแล้ว)

สำหรับชาวสวนยางรายใหญ่และไม่มีปัญหาเรื่องเงินลงทุนก็ได้เริ่มลงทุนทำสวนผลไม้เชิงเดี่ยวกันมากขึ้น เช่น สวนทุเรียน มังคุด ลองกอง และส้มโชกุน สาเหตุหลักก็คือ เพื่อผลตอบแทนจากการใช้ที่ดินที่คุ้มค่ากว่าการใช้ทำประโยชน์อย่างอื่น

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลขนาดใหญ่

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลขนาดใหญ่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาเริ่มมาไม่นาน กล่าวคือ ประมาณ 10 ปี ที่ผ่านมานี้ และมีการขยายตัวมากหลังวิกฤตเศรษฐกิจและยางพาราตกต่ำ กระตุ้นให้ชาวสวนยางรายใหญ่ และผู้ที่มีที่ดินมากและพอจะมีเงินทุน เริ่มหาทางเลือกการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ให้ผลตอบแทนต่อพื้นที่ที่ดีกว่าสวนยางพารา จากการสอบถามข้อมูลในพื้นที่กับผู้เชี่ยวชาญที่เป็นที่ปรึกษาสวนขนาดใหญ่ และผู้ชำนาญการด้านไม้ผลในภาคใต้ พบว่าสวนไม้ผลขนาดใหญ่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ใหญ่ที่สุดมีไม่เกินรายละ 100 ไร่ คือเฉลี่ยอยู่ระหว่างรายละ 60-70 ไร่ และสวนขนาดใหญ่เหล่านี้มักกระจายอยู่ในพื้นที่อำเภอสะเดา และบางส่วนของอำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา เพราะบริเวณพื้นที่นี้เป็นพื้นที่ที่มีการทำสวนยางพาราขนาดใหญ่กันมาก สามารถแบ่งพื้นที่สวนยางพาราบางส่วนมาทำสวนไม้ผลได้ (สัมภาษณ์ ดร. สุนทร พิพิธแสงจันทร์ และเกษตรกรอำเภอสะเดา)

การทำสวนไม้ผลขนาดใหญ่มักเริ่มในลักษณะที่คล้ายคลึงกันคือ เมื่อสวนยางพาราอายุมากมีการตัดโค่นเสร็จแล้ว แทนที่จะปลูกยางพารา ก็จะปลูกไม้ผลแทน แต่ลักษณะการปลูกไม้ผลจะไม่ทำแปลงใหญ่พร้อมกันในครั้งเดียว เช่น 50 ไร่ หรือ 80 ไร่ แต่ชาวสวนจะค่อย ๆ ทะขอยปลูกไม้ผลครั้งละแปลง แปลงละประมาณ 10-20 ไร่ และทะขอยปลูกเพิ่ม เพราะการทำสวนไม้ผลในลักษณะนี้ต้อง

ใช้เงินลงทุนค่อนข้างสูง ในสวนไม้ผลขนาดใหญ่นี้เจ้าของสวนส่วนใหญ่จะปลูกไม้ผลหลายชนิด แต่ในแปลงย่อย ๆ จะมีเพียงไม้ผลชนิดเดียว ซึ่งจะแตกต่างจากของชาวสวนไม้ผลรายย่อยที่มักปลูกผสมไม้ผลหลายชนิดในแปลงเดียวกัน ในสวนไม้ผลรายใหญ่นี้มักจะปลูกไม้ผลที่ภาวะตลาดค่อนข้างดี เช่น ลองกอง มังคุด ส้มโชกุน และส้มโอ

การจัดการสวนไม้ผลรายใหญ่เจ้าของสวนจะจ้างผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์ทางด้านการเกษตรมาดูแลสวน และมักจะจ้างแรงงานภาคอีสานมาอยู่ประจำที่สวน เพราะสวนไม้ผลต้องการการดูแลและเอาใจใส่ที่ประณีตหรือเข้มข้นมาก (intensive) ในปัจจุบัน การลงทุนในระบบพื้นฐานในสวนไม้ผลขนาดใหญ่ยังไม่เต็มรูปแบบ เช่น ระบบน้ำ (ซึ่งมีความสำคัญมากกับสวนไม้ผล) สาเหตุหลักก็เป็นเพราะระบบเหล่านี้ต้องใช้เงินลงทุนสูงมาก

การทำสวนไม้ผลขนาดใหญ่ส่วนใหญ่เจ้าของสวนมักไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องไม้ผลชนิดนั้นและเทคโนโลยีในการผลิต ทั้งเรื่อง โรค แมลง การใช้น้ำ และการให้ปุ๋ยมากนัก ทำให้ประสิทธิภาพโดยรวมในการผลิตยังไม่ดีเท่าที่ควร มักประสบปัญหาด้านการผลิต แต่สวนขนาดใหญ่จะได้เปรียบด้านการตลาด เพราะเจ้าของสวนส่วนใหญ่เป็นคนจีน มีความชำนาญด้านการค้าขาย ประกอบกับมีเครือข่ายด้านการตลาด ไม้ผลที่ปลูกบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลามีการส่งออกไปทางด่านประเทมาเลเซียบ้างแต่มีไม่มากเมื่อเทียบกับปริมาณที่ผลิตได้ ตลาดหลักยังคงเป็นตลาดในพื้นที่ โดยเฉพาะอำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

การทำสวนไม้ผลขนาดใหญ่กล่าวได้ว่าไม่มีผลต่อการบุกเบิกหรือบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ในพื้นที่ศึกษามากนักเพราะส่วนใหญ่แล้วจะใช้พื้นที่จากสวนยางพาราที่มีอยู่ก่อนแล้ว

การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลขนาดเล็ก

การทำสวนไม้ผลรายย่อยหรือขนาดเล็กพบเห็นได้ทั่วไปทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา สวนเหล่านี้มีมานานดังกล่าแล้วข้างต้น และมีจำนวนมาก กระจุกกระจาย การทำสวนไม้ผลรายย่อยแม้ว่ายังไม่มีการจำแนกชัดเจนแต่พอที่จะกล่าวได้ว่าถ้าน้อยกว่า 20 ไร่ ก็น่าจะจัดเป็นรายเล็กหรือรายย่อย ซึ่งแตกต่างจากสวนยางพาราที่กล่าวแล้วขนาดเล็กคือ ไม่เกิน 50 ไร่ และในกลุ่มรายย่อยนี้ก็ยังมีส่วนรายเล็กมาก คือ น้อยกว่า 5 ไร่ เนื่องจากมีที่ดินจำนวนจำกัด และขนาดใหญ่ขึ้นมาน้อยคือ มากกว่า 5 ไร่ (สวนหมากกลุ่ม ตำบลทุ่งตำเสา ตำบลเขาพระ ตำบลตะโหมด และตำบลชะรัด, อ้างแล้ว)

การทำสวนไม้ผลรายย่อยบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในยุคนี้พัฒนาจากหลายรูปแบบอย่างที่เราเห็นมากที่สุดคือเป็นสวนไม้ผลใกล้บ้านหรือบริเวณบ้าน ซึ่งเมื่อก่อนมีการปลูกไม้ผลพื้นเมือง หรือเป็นสวนยางพาราที่หมดอายุแล้ว ซึ่งถ้าสวนยางพาราเป็นสวนสงเคราะห์ก็สามารถขอทุนเพื่อทำสวนไม้ผลได้ โดยเฉพาะในกลุ่มเกษตรกรที่มีพื้นที่น้อย อาชีพการทำสวนยางพาราไม่สามารถสร้างรายได้ให้พอกับรายจ่ายของครอบครัว สำหรับกลุ่มที่มีพื้นที่มากขึ้นน้อยก็จะแบ่งส่วนหนึ่งมาทำสวน

ไม้ผล และยังคงเก็บพื้นที่สวนยางพาราไว้ เพราะไม้ผลให้ผลตอบแทนดีและได้เป็นเงินก้อน แต่มีข้อจำกัดที่ว่าใน 1 ปี มีรายได้เพียงฤดูกาลเดียวหรือไม่เกิน 2 ครั้งต่อปี ถ้ามียางพาราด้วย รายได้จากยางก็จะช่วยให้มีรายได้ตลอดทั้งปี จากการสอบถามเกษตรกรในพื้นที่ศึกษาที่ทำสวนยางพาราและทำสวนไม้ผล 275 รายในช่วงปี พ.ศ. 2543 เกษตรกรที่มีการผสมผสาน 2 กิจกรรมนี้ในครัวเรือน มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่ากลุ่มอื่น ๆ ภายใต้งบประมาณพื้นที่ถือครองใกล้เคียงกัน (สุรัญญา, 2544) สวนไม้ผลอีกกลุ่มหนึ่งพัฒนามาจากพื้นที่ทำนาและมีการยกร่องปลูกไม้ผล แต่พื้นที่น้ำจะต้องไม่ท่วมขัง ระบายน้ำดี (สัมภาษณ์ นายประมวล ตำบลตะโหมด)

ในยุคหลังนี้วิธีการทำสวนไม้ผลแม้ว่าจะรายได้ก็ตามได้เปลี่ยนแปลงไปมาก จากสวนไม้ผลพันธุ์พื้นเมืองเป็น ไม้ผลพันธุ์ดีมากขึ้น มีสวนไม้ผลเชิงเดี่ยวมากขึ้น หรืออาจมีการทำสวนผสมแต่ก็เป็น ไม้ผลพันธุ์ดี มีการปลูกเป็นแถวเป็นแนว มีระยะปลูกที่แน่นอน มีการให้น้ำ ให้อปุ๋ย ตัดแต่งกิ่ง การเก็บเกี่ยวที่เป็นระบบ เทคโนโลยีการผลิตเหล่านี้นอกจากจะได้รับการถ่ายทอดหรือส่งเสริมจากภาครัฐแล้ว ยังได้จากความตื่นตัวและกระตือรือร้นของชุมชนเอง โดยการไปดูเทคโนโลยีการผลิตจากสวนไม้ผลรายใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้วนำมาปรับปรุงใช้ในสวนขนาดเล็ก หรือเรียนรู้จากเพื่อนบ้านในชุมชนที่เริ่มทำสวนมาก่อน

ผู้เฒ่าในชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาที่สนใจและอยู่ในวงการไม้ผลเล่าว่า การใช้ไม้ผลพันธุ์ดีมาปลูกในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบโดยเฉพาะทุเรียนซึ่งมีการปลูกและพัฒนามาก่อน กล่าวคือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 อย่างเช่นกรณีของ นายท่อน โลหการณ บ้านหุแระ ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ นายท่อนได้โค่นล้มสวนยางพาราเก่าในพื้นที่ 5 ไร่ (ซึ่งเป็นสวนยางที่ครอบครัวนายท่อนมีอยู่ในขณะนั้น) เพื่อปลูกทุเรียนพันธุ์ ซึ่งขณะนั้นต้นพันธุ์ราคาแพงมากอยู่ที่ต้นละ 125 บาท จากการบุกเบิกการทำสวนทุเรียนของนายท่อนในขณะนั้นส่งผลให้นายท่อนและครอบครัวมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้นมาก เมื่อเทียบกับชาวสวนยางในพื้นที่ใกล้เคียงกัน จนทำให้นายท่อนมีรายได้และสามารถซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นได้เป็นจำนวนมากหลังจากนั้น อีกกรณีหนึ่งคือที่เกาะยอ อำเภอเมือง จังหวัดสงขลา นายปิ่นเพชรรมณี สร้างสวนทุเรียนพันธุ์ดีประมาณปี พ.ศ.2504 จำนวน 7 ไร่ โดยล้มไม้ผลชนิดอื่น 4 ไร่ และขุดร่องพื้นที่นา 3 ไร่ เพื่อปลูกทุเรียนเชิงเดี่ยว และสวนทุเรียนนี้ได้สร้างรายได้ให้กับนายปิ่นเป็นที่พอใจ อีกรายหนึ่งคือที่บ้านทอนตรน อำเภอกงหรา มีเนื้อที่ประมาณ 3.4 ไร่ ปลูกทุเรียนพันธุ์ประมาณปี 2505 ซึ่งการปลูกทุเรียนพันธุ์ดีในสมัยนั้นให้ผลในเชิงเศรษฐกิจดีทำนองเดียวกับที่ได้กล่าวแล้วข้างต้น

เมื่อพิจารณาผลกระทบจากการขยายตัวทำสวนไม้ผลของชาวสวนรายย่อย ผลกระทบทางด้านบวกนั้นค่อนข้างชัดเจน เกษตรกรมีรายได้ดีขึ้น แต่เกษตรกรที่ทำสวนไม้ผลเหล่านี้ จะต้องเอาใจใส่ในการจัดการสวนอย่างดี มีความประณีต และที่สำคัญจะต้องมีความสามารถในการจัดการด้านการตลาดด้วย เพราะไม้ผลมีความแตกต่างจากยางพาราที่ขายได้ง่ายและไม่เน่าเสียสามารถเก็บผลผลิตไว้ได้ แต่ไม้ผลมีระยะเวลาในการเก็บรักษาที่จำกัด และต้องจัดการด้านการตลาดที่ดี

สำหรับผลกระทบในเชิงลบที่สามารถประเมินได้คือ เนื่องจากการใช้ที่ดินในการทำสวนไม้ผล มูลค่าเพิ่มของที่ดินจะสูงกว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมในรูปแบบอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งยางพารา ทำให้ในบางพื้นที่อย่างเช่นในเขตอำเภอรัตภูมิ มีการบุกรุกป่าเพื่อปลูกไม้ผลกันมาก แต่ส่วนใหญ่ เป็นรายย่อยโดยหวังว่าถ้าจะขายเปลี่ยนมือจะได้ราคาดีกว่าสวนยางพารามาก

จะเห็นได้ว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อทำสวนไม้ผลดังกล่าว จัดเป็นทางเลือกการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ให้ผลตอบแทนดีอีกทางเลือกหนึ่ง ที่จะช่วยสร้างเศรษฐกิจชุมชนลุ่มทะเลสาบให้ดี และสู่การช่วยเศรษฐกิจของภาคใต้และของประเทศในที่สุด แต่เกษตรกรรมที่เกี่ยวข้องจะต้องตระหนักถึงปัญหาและพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาตัวเองตลอดเวลา

4.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

แม้ว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเลี้ยงกุ้งกุลาดำจะมีเนื้อที่ไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบอื่นของลุ่มทะเลสาบสงขลา กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2543 มีพื้นที่เลี้ยงกุ้งประมาณ 67,956 ไร่ หรือ เพียงร้อยละ 1.24 ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา แต่ถ้าพิจารณาผลกระทบด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม มีนัยสำคัญยิ่งดังที่ทราบกันอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การศึกษาวิศวกรรมการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาจะสมบูรณ์ไม่ได้ถ้าไม่ได้กล่าวถึงการใช้ประโยชน์ที่ดินในการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

วิศวกรรมการของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ดังกล่าวแล้วข้างต้น (รูปที่ 2.1) การใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเลของลุ่มทะเลสาบส่วนใหญ่จะใช้เพื่อทำนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ และราษฎรในบริเวณนี้จะประกอบอาชีพประมงควบคู่กันไป จนกระทั่งเมื่อ 10 กว่าปีที่ผ่านมานี้ มีอาชีพใหม่เกิดขึ้นในพื้นที่ นั่นคือ อาชีพการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

การเลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา เริ่มที่บริเวณอำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช และอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ประมาณปี พ.ศ. 2529 (Thongrak, 1990) ด้วยการสนับสนุนของรัฐบาลที่ให้มีการสำรวจพื้นที่เหมาะสมสำหรับการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในภาคใต้หลังจากการเลี้ยงกุ้งในจังหวัด 3 สมุทร (สมุทรปราการ สมุทรสาคร และสมุทรสงคราม) และภาคตะวันออกอ้อมตัว และพบว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมแก่การเลี้ยงกุ้งกุลาดำมากที่สุด ถึงกับมีการกล่าวขานกันว่าทุ่งระโนดเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเลี้ยงกุ้งกุลาดำมากที่สุดในโลก แต่จากวิเคราะห์ของกรมพัฒนาที่ดินเกี่ยวกับความเหมาะสมของการใช้ที่ดิน ได้รายงานไว้ว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความเหมาะสมในการปลูกข้าว (รูปที่ 2.3)

การเลี้ยงกุ้งกุลาดำในขณะนั้น เริ่มด้วยนายทุนรายใหญ่และเกษตรกรรายย่อยหัวก้าวหน้าเพียงไม่กี่ราย หลังจากนั้นพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำขยายตัวอย่างรวดเร็วมาก โดยเฉพาะในคาบสมุทรสทิงพระและบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2530 พื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำในอำเภอระโนดมีประมาณ 384 ไร่ เพิ่มขึ้นเป็น 11,245 ไร่ ในปี พ.ศ. 2533 และเพิ่มขึ้นมากกว่า 20,000 ไร่ ในปี 2536 (สุธัญญา, 2540)

การขยายตัวของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำอย่างรวดเร็ว เป็นผลมาจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน ที่สำคัญคือเป็นการตอบสนองต่อแรงกดดันด้านเศรษฐกิจ ผู้เขียนได้มีโอกาสลงพื้นที่ศึกษาวิจัยในพื้นที่อำเภอระโนดถึง 4 ครั้ง ในช่วง 12 ปี ศึกษาในหลายประเด็นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม สิ่งที่เกษตรกรชาวนาุ้งกุลาดำตอบเมื่อถูกถามว่าทำไมถึงตัดสินใจมาเลี้ยงกุ้งกุลาดำ คำตอบของเกษตรกรชาวนาุ้ง คือ อยากรวย อยากรมีเงินกับเขาบ้าง เพราะที่ผ่านมามีประกอบอาชีพโดยเฉพาะการทำนามาถึงชั่วลูกชั่วหลานแล้วก็ยังคงจนอยู่เหมือนเดิม สำหรับชาวนาุ้งที่เคยทำประมงก็ให้เหตุผลว่า เพราะปลาในทะเลลดน้อยลงมากทั้งในทะเลสาบสงขลาและทะเลอ่าวไทย ชาวประมงยากที่จะพึ่งพารายได้จากแหล่งดังกล่าวเพื่อเลี้ยงครอบครัว ในขณะที่ค่าใช้จ่ายที่จำเป็นต่อการดำรงชีพสูงขึ้นมากเมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อก่อน (Thongrak, 1990; Thongrak, 1995; สุธัญญา และคณะ, 2540)

ประกอบกับในระยะเริ่มแรกของการเลี้ยง สภาพแวดล้อมและแหล่งน้ำในพื้นที่ดังกล่าวยังคงอยู่ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำประสบผลสำเร็จมากผลผลิตดีและขายได้ราคาดีด้วย จากการสำรวจฟาร์มกุ้งประมาณปี พ.ศ. 2533 พบว่าเกษตรกรที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำบางรายคืนทุนภายในระยะเวลาการเลี้ยงเพียงรุ่นเดียว ซึ่งจะหาธุรกิจใด ๆ ทางด้านการเกษตรมาเปรียบเทียบได้ยากมาก (Thongrak, 1990) และจากการวิเคราะห์ของฝ่ายเศรษฐกิจที่ดิน กรมพัฒนาที่ดิน โดย ปรีชา และคณะ(2534) ซึ่งได้วิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่อำเภอระโนดสรุปได้ดังตารางที่ 4.7 และ 4.8

ตารางที่ 4.7 : ต้นทุนการผลิตกุ้งกุลาดำในเขตทะเลหลวง สาขา 4 อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ปีการผลิต 2533/34

ต้นทุน	จำนวนเงิน (บาท)	ร้อยละ
เป็นเงิน		
ค่าพันธุ์	35,749.73	10.74
ค่าอาหาร	193,380.44	58.09
ค่ายารักษาโรค	270.25	0.08

ตารางที่ 4.7 : ต้นทุนการผลิตกึ่งอุตสาหกรรมในเขตทะเลหลวง สาขา 4 อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ปีการผลิต 2533/34 (ต่อ)

ต้นทุน	จำนวนเงิน (บาท)	ร้อยละ
ค่าปูนขาวและกากชา	1,208.66	0.36
ค่าปุ๋ยคอก	61.33	0.02
ค่าซ่อมเครื่องมือ	1,372.37	0.41
ค่าไฟฟ้า	110,207.21	3.07
ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงและหล่อลื่น	16,706.14	5.02
ค่าแรงงาน	15,255.71	4.58
ค่าภาษีที่ดิน	21.04	0.01
ค่าเช่าอวน	19.79	0.01
ค่าขนส่ง	-	-
อื่นๆ	-	-
รวม	274,252.67	82.39
ไม่เป็นเงิน		
ค่าใช้ที่ดิน	6,015.67	1.81
ค่าเสื่อมกระชัง	-	-
ค่าเสื่อมบ่อ	5,591.13	1.68
ค่าเสื่อมเครื่องมือ	10,782.57	3.24
ค่าแรงงานตนเอง	1,934.28	0.58
ค่าดอกเบี้ยเงินทุน	34,281.58	10.30
รวม	58,614.23	17.61
รวมทั้งหมด	332,866.90	100.00

ที่มา : ปรีชา และคณะ, 2544

จากตารางที่ 4.8 ซึ่งชี้ว่าการเลี้ยงกึ่งอุตสาหกรรมที่ให้ผลตอบแทนสูงมาก การเลี้ยงกึ่งอุตสาหกรรมที่ให้ผลผลิตและผลตอบแทนสูงที่กล่าวมานี้ เป็นการเลี้ยงในระบบหนาแน่นหรือการเลี้ยงแบบพัฒนา (intensive system) ต้องใช้เงินลงทุนสูงมากดังกล่าวแล้ว เพราะต้องอาศัยเทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ตั้งแต่ อุปกรณ์ที่ใช้ ลูกกุ้ง อาหารสำเร็จรูป และเคมีภัณฑ์ต่าง ๆ ประกอบกับต้องเอาใจใส่ในการจัดการอย่างเข้มข้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว คนที่จะลงทุนเลี้ยงกุ้งได้ก็ต้องมีเงินทุนหนา หรือถ้าไม่มี ก็ต้องกู้จากสถาบันการเงิน หรือกู้จาก

ตารางที่ 4.8 : การวิเคราะห์ผลตอบแทนต่อการลงทุนของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในเขตทะเลหลวง สาขา 4
อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา ปีการผลิต 2533/34

รายการ	จำนวนเงิน (บาท)
1. ต้นทุนที่เป็นตัวเงิน	274,252.67
2. ต้นทุนที่ไม่เป็นตัวเงิน	58,614.23
3. รวมต้นทุนทั้งหมด	332,866.90
4. ผลผลิต (กก./ไร่)	3,383.60
5. ราคา (บาท/กก.)	145.65
6. รายได้ (บาท)	492,821.34
7. กำไรสุทธิ (บาท)	159,954.44
8. ต้นทุน (บาท/กก.)	98.38
9. กำไรสุทธิ (บาท/กก.)	47.27
10. ผลตอบแทนต่อการลงทุน (%)	48.05

ที่มา : ปรีชา และคณะ, 2534

นอกระบบในรูปของปัจจัยการผลิตที่ใช้เลี้ยงกุ้งฯ คนในพื้นที่ที่มีที่ดินเหมาะที่จะเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้จะได้ประโยชน์เด่นชัดใน 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรก ถ้าจะเลี้ยงกุ้งไม่ต้องลงทุนซื้อที่ดินซึ่งกรณีนี้ทำให้คนในพื้นที่มีโอกาสได้เลี้ยงกุ้ง และประเด็นที่ 2 ถ้าไม่ต้องการเลี้ยงกุ้งกุลาดำก็สามารถขายที่ได้ในราคาค่อนข้างสูง จึงใจให้มีการขายที่ดินมากขึ้น

ด้วยกำไรที่งู้อใจมากในระยะแรกทำให้การเลี้ยงกุ้งกุลาดำในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาขยายตัวอย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันพื้นที่การเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้กระจายไปทางฝั่งตะวันตกของทะเลสาบสงขลา ทั้งในจังหวัดสงขลาและพัทลุงในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ (ตำบลคูเต่า) บางกล่ำ ควนเนียง ปากพะยูน (โดยเฉพาะเกาะนางคำซึ่งเป็นแหล่งเลี้ยงกุ้งใหญ่ของอำเภอ) เขาชัยสน และเมืองพัทลุง ในบางพื้นที่ถูกล้อมไปในเขตน้ำจืด อย่างเช่น ในเขตพื้นที่ตำบลแดนสงวน ซึ่งเป็นแหล่งปลูกข้าวที่สำคัญของอำเภอระโนด มีเกษตรกรที่ต้องการเลี้ยงกุ้งบางรายได้บรรทุกน้ำเค็มเข้าไปเลี้ยงกุ้งในเขตพื้นที่นาข้าว ซึ่งสร้างความไม่พอใจให้กับเพื่อนบ้านจำนวนมาก (สนทนากลุ่ม ตำบลแดนสงวน, อ่างแล้ว) มีรายงานของ ปณัญญา ธเนศวร (2541) จากกรมพัฒนาที่ดิน ได้ชี้ว่าในปี พ.ศ. 2539 มีพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีมากกว่า 34,000 ไร่ และจากข้อมูลล่าสุดในปี พ.ศ. 2543 พื้นที่เพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เพิ่มขึ้นเป็น 67,956 ไร่ (กรมพัฒนาที่ดิน, อ่างแล้ว) ดูเพิ่มเติมการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเพาะเลี้ยงกุ้งในรูปที่ 2.1

พื้นที่บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ถูกเปลี่ยนไปเป็นพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบชายฝั่งทะเล ซึ่งเป็นพื้นที่ทำนาโดยเฉพาะในพื้นที่อำเภอระโนด อำเภอหัวไทร และ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา ตัวอย่างเช่น ในอำเภอระโนด ในปีเพาะปลูก 2531/32 มีพื้นที่ปลูกข้าว 248,126 ไร่ ต่อมาในปีเพาะปลูก 2532/33 พื้นที่ปลูกข้าวลดลงเหลือ 165,520 ไร่ (ปรีชา, 2543)

ผลกระทบจากการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายว่า การขยายตัวของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำโดยขาดการวางแผน และควบคุมได้ก่อให้เกิดผลกระทบรอบด้าน ทั้งด้านบวกและด้านลบ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ

ผลกระทบด้านเศรษฐกิจในเชิงบวกในภาพรวมของประเทศมีความชัดเจนมาก การเลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณลุ่มทะเลสาบมีส่วนทำให้ประเทศไทยกลายเป็นผู้ผลิตและผู้ส่งออกกุ้งมากที่สุดในโลก ติดต่อกันมาหลายปี กุ้งสดแช่เย็นแช่แข็งกลายเป็นสินค้าเกษตรส่งออกแนวหน้าของไทย ตัวอย่างเช่น ในปี พ.ศ. 2540 ประเทศไทยส่งออกกุ้งกุลาดำแช่เย็นแช่แข็งเป็นมูลค่าสูงถึง 47,182 ล้านบาท และเพิ่มขึ้นเป็น 60,270 ล้านบาทในปี พ.ศ. 2543 ซึ่งประมาณดังกล่าวส่วนใหญ่มาจากผลผลิตกุ้งกุลาดำ กิจกรรมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำได้สร้างรายได้ และก่อให้เกิดการจ้างงานในกิจกรรมการเลี้ยงกุ้งเอง ซึ่งประมาณ 134,000 คนในปี พ.ศ.2536 (Piomsomboon, 1993) กิจกรรมต้นทาง (upstream industries) ซึ่งเกี่ยวข้องกับธุรกิจโรงเพาะพันธุ์ อาหารกุ้ง อุปกรณ์การเลี้ยงกุ้ง เคมีภัณฑ์ต่าง ๆ

นอกจากนี้ ยังมีรายได้จากอุตสาหกรรมที่ต่อเนื่องจากการเลี้ยงกุ้ง (downstream industries) จำนวนมาก ซึ่งได้แก่ ห้องเย็น โรงงานแปรรูป กิจกรรมการขนส่ง ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนอกจากจะสร้างรายได้ให้กับเจ้าของกิจการแล้ว ยังก่อให้เกิดการจ้างงานในธุรกิจเหล่านี้เป็นจำนวนมาก ในช่วงที่การเลี้ยงกุ้งกุลาดำในอำเภอระโนด และอำเภอหัวไทรรุ่งเรืองมากขึ้น เมื่อผู้คนขับรถผ่าน 2 ข้างทางในเวลากลางคืนจะเห็นว่ามีการผลิตกันตลอด 24 ชั่วโมง กลางคืนเปิดไฟสว่างไสว มีเวรยามเฝ้าบ่อเลี้ยงกุ้งกันขมุกขมัว เพราะต้องป้องกันไม่ให้ผู้อื่นมาขโมยกุ้ง

สำหรับคนในชุมชนลุ่มทะเลสาบสงขลาที่ไม่ได้เลี้ยงกุ้ง การจ้างงานที่เกิดขึ้นในธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการเลี้ยงกุ้งที่เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนคือ รับจ้างเลี้ยงกุ้ง ค่าจ้างได้เดือนละประมาณ 5,000 บาท ถ้าเลี้ยงกุ้งได้ดีก็จะมีแบ่งเปอร์เซ็นต์จากผลผลิตให้ด้วย เช่น กิโลกรัมละ 1 บาท รับจ้างเฝ้าบ่อกุ้ง คัดแยกกุ้งและจับกุ้งได้วันละ 180 บาท

แม้ว่าการจ้างงานจะมีรายได้ดี แต่ในชุมชนที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ค่าครองชีพก็จะสูงตามไปด้วย ของจำเป็นในชีวิตประจำวันต้องมีการซื้อหามาแทบทั้งสิ้น ตั้งแต่ข้าวสาร ซึ่งเดิมผลิตได้มากในแถบอำเภอระโนดและหัวไทร ผัก ปลา ก็สามารถหาได้ (สัมภาษณ์ นาง

จำเนียร ตำบลบ้านใหม่ อำเภอระโนด) แม้แต่น้ำคั้นน้ำใช้ก็ต้องซื้อ เช่นมีการขายน้ำบริการถึงที่รถละ 250-350 บาท (ณรงค์, 2545) การดำรงชีพของชุมชนแบบพึ่งตนเองค่อยสูญหายไปหลังจากกึ่งกลางค่าเข้ามาในพื้นที่ เงินสดจึงมีความสำคัญสำหรับการซื้อหาของที่จำเป็น

ที่กล่าวมาทั้งหมดเป็นผลกระทบจากการเลี้ยงกึ่งกลางค่าในภาพรวม แต่เมื่อพิจารณาในส่วนของชาวนาทุ่งรายบุคคล ผลประโยชน์เชิงเศรษฐกิจนั้นจริงหรือไม่ เป็นคำถามที่อาจมีคำตอบที่แตกต่างกันออกไป

เมื่อก้าวถึงชาวนาทุ่งหรือผู้เลี้ยงกึ่งกลางค่าในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ (สุทธัญญา, 2540) คือ บริษัทเอกชน เกษตรกรเลี้ยงกึ่งในรูปฟาร์มที่มีพันธะผูกพัน หรือที่เรียกกันว่า contract farms และเกษตรกรเลี้ยงกึ่งรายย่อยทั่วไป หรือผู้เลี้ยงกึ่งอิสระ

บริษัทเอกชนที่เลี้ยงกึ่งรายใหญ่มีจำนวนน้อย และเป็นนักลงทุนจากต่างถิ่นมีบริษัทข้ามชาติมาจากหลายแห่ง กลุ่มนี้มักเป็นพวกแสวงหากำไรจากการลงทุน และพร้อมที่จะย้ายฐานการผลิตไปที่ไหนก็ได้ถ้ามีความได้เปรียบโดยเปรียบเทียบ ไม่ได้สนใจถึงผลกระทบต่อชุมชนในทุก ๆ ด้าน ผู้เขียนจึงไม่ขอกล่าวรายละเอียดสำหรับกลุ่มนี้

กลุ่มผู้เลี้ยงกึ่งกลางค่ารายย่อยน่าสนใจและเป็นที่ยกมาถึงมากที่สุด ส่วนใหญ่เป็นคนในท้องถิ่น เริ่มต้นในหลายรูปแบบที่แตกต่างกัน สำหรับผู้ที่มีที่ดินหรือที่นามาก ก็อาจขายที่นาบางส่วนแล้วนำเงินมาลงทุนเลี้ยงกึ่ง เพราะช่วงที่การเลี้ยงกึ่งกลางค่ารุ่งเรืองมากตอนแรกเริ่มที่ดินราคาแพงมาก ขายได้กันสูงถึงไร่ละ 50,000 บาท จากเมื่อก่อนที่จะมีการเลี้ยงกึ่งราคาที่ดินขายกันหลักพันบาทเท่านั้น (สัมภาษณ์ นายช่วง ตำบลท่าบอน และสัมภาษณ์ร่วมกับชุมชน โครงการวิวัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา) เมื่อพอมีทุนและมีที่ดินเป็นของตนเอง ก็สามารถเริ่มเลี้ยงกึ่งได้ บางกลุ่มมีที่นาไม่มีเงินทุน หรือเงินทุนไม่พอก็กู้ยืมจากสถาบันการเงิน โดยใช้ที่พื้นที่นาทุ่งเป็นหลักค้ำประกัน หรือถ้ากู้สถาบันการเงินไม่ได้ก็กู้ยืมกระแบนายทุนที่ขายปัจจัยการผลิต (อาหารกึ่ง ลูกกึ่ง สารเคมี) ที่ใช้ในการเลี้ยงกึ่งแต่คิดดอกเบี้ยราคาแพง แล้วจ่ายเงินให้กับเจ้าหนี้เมื่อจับกึ่งขาย ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งที่ไม่มียอดที่ดินเป็นของตนเอง แต่ต้องการเลี้ยงกึ่งก็สามารถเช่าที่ดินจากคนในพื้นที่เพื่อเลี้ยงกึ่งได้ ราคาเช่าเฉลี่ยในพื้นที่บริเวณอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา อยู่ที่ไร่ละ 10,000 บาท (ลดลงในช่วงหลังที่การเลี้ยงกึ่งกลางค่าไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ) ทั้งนี้อัตราค่าเช่าพื้นที่เลี้ยงกึ่งกับความสะดวกในการจัดหาไม้ค้ำเพื่อเลี้ยงกึ่ง กล่าวคือ ถ้าอยู่ใกล้ทะเล จัดหาไม้ค้ำสะดวกค่าเช่าที่ก็จะแพงกว่าที่อยู่ห่างไกลจากทะเล

สำหรับเกษตรกรเลี้ยงกึ่งรายย่อย ไม่ว่าจะเริ่มแบบไหน ดูเหมือนว่าเกษตรกรผู้เลี้ยงกึ่งกลางค่ามีความรู้ ประสบการณ์ในการเตรียมตัวเพื่อเข้าสู่อาชีพนี้ไม่น้อยมาก

ในช่วงเริ่มแรกของการเลี้ยงกึ่งส่วนใหญ่แล้วเกษตรกรจะได้กำไรอย่างงาม ทำให้เกษตรกรมีรายได้ใช้จ่ายกันเต็มมือ ใช้จ่ายกันอย่างสุรุ่ยสุร่ายก็ว่าได้ เห็นได้ชัดมากจากธุรกิจขายรถจักร

ยานยนต์ และรถยนต์ ซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วมาก แต่ดังที่กล่าวข้างต้นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เป็นระบบการเลี้ยงที่ต้องดูแลอย่างเข้มข้นมาก การจัดการต้องดีเยี่ยม และสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะน้ำจะต้องดี พอเริ่มมีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำกันมากขึ้น ต่างคนต่างเลี้ยง ขาดการจัดการระบบน้ำ เรื่องน้ำเน่าเสียที่ปล่อยจากนาุ้งเริ่มเป็นปัญหา เมื่อเลี้ยงกุ้งกันมากขึ้นมีการปล่อยน้ำเสียจากนาุ้งกันสะเปะสะปะ ไม่มีระบบมากขึ้น เมื่อเกษตรกรส่วนหนึ่งมีการปล่อยน้ำเสียลงทะเลอ่าวไทย เกษตรกรอีกกลุ่มหนึ่งสูบน้ำเข้ามาเลี้ยงกุ้ง การเลี้ยงกุ้งกุลาดำหลังจากนั้นไม่นาน กล่าวคือหลัง 2-3 ปีแรกเกษตรกรเริ่มประสบปัญหาเลี้ยงกุ้งได้บ้าง เสียบ้าง ส่วนใหญ่มีปัญหาเรื่องโรคระบาด ซึ่งยากที่จะจัดการแม้ว่าจะใช้สารเคมีกันอย่างกว้างขวาง เมื่อเลี้ยงได้บ้างเสียบ้าง เกษตรกรเริ่มประสบภาวะขาดทุน แต่ในกิจกรรมการทำนาุ้งซึ่งแตกต่างจากอาชีพอื่นมาก คือ “ตอนขาดทุนเจียบ ตอนได้กำไรลือกัน” ซึ่งสภาพดังกล่าวทำให้ไม่ได้ส่งสัญญาณที่เป็นจริงถึงชวานากุ้งอื่น ๆ โดยเฉพาะชวานากุ้งรายใหม่ เหตุการณ์เช่นนี้ยังคงเกิดขึ้นในปัจจุบัน (สัมภาษณ์กับชุมชน, อ้างแล้ว) และจากการสอบถามเกษตรกรรายย่อยที่เลี้ยงกุ้งบริเวณอำเภอระโนด จังหวัดสงขลาในปี พ.ศ. 2539 จำนวน 125 ราย พบว่าร้อยละ 81.80 ยังคงต้องกู้ยืมเงินมาลงทุนในนาุ้ง ทั้งที่มีการเลี้ยงกุ้งมาระยะหนึ่งแล้ว และร้อยละ 83.20 เคยเลี้ยงกุ้งและขาดทุนในการเลี้ยงบางรุ่น (สุรัญญา และคณะ, 2540)

อย่างกรณีของนางลับ เรื่องศรี อายุ 72 ปี อยู่ที่ ตำบลปากแตรระ อำเภอระโนด บอกว่าเลี้ยงกุ้ง “ขาดทุน เดียวนี้ไม่ได้ทำแล้ว ปล่อยมันทิ้งร้างไว้” เมื่อก่อนคุณยายทำนาข้าวมาก่อน ต่อมาพวกเพื่อนๆ หันไปทำนาุ้งกัน ก็มาชักชวนให้ไปทำ ประกอบกับพี่น้องของคุณยายก็ทำนาุ้งอยู่ก่อนแล้ว คุณยายเห็นรายได้ดี กำไรมาก ก็เลยเลิกทำนาข้าวหันมาทำนาุ้ง คุณยายใช้ทุนของตัวเองทั้งหมดไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับบริษัทค้าประกัน แต่คุณยายก็เอาที่ดิน ไปกู้เงินจากธนาคาร แล้วก็มาลงทุนเอง คุณยายลับเลี้ยงกุ้งมาทั้งหมด 3 รุ่นแล้ว โชคไม่เข้าข้างคุณยายเลยแม้สักรุ่นเดียว ขาดทุนหมด บางรุ่นปล่อยถูกกุ้งไปได้ 28 วันก็ตายหมดไม่เหลือเลยแม้แต่ตัวเดียว เพราะโรคระบาดมันลงหนัก เป็นโรคตัวแดง แต่ยายก็ส่งน้ำส่งกุ้งไปตรวจเรียบร้อย มันก็ยังเกิดโรคอยู่ มีคนบอกว่าเป็นเพราะพันธุ์ที่เลี้ยงไม่ได้มาตรฐานมีเชื้อ เดียวนี้ถูกกุ้งแพงใครอยากได้ถูกกุ้งพันธุ์ดีก็ต้องใช้เงินมากแบ่งกันไปตามเกรดตามระดับ ยายมีทุนไม่มากก็ใช้พันธุ์กุ้งไม่ค่อยดี มันก็เลยเลี้ยงรอด ขาดทุน

คุณยายเคยเอาปลากระบอกลงเลี้ยง หลังจากที่ทำนาุ้งไม่ได้ผล แต่ปลากระบอกก็ตายหมดเหมือนกัน ไม่รู้ว่ามันเป็นอะไร อาจเป็นเพราะยามาเชื้อที่ใช้มันตกค้างอยู่หรือเปล่ายายก็ไม่รู้ แต่เลี้ยงปลากระบอกก็ไม่รอดเลยไม่คิดจะทำอะไรแล้ว จะกลับไปทำนาข้าวก็ไม่ได้ เพราะดินมันเสียไปแล้วมีที่ดินอยู่อีกแห่งแต่ก็ทำนาข้าวไม่ได้ ทางบริษัทมาชุดบ่อใกล้ๆ พอน้ำทะเลหนุนที่ น้ำเค็มก็ซึมเข้าที่นาข้าวหมด ปลุกก็ตาย ที่ที่เคยเป็นนาุ้งก็ปล่อยมันร้างไป คุณยายลับชี้ไปที่บริเวณทุ่งโล่ง ที่มีต้นตาลโตนคยีนต้นตายอยู่สามสี่ต้น คุณยายบอกว่ันนั้นแหละที่นาุ้งของยาย “คูชิ ขนาดต้นตาลมันยัง

ตาย แล้วจะปลูกอะไร” ทุกวันนี้ก็ค่อยๆ หาเงิน ทขอยส่งใช้หนี้ ก็ได้ลูกๆ ช่วย บางคนก็ไปรับจ้าง ส่วนตากับยายก็ไม่ได้ทำอะไรแล้ว อยู่แต่บ้าน

คุณยายพูดทิ้งท้ายว่า “แก่แล้วลูก เบี้ยก็ไม่มี แต่ถึงมีก็ยังไม่กล้าจะกลับไปทำอีก” บทเรียนที่ผ่านมามาของคุณยายทำให้คุณยายหมดหวังและไม่กล้าพอที่จะเริ่มต้นกับนาทุ่งอีก คุณยายว่า “ทุ่งมันราคาดี ไม่เคยตก ถ้าใครเลี้ยงได้ไม่ตาย ก็รวยกันไป แต่ถ้าใคร โชคร้ายก็ขาดทุนหมดเนื้อหมดตัว เป็นหนี้เป็นสินอย่างนี้แหละลูกเอ๊ย” (สำนักข่าวแลใต้, 2540)

ด้วยความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้นในการเลี้ยงกุ้งกุลาดำแบบพัฒนา ทำให้การเลี้ยงกุ้งในระบบนี้ ถูกจัดว่าเป็นกิจกรรมที่มีความเสี่ยงสูงมาก (high risk activity) ถึงกับมีคำกล่าวเปรียบเปรยว่า “การเลี้ยงกุ้งเหมือนกับการค้ายาเสพติด” ถ้าไม่พลาดก็จะได้มาก แต่ถ้าพลาดก็จะขาดทุนมาก

แม้ว่าในช่วงหลัง ๆ การเลี้ยงกุ้งจะเลี้ยงยากขึ้นมาก ด้วยปัจจัยทางด้านสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่อ่อนน้อยลง เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อก่อน แต่เกษตรกรที่ลงทุนทำนาทุ่งไปแล้วจำนวนมากก็ยังคงเลี้ยงกุ้งต่อไปด้วยภาวะหนี้สิน และรอลุ้นโอกาสข้างหน้า เพราะการเลี้ยงกุ้งต้องลงทุนสูงมาก ดังกล่าว ถ้าขาดทุนจากการเลี้ยงกุ้งก็ยากที่จะไปหากิจกรรมใดมาทดแทน และจะสามารถมีรายได้สูงใช้หนี้ได้ แต่มีเกษตรกรชาวนาทุ่งส่วนหนึ่ง (จำนวนไม่น้อย) ที่ไม่สามารถอยู่ในกิจการได้ก็เลิกเลี้ยงกุ้งโดยเด็ดขาด เกษตรกรเลี้ยงกุ้งทั้ง 2 กลุ่ม เคยสะท้อนว่าถ้าเขาย้อนกลับเวลาได้ เขาจะไม่เลี้ยงกุ้งกุลาดำ เพราะท้ายที่สุดไม่ได้ทำให้เขาดีขึ้น ซ้ำยังทำลายทรัพยากรของบรรพบุรุษ ดังที่หลายคนอาจเคยได้ยินว่า “กุ้งกินโฉนด” (สัมภาษณ์ นายช้อย ตำบลท่าบอน; สัมมนาร่วมกับชุมชน, อ่างแล้ว) ทั้งสถาบันการเงิน และนายทุนในพื้นที่ และในหลายพื้นที่จะเห็นนาทุ่งร้างซึ่งไม่แน่ใจว่าเป็นของนายทุน สถาบันการเงิน หรือของชาวบ้าน

ผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม

การขยายตัวของการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ผลกระทบทางด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่เป็นผลมาจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ กลายเป็นประเด็นที่มีการกล่าวถึงและมีรายงานการศึกษามากมาย เช่น รายงานการศึกษาผลกระทบการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินจากการทำนาข้าวเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ในพื้นที่ทะเลหลวงสาขา 4 อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดย ปรีชา และคณะ (2534) การศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินจากการทำนาข้าวเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา โดยปรีชา (2538) และนาทุ่งในนาข้าว : มองให้ไกลกว่าตัวเลขการส่งออก โดยมูลนิธิเกษตรกรมยั่งยืน (ประเทศไทย) (2544) จับชีพจรนาทุ่ง : สถานการณ์ชาวนาทุ่งที่อำเภอระโนดและปากพนัง โดยสำนักข่าวแลใต้ (2540) และอื่น ๆ อีกมากมาย

ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นระหว่างชาวนาข้าวและชาวนากุ้ง เป็นประเด็นที่มีความรุนแรงและกล่าวถึงกันมากที่สุด ทั้งนี้เป็นเพราะการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาข้าวเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำนั้นเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ไม่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ ใครใคร่ทำทำ พื้นที่นาข้าวและบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำมิได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด จึงก่อให้เกิดผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะการทำนาใช้น้ำจืด ในขณะที่เลี้ยงกุ้งใช้น้ำเค็ม หรือน้ำกร่อย เมื่อเลี้ยงกุ้งๆ น้ำเค็มจากบ่อกุ้งซึมไปสู่นาข้าวข้างเคียง การปล่อยน้ำเสียจากบ่อกุ้งลงสู่คลองธรรมชาติ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำจืดสำหรับเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ ทำให้เกษตรกรในท้องที่ ตำบลคลองแดน ตำบลบ่อน บ้านใหม่และระโนด ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป ซึ่งจากข้อมูลของอำเภอระโนด เพียงอำเภอเดียวพบว่าจำนวนเกษตรกรที่ได้รับเดือดร้อนในเรื่องนี้มีมากถึง 11,950 คน คิดเป็นพื้นที่เสียหายประมาณ 28,120 ไร่ (ปรีชา, 2538) ความขัดแย้งระหว่างชาวนากับเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้ง ถึงขั้นการฟ้องร้องกัน ดังตัวอย่างชาวนาในเขตตำบลท่าบ่อน อำเภอระโนด 6 ราย ได้ยื่นฟ้องเจ้าของนากุ้ง เรียกค่าเสียหายประมาณ 60,000 บาท ซึ่งชาวนาบางคนที่ได้รับผลกระทบดังกล่าวแล้วว่า เนื่องจากนาข้าวของเขาทำนาต่อไปไม่ได้ จำใจต้องขายนาให้กับชาวนากุ้ง หรือนายทุน ทั้งที่จริง ๆ แล้วไม่ต้องการขาย ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในพื้นที่อำเภอระโนด แต่เกิดขึ้นเกือบทุกที่ในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาและพื้นที่อื่น ๆ ที่มีการทำนา หรือเพาะปลูกมาก่อน

นอกจากนี้ การปล่อยน้ำเสียและขี้เลนจากบ่อกุ้งลงสู่ทะเลด้านอ่าวไทย และทะเลสาบสงขลา (ในกรณีที่เลี้ยงกุ้งริมทะเลสาบ) ก็เป็นปัญหาเช่นกัน เมื่อชาวนากุ้งปล่อยน้ำเสียลงสู่ชายฝั่ง ทำให้คุณภาพน้ำที่ต้องสูบน้ำเลี้ยงกุ้งไม่ดีเท่าที่ควร เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การเลี้ยงกุ้งในระยะหลังไม่ค่อยได้ผล และกระทบโรงเพาะฟักพันธุ์ลูกกุ้งกุลาดำเป็นอย่างมาก สำหรับบริเวณรอบทะเลสาบสงขลาที่มีการเลี้ยงในหลายพื้นที่ดังกล่าวแล้วข้างต้น ตัวอย่างเช่น ในบ้านท่าเสา อำเภอสิงหนคร ชาวนากุ้งปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเลสาบทำให้ลูกปลากระพงขาวที่เลี้ยงในกระชังตายเป็นจำนวนมาก (สำนักข่าวแลได้, 2534) เมื่อคุณภาพน้ำในทะเลสาบตามชายฝั่งคุณภาพไม่ดี ส่งผลต่อสัตว์น้ำไว้อ่อน และความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำและความเป็นอยู่ของชาวประมง ในที่สุด

ผลกระทบทางด้านสังคมที่สำคัญอีกประการหนึ่งเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินไปเลี้ยงกุ้งกุลาดำ คือวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะวิถีชีวิตทางธุรกิจของการเลี้ยงกุ้งแตกต่างจากอาชีพอื่น ซึ่งต้องเอาจริงเอาจังและให้ความสนใจมากทั้งการทุ่มเทเวลา เงินลงทุนและเสี่ยงต่อการกุ้งตายและไม่เติบโต ดังนั้นการปฏิบัติต่อกุ้งต้องเครียดมาก ถึงกับมีการกล่าวกันในกลุ่มชาวนากุ้งว่า “ถึงเวลากุ้งกินอาหารกุ้งต้องได้กิน ส่วนลูกที่บ้านปล่อยให้หากินเอง” “เมื่อยอดก็ไม่มีปรี้อ แต่กุ้งอดไม่ได้ นิบหายแน่” ผลกระทบที่กล่าวมานี้กระจายทั่วไปบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และพื้นที่อื่น ๆ ที่มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ โดยเฉพาะที่บ้านเนินหนองหงส์ อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช (ณรงค์, 2545) นอกจากการเคร่งครัดเกี่ยวกับเวลาที่ต้องเอาใจใส่ต่อกุ้งแล้ว วิถีชีวิตของธุรกิจนี้ไปเกี่ยว

ชึ่งกับผู้คนแปลกหน้า ชึ่งเป็นเรื่องปกติ ทั้งมาติดต่อบริษัท กุ้ง ขายนํ้ามัน ขยายสารเคมีที่ใช้ในนา กุ้ง หรือกลุ่มอื่น ๆ ความสัมพันธ์ได้เปลี่ยนไปเป็นการซื้อขาย ตลอดจนความคิดที่ถูกกำกับด้วย “กำไร”

การตอบสนองของชุมชนและภาครัฐ

แม้ว่าการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในบริเวณลุ่มทะเลสาบเพื่อดำเนินการ 10 กว่าปีที่ผ่านมาเองแต่ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงและมีผลสูงมาก มีเหตุการณ์เกิดขึ้นมากมายในภาคของการมีส่วนร่วมของชุมชนเองและในบทบาทของภาครัฐ การร้องเรียนต่อภาครัฐเป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วนจากภาคประชาชน ทั้งในส่วนผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการทำนา กุ้ง และผู้ที่ทำนา กุ้งแล้วประสบปัญหา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ชาวนาในเขตตำบลคลองแดน เริ่มร้องเรียนว่านํ้าในคลองแดน ชึ่งเป็นแหล่งนํ้าจืดสำหรับทำนา เลี้ยงสัตว์ และอุปโภค เริ่มเป็นนํ้าเค็มตั้งแตปี พ.ศ. 2532 และในปี พ.ศ. 2533 มีการชุมนุมของชาวนาประมาณ 1,000 คน ที่หน้าอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา จนทำให้ทางอำเภอได้ออกประกาศห้ามผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำปล่อยนํ้าเสียลงสู่คลองแดน แต่ไม่เป็นผลหลังจากนั้นไปปีต่อมามีการประชุมใหญ่ของชาวนาอีกครั้งที่ศาลากลางจังหวัดสงขลา ร้องเรียนไปจากระดับอำเภอ จังหวัด จนถึงระดับรัฐมนตรี แต่ไม่มีผลตอบรับอันใดในขณะนั้น แต่นโยบายของกระทรวงเกษตรในขณะนั้นมีว่า “จะแปรสภาพพื้นที่บริเวณที่เลี้ยงกุ้งเป็นนา กุ้งให้หมดจะได้ไม่มีปัญหาหว่านข้าวและนา กุ้ง” และการร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และมีการร้องเรียนของชาวนาในอำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช และการร้องเรียนของชาวบ้านในอำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากการทำนา กุ้งปล่อยนํ้าเสียลงสู่ลำคลอง

ต่อมารัฐโดยกรมประมงเองได้มีนโยบายหลายด้านเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว เช่น ในพระราชกฤษฎีกา ได้กำหนดให้ผู้มีอาชีพในการประมง การค้าสินค้าสัตว์นํ้า ผลิตภัณฑ์สัตว์นํ้าและอุตสาหกรรมสัตว์นํ้ามาจดทะเบียน ตามพระราชบัญญัติการประมง พ.ศ. 2490 (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2534 โดยมีเหตุผลในการประกาศ คือ กำหนดให้ผู้มีอาชีพกิจการเลี้ยงกุ้งในพื้นที่ตั้งแต่ 50 ไร่ขึ้นไป มาจดทะเบียนและขออนุญาตต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ ตามพระราชบัญญัติการประมง 2490 และให้ผู้มีอาชีพประกอบกิจการเลี้ยงกุ้งในพื้นที่น้อยกว่า 50 ไร่ มาจดทะเบียนต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ เพื่อให้รัฐสามารถดูแลและป้องกันการบุกรุกพื้นที่ที่อยู่ในความดูแลของส่วนราชการ และให้รัฐสามารถดูแลและป้องกันการบุกรุกพื้นที่ที่อยู่ในความดูแลของส่วนราชการ และให้การสนับสนุนการเลี้ยงกุ้งให้ได้ผลผลิตตามมาตรฐาน อีกทั้งให้รัฐสามารถดูแลและควบคุมระบบกำจัดนํ้าเสีย การใช้ยาและสารเคมีในนา กุ้ง มิให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและผู้บริโภค ตลอดจนเพื่อให้ได้ทราบข้อมูลการเลี้ยงกุ้ง สำหรับนำมาใช้ในการวางแผนการเลี้ยง การผลิตและการตลาด แต่แม้ว่าจะได้ประกาศเรื่องจดทะเบียนฟาร์มกุ้ง ก็ยังมีเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งจำนวนมากไม่มาจดทะเบียน ยกเว้นเกษตรกรเลี้ยงกุ้งที่ต้องการใช้สิทธิเพื่อขอ

เงินหรือต้องการความช่วยเหลือจากรัฐ (สัมภาษณ์ประมงอำเภอระโนด; สัมมนาร่วมกับชุมชน โครงการ วัฒนากการของการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้)

นอกจากนี้ยังมีนโยบายหรือกฎหมายเรื่องการชลประทานน้ำเค็ม นโยบายควบคุมน้ำเสียที่ ปล่อยจากนาุ้ง ซึ่งต้องมีมาตรฐานกล่าวคือ มีค่าบีโอดี ไม่เกิน 10 พีพีที (PPT) และนโยบายสำคัญ ที่ เรียกร้องและได้รับการเสนอแนะกันมากคือ การจัดแบ่งพื้นที่เพื่อการเลี้ยงกุ้ง (zoning) ว่าเขต ไทไหนอนุญาตให้เลี้ยงกุ้งได้ และเขตไหนไม่อนุญาตให้เลี้ยงกุ้ง ตัวอย่างการ zoning ในอำเภอระโนด เช่นไม่อนุญาตให้เลี้ยงกุ้งในตำบลระโนด บ้านใหม่ ตะเคียนชะ บ้านขาว และตำบลแดนสงวนที่มีการ ปลุกข้าวเป็นหลัก ซึ่งนโยบายดังกล่าวเริ่มใช้จริงจัง เมื่อปี พ.ศ. 2542 หลังจากที่เริ่มมีปัญหาการ เลี้ยงกุ้งลุกลามไปในเขตน้้ำจืด แต่แม้ว่าจะมีการ zoning แล้วก็ตามแต่ก็ยังไม่สามารถหยุดยั้ง หรือ ควบคุมการเลี้ยงกุ้งให้อยู่ในเฉพาะเขตที่อนุญาตได้ ผู้เฒ่าหลายคนเที่เข้าร่วมเวทีสัมมนาเล่าว่า ยังคง มีการเลี้ยงกุ้งกันอยู่ในตำบลหรือเขตที่ไม่อนุญาตให้เลี้ยง และเมื่อถามว่าทำไมองค์การบริหารส่วน ตำบล หรืออบต.ไม่ดำเนินการร่วมกับทางอำเภอหรือเจ้าหน้าที่รัฐ คำตอบก็คือ คนที่กล้าเลี้ยงกุ้งในเขต ที่ไม่อนุญาตนี้ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีอิทธิพลไม่กล้าถูกระเบียบของรัฐ เมื่อเกิดความขัดแย้งก็จะแก้ ปัญหาโดยการ ใช้ความรุนแรง ดังที่ปรากฏเป็นข่าวฆ่ากันตายหลายครั้งมากขึ้นในพื้นที่นี้

อย่างไรก็ตาม สำหรับชาวนากุ้งจำนวนมากที่มีคุณธรรมก็ระมัดระวังไม่ฝ่าฝืน ก็สามารถ ลดการขยายตัวไปในเขตปลูกข้าวได้ในระดับหนึ่ง ส่วนในพื้นที่อื่น ๆ ของลุ่มทะเลสาบสงขลาโดย เฉพาะในจังหวัดพัทลุง อำเภอปากพะยูน เขาชัยสน และอำเภอเมืองพัทลุง ทางจังหวัดได้ประกาศ ห้าม มิให้มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำบริเวณรอบทะเลสาบในเขตน้้ำจืดมาตั้งแต่กลางทศวรรษ 2540 แต่ก็ ไม่สามารถหยุดยั้งการขยายตัวของกาเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ดังกล่าวได้ (สัมภาษณ์ ปลัดองค์การบริหาร ส่วนตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน และสัมภาษณ์ประมงอำเภอปากพะยูน)

จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอุตสาหกรรมกาเลี้ยงกุ้ง เกษตรกรเลี้ยงกุ้งเองก็ จำเป็น ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด รัฐเองก็พยายามหาแนวทางเพื่อให้ทุกฝ่ายอยู่ได้ สำหรับเกษตรกรเลี้ยง กุ้งเองซึ่งได้จัดสรรทรัพยากรไปเพื่อการเลี้ยงกุ้งแล้วก็ต้องอยู่รอดอยู่ให้ได้ ในระยะหลังเกษตรกร เลี้ยงกุ้งเองก็พยายามปรับตัวปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตโดยหันมาเลี้ยงในระบบปิด ระบบน้ำหมุนเวียน การเลี้ยงกุ้งที่ปล่อยกุ้งหนาแน่นน้อยลงหรือเลี้ยงในระบบกึ่งหนาแน่น (semi-intensive system) และ ล่าสุด คือ การเลี้ยงกุ้งโดยอาศัยจุลินทรีย์ หรือ organic shrimp farming ซึ่งในระบบหลังสุดนี้เป็น การแก้ไขหรือหลีกเลี่ยงปัญหาการตกค้างของสารเคมีต่าง ๆ ซึ่งส่งผลให้ขายกุ้งลำบากแต่แนวทาง เลือกต่าง ๆ ที่กล่าวมานี้ก็มีใช้ว่าจะเหมาะสมกับเกษตรกรเลี้ยงกุ้งทุกกลุ่ม ดังเห็นได้จากมีเกษตรกร จำนวนมากละทิ้งนาุ้ง และปล่อยให้นาุ้งทิ้งร้างสำหรับเกษตรกรนาุ้งบางส่วนก็พยายามหาทาง เลือกเลี้ยงสัตว์น้ำตัวใหม่ในบ่อุ้งที่เลี้ยงกุ้งไม่สำเร็จ เช่น มีการเลี้ยงปลาหลาย ๆ ชนิด เช่น ปลาหมอ เทศ ปลากะบอก ซึ่งปัจจุบันยังอยู่ระหว่างหาทางเลือกที่คิดว่าเหมาะสมที่สุดภายใต้ภาวะการ

ปัจจุบัน หน่วยงานของรัฐ เช่น มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ก็กำลังดำเนินงานวิจัยทดลอง เพื่อหาแนวทางการใช้ประโยชน์จากนาทุ่งร้าง (สัมภาษณ์ ดร.สมบุรณ์ เจริญจิระตระกูล ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร) กรมประมงเองก็ได้นำเสนอแนวทางการเลี้ยงกุ้งอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ภายใต้ชื่อระบบ ซีโอซี (CoC หรือ Code of Conduct) ซึ่งหมายถึง การจัดระบบการจัดการสิ่งแวดล้อมสำหรับการเพาะเลี้ยงกุ้งทะเลอย่างยั่งยืนตลอดสายการผลิต จากฟาร์มถึงโรงงานแปรรูป เพื่อพัฒนาให้ได้กุ้งคุณภาพ (กรมประมง, มปป.)

สำหรับทางออกที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้งและการใช้ประโยชน์ที่ดินในการเลี้ยงกุ้งดูเหมือนว่าจะยังไม่มีข้อสรุปออกมาชัดเจน แม้กระทั่งในกลุ่มของผู้บริหารระดับประเทศ นักวิชาการสาขาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและแม้แต่ราษฎรในชุมชน และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่ม ดังในรายงานเพิ่มเติมข้อมูลนาทุ่งในนาข้าว : มองให้ไกลกว่าตัวเลขการส่งออก โดยมูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย) ในรายงานฉบับนี้ได้สะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันเกี่ยวกับปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินนาข้าว - นาทุ่ง ซึ่งแต่ละฝ่ายก็ต่างมีเหตุผลอยู่ที่ว่าใครจะให้น้ำหนักกับเรื่องใดมากกว่ากัน เช่น ในมุมมองของ ศาสตราจารย์ชาน วราภรณ์ สามโกเศศ ได้กล่าวว่า “การทำนาทุ่งไม่เหมือนกับนาข้าวและทำการเกษตรอื่น ๆ เพราะกุ้งไม่ใช่อาหารหลัก เป็นอาหารฟุ่มเฟือย ซึ่งมีราคาที่สูงมาก มีความยืดหยุ่นทางความต้องการสูงมากคือ หากกุ้งแพงขึ้น คนก็ไม่กิน เมื่อถูกลงคนก็อยากกิน ช่วงที่ยุโรปกลัวโรคหวัด หันมากินกุ้งมากขึ้นราคาจึงสูงขึ้น แต่พอเลิกกลัว ก็หันไปกินเนื้อเหมือนเดิม ราคาจึงตกลง ด้วยเหตุนี้การเลี้ยงกุ้งจึงไม่ใช่การทำเกษตรที่ยั่งยืนเช่นการปลูกข้าว

ผลประโยชน์การเลี้ยงกุ้งจะไม่ตกอยู่กับเจ้าของที่ดิน เพราะเกษตรกรที่เป็นเจ้าของที่นาไม่มีศักยภาพในการเปลี่ยนเทคโนโลยีการผลิตจากเดิมที่ปลูกข้าวมาเลี้ยงกุ้งได้ทันที ไม่เหมือนการเปลี่ยนจากปลูกข้าวมาปลูกถั่วเหลือง หรือข้าวโพด ดังนั้นเมื่อเจ้าของที่ดินที่ต้องการเลี้ยงกุ้งแต่ไม่สามารถเปลี่ยนที่ดินจากที่ปลูกข้าวมาเลี้ยงกุ้งได้ทันที คนที่จะมาทำนาทุ่งได้จะเป็นนายทุน เจ้าของธุรกิจขนาดกลางหรือใหญ่ที่เข้ามาเช่าที่นาจากเกษตรกร ซึ่งแม้ว่าจะให้ค่าเช่ามากกว่ารายได้ที่จะได้จากการทำนาข้าวแต่เป็นความสุขที่เจ้าของที่นาได้แค่ในปีแรก ๆ เท่านั้น เพราะหลังจากที่ปล่อยให้เลี้ยงกุ้งไปสัก 2 ปี นอกเหนือจากความเค็มที่จะเกิดขึ้นในบริเวณรอบ ๆ แล้ว สารเคมีที่ใช้เลี้ยงกุ้งจะซึมลงสู่ลำน้ำใต้ดิน ส่งผลกระทบต่อไปยังบ่อน้ำที่ชาวบ้านใช้บริโภคอุปโภค ด้วยเหตุนี้เมื่อประกอบกับความผันผวนของราคากุ้ง ผลประโยชน์การเลี้ยงที่ไม่ได้ตกอยู่กับเกษตรกร ที่ดินที่เลี้ยงกุ้งแล้วนำไปทำอย่างอื่นต่อไม่ได้ สิ่งที่น่าประหลาดคือ ที่ดินอุ้งข้าวอุ้งน้ำกลายเป็นบ่อร้างทุ่งร้างว่างเปล่ามากมาย

วิถีชีวิตคนปลูกข้าวกับการเลี้ยงกุ้งต่างกัน ความยั่งยืนต่างกันมาก หากที่ดินเปลี่ยนไปเป็นนาทุ่ง เกษตรกรกลายเป็นคนเก็บค่าเช่าซึ่งก็เก็บได้ไม่นาน เมื่อนากุ้งล้ม ค่าเช่าก็ไม่ได้ จะกลับมาปลูกอะไรก็ได้ วิถีชีวิตของคนเหล่านี้ก็เปลี่ยนไปอย่างรุนแรง ขณะที่กุ้งไม่ใช่อาหารหลักเช่นข้าว

เป็นเพียงส่วนประกอบของการกินข้าว แต่เมื่อมีการส่งเสริมให้เลี้ยงกุ้งได้มากขึ้น ที่ดินในการปลูกข้าวก็จะน้อยลง ขณะที่กุ้งที่เพิ่มขึ้นก็มีราคาที่ไม่แน่นอน ความต้องการตลาดก็ไม่แน่นอน

อีกประเด็นคือ การอ้างเรื่องเม็ดเงินมากมายที่จะเกิดขึ้นจากการเลี้ยงกุ้งที่หลายฝ่ายออกมาอ้างกันนั้นเป็นการคิดกันโดยไม่ได้คำนวณความสูญเสียอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นตามมา ทั้งความสูญเสียพื้นที่นาข้าว ความสูญเสียในที่ดินที่เกิดจากความเค็ม สารเคมีต่าง ๆ และวิถีชีวิตคนที่เปลี่ยนไป ดังนั้นการเลี้ยงกุ้งในพื้นที่นาข้าวจึงเป็นความเสี่ยงที่มีผลกระทบตามมาอย่างมากมาย และหากจะกล่าวถึงการควบคุม ระเบียบการต่าง ๆ ในอดีตที่ผ่านมา ก็แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนแล้วว่ากลไกรัฐที่มีอยู่ "ไม่สามารถควบคุมได้" ซึ่งหลายประเด็นที่กล่าวข้างต้นนี้ผู้เขียนเห็นว่ามีความสอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในลุ่มทะเลสาบสงขลา

แต่แนวทางต่าง ๆ ที่ผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะเสียงจากชุมชนลุ่มทะเลสาบได้เสนอแนะไว้วาน่ากึ่งกับนาข้าวจะอยู่กันได้ในพื้นที่ ถ้า (1) มีระบบรวมเรื่องการชลประทานน้ำเค็ม (ได้มีการกล่าวถึงมานานมาก ตั้งแต่ระยะแรกของการเลี้ยงกุ้ง) (2) การ zoning ที่กำลังดำเนินการอยู่ก็เป็นทางออกที่ดี แต่กฎหมายโดยเฉพาะการควบคุมกำกับให้เป็นไปตามกฎหมายต้องจริงจังกว่าที่เป็นอยู่ และที่สำคัญ (3) เรื่องความรับผิดชอบและจิตสำนึกของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย โดยเฉพาะเกษตรกรผู้เลี้ยงกุ้งกุลาค่า และผู้ที่ประกอบธุรกิจเกี่ยวเนื่องกับกุ้งกุลาค่า

จะเห็นได้ชัดเจนว่า แม้ว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเลี้ยงกุ้งกุลาค่าจะมีไม่มากในเชิงพื้นที่เมื่อเปรียบเทียบกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบอื่น แต่ผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้นมีความสำคัญต่อชุมชนลุ่มทะเลสาบมาก โดยเฉพาะผลกระทบทางลบซึ่งเกี่ยวข้องกับโอกาสการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในระยะยาว ซึ่งคงได้จารึกไว้ในประวัติศาสตร์ของลุ่มทะเลสาบสงขลา ที่จะเป็นบทเรียนให้กับชุมชนต่อไป

4.5 สรุป

การใช้ประโยชน์ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลาหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ.2505 รูปแบบการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไป มีปัจจัยภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น โดยเฉพาะการแทรกแซงจากรัฐ ทั้งในในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานด้านถนนหนทาง และนโยบายด้านการเพาะปลูก มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ชาวนาเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ไถนา ควบคู่กับการชลประทานซึ่งขยายเพิ่มขึ้นในปี พ.ศ.2513 มีการส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี ควบคู่กับการใช้ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูข้าว ชาวนาเริ่มพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น เมื่อราคาข้าวตกชาวนาเสี่ยงต่อการขาดทุน อาการเช่นนี้เริ่มประมาณปี พ.ศ.2520 โดยเฉพาะในพื้นที่ทำนาได้ปีละครั้ง และมีพื้นที่ถือครองจำกัด แต่ในเขตพื้นที่เขตชลประทานที่ทำนาได้อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง ชาวนายังคงทำนาต่อไปได้โดยไม่เดือดร้อน

การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนยางในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นมาก ในปี พ.ศ.2543 มีมากกว่า 2 ล้านไร่บริเวณลุ่มทะเลสาบ หรือเท่ากับ 1 ใน 6 ของพื้นที่ปลูกยางทั้งประเทศ ปัจจัยที่มีบทบาทมากต่อการขยายพื้นที่ปลูกยางนอกจากด้านการตลาดยางแล้ว คือการประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ที่สนับสนุนการใช้ยางพันธุ์ดี ควบคุมกับการการแนะนำดูแล รักษาสวนยาง และในช่วงปีพ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าๆ มีการ ออกเอกสารสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) ทำให้มีการบุกเบิกป่าเพื่อปลูกยางมากขึ้นและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์ หลังจากปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา การทำนาและสวนยางมีปัญหาเพิ่มขึ้น การขยายตัวของประชากร การเข้าไปเกี่ยวข้องกับฟุ้งพากับระบบตลาดมากขึ้น ทศนคติการใช้ชีวิตเปลี่ยน ให้ ความสำคัญกับเงินตรามากจนเกินไป การใช้ประโยชน์ที่ดินก็เปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองต่อ ปัจจัยดังกล่าว มีพื้นที่สวนยางจำนวนมากเปลี่ยนเป็นสวนไม้ผล พื้นที่ทำนาเปลี่ยนเป็นไร่นาสวน ผสมและเลี้ยงกุ้งกุลาดำ โดยหวังว่าการใช้ประโยชน์จากที่ดินเหล่านี้จะทำให้มีรายได้เพิ่มขึ้น จนถึง ปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำลายป่า และการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเป็นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำได้ส่งผลกระทบต่อทางด้านลบอย่างมีนัยสำคัญยิ่งต่อชุมชนลุ่ม ทะเลสาบ

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

พณ.0301.3/11 เรื่องข่าวภาคใต้ (พ.ศ.2502)

พณ.0301.5/25 ภาวะการทำนา (26 มิ.ย.2500-4 ก.ค.2504)

พณ.0301.11.9.4/1 กรมการยาง, 2506.

หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 108 ตอนที่ 146 21 สิงหาคม 2534.

กรมประมง. มปป. *เอกสารประกอบการสัมมนาหัวข้อ CoC การเลี้ยงกุ้งกุลาดำตามมาตรฐานการจัดการ สิ่งแวดล้อมในการเลี้ยงกุ้งทะเล. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.*

กองวิจัยสินค้าและการตลาด. 2531. *สรุปสถานการณ์เรื่องยางพาราปี 2523/24 และแนวโน้มปี 2524/2525.* กรุงเทพฯ : กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์.

กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร 2536. *สรุปสถานการณ์ยางพาราและพริกไทย ปี 2535 และแนวโน้มปี 2536.* กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

กองเศรษฐกิจการเกษตร. 2515. *สถิติการเกษตรแห่งประเทศไทยปีเพาะปลูก 2515/2516.* กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

- ไชยา พัฒนกุล สมพงษ์ สุขมาก และชูจิต ลีนะธรรม. 2523. ประวัติการปรับปรุงพันธุ์ยางในประเทศไทย. วารสารยางพารา ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 2523.
- ทิวา สรรพกิจ. 2535. การบุกกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อเข้าทำประโยชน์. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้.
- ปณัญญา ชเนศวร และคณะ. 2541. แผนการใช้ที่ดินลุ่มทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : กรมพัฒนาที่ดิน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย). 2544. เพิ่มข้อมูลนาุ้งในนาข้าว : มองให้ไกลกว่าตัวเลขการส่งออก เอกสารประกอบการประชุม วันที่ 16 สิงหาคม 2544 ณ อาคารวิศิษฐ์ – ประจวบเหมาะ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ .
- สถาบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2522. การศึกษาข้อมูลทรัพยากรสิ่งแวดล้อมพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ. กรุงเทพฯ. ธันวาคม 2522.
- สมยศ หุ่นหว้า และศิริจิต หุ่นหว้า. 2537. วัฒนากการและการเปลี่ยนแปลงของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา บริเวณฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบสงขลา. วารสารสงขลานครินทร์ 1(1) : 77-106.
- สุชัยญา ทองรักษ์ และคณะ. 2540. การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในจังหวัดสงขลา. รายงานการวิจัย. โครงการจัดตั้งภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร. คณะทรัพยากรธรรมชาติ. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สุชัยญา ทองรักษ์ และคณะ. 2544. รายงานการวิจัยเรื่องปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินและการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา. โครงการจัดตั้งภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร. คณะทรัพยากรธรรมชาติ. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
- สำนักข่าวแลใต้. 2534. ทะเลสาบสงขลา 2534 บันทึกการเดินทางบนที่ราบกว้างใหญ่รอบทะเลสาบต้นฤดูเก็บเกี่ยว. วารสารแลใต้หมายเลข 5 - 6 ม.ค. - เม.ย.
- สำนักข่าวแลใต้. 2540. จับชีพจรนาุ้ง : วารสารแลใต้_ตุลาคม : 6 – 11.
- สำนักข่าวแลใต้. 2540. กุ้งกุลาดำทำเจ็บ : ผลกระทบของการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำต่อสภาพแวดล้อมและคน. วารสารแลใต้ : 13 – 35.
- สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล. 2536. แผนการใช้ที่ดิน เพื่อพัฒนาชนบท ลุ่มทะเลสาบสงขลา. กรมพัฒนาที่ดิน.
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดพัทลุง. 2539. ข้อมูลการตลาดจังหวัดพัทลุง. พัทลุง
- สำนักงานพาณิชย์จังหวัดสงขลา. 2539. ข้อมูลการตลาดจังหวัดสงขลา. สงขลา
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2542. สถิติการเกษตรการเกษตรของประเทศไทย ปีการเพาะปลูก 2540/2541. เอกสารสถิติการเกษตร เลขที่ 31/2542. กรุงเทพฯ.

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2542. ข้อมูลด้านการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรที่สำคัญ. เอกสารสถิติการเกษตร เลขที่ 16/2542. กรุงเทพฯ.

Piumsomboon, S. 1993. Black Tiger Prawn Culture: Positive Socio-economic Effects. *Aquaculture Life Magazine* 4 :41-48.

Thongrak, S. 1990. The Economic, Social and Environmental Impact of Shrimp Farming in Southern Thailand : A Preliminary Assessment. *Songklanakarinn J. Sci. Technol.* 12(4) : 461-467.

Thongrak, S. 1995. *Sustainable Shrimp Farming in Thailand*. Ph.D. Dissertation. Department of Agricultural Economics. University of Missouri-Columbia. USA.

บุคลากรกรม

สัมภาษณ์ ดร.สุนทร พิพิธแสงจันทร์ ประธานและที่ปรึกษาชมรมสวนส้มโชกุนภาคใต้ ภาควิชาการ
จัดการศัตรูพืช คณะทรัพยากรธรรมชาติและชีววิทยา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

สัมภาษณ์ ดร.สมบูรณ์ เจริญจิระตระกูล ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะ
ทรัพยากรธรรมชาติและชีววิทยา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

สัมภาษณ์ประมงอำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544 และวันที่ 2 และ 13
มกราคม 2546

สัมภาษณ์ประมงอำเภอปากพะยูน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ปี 2544

สัมภาษณ์ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง ปี 2544

สัมภาษณ์เกษตรกรอำเภอสะเดา และเจ้าหน้าที่สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางอำเภอสะเดา
จังหวัดสงขลา ปี 2544

สัมภาษณ์ นายช้อย แซ่มมาก ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 2 และ 13 มกราคม
2546

สัมภาษณ์ นางแฉี่ สุวรรณมานพ บ้านเลขที่ 62 หมู่ที่ 7 ตำบลดอนทราย อำเภอควนขนุน จังหวัด
พัทลุง วันที่ 10 เมษายน 2545 และอีกหลายครั้ง

สัมภาษณ์นายวรรณ ขุนจันทร์. บ้านเลขที่ 72 หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544, 8 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์นายสวาท ทองรักษ์. บ้านเลขที่ 27 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544, 8 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์ นายจันทร์ ชูบัว บ้านเลขที่ 19/2 หมู่ที่ 3 ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา
สัมภาษณ์วันที่ 30 พฤษภาคม 2545

สัมภาษณ์ นายสมพ เคนโร องค์การบริหารตำบลคลองแดน ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัด
สงขลา สัมภาษณ์วันที่ 30 พฤษภาคม 2545

สัมภาษณ์ นายจำเนียร ขาวมัน บ้านเลขที่ 32 หมู่ที่ 6 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา
สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2545

สัมภาษณ์ นายสมเกียรติ กิมลิ่ง ชลประทานป่ากระวะ ตำบลคลองแดน อำเภอรโนด จังหวัด
สงขลา สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2545

สนทนากลุ่ม ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 30 มีนาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลแดนสงวน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 17 พฤษภาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2544.

สนทนากลุ่ม ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2544

สัมมนาร่วมกับชุมชน “โครงการวิวัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ฯ อำเภอตะโหมด
จังหวัดพัทลุง” วันที่ 27 เมษายน 2545.

สัมมนาร่วมกับชุมชน “โครงการวิวัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ฯ อำเภอรโนด
จังหวัดสงขลา” วันที่ 13 มกราคม 2546.

บทที่ 5

วัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

ระหว่างปีพ.ศ.2442-ปัจจุบัน (2544) : กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด

อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ในบทนี้เป็นการนำเสนอผลการศึกษาววัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลากรณีศึกษาเจาะลึกในชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เป็นชุมชนที่อยู่ติดกับป่าและใช้ประโยชน์จากที่ดินในการทำสวนยางพาราเป็นหลัก ซึ่งเนื้อหาประกอบด้วย ที่ตั้งของชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนตะโหมดระหว่างปี 2442-สงครามโลกครั้งที่ 2 (2489) และการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนตะโหมดระหว่างปี 2490-ปัจจุบัน (2544)

5.1 ที่ตั้งของชุมชนตะโหมดและทรัพยากรธรรมชาติ

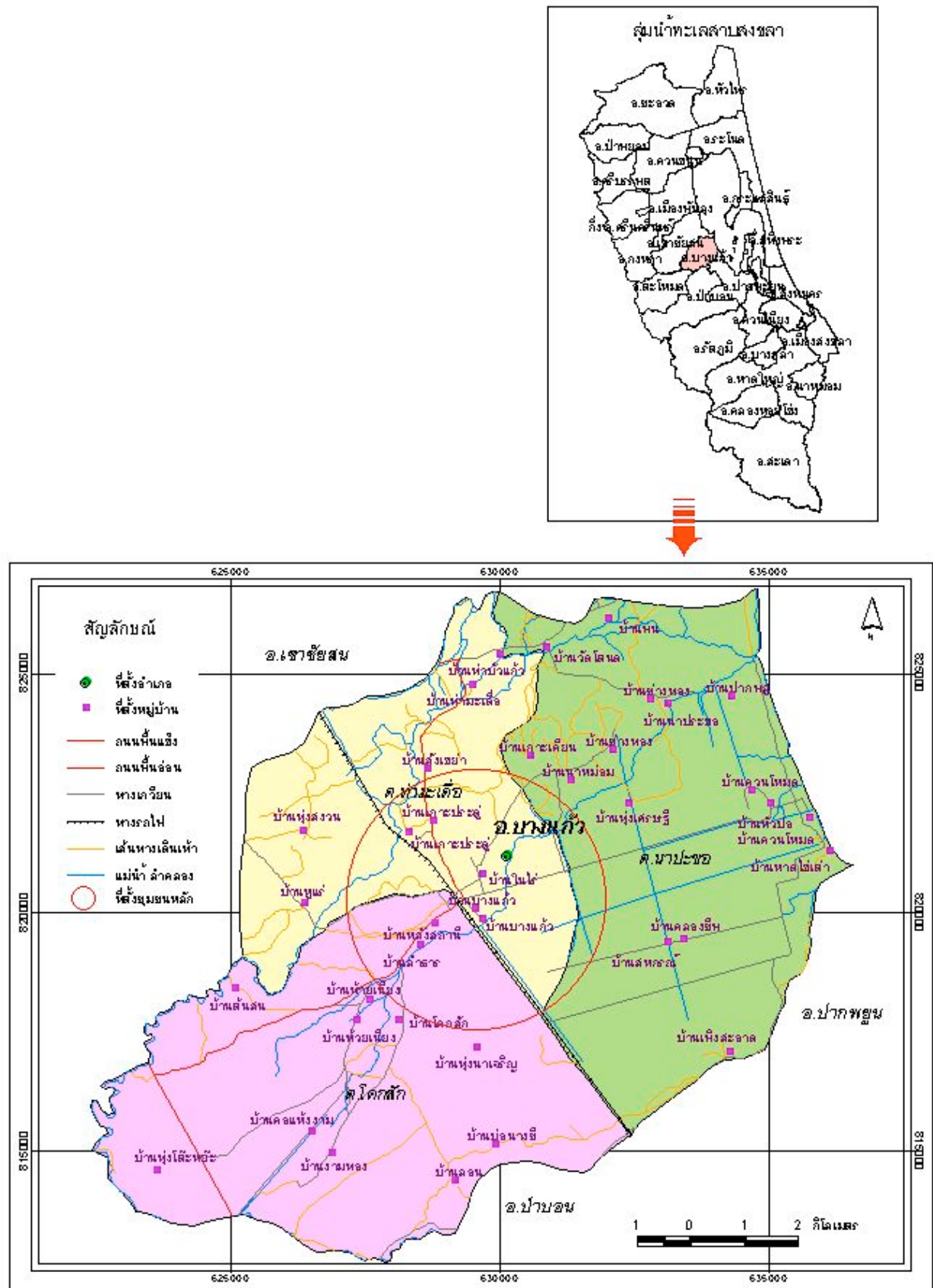
ชุมชนตะโหมดตั้งอยู่บริเวณเชิงเขาบรรทัดทางทิศตะวันออก ของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตก จัดเป็นชุมชนหนึ่งในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตกที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน ป่าไม้ และสายน้ำ เหนือชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ มีพื้นที่ป่าในเขตชุมชนนี้ประมาณ 165,379 ไร่ (ตารางที่ 5.1) ในพื้นที่ป่าเหล่านี้มีน้ำตก 3 น้ำตกคือ น้ำตกลานหม่อมจ้อย ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 11 ตำบลตะโหมด และบริเวณน้ำตกลานหม่อมจ้อยนี้ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสำนักงานที่ทำการหน่วยอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าบ้านตะโหมด สังกัดกรมป่าไม้ น้ำตกแห่งที่ 2 คือน้ำตกท่าช้าง ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมด และน้ำตกลาดเตย ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ป่า หมู่ที่ 4 ตำบลคลองใหญ่ จากการที่ป่านี้มีน้ำตกทำให้ชุมชนนี้มีลำคลองที่สำคัญซึ่งมีต้นน้ำลำธารอยู่ที่เทือกเขาบรรทัด 4 สาย คือ คลองตะโหมด (จากน้ำตกลานหม่อมจ้อย) คลองกง (จากน้ำตกท่าช้าง) คลองหัวช้าง และคลองโหล๊ะจันกระ การตั้งบ้านเรือนของราษฎรจะอยู่กันเป็นกลุ่มบ้าน เช่น บ้านใน บ้านนอก บ้านนอกและบ้านปากพลี ซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชน ส่วนบ้านที่อยู่ห่างไกลออกไปจากชุมชน ได้แก่ บ้านหัวช้าง และบ้านโหล๊ะจันกระ ซึ่งทั้งสองบ้านนี้สันนิษฐานว่าตั้งมาในยุคแรกของชุมชนเช่นกัน ต่อมาในระยะหลังมีกลุ่มบ้านเกิดขึ้นในชุมชนอีก เช่น บ้านควนอินนอโม บ้านปลักปอม บ้านคลองนุ้ย บ้านควน และบ้านเหมืองตะกั่ว (สภาพานวัดตะโหมด, 2543) ในบริเวณที่ตั้งของชุมชนเป็นที่ราบเหมาะสำหรับการทำนาข้าว รอบนอกเป็นพื้นที่ทำสวน

ตารางที่ 5.1 พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่อยู่ในท้องที่ อำเภอละโวหาร จังหวัดพัทลุง ปี พ.ศ. 2540

ชื่อป่าสงวน	เนื้อที่ (ไร่)	เนื้อที่ส่งมอบ (ส.ป.ก.)	เหลือพื้นที่ (ไร่)	หมายเหตุ
ป่าเทือกเขาบรรทัด แปลง 1 ตอน 3	160,625	180-0-0	158,821	ต.คลองเฉลิม อ.กงหรา, ต. หนองรง ต.ทุ่งโพธิ์ อ.ป่า บอน, ต.ละโวหาร อ.ละโวหาร
ป่าควนหวาน ป่าควน นอโม ป่าห้วยหาร	1,125	160-0-0	965	ต.คลองใหญ่ อ.ละโวหาร
ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาตัน ป่า ป่าเขาหลักไก่ และ ป่าเขาพระ	11,936	7,451	4,484	ต.ละโวหาร อ.ละโวหาร
ป่าควนเสาธง ป่าควน นายสุก ป่าควนนายหวัด	14,000	12,891	1,109	ต.หนองรง อ.ป่าบอน, ต. คลองใหญ่ ต.แม่ขรี อ.ละ โวหาร
รวม	187,686	20,682	165,379	-

ที่มา : หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ 1 (แม่ขรี) อ.ละโวหาร จ.พัทลุง, 2540.

ชุมชนละโวหารในปัจจุบันมีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ของอำเภอละโวหารทั้งหมด ซึ่งเมื่อก่อน (ปี พ.ศ. 2440) เป็นเพียงตำบลเดียวของอำเภอกัทยนิคม ซึ่งเป็นหนึ่งในสามอำเภอของจังหวัดพัทลุงในขณะนั้น และหลังจากนั้นตำบลละโวหารได้ไปขึ้นกับอำเภอปากพะยูน จนถึงปี พ.ศ. 2499 ตำบลละโวหารได้ย้ายจากอำเภอปากพะยูนมาขึ้นกับอำเภอเขาชัยสน ต่อมาในปี พ.ศ.2518 กระทรวงมหาดไทยได้อนุมัติให้จัดตั้งกิ่งอำเภอละโวหารขึ้นที่ตำบลแม่ขรี เนื่องจากตำบลละโวหารอยู่ห่างจากตัวอำเภอเขาชัยสนมาก ไม่สะดวกต่อการติดต่อราชการ ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2529 ก็ได้เปลี่ยนเป็นอำเภอละโวหาร ปัจจุบัน อำเภอละโวหารมีพื้นที่ 165,162.32 ไร่ อยู่ใน 3 ตำบล คือ ตำบลละโวหาร ตำบลคลองใหญ่ และตำบลแม่ขรี พื้นที่ 110,405.25 ไร่, 32,200.13 ไร่ และ 22,556.25 ไร่ และคิดเป็นร้อยละ 66.85, 19.50 และ 13.65 ของพื้นที่ทั้งหมด ตามลำดับ อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาชุมชนละโวหารในครั้งนี้จะเน้นชุมชนใหญ่ซึ่งเป็นศูนย์กลางมาตั้งแต่อดีต คือตำบลละโวหาร ซึ่งมีทั้งหมด 12 หมู่บ้านโดยมีบ้านละโวหารและบ้านโพธิ์เป็นจุดศูนย์กลางของชุมชน ชุมชนละโวหารนี้อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดพัทลุงไปทางทิศใต้ตามเส้นทางถนนสายเพชรเกษม หมายเลข 4 พัทลุง-หาดใหญ่ ระยะทาง 39 กิโลเมตร และจากถนนเพชรเกษมที่ตำบลแม่ขรี ไปทางทิศตะวันตกอีก 12

รูปที่ 5.1 ขอบเขตอำเภอบางแก้วและที่ตั้งของชุมชนอำเภอบางแก้ว

กิโลเมตร หรืออยู่ห่างจากอำเภอหาดใหญ่ไปทางทิศเหนือตามเส้นทางถนนสายเพชรเกษม หมายเลข 4 ประมาณ 60 กิโลเมตร

สำหรับรายละเอียดที่ตั้งของชุมชนแสดงเพิ่มเติมในรูปที่ 5.1

การใช้ประโยชน์ที่ดิน

การใช้ที่ดินของอำเภอตะโหมดในปัจจุบันแสดงในตารางที่ 5.2 จะเห็นว่า นอกเหนือจากพื้นที่ป่าที่กล่าวแล้วข้างต้น การใช้ประโยชน์ที่ดินของอำเภอตะโหมดจะเป็นการทำสวนยางพารา สวนไม้ผล และการทำนา คิดเป็นร้อยละ 97 ของพื้นที่ทำการเกษตรทั้งหมด โดยเป็นพื้นที่สวนยางพาราร้อยละ 74.83 ทำนา ร้อยละ 11.75 และสวนผลไม้ร้อยละ 11.04 ส่วนการใช้พื้นที่เพื่อประโยชน์อย่างอื่นมีไม่มากนัก ซึ่งในภาพรวมแล้วพื้นที่เพื่อการเกษตรทั้งหมดนี้คิดเป็นร้อยละ 62.29 ของพื้นที่ทั้งหมดของอำเภอ

ตารางที่ 5.2 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรของอำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง ปี พ.ศ. 2543

การใช้พื้นที่	จำนวน (ไร่)	ร้อยละของพื้นที่ทั้งอำเภอ	ร้อยละของพื้นที่เกษตรทั้งหมด
ยางพารา	78,215	47.36	74.83
ทำนา (นาปี)	12,280	7.44	11.75
ไม้ผล	11,535	6.98	11.04
พืชไร่	1,523	0.92	1.46
ทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์	1,500	0.91	1.44
ไม้ยืนต้น	1,496	0.91	1.43
พืชผัก	1,187	0.72	1.14
อื่น ๆ			
รวมพื้นที่เกษตร	104,527	62.29	100.00
รวมพื้นที่ทั้งอำเภอ	165,162	100.00	-

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมด, 2543

5.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน

ชุมชนตะโหนด จัดเป็นชุมชนที่เก่าแก่มาชุมชนหนึ่งในลุ่มทะเลสาบสงขลา มีประวัติความเป็นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งจากตำนานที่เล่ากันมาของผู้เฒ่าผู้แก่ และจากหลักฐานวัตถุโบราณที่ค้นพบ จากตำนานที่เล่ากันมา ได้กล่าวถึงเส้นทางการค้าขายของชาวอินเดียที่เดินทางมาจากฝั่งทะเลอันดามัน ในมหาสมุทรอินเดีย (บริเวณอำเภอปะเหลียน จังหวัดตรัง ในปัจจุบัน) ซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญของฝั่งทะเลอันดามัน ข้ามเทือกเขาบรรทัดทางช่องเขาตระ ผ่านชุมชนตะโหนด บริเวณบ้านเขาหัวช้าง มีลำคลองหัวช้าง ซึ่งคลองสายนี้ไหลไปรวมกับสายอื่นอีกหลายสายเป็นคลองท่ามะเดื่อไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลา บริเวณอำเภอบางแก้ว และเส้นทางสายนี้ไปขึ้นที่เมืองสะทิงพระ หรือสะทิงพารณสี ซึ่งเป็นอำเภอสะทิงพระ จังหวัดสงขลาในปัจจุบัน จากการเดินทางด้วยเส้นทางดังกล่าว จึงเกิดเป็นชุมชนเล็ก ๆ ขึ้น และพัฒนาการเป็นชุมชนตะโหนดในปัจจุบัน (สถานวัดตะโหนด, 2543)

ผู้ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในครั้งแรกสันนิษฐานว่าเป็นชาวไทยมุสลิม เพราะปรากฏหลักฐานหลายอย่างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชื่อของชาวไทยมุสลิม เช่น นาปะเจ๊ะ (ที่ตั้งของโรงเรียนวัดตะโหนดในปัจจุบัน) นาโลกแขกเจ็ย หนองโตะอ่อน หนองโตะโล่ง ห้วยโตะเล็ม และห้วยทุ่งแขก และคำว่าตะโหนดก็เรียกเพี้ยนมาจากโตะหมุดซึ่งเป็นผู้นำชาวไทยมุสลิมคนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนตะโหนด บริเวณวัดตะโหนดในปัจจุบัน ซึ่งเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ และศูนย์รวมทางด้านจิตใจของชุมชนตะโหนด ในอดีตเรียกว่าโคกสุเหว่า ซึ่งเป็นสุสานของคนในสมัยนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชาวไทยพุทธและมุสลิมได้สืบทอดกันเป็นเวลาอันยาวนาน จนถึงปัจจุบัน ที่ชุมชนนี้มีทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืน แต่บริเวณที่เป็นชุมชนมุสลิมจะอยู่บ้านรอบนอกออกไปจากบ้านตะโหนดและบ้านโพธิ์

คนในสมัยก่อน จะตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยอยู่ริมน้ำหรือริมคลองทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมในการประกอบอาชีพและการสัญจรไปมาหาสู่ซึ่งกันและกัน เพราะในสมัยก่อน ไม่มีถนนหนทาง การเดินทางให้รวดเร็วต้องเดินทางทางน้ำใช้แพ และเรือ จนกระทั่งประมาณครึ่งศตวรรษที่ผ่านมาที่การเดินทางของคนในชุมชนนี้เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากมีการสร้างทางรถไฟสายใต้ซึ่งเริ่มใช้ในปี พ.ศ. 2459 มีการตัดถนนเพชรเกษมสายพัทลุง-หาดใหญ่ ในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 และมีการสร้างถนนจากแม่cri-บ้านตะโหนด (วัดตะโหนดในปัจจุบัน) ในปี พ.ศ. 2499 ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในรายละเอียดเกี่ยวกับวิวัฒนาการด้านต่าง ๆ ที่ไปสัมพันธ์กับการใช้ที่ดินของชุมชนในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา

5.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนตะโหมดระหว่างปี 2442 - สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2489)

ดังกล่าวแล้วข้างต้นชุมชนตะโหมดจัดเป็นชุมชนหนึ่งในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาฝั่งตะวันตกที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน ป่าไม้ และสายน้ำ เหนือชุมชนอื่น ๆ ในสมัยนั้น (และมีร่องรอยความอุดมสมบูรณ์อยู่จนถึงปัจจุบัน) คนตะโหมดในปัจจุบันจึงชื่นชมบรรพบุรุษในสมัยนั้นว่าเป็นผู้มีวิสัยทัศน์อันยาวไกลจึงได้เลือกเอาชุมชนบ้านตะโหมดแห่งนี้เป็นที่อยู่อาศัย เพราะทรัพยากรธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ป่าไม้ และสายน้ำในบริเวณนี้เหมาะสมและเอื้อต่อการประกอบอาชีพ ทั้งการทำนา การทำสวน และการทำไร่ มีแหล่งน้ำ ห้วย คลอง หนอง บึง ที่เป็นที่อยู่อาศัยของกุ่ม หอย ปู และปลา สามารถจะหากินได้โดยไม่ต้องขาดแคลน

จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าคือ นายมีง ชนะสิทธิ์เป็นอดีตแกนนำของชุมชนตะโหมดคนหนึ่ง ซึ่งได้บอกผ่าน นายสวาท ทองรักษ์ (สัมภาษณ์ นายสวาท, อ้างแล้ว) ในฐานะที่เป็นผู้นำชุมชนคนหนึ่งในปัจจุบัน ว่าในยุคหนึ่ง (ช่วงประมาณปี พ.ศ. 2460-70) ครัวเรือนในชุมชนตะโหมดมีไม่มาก ประมาณไม่เกิน 200 ครัวเรือน คนในยุคหนึ่งมีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย การยังชีพอาศัยผลผลิตจากป่าเป็นหลักยกเว้นข้าวได้จากการทำนาและปลูกข้าวไร่

การทำนา ส่วนมากจะทำเพื่อบริโภคในครัวเรือน ที่นาเหล่านี้จะอยู่ในที่ราบลุ่ม สมัยก่อนที่ยังไม่มีการปลูกยางพารา พื้นที่ป่า โดยเฉพาะป่าในที่ราบจะถูกโค่นลงเพื่อทำไร่ ปลูกข้าว โดยไม่มีการปลูกพืชอย่างอื่น พื้นที่ดังกล่าวจะทำไร่ซ้ำแล้วซ้ำอีกอยู่หลายปีในพื้นที่ราบลุ่ม ต่อมาก็จะบุกเบิกทำเป็นที่นา การทำนาในสมัยนั้นตอนบุกเบิกพื้นที่จะใช้แรงงานคนเป็นหลัก อุปรกรณ์ในการบุกเบิกพื้นที่นาที่ใช้เป็นประจำ ได้แก่ จอบ พั่ว ส่วนการเตรียมดินหรือไถนา ใช้ไถที่ทำด้วยไม้ และใช้แรงงานวัวหรือควายไถนาต่อคันไถ 1 คันใช้วัวหรือควาย 2 ตัว

ในยุคหนึ่งจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าในท้องถิ่น เล่าผ่าน นายวรรณ ชุนจันทร์ (สัมภาษณ์ นายวรรณ, อ้างแล้ว) ป่าไม้ของชุมชนตะโหมดสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำลำธาร เป็นป่าไม้ที่อยู่ตามเทือกเขาบรรทัดซึ่งพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ห่างไกลจากชุมชนที่อยู่อาศัย ป่าไม้ที่เป็นต้นน้ำนี้มีไม้เศรษฐกิจอุดมสมบูรณ์หลายชนิดด้วยกัน เช่น ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ไม้หลุมพอ ไม้ไผ่ เตย ไม้ตะเคียนหิน ไม้กะบาก ไม้พะยอม ไม้ยุง ไม้เกาลัด เป็นต้น และในป่าต้นน้ำลำธารนี้ก็เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลากหลายชนิดเช่นกัน เช่น เสือ แมวลายหินอ่อน สมเสร็จ เลียงผา หมู กิ้งกาวง ชะนี ค่าง ส่วนป่าไม้อีกประเภทหนึ่ง เป็นป่าไม้ที่เกิดขึ้นในที่ราบ ซึ่งเรียกว่าป่าไม้เบญจพรรณ มีไม้หลายชนิดด้วยกัน ชาวบ้านจะตัดไม้ในป่าเบญจพรรณนี้มาใช้ประโยชน์เป็นหลัก เพราะไม้จากป่าเบญจพรรณนี้เป็นไม้ขนาดเล็ก เป็นไม้ที่มีความทนทาน และง่ายในการจัดการเพราะในสมัยนั้นไม่มีอุปกรณ์ช่วยในการชักลาก ทำให้การนำไม้ออกจากป่าใหญ่ทำได้ยากมากหรือแทบจะเป็นไปไม่ได้เลย

ชาวบ้านจะตัดไม้ในป่านี้มาทำบ้านเรือนที่อยู่อาศัย การสร้างบ้านในสมัยก่อนส่วนมากจะเอาไม้แก่นมาทำเสาบ้าน ส่วนเครื่องเรือนจะทำจากไม้เบญจพรรณ พื้นและฝาบ้านจะทำด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยใบจาก การทำบ้านเรือนแบบนี้ต้องใช้หวายผูก สำหรับเครื่องใช้ในบ้านจะทำด้วยต้นคลุ้มต้นกล้า ก้านใบพ้อและใบเตย ส่วนบ้านของผู้ที่มีฐานะพอสมควร คนโบราณเรียกว่าอยู่บ้านผาดานห้องดาน หมายความว่าบ้านที่ทำด้วยไม้ และหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผา ลักษณะบ้านสามารถบ่งบอกถึงฐานะความเป็นอยู่ที่ดีหรือเรียกว่ามีอันจะกิน

ชาวบ้านในสมัยนั้นยังพึ่งพาผลผลิตจากป่าอื่น ๆ อีกมากมาย เสื่อกี๊ทำจากวัสดุจากป่า รวมทั้งยารักษาโรคหลายชนิดซึ่งต้องพึ่งจากป่าแทบทั้งสิ้น และโดยเฉพาะหมูป่าซึ่งเป็นสัตว์ป่าที่เป็นที่นิยมของผู้บริโภคทั้งในยุคนั้นและในปัจจุบัน ในสมัยนั้นหมูป่าเป็นแหล่งโปรตีนที่สำคัญของครัวเรือน เมื่อราษฎรคนใดจับหมูป่าได้จะชำแหละแจกจ่ายกันในหมู่บ้าน ถ้าใครมาช่วยชำแหละก็จะได้รับส่วนแบ่งไปมาก ไม่มีการขาย อาจจะมีบ้างก็เป็นการแลกเปลี่ยนกับผลผลิตอย่างอื่น นอกจากนี้ผลผลิตจากป่าที่โดดเด่นมากของชุมชนตะโหมดในยุคนั้น ได้แก่ น้ำมันยาง¹ น้ำผึ้งรวง หวาย (เสวนากลุ่ม, 2544) ซึ่งผลผลิตเหล่านี้เป็น แหล่งของรายได้ที่สำคัญของครัวเรือนในสมัยนั้น

เมื่อน้ำมันยางเป็นแหล่งของรายได้หลักของชาวบ้าน การจัดแบ่งทรัพยากรต้นยางซึ่งเป็นแหล่งผลิตน้ำมันจึงเป็นเรื่องสำคัญ ต้นยางเป็นไม้ยืนต้นที่ขึ้นอยู่ตามที่ราบสูงได้เทือกเขาหรือบนเขาสูงมีเรียงรายอยู่ทั่วไป ในสมัยนั้นคนที่ทำน้ำมันยางจะแบ่งพื้นที่กันเองไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งแต่อย่างใด คนหนึ่งจะทำยางประมาณ 100 ต้น ต้นยางที่ขุดเจาะน้ำมันได้ต้องมีลำต้นขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางไม่น้อยกว่า 75-100 เซนติเมตร การขุดเจาะใช้ขวานเจาะลำต้นสูงจากพื้นดินประมาณ 1 เมตร หลุมที่ขุดเจาะลึกประมาณ 8 นิ้ว กว้างประมาณ 1 ฟุต การตัดน้ำมันยางใช้ตัดอาทิตย์ละ 2 ครั้ง จะเห็นได้ว่าในช่วงที่ทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และความต้องการยังมีไม่มาก ชาวบ้านสามารถจัดการกับทรัพยากรที่เป็นของส่วนรวมได้โดยไม่เกิดปัญหา เพราะเป็นการจัดสรรทรัพยากรโดยใช้หลักคุณธรรมและความเท่าเทียมในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

ผลผลิตจากป่าเหล่านี้จะนำไปขายให้กับชุมชนแถบทะเลสาบ โดยการสัญจรทางน้ำ ในขณะที่นั้นลำคลองถือได้ว่าเป็นเส้นเลือดของคนตะโหมดไปสู่ทะเลสาบ ผู้เฒ่าเล่าว่าชาวบ้านและเพื่อน ๆ ที่ต้องการนำของป่าไปขาย จะต่อแพไม้ไผ่ล่องไปตามลำคลองสู่ทะเลสาบ ในระหว่างการเดินทางก็จับปลาในลำคลองเป็นอาหารซึ่งในขณะนั้นมีความอุดมสมบูรณ์มาก เมื่อขายของป่าได้เงินก็จะซื้อของกินของใช้ที่ชุมชนจำเป็นต้องใช้แต่ชุมชนไม่สามารถผลิตได้กลับมา เช่น กะปิ เกลือ น้ำตาลเหลว น้ำตาลแว่น หม้อดิน และหลังจากมีทางรถไฟสายใต้ ตลาดหลักของผลผลิตจากชุมชนตะโหมดก็คือตลาดหารเทา และตลาดบางแก้วซึ่งตลาดทั้งสองอยู่ใกล้กับสถานีรถไฟ

¹ เป็นน้ำมันจากต้นยาง ซึ่งใช้ประโยชน์ได้หลายอย่าง ที่สำคัญคือใช้ เป็นเชื้อเพลิง และยาเรือ

การสร้างทางรถไฟสายใต้ ซึ่งเริ่มเปิดใช้ในปี พ.ศ. 2459¹ (สงบ, 2542) มีส่วนกระตุ้นให้เกิดการค้าขายมากขึ้นและส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากขึ้น เป็นลำดับ เพราะเมื่อสินค้าสามารถขนส่งไปขายในตลาดได้แพร่หลายมากขึ้นทั้งในเมืองหลวงและในสถานที่ต่าง ๆ ที่เส้นทางรถไฟไปถึง เป็นโอกาสให้ชุมชนได้ขายผลผลิตของตัวเองกระตุ้นให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น (ปก, 2534)

และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ รถไฟในสมัยนั้นใช้ระบบไอน้ำ ต้องใช้เชื้อเพลิงไม้ฟืนเป็นพลังงาน หลวง (รัฐ) จะซื้อ ไม้ฟืนเพื่อใช้กับการรถไฟ สร้างโอกาสการทำมาหากินให้กับคนในสมัยนั้น กระตุ้นให้มีการตัดไม้บุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อหาไม้ขายให้หลวง แต่การตัดไม้ในสมัยนั้นยังคงทำในป่าที่ราบ เมื่อตัดไม้ออกแล้วก็หักเป็นที่นาเพื่อปลูกข้าวและพืชอื่น ๆ ไร่บริโภคและขาย ได้ประโยชน์จากการใช้ที่ดินหลายต่อ เมื่อชาวบ้านเริ่มเห็นประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นเห็นลู่ทางการใช้ประโยชน์มากขึ้น ทำให้ไม้ต้นใหญ่และต้นเล็กเริ่มถูกทำลายทั้งคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ โดยอาศัยรัฐวิสาหกิจที่ถืออำนาจผลประโยชน์ และชาวบ้านมักอ้างว่าทำงานหลวง ทำให้ไม้ให้หลวงในช่วงนั้นชาวบ้านที่ตะโหมดที่ทำไม้ขายให้หลวงหรือการรถไฟ จะขนไม้โดยใช้เกวียนและใช้ควายลาก การตัดไม้ขายในขณะนั้นจึงทำได้ในขอบเขตที่จำกัดมาก สำหรับผลกระทบต่อชุมชนตะโหมดยังไม่ชัดเจนนักจนกระทั่งถึงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เนื่องจากการคมนาคมจากชุมชนตะโหมดไปถึงสถานีรถไฟบางแก้วยังไม่มียถนน การเดินทางลำบากมาก

ดังนั้น การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหมดก่อนที่จะเริ่มนำยางพารามาปลูกก็ยังคงเป็นพื้นที่ป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์และพื้นที่ปลูกข้าวหรือพื้นที่นาในที่ราบ จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.2463-2464 ชุมชนตะโหมดเริ่มนำยางพารามาปลูกเป็นครั้งแรก ซึ่งจะเห็นว่าเกิดขึ้นหลังจากเริ่มนำยางพารามาปลูกที่จังหวัดตรังมากกว่า 20 ปี โดยผู้ที่นำยางพารามาปลูกในระยะเริ่มแรกนี้มี นายมิ่งชนะสิทธิ์ นายจีน อักษรพันธุ์ และกิ่งเป็ด (เป็นชาวจีนที่อพยพมาอยู่ในชุมชนในสมัยนั้น) ผู้เฒ่าทั้งสามได้นำเมล็ดยางพารามาจากตำบลควนลัง อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในช่วงแรกมาปลูกไม่กี่ต้นปรากฏว่าเจริญงอกงามดี เป็นที่สนใจของคนตะโหมดพอสมควร แต่คนตะโหมดในสมัยนั้นยังไม่มีความรู้เกี่ยวกับยางพารา จึงเกิดคำถามขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องขั้นตอนที่จะเอาน้ำยางออกจากต้นยาง การทำแผ่น และตลาดที่จะซื้อยาง ทำให้การปลูกยางของคนในชุมชนในสมัยนั้นมีเพียงไม่กี่ราย กล่าวคือ ประมาณ 10 ราย และแต่ละรายก็จะปลูกไม่เกิน 5 ไร่ และจะจำกัดอยู่ในเฉพาะผู้นำท้องถิ่นและผู้ที่มีหัวคิดก้าวหน้าเท่านั้น

¹ ทางรถไฟสายใต้ได้เริ่มก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2443 โดยช่วงแรกเปิดใช้ ในปี พ.ศ. 2446 จากสถานีบางกอกน้อยถึงเพชรบุรี และหลังจากนั้นสร้างเสร็จสมบูรณ์ในปี พ.ศ.2459 จนถึงสถานีประจวบคีรีขันธ์

การปลูกยางในสมัยนั้นส่วนใหญ่ยังปลูกสะเปะสะปะไม่เป็นแถวเป็นแนวเหมือนสมัยนี้ และเนื่องจากปลูกกันไม่กี่ราย การใช้อุปกรณ์ทำยางก็จะใช้ร่วมกัน ผลผลิตยางได้ประมาณ 1-2 กิโลกรัมต่อไร่ ราคาขายในสมัยนั้นประมาณกิโลกรัมละ 25 สตางค์ ตลาดของคนตะโหมคนในสมัยนั้น ทำมาค้าขาย โดยเลือกเอาใกล้สถานีรถไฟเพราะสะดวกในทางคมนาคม คือที่สถานีบางแก้ว การเอาของไปขายที่ตลาดใช้แรงงานคนเดินเท้าเปล่า หาบข้างทูนข้างใช้เวลาสองวันเต็มๆ แต่หากคนใดมีของมากๆ จะว่าจ้างพาหนะหอนวน¹-เกวียน ลากด้วยควาย บางครั้งยางพาราจะเอาไปขายที่ตลาดหาดใหญ่ เงินจากการขายยางก็ซื้อของที่จำเป็นซึ่งไม่มีในท้องถิ่นเอามาขายในชุมชน เช่น ผ้าลายกางเกง เสื้อสำเร็จรูป และอื่น ๆ

เมื่อเปรียบเทียบราคายางกับค่าครองชีพในสมัยนั้นก็พอที่จะเห็นได้ว่ายางพาราเป็นสินค้าที่มีราคาน่าพอใจ เพราะในสมัยนั้น ข้าวราคาเกวียนละ 3 บาท ค่านวดข้าวสามปีต่อ 1 สตางค์ ส่วนที่น้องที่ไม่มีข้าวกินและไม่มีเงินซื้อก็มาใช้แรงงานแทนในครอบครัวที่มีการปลูกข้าวมาก ทำให้ครอบครัวที่มีฐานะหน่อย มีแรงงานบุกเบิกที่นาที่สวนได้สะดวกขึ้น ไม่จำเป็นต้องจ้างแรงงาน และคนส่วนใหญ่ที่ตะโหมคนในสมัยนั้น เขาไม่จ้างแรงงานกัน ใช้การไถวัววัน ลงแขก สับเปลี่ยนหมุนเวียนกันอยู่อย่างนั้น อยู่กันแบบเครือญาติสุขสบายแบ่งกันกินแบ่งกันใช้ ฐานะพอมีพอกินพอใช้ไม่เดือดร้อน ส่วนเครื่องนุ่งห่มผ้าขาวม้าตีนละ 6-7 สตางค์ เสื้อกางเกงสำเร็จรูปของผู้ใหญ่ตัวละ 15-25 สตางค์ ยารักษาโรคใช้หมอชาวบ้านใช้สมุนไพร ใ้บ้านราคาตัวละ 1 บาท ราคาหมูตัวละ 1-3 บาท วัวตัวละ 3-6 บาท และควายตัวละ 4-8 บาท

สำหรับคนที่ไม่มีมีการปลูกข้าว ไม่มีมีการบุกเบิกที่นาทั้ง ๆ ที่ในสมัยนั้นจับจองได้สะดวกผู้เผ่าแล้วว่า คนในสมัยนั้น ส่วนใหญ่ไม่ได้คิดอะไรมาก พอได้กินไปวัน ๆ ก็พอใจแล้ว ทรัพยากรธรรมชาติก็ไม่ขาดแคลน ไม่ได้มีแรงจูงใจจากภายนอกที่จะทำให้ต้องดิ้นรนมากมาย และคนในชุมชนตะโหมคนในสมัยนั้นจะหมกมุ่นอยู่กับการเล่นการพนันอยู่มาก

จะเห็นได้ว่า การปลูกยางของชุมชนตะโหมคนในสมัยนั้นยังไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินมากนัก พื้นที่ปลูกยางในขณะนั้นมีไม่มาก และพื้นที่ปลูกส่วนใหญ่ก็จะเป็นพื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้บ้าน บริเวณที่ราบ ไม่ใช่พื้นที่ป่าที่เป็นต้นน้ำลำธารดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าในปี พ.ศ. 2481 ได้มีพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า แต่ก็ยังไม่มีการกำหนดเขตที่แน่นอน คนส่วนมากในสมัยนั้นได้บอกลูกหลานว่าพื้นที่ป่าที่อยู่ทางด้านหลังเขาหรือบริเวณเทือกเขาซึ่งเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นต้นน้ำลำธารเป็นป่าเขาที่รัฐหวงห้าม แต่พื้นที่ป่าที่เป็นเขตหวงห้ามชาวบ้านยังคงทำน้ำมันยางและหาของป่าขายอย่างต่อเนื่อง ส่วนป่าที่เป็นที่ราบ และอยู่ทางด้านหน้าเทือกเขาก็เป็นที่ประกอบอาชีพ ปลูกยางพาราและทำนาข้าว

¹ เครื่องบรรทุที่ชักลากโดยวัวหรือควาย มีการประกอบขึ้นอย่างง่าย ๆ ชักลากได้ประมาณ 1/3 ของเกวียน

ในขณะเดียวกันปี พ.ศ. 2481 เมื่อยางพาราได้ปลูกกันมากขึ้นในจังหวัดทางภาคใต้ ทางรัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติควบคุมยางพารา เนื่องจากยางเป็นสินค้าที่ส่งออกไปขายต่างประเทศถึงร้อยละ 90 เมื่อประเทศไทยเข้าร่วมเป็นภาคีความตกลงควบคุมจำกัดยางระหว่างประเทศ และในความตกลงนี้จะกำหนดโควต้ายางของแต่ละประเทศที่เข้าร่วมภาคี ซึ่งเป็นการจำกัดการผลิตยางของแต่ละประเทศ คนที่ทำสวนยางพาราในตะโหมคขณะนั้นซึ่งมีไม่มากอยู่แล้วก็ไม่ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นมากนัก

ประกอบกับในระหว่างปี พ.ศ. 2484-2489 เป็นยุคของสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือที่เรียกว่า สงครามเอเชียบูรพา ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนไม่น้อย ทั้งในระหว่างสงคราม และหลังสงครามสงบ ดังที่คนสมัยก่อนเขากล่าวคำพังเพยว่าเป็นยุคข้าวหายากหมากแพง นกแร้งลงกินสัตว์ตาย เรือแจวเรือพายไม่กล้าออกทะเล ชาวตังเกไม่กล้าหาปลา คนไม่กล้าตาม โคมไฟในกลางคืน เพราะกลัวระเบิด ปืนของกองทัพอากาศ รถไฟ เรือขนานยนต์ ยังเคยถูกเครื่องบินไล่กราด เหล่านี้เป็นต้น และที่สำคัญสิ่งที่เกิดมีการเปลี่ยนในภาวะสงครามมีผลกระทบต่อป่า กล่าวคือญี่ปุ่นได้ตัดถนนใช้กับรถยนต์ขึ้นหนึ่งสาย เรียกว่าถนนยุทธศาสตร์ (สายพัทลุง-หาดใหญ่) โดยใช้แรงงานของเชลยศึกส่วนใหญ่เป็นชาวอินโดนีเซีย แต่คนไทยก็ทำเป็นแรงงานจ้างกรุยทางถางโค่นบนเนินเขาควนตลอดแนว แล้วเอาไม้ต้นเล็กปูพื้นถนน ไม้ต้นใหญ่สร้างที่พัก มีชาวบ้านแถบทะเลสาบมารับจ้างญี่ปุ่นมีอยู่มากเมื่อมาเห็นป่าอุดมสมบูรณ์ก็ย้ายบ้านตั้งครอบครัวเมื่อสงครามสงบ เพื่อบุกเบิกป่าปลูกยางพาราและพืชอื่นๆ แต่สงครามกว่าจะยุติเป็นที่เรียบร้อยกินเวลาเกือบสิบปี คนส่วนใหญ่มีความยากจน พืชผลไม่มีราคา ชาวบ้านทอผ้าใช้เองโดยมีฝ้ายอยู่ในไร่ ในสวน คนที่มีสวนยางพาราก็ต้องหยุดกรีดยางเวลาหกปีเต็ม ทำให้ยางพาราแผ่นที่เหลือขายเปรียบเสมือนขยะ ในครั้งที่ก่อนสงครามเกิด มีภูมิปัญญาชาวบ้านคิดค้นเอายางพาราแผ่นมากลั่นเป็นน้ำมัน ปรากฏว่าไวไฟได้ผลดีแต่มีเขม่าควันมาก จึงไม่เป็นที่นิยม

บ้านแม่ขริที่เป็นท้องทุ่งและต้นไม้ขึ้นอยู่ห่าง ๆ ได้มีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนไม่กี่หลังคาเรือน แต่เนื่องจากแม่ขริซึ่งตั้งอยู่จุดศูนย์กลางระหว่างตะโหมคกับบางแก้ว และติดกับถนนสายพัทลุง-หาดใหญ่ จึงได้เปิดตลาดนัดขึ้นเพื่อรองรับผลผลิตจากชุมชนตะโหมค และสินค้าจากตลาดบางแก้วได้มาซื้อขายกันนับแต่นั้นเป็นต้นมา ตลาดแม่ขริเริ่มคึกคักขึ้น ในขณะเดียวกันตลาดบางแก้วก็เริ่มซบเซาลง เพราะกลุ่มลูกค้าเป้าหมายหลักหันมาใช้บริการตลาดแม่ขริแทน ถนนสายพัทลุง-หาดใหญ่ก็เปิดให้รถประจำทางวิ่ง การเดินทางไปพัทลุงหรือหาดใหญ่ ก็ไม่จำเป็นต้องไปขึ้นรถไฟที่บางแก้วอีก

สำหรับการได้มาซึ่งที่ดินที่ถือครองในที่ดินของชุมชนในสมัยนั้น แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายให้ราษฎรสามารถจับจองที่ดินได้ตามกำลังความสามารถและสติปัญญา แต่การบุกเบิกพื้นที่ของชุมชนอยู่ในวงจำกัด เนื่องจากเหตุผลหลายประการ กล่าวคือ ในสมัยนั้นประชากรยังมีน้อย การบุกเบิกยังอาศัยกำลังคน ซึ่งทำให้บุกเบิกได้ในขอบเขตจำกัด ประกอบกับในสมัยนั้นกระแสการผลิตเพื่อการ

ชายยังไม่รุนแรงส่วนใหญ่จะทำเพียงพอมีพอกิน เพราะถ้าทำมากการเอาไปขายก็ยังไม่ทำได้ไม่สะดวก ดังที่กล่าวแล้ว นอกจากนี้ การบุกเบิกป่าของชุมชนในขณะนั้นยังไม่บุกรุกไปถึงป่าที่บใหญ่เพราะป่าในที่ราบ ป่าละเมาะยังมีให้บุกเบิกไม่ขาดแคลน ประกอบกับการเข้าไปบุกเบิกป่าที่บใหญ่นั้นเป็นการเสี่ยงและทำได้ยากมาก มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายนานาชนิดคอยทำร้าย และที่สำคัญ ในยุคนั้นมีไข้ป่า (มาลาเรีย) ชุกชุม ผู้คนที่เข้าป่าและกลับออกมาแล้วมีชีวิตถือว่าเป็นผู้โชคดี

ปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้การจับจองที่ดินของราษฎรโดยเฉพาะราษฎรรายย่อยอยู่ในขอบเขตจำกัดเป็นเพราะการที่ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐ เช่น เสียค่ารังวัดตามอัตราใหม่เส้นละ 4 บาท และค่าเหยียบย่ำไร่ละ 20 สตางค์ (ค่าธรรมเนียมในการออกใบเหยียบย่ำตามอัตราเก่าเพียงรายละ 5 บาท 50 สตางค์)

สำหรับกรรมสิทธิ์ของที่ดินที่ราษฎรจับจอง รัฐจะออกใบเหยียบย่ำให้หลังจากที่ราษฎรจ่ายค่าธรรมเนียมให้รัฐดังกล่าวแล้วข้างต้น โดยการได้มาซึ่งใบเหยียบย่ำของราษฎรในชุมชนตะโหนดในสมัยนั้น ผู้เฒ่าเล่าว่า เมื่อราษฎรหรือชาวบ้านที่เข้าจับจองพื้นที่แล้ว จะเข้าแจ้งต่อเจ้าหน้าที่ และทางเจ้าหน้าที่จะออก "ใบจอง" มาให้ก่อน หลังจากที่เจ้าหน้าที่เข้าตรวจพื้นที่และพิจารณาดูเห็นสมควรก็จะออกเป็นใบเหยียบย่ำให้ แต่ในขณะนั้นพื้นที่ชุมชนตะโหนดอยู่ห่างไกลจากอำเภอปากพะยูนเป็นอย่างมาก (ตะโหนดเมื่อก่อนอยู่ในความปกครองของอำเภอปากพะยูน) การคมนาคมไม่สะดวกทำให้เจ้าหน้าที่เข้ามาในพื้นที่ลำบาก รัฐจึงได้มอบอำนาจให้กับผู้นำท้องถิ่นคือกำนัน ผู้ใหญ่บ้านรับแจ้งครอบครองสิทธิ์ในที่ดิน จากสาเหตุดังกล่าวทำให้ผู้นำท้องถิ่นเป็นผู้ที่มีบทบาทและมีอิทธิพลมากและมักมีที่ดินที่ถือครองมากกว่ากลุ่มชาวบ้านอื่น ๆ และผู้เฒ่ายังเล่าอีกว่า ชาวบ้านที่ไม่ให้ความสำคัญกับใบเหยียบย่ำในสมัยนั้นก็ยังมีมาก ขอเพียงแต่ให้ตนเองมีที่ได้ทำกินก็เพียงพอแล้ว ส่วนชาวบ้านที่ไปยื่นขอใบจองและใบเหยียบย่ำส่วนมากเป็นผู้ที่ค่อนข้างจะมีมุมมองและเห็นการณ์ไกล โดยสรุประบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็จะมีเพียงใบเหยียบย่ำเท่านั้น

เมื่อกล่าวโดยรวมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนตะโหนดในช่วงนี้สามารถสรุปได้ว่า ยังเป็นยุคที่คนและป่ายังอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิด ชุมชนตะโหนดอาศัยผลผลิตจากป่าเพื่อการดำรงชีพ ชาวบ้านในยุคนี้จึงให้ความสำคัญต่อพื้นที่ป่าสูงมาก สำนึกในบุญคุณและยำเกรงต่อผืนป่า การหักร้างทางพงในยุคนี้จะกระทำเฉพาะในป่าพื้นที่ราบเพื่อการตั้งบ้านเรือน และประกอบอาชีพเพื่อยังชีพเท่าที่จำเป็น การบุกเบิกที่ดินใช้แรงงานคนเป็นหลัก การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินมีไม่มากนัก เนื่องจากปัจจัยที่กระตุ้นและผลักดันให้ชุมชนเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินยังไม่รุนแรงเท่ากับในยุคหลัง โดยเฉพาะหลังจากประเทศไทยเริ่มประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระตุ้นให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจ ส่งเสริมความจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และเร่งให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อสนับสนุนกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่าง ๆ มากขึ้น

ความขัดแย้งของชุมชนในการแย่งชิงทรัพยากรเพื่อนำมาใช้ประโยชน์แทบจะไม่ปรากฏให้เห็นในสมัยนั้น ดังกรณีของการแบ่งสรรดินยางในป่าใหญ่เพื่อทำนํ้ามันยาง มีการแบ่งสรรโดยใช้หลักคุณธรรมและความเท่าเทียม เป็นการจัดการทรัพยากรที่เป็นทรัพย์สินส่วนรวมที่ชุมชนควรได้นำมาปฏิบัติในปัจจุบัน

และที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่จะต้องกล่าวถึงกรณีของป่าไม้ในบริเวณชุมชนตะโหมด เทือกเขาบรรทัด และแตกต่างจากบริเวณอื่นของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา และเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าในบริเวณนี้ กล่าวคือในเขตป่า มีชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่คือ ชนเผ่าซาไก หรือที่เรียกว่าเงาะ แต่คนในชุมชนตะโหมดเรียกชนกลุ่มนี้ว่า "ชาวป่า" ชาวซาไกยังใช้ชีวิตอยู่กับวัฒนธรรมการล่าสัตว์ (hunting culture) มีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ในสมัยนั้นมีประมาณ 30-40 คน และยังมีชาวบ้านในชุมชนตะโหมดได้พบเห็นชนเผ่าซาไกในบริเวณป่าแถบนี้จนกระทั่งถึงปัจจุบัน แต่มีเหลือเพียง 5-6 คนเท่านั้น ทั้งนี้เป็นผลจากการปราบปรามผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ในช่วงปี พ.ศ.2516-17 ทำให้ชาวป่าต้องอพยพไปอยู่ที่อื่น

5.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนตะโหมดระหว่างปี พ.ศ.2490-ปัจจุบัน (2544)

วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนตะโหมดตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันอาจกล่าวได้ว่ายังต้องพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลักอยู่ แต่รูปแบบได้เปลี่ยนแปลงไป การใช้ประโยชน์ที่ดินที่โดดเด่นของชุมชนตะโหมดในยุคนี้ เป็นการใช้ที่ดินเพื่อทำสวนยางพาราและไม้ผลเป็นหลัก ส่วนการทำนาเป็นการทำเพื่อยังชีพเท่านั้นเพราะในชุมชนตะโหมดมีพื้นที่ถือครองทำนาค่อนข้างน้อย เฉลี่ยพื้นที่ทำนาประมาณ 5 ไร่ต่อครอบครัว แตกต่างจากชุมชนบางแก้ว และชุมชนระโนดซึ่งมีการทำนาเพื่อขายข้าวจำนวนมาก การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ดินในช่วงนี้ที่สำคัญคือ การบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำสวนยางพารา ซึ่งในช่วงแรกของยุคนี้ยังคงเป็นการบุกเบิกในที่ราบ ยังไม่มีการบุกรุกป่าต้นน้ำลำธาร จนกระทั่งปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าหรือพื้นที่สาธารณะ มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน หรือ สทก. รายละไม่เกิน 15 ไร่ และช่วงดังกล่าวเป็นช่วงที่ยางพาราราคาดี ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเป็นขนานใหญ่และขยายอาณาเขตการบุกรุกเข้าไปถึงป่าที่เป็นต้นน้ำลำธารมากขึ้น สำหรับการเริ่มทำสวนไม้ผลในชุมชนจริง ๆ แล้วเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ.2509 แต่มีเพียง 1-2 รายเท่านั้น โดยมองเห็นว่าไม้ผลจะสร้างรายได้ต่อพื้นที่สูงกว่ายางพารามาก ส่วนการเปลี่ยนแปลงจากพื้นที่สวนยางพาราเป็นพื้นที่สวนผลไม้เริ่มมาขยายตัวมากขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2525-2530 จนทำให้ชุมชนตะโหมดมีไม้ผลเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญและมีชื่อเสียงพื้นที่หนึ่งในบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ดังรายละเอียดการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหมดในยุคนี้ดังนี้

เมื่อสงครามสงบลงเหตุการณ์เข้าสู่ภาวะปกติ ด้วยประสบการณ์ของคนในชุมชนตะโหมดที่ต้องเผชิญกับภาวะข้าวยากมากแพง ทำให้รู้สึกไม่มั่นคงในเรื่องของอาหาร โดยเฉพาะข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักว่าในอนาคตจะมีข้าวกินหรือไม่ จึงส่งผลให้คนในชุมชนมีการจับจองบุกเบิกที่ดินเพื่อนำกันมากขึ้น แต่ไม่ได้ทำกันมากเพราะหวังเพียงแต่จะได้มีข้าวไว้กินในครอบครัวเท่านั้น

ในขณะเดียวกันช่วงหลังสงคราม ถนนหนทางถูกซ่อมแซมปรับปรุงให้ใช้งานได้ การค้าขายเกิดความคล่องตัวมากส่งผลให้ยางพาราซึ่งเกษตรกรมักทำเป็นยางแผ่นดิบขายได้ราคาดีมาก หากเปรียบเทียบกับปีก่อนสงครามซึ่งมีราคา กิโลกรัมละ 25 สตางค์ ในสมัยหลังสงครามมีราคาช่วงแรกถึงหนึ่งบาทและเพิ่มขึ้นจนขายได้สูงถึง 15 บาท และหลังจากนั้นราคาของพาราก็ยังสูงขึ้นตามลำดับจนกระทั่งถึงกิโลกรัมละ 23 บาท ซึ่งนับว่าสูงมากเพื่อเทียบกับค่าครองชีพในสมัยนั้น (เป็นราคาที่สูงกว่าราคาในปี พ.ศ.2545 เดือนมกราคม ซึ่งราคาที่มีการแทรกแซงอยู่ที่กิโลกรัมละ 22 บาท) ด้วยปัจจัยดังกล่าวเป็นเหตุให้มีการขยายตัวปลูกยางพารามากขึ้น ทำให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่ามากขึ้นเป็นเงาตามตัว แต่ในการบุกเบิกพื้นที่ป่ายังเป็นการทำด้วยแรงคน ไม่ใช่เครื่องจักรกล หรือเครื่องทุ่นแรงเหมือนสมัยปัจจุบัน ทำให้ได้เนื้อที่ต่อคนไม่มากนัก และในช่วงแรกของยุคนี้ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดก็ยังคงสงวนป่าที่ป่าใหญ่เอาไว้เพื่อบ่อน้ำมันยางซึ่งยังคงมีราคาดีพอสมควร และยังเป็นแหล่งรายได้ที่ชาวบ้านชุมชนตะโหมดมีอาจจะเลยได้

การปลูกยางพาราในชุมชนตะโหมดยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และระบบการผลิตก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงมากนัก การปลูกยังคงใช้พันธุ์พื้นเมือง ซึ่งได้เมล็ดพันธุ์จากสวนยางพาราในพื้นที่ที่ปลูกมาก่อน แต่ชาวบ้านจะเลือกเมล็ดพันธุ์ยางพาราจากต้นที่เจริญเติบโตดีและให้ผลผลิตดี ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีหลักวิชาการแฝงอยู่อย่างชัดเจน จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. 2503 (สมัยจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์) ได้มีพระราชบัญญัติกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ซึ่งจัดว่าเป็นกฎหมายที่เอื้อต่อการเพาะปลูกยางพาราเป็นอย่างยิ่ง สืบเนื่องจาก พ.ร.บ. ดังกล่าวส่งผลให้มีการจัดตั้งสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางในปี พ.ศ. 2504 และมีบทบาทในการพัฒนาการปลูกยางพาราจนถึงปัจจุบัน เพราะเมื่อมีการส่งเสริมการปลูกยางพาราโดยสำนักงานกองทุนฯ ระบบการปลูกยางพาราได้เปลี่ยนแปลงไป โดยมีการใช้ยางพันธุ์ดี ให้ผลผลิตสูง และมีการใช้ปุ๋ยเคมีควบคู่กันไป ซึ่งในขณะนั้นเป็นระยะเริ่มแรก สำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจะให้บสงเคราะห์การปลูกยางแก่เกษตรกรไร่ละ 1,800 บาท (ปัจจุบันสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางจะสนับสนุนบสงเคราะห์ไร่ละ 6,800 บาท)

การสนับสนุนการปลูกยางพาราของรัฐผ่านสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางในขณะนั้นทำให้ชาวบ้านในชุมชนตะโหมดจำนวนมากได้เปลี่ยนอาชีพจากที่เคยทำน้ำมันยางขายเป็นอาชีพหลักมาเป็นการปลูกยางพาราขายเป็นอาชีพหลักมากขึ้น ยางพาราที่ปลูกใหม่ที่ได้รับการส่งเสริมจะเป็นสวนยางพาราพันธุ์ดี เป็นพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูงกว่าพันธุ์พื้นเมืองมาก แต่การให้

สงเคราะห์ฯ ในช่วงนั้นสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางได้กำหนดหลักเกณฑ์สำหรับผู้ขอไว้ ไม่ใช่ชาวบ้านคนใดต้องการจะขอสงเคราะห์แล้วจะทำได้ทุกราย โดยหลักเกณฑ์การขอสงเคราะห์จะพิจารณาจาก (1) สวนยางพาราเก่าที่มีอายุไม่น้อยกว่า 25 ปี หรือ (2) สวนยางพาราที่ให้ผลผลิตน้อย หรือ (3) สวนยางพาราที่หน้ายางเสียไม่สามารถกรีดยางได้ หรือ (4) สวนยางที่ได้รับ ความเสียหายจากภัยธรรมชาติ เช่น वादภัย ในขณะที่นั้น สวนยางที่เข้าตามหลักเกณฑ์ (1) และ (2) ได้ยื่นขอทุนสงเคราะห์ แต่ก็มีจำนวนไม่มากนัก เนื่องจากเป็นของใหม่ชาวสวนยังไม่เข้าใจหลักในการให้สงเคราะห์ของสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเท่าที่ควร และเกรงว่าเมื่อรัฐให้ทุนสนับสนุน รัฐจะอ้างสิทธิ์เอาสวนยางคืนในภายหลัง ซึ่งจากเหตุการณ์ในลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่าชาวบ้านไม่คุ้นเคยกับการให้ของรัฐ แต่จะคุ้นเคยกับสิ่งที่รัฐจะต้องได้จากชาวบ้านโดยเฉพาะเรื่อง การเก็บภาษี นอกจากนี้ ในขณะที่นั้นการไปยื่นขอทุนสงเคราะห์ต้องไปยื่นที่อำเภอเมืองพัทลุง ชาวบ้านจำนวนมากไม่สะดวกในการเดินทางและภาระในค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ที่จำเป็นต้องใช้

ในปี พ.ศ. 2505 ได้เกิดवादภัยครั้งใหญ่ (เป็นพายุลูกเดียวกับที่เกิดขึ้นที่แหลมตะลุมพุก อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช) ทำให้สวนยางพาราของชาวชุมชนตะโหนดได้รับความเสียหายเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้สวนยางพาราเก่าดังกล่าวเข้าเกณฑ์ที่จะขอทุนสงเคราะห์มากขึ้น โดยเฉพาะในหมู่ที่ 4 ของตำบลตะโหนด ในปีนั้นเองชาวสวนยางพาราในชุมชนได้รับทุนสงเคราะห์กันถ้วนหน้า ประมาณว่ามีมากกว่า 1,000 ไร่

ต่อมาเมื่อผู้ขอรับการสงเคราะห์ปลูกยางพาราใหม่เปิดกรีดแล้วและได้นำยางมากกว่าพันธุ์พื้นเมือง ชาวบ้านที่รอดูผลและชัดเจนว่ายางพันธุ์ใหม่ให้ผลผลิตดีจริง ผลผลิตยางเพิ่มขึ้นเท่าตัวจากที่ใช้พันธุ์พื้นเมือง ประกอบกับราคายางยังสูงอยู่ ทำให้ชาวบ้านยังเห็นว่ายางพาราเป็นพืชที่สามารถสร้างรายได้งาม ส่งผลให้มีการขยายพื้นที่ปลูกยางมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งราษฎรที่ยังไม่มีสวนยางพารา จะหาช่องทางให้มีสวนยางเหมือนคนอื่น ๆ ในชุมชน โดยการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะป่าดินเขาที่ถูกวาดภัย มีสภาพป่าเสื่อมโทรม ทำให้ง่ายต่อการบุกกรุก สำหรับการปลูกยางในลักษณะนี้แม้ว่าจะไม่ได้รับการสงเคราะห์จากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางเพราะไม่เข้าเกณฑ์ดังที่กล่าวแล้ว แต่การจัดการสวนยางดังกล่าวจะเลียนแบบจากสวนสงเคราะห์ กล่าวคือ มีการใช้ยางพันธุ์ดี ปลูกเป็นแถวเป็นแนว และมีการใช้ปุ๋ยเคมี

นอกจากนี้ ผู้นำท้องถิ่นเล่าว่าต้นไม้ใหญ่ที่ล้มระเนระนาดเนื่องจากवादภัยครั้งใหญ่นั้น รัฐบาลได้เปิดโอกาสให้บริษัทเอกชนเข้าไปสัมปทานไม้ที่โค่นล้มด้วย การสัมปทานครั้งนี้มีการขนย้ายไม้ซุงออกจากป่าหลายปีจึงจะหมด และต่อจากนั้นประมาณปี พ.ศ. 2509-2513 ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 2 รัฐบาลได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามามีบทบาทในด้านการผลิตและการส่งออกมากขึ้น และได้อนุญาตให้บริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานป่าไม้ในเขต ตะโหนดอีกครั้งหนึ่ง โดยพื้นที่ป่าที่รัฐบาลอนุญาตให้สัมปทานเป็นบริเวณที่ชาวบ้านเรียกว่า “ป่าห้วย

ยวน” ซึ่งมีอยู่ 2 แปลง พื้นที่ไม่เกิน 100 ไร่ และอนุญาตให้ตัดเฉพาะไม้ยางเท่านั้น นับว่าเป็นครั้งใหญ่ที่สุดที่ต้นไม้ถูกโค่นและถูกขนย้ายออกจากป่าในบริเวณนี้ ต่อจากนั้นก็ไม่มีกรรมสัมปทานป่าไม้ในพื้นที่แถบนี้อีก (สภากานวัดตะโหมด, 2543)

และเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2514 ยางพันธุ์ดีที่ปลูกในรุ่นแรก ๆ เริ่มได้ผลผลิต ทางชุมชนโดยผู้นำชาวสวนยางที่ค่อนข้างมีวิสัยทัศน์กลุ่มหนึ่ง ได้เริ่มจัดตั้งกลุ่มปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นขึ้น เพื่อกระตุ้นให้ชาวสวนยางพาราผลิตยางแผ่นชั้นดี และรวมกันขายเพื่อสามารถต่อรองราคากับพ่อค้าจากจุดเล็ก ๆ นี้เองนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมด และผนวกกิจกรรมที่เกี่ยวกับยางเข้าไว้ในกลุ่มนี้ด้วย และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับยางพารา เช่น การปรับปรุงคุณภาพยางแผ่นดิบ การรวบรวมกันขายยางแผ่น การบริการขายปัจจัยการผลิตในราคาที่สมาชิกไม่เสียเปรียบ และการให้สินเชื่อกับสมาชิกจะโดดเด่นมากที่สุดในกลุ่ม ด้วยความมุ่งมั่นของผู้นำกลุ่มและความร่วมมือของสมาชิก ส่งผลให้กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดนี้ ได้รับรางวัลกลุ่มเกษตรกรดีเด่นระดับประเทศถึง 3 ครั้ง¹ เมื่อชุมชนตะโหมดได้ปลูกยางมากขึ้นเรื่อย ๆ เปลี่ยนเป็นยางพันธุ์ดีและให้ผลผลิตค่อนข้างสูง ทำให้เศรษฐกิจของชุมชนตะโหมดพึ่งพายางพาราเป็นแหล่งรายได้หลักมาโดยตลอดจนถึงทุกวันนี้

แม้ว่าจะมีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้นเพื่อปลูกยางพารา แต่ช่วงก่อนปี พ.ศ.2525 ยังคงบุกเบิกพื้นที่ป่าโดยใช้แรงงานคนเป็นหลักอาจใช้เครื่องมือทันสมัยขึ้นบ้าง การบุกเบิกพื้นที่ป่าในชุมชนตะโหมดมักทำเป็นรายเล็ก ไม่เกิน 20 ไร่ ส่วนการบุกเบิกที่มีนายทุนหนุนหลังเหมือนกับที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่น ๆ หลายพื้นที่นั้นมีน้อยมาก ผู้เฒ่าเล่าว่าในชุมชนตะโหมดนายทุนมีเพียง 1-2 รายเท่านั้น การเข้าบุกเบิกพื้นที่ป่าไม่รุนแรง ความขัดแย้งเรื่องที่ดินและป่าไม้ยังไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัด

จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.2527 ทางรัฐบาลได้ประกาศให้ชาวบ้านที่เข้าไปบุกเบิกถางป่าและเพาะปลูกบนพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติแล้วไปยื่นขอ สทก. (สิทธิทำกิน) คนหนึ่งไม่เกิน 15 ไร่ ในขณะที่คนที่เข้าไปถางป่าปลูกพืชแล้วมีไม้ที่รายได้ไปยื่นความจำนงขอ สทก. แต่ปรากฏว่าในชุมชนตะโหมดผู้ที่ไม่เคยบุกเบิกป่าสงวนแห่งชาติก็ไปยื่นความจำนงขอ สทก. ด้วย เพราะหวังว่าถ้าเริ่มบุกเบิกถางป่าตั้งแต่วันไปแจ้งความจำนงฯ ต่อไปรัฐบาลก็คงออก สทก. ให้ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทำให้การบุกเบิกถางป่าสงวนแห่งชาติรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ ทางเจ้าหน้าที่ก็ไม่ค่อยสนใจมากนัก ในขณะที่เดียวกันก็หันมาสนใจในที่ดินทำกินของราษฎรที่มีเอกสารสิทธิ์อยู่แล้ว โดยอ้างว่าเอกสารสิทธิ์ที่ออกไม่ชอบด้วยกฎหมายจึงทำให้เกิดการขัดแย้งกันขึ้น ระหว่างหน่วยของรัฐกับประชาชน

จนถึงปัจจุบัน การพึ่งพิงป่าของราษฎรในชุมชนตะโหมดยังคงมีอยู่ แต่ผลผลิตที่ได้จากป่าลดลงไปมาก ทำให้ชาวบ้านไม่สามารถหาของป่าเป็นอาชีพหลักได้อีกแล้ว สามารถพึ่งพาผลผลิตจากป่าได้เพียงเป็นอาชีพเสริม ผลผลิตจากป่าลดลงมากตั้งแต่เกิดวาทภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2505 ต้น

¹ กลุ่มเกษตรกรทำนาตะโหมดได้รับรางวัลดีเด่นในปี พ.ศ. 2526, 2529 และ 2535 และยังเจริญก้าวหน้ามาจนทุกวันนี้

ยางซึ่งเป็นแหล่งน้ำมันยาง และต้นไม้ป่าอื่น ๆ ที่ให้ผลผลิตและสามารถทำรายได้ ได้รับความเสียหาย ตัวอย่างเช่น การทำน้ำมันยางจากเดิมมีการทำกันเป็นอาชีพหลัก แต่ในปัจจุบันมีคนในชุมชนเพียงไม่เกิน 20 รายที่ยังเข้าไปทำน้ำมันยาง ต้องเข้าไปในป่าลึกมากขึ้น และทำได้ลำบากขึ้น การหาผลผลิตจากป่าอย่างอื่นที่ยังคงมีถึงปัจจุบัน ได้แก่ สะตอป่า ซึ่งยังเป็นเอกลักษณ์ของป่าที่นี้ ลูกเหียง ลูกกอก ลูกทองบั้ง และเห็ด เป็นต้น

สำหรับสัตว์ป่าก็ยังมีกรลักลอบล่ากันอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะได้มีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วก็ตาม ผู้เฒ่าเล่าว่าการลดลงของสัตว์ป่าเริ่มเห็นชัดเจนมาก เมื่อคนในชุมชนเริ่มมีมากขึ้นคือ ช่วงหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา สัตว์ป่าที่ยังพบเห็นมีการล่ากันน้อยมากคือ หมูป่า และ กระเจิง

ผลผลิตจากป่าบริเวณชุมชนตะโหนดที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งที่มีอาชลิ้มได้คือ น้ำผึ้ง ชาวบ้านบางรายที่มีความขยันขันแข็งในการเข้าไปจับผึ้ง ซึ่งจะต้องเข้าไปในป่าลึก สามารถสร้างรายได้สูงถึงรายละ 20,000 บาทต่อปี แต่ก็มีไม่มกราย เพราะการจับผึ้งต้องอาศัยความชำนาญเป็นพิเศษ

เป็นที่น่าสังเกตว่าผลผลิตที่หาได้จากป่าในปัจจุบันจะเน้นเพื่อนำมาขายเพื่อเงินสดมากขึ้น และของป่ามักจะขายได้ราคาดี เพราะเป็นที่ต้องการ ในขณะที่อุปทานก็มีน้อยลงเรื่อยๆ ตัวอย่างเช่น น้ำผึ้ง ราคาขวดละ 250-300 บาท

5.4.1 ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดิน

ดังกล่าวแล้วข้างต้นว่า ใบจอง จะเป็นหนังสือที่แสดงการยอมให้ครอบครองที่ดินชั่วคราว ซึ่งออกให้ราษฎร เพื่อแสดงว่ารัฐยอมให้ราษฎรผู้มีใบจองครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินนั้น แต่ใบจองดังกล่าวเป็นเพียงหลักฐานการครอบครองเท่านั้น ยังไม่ได้คำรับรองว่าได้ทำประโยชน์จนกระทั่งมีการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2497 มีพระราชบัญญัติประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 โดยการนำของ ฯพณฯ ท่านจอมพล ผิน ชุณหะวัณ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในขณะนั้นมีคำสั่งยกเลิกตราจองที่ดิน มาใช้หลักฐานแจ้งการครอบครองที่ดิน หรือที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ส.ค.1 โดยออกให้ราษฎรที่มีที่ดินทำกินและอยู่ในครอบครองที่ไปแจ้งการครอบครองต่อเจ้าหน้าที่ของอำเภอ ตามมาตรา 5 แห่ง พ.ร.บ.กฎหมายที่ดิน 2497 โดยมาตรา 5 บัญญัติไว้ว่า "ผู้ที่ได้ครอบครองและทำประโยชน์ในที่ดินอยู่ก่อนวันที่ประมวลกฎหมายที่ดินใช้บังคับ โดยไม่มีหนังสือสำคัญแสดงกรรมสิทธิ์ที่ดิน ให้แจ้งการครอบครองที่ดินต่อนายอำเภอท้องที่ภายในหนึ่งร้อยแปดสิบวันนับแต่วันที่พระราชบัญญัตินี้ใช้บังคับ ตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่รัฐมนตรีกำหนด โดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา การแจ้งการครอบครองตามความในมาตรานี้ ไม่ก่อให้เกิดสิทธิขึ้นใหม่แก่ผู้แจ้งแต่ประการใด"

ในสมัยนั้นบ้านตะโหมดสังกัดอำเภอปากพะยูน การเดินทางไปติดต่อที่อำเภอไม่สะดวก เนื่องจากยังไม่มีถนนจากตะโหมด การเดินเท้าใช้เวลาถึง 3 วัน ทางราชการจึงให้กำนันในพื้นที่รับแจ้งเพื่อความสะดวกกับราษฎรมากขึ้น ปรากฏว่าการทำ ส.ค.1 ไม่ได้รัดกันแน่นอน เพียงแต่บอกอาณาเขตติดต่อทั้ง 4 ด้าน และประมาณเนื้อที่ตามสมควร ราษฎรในตำบลตะโหมดมาแจ้งการครอบครองเกือบทั้งหมด ผลจากการให้ ส.ค.1 ทำให้ราษฎรเกิดความมั่นใจในการถือครองที่ดินและใช้ประโยชน์ แม้ว่าในสมัยนั้น หนังสือสำคัญประเภท ส.ค.1 ยังไม่สามารถโอนทางทะเบียนได้ เช่นเดียวกับใบจอง

ในปี พ.ศ. 2499 ตำบลตะโหมดได้ย้ายมาขึ้นกับอำเภอเขาชัยสน การติดต่อทางราชการก็สะดวกขึ้น มีการก่อสร้างถนนสายแม่ขรี-ตะโหมด โดยความร่วมมือร่วมแรงของพระครูอุทิศกิจจาทร และกำนันสวิง ชนะสิทธิ์ กำนันตำบลตะโหมดในสมัยนั้นกับชาวบ้านของชุมชนตะโหมดถนนที่สร้างใหม่นี้มีการเปลี่ยนแปลงจากเส้นทางเดิมที่ใช้ควายลากจูงเกวียน การเดินทางในการส่งสินค้าออกสู่ตลาดหรือการติดต่อคมนาคมด้านต่าง ๆ จึงสะดวกสบายขึ้น โดยในช่วงแรกเป็นถนนดิน มีรถจักรยานยนต์รับจ้าง ต่อมาได้ปรับปรุงเป็นถนนลูกรังจึงมีรถยนต์วิ่ง ในช่วงแรกเป็นรถจี๊ปเล็ก แต่การเดินทางก็ยังคงมีอุปสรรคอยู่บ้าง เพราะในฤดูฝนรถวิ่งไม่ได้ ส่วนในฤดูแล้งจะมีฝุ่นละอองมาก ต่อมาในปี พ.ศ.2533 ได้ก่อสร้างเป็นถนนลาดยางตามมาตรฐาน

5.4.2 การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตชุมชนตะโหมด

ในปี พ.ศ. 2502 รัฐบาลได้ออกกฎกระทรวง ฉบับที่ 65 ออกตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าพุทธศักราช. 2481 อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 10 และมาตรา 26 แห่งพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าพุทธศักราช. 2481 ซึ่งได้แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2497 รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรออกกฎกระทรวงไว้ว่า ให้ป่าเทือกเขาบรรทัดแปลงที่ 1 ตอน 3 ในท้องที่ตำบลกงหรา ตำบลชะรัด อำเภอเมืองพัทลุง ตำบลตะโหมด อำเภอเขาชัยสน และตำบลป่าบอน อำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง เหมาะสมที่จะสงวนป่าแห่งนี้ไว้ เพื่อประโยชน์แห่งรัฐและประชาชน การประกาศออกกฎกระทรวงฉบับนี้ นับเป็นครั้งแรกที่พื้นที่ป่าในเขตตำบลตะโหมดได้รับประกาศเป็นป่าสงวน

หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2506 ได้ออกกฎกระทรวงฉบับที่ 167 ออกตามความในพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่า พุทธศักราช 2481 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ 3 พ.ศ. 2507

ในปี พ.ศ. 2507 ได้มีพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติคุ้มครองและสงวนป่าพุทธศักราช 2481 ฉบับที่ 31 พื้นที่ป่าในตำบลตะโหมดที่ถูกกำหนดให้เป็นป่าสงวนแห่งชาติตามพระราชบัญญัตินี้คือ ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาตีนป่า ป่าเขาหลักไก่อ และป่าเขาพระรวมเนื้อที่ทั้งหมด 11,937 ไร่ (19.10 ตารางกิโลเมตร) การตัดแนวเขตป่า ในครั้งแรกจะมีผู้นำท้องถิ่น

ร่วมกับเจ้าหน้าที่ที่ดินตัดแนวเขตซึ่งใกล้กับเทือกเขารอบทั้ง 4 ด้าน โดยมีเครื่องหมายบอกแนวเขตเขียนเป็นตัวหนังสือติดไว้ตามต้นไม้ใหญ่ บางพื้นที่ได้ตัดรากรุกไว้ติดกับเนื้อไม้ วัตถุประสงค์ในการสงวนป่าไม้ในพื้นที่ดังกล่าวนี้ เพื่อประโยชน์ในทางเศรษฐกิจและการครองชีพของประชาชน เนื่องจากมีไม้ที่มีค่าเป็นจำนวนมาก เช่น ไม้ยาง ไม้ตะเคียนหิน ไม้กะบาก ไม้หลุมพอ ไม้จันทร์หอม ไม้พิกลป่า และไม้อื่นๆ อีกจำนวนมาก ในการเดินสำรวจในครั้งนั้นเส้นทางตัดแบ่งเขตที่รับผิดชอบนั้นเป็นพื้นที่จริง โครงการแบ่งโซนระหว่างป่าไม้ที่ยังสมบูรณ์กับพื้นที่ทำกินของราษฎรอย่างชัดเจน

ปี พ.ศ. 2516 ทางราชการได้มอบหมายให้กรมแผนที่ทหารร่วมกับทางอากาศ ซึ่งจะปรากฏความแตกต่างระหว่างป่าไม้ซึ่งเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติกับที่ดินทำกิน และที่อยู่อาศัยของราษฎรตามภาพถ่ายแผนที่ทางอากาศแผนที่ 2,16,17,30 ,128 ป่าเขาหัวช้าง ป่าเขาตีนป่า ป่าเขาหลักไก่ ป่าเขาพระ และแผนที่ 44-45 ป่าเทือกเขาบรรทัด แปลงที่ 1 ตอนที่ 3

ปี พ.ศ. 2517-2520 ทางราชการได้ให้ราษฎรในพื้นที่ตำบลตะโหมดที่มีเอกสารการครอบครองที่ดิน หรือ ส.ค.1 ไปยื่นเรื่องต่อที่ว่าการอำเภอเขาชัยสนเพื่อขอออก น.ส.3ก และในการยื่นดังกล่าวผู้ยื่นขอจะต้องบอกลักษณะการได้มาของที่ดินนั้นด้วย เช่น รับมรดก หรือได้จากการหักร้างถางป่า

ปี พ.ศ. 2517-2526 ทางกรมที่ดินได้ให้เจ้าหน้าที่ที่ดินสำรวจออก น.ส.3ก ตามภาพถ่ายทางอากาศในท้องที่ตำบลตะโหมด ตามเอกสารที่ไปทำกับทางราชการ ในระหว่างการเดินสำรวจของเจ้าหน้าที่ไม่ปรากฏการคัดค้านจากกรมป่าไม้แต่อย่างใด หลังจากที่ทางราชการโดยกรมที่ดินได้ออก น.ส.3ก แล้ว เกษตรกรก็นำ น.ส.3ก ไปทำนิติกรรมได้ ซึ่งส่วนใหญ่เกษตรกรจะนำไปใช้ค้ำประกันเงินกู้จากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.)

ปี พ.ศ. 2518 รัฐบาลได้ประกาศให้พื้นที่ป่าเขาบรรทัดเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ซึ่งรวมพื้นที่ป่าในเขตตำบลตะโหมดด้วย ตามกฎหมายฉบับนี้ เป็นการห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิด และในระยะต่อมากกรมป่าไม้จึงได้จัดตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมดขึ้นที่บริเวณน้ำตกลานหม่อมจู้ย ตำบลตะโหมด ซึ่งการมีหน่วยพิทักษ์ป่าที่ไม่ไกลจากชุมชนนี้สามารถช่วยบรรเทาการบุกรุกป่าในเขตป่าสงวนและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าได้ในระดับหนึ่ง

ปี พ.ศ.2531 ทางกรมป่าไม้ โดยป่าไม้เขตสงวนได้ให้เจ้าหน้าที่กองสำรวจ 3 เอาแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศมาตรวจสอบและขีดเส้นแนวเขตป่า (เส้นแดงป่าสงวนแห่งชาติ เส้นเขียวป่าไม้ถาวรของชาติ) ลงในแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ พร้อมทั้งลงลายมือชื่อกำกับว่าได้ตรวจสอบแล้วลงแนวเขตป่าในระวางถูกต้องแล้ว ลงวันที่ 2 พฤษภาคม 2531 จากผลการขีดเส้นในรูปภาพถ่ายทางอากาศในครั้งนั้นทำให้ที่ดินของราษฎรที่มีเอกสารสิทธิ์ น.ส.3ก จำนวน 513 แปลง เนื้อที่ประมาณ 5,000 ไร่ ซึ่งเขตป่าไม้ถาวร 275 แปลง ป่าสงวน 305 แปลง ไม่สามารถนำไปทำนิติกรรมได้ โดยกรมป่าไม้

อ้างว่ากรมที่ดินออก น.ส.3ก ทับที่ป่าไม้ สร้างความไม่พอใจให้กับราษฎรในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง นับเป็นความขัดแย้งครั้งใหญ่ระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานของรัฐ

ผู้นำชุมชนชี้แจงว่า การขีดเส้นในครั้งนั้นเจ้าหน้าที่ไม่ได้ลงไปตรวจสอบพื้นที่จริง เพียงแต่เอาภาพถ่ายทางอากาศเป็นข้อมูลหลัก ทั้ง ๆ ที่พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่นา เป็นสวนยางพารา และเป็นที่อยู่อาศัยของราษฎร พื้นที่เหล่านี้ ได้สร้างมาก่อนมี พ.ร.บ. ป่าสงวนแห่งชาติ และในปี พ.ศ.2506 การขีดเส้นในครั้งนั้นก็ไม่ได้ลงหลักปักเขตแนวเขตป่าให้ราษฎรเจ้าของที่ดินทราบแต่อย่างใด และที่สำคัญ ผู้นำท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ปกครองในท้องที่ก็ไม่ทราบเช่นกัน

ปี พ.ศ. 2536 ผู้นำของชุมชนตะโหนดได้ทำหนังสือไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ทบทวนแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติดังกล่าว แต่ก็ไม่มีผลสืบหน้าแต่ประการใด

วันที่ 27 กันยายน 2541 ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรี นายชวน หลีกภัยได้ลงมาที่ชุมชนตะโหนด ในวันนั้นได้มีการประชุมกันในสถานาวัดตะโหนด ฯพณฯ ท่านนายกรัฐมนตรีก็ได้ร่วมรับฟังปัญหาด้วย ที่ประชุมได้นำปัญหาแนวเขตป่าสงวนแห่งชาติและป่าไม้ถาวรที่ทับที่ดินทำกินของประชาชนเสนอต่อ ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี เพื่อให้ดำเนินการแก้ไข หลังจากนั้น กรมป่าไม้ได้ส่งเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่รับผิดชอบมาพบกับผู้นำท้องถิ่นเพื่อหาข้อยุติ ทั้ง 2 ฝ่ายได้ตกลงทำบันทึก เพื่อจัดตั้งคณะทำงาน โดยให้ตัวแทนทั้ง 2 ฝ่าย ทั้งเจ้าหน้าที่และตัวแทนชาวบ้านลงไปตรวจสอบพื้นที่จริง และให้ยึดแนวเขตการสำรวจครั้งแรกตาม พ.ร.บ.ปี พ.ศ. 2506 เป็นบรรทัดฐาน ผลออกมาเป็นที่ยอมรับได้ หลังจากนั้นเรื่องก็เงียบหายไป ปัจจุบันได้ทำเรื่องเสนอผ่านสมาชิกวุฒิสภาฝ่ายกรรมการเกษตรและสหกรณ์เข้าไปใหม่ ขณะนี้กำลังรอฟังผลอยู่

5.4.3 การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้กำหนดให้ท้องถิ่นโดยสภาตำบลจัดทำแผนพัฒนาตำบล แผน 5 ปี แผนดังกล่าวส่วนมากจะครอบคลุมในด้านต่างๆ ภายในตำบล โดยเฉพาะเรื่องพัฒนาแหล่งน้ำ เช่นการขุดลอกห้วย คลอง หนอง บึงที่ตื้นเขิน ตลอดจนทำการทำที่กั้นน้ำเพื่อใช้ในการเกษตร

การพัฒนาที่ไร้ทิศทางและขาดวิสัยทัศน์ ยิ่งพัฒนาปัญหายิ่งเกิด ทุกวันนี้ได้มีการพัฒนากันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งได้จัดสรรงบประมาณให้ลงไปสู่ชุมชนเป็นจำนวนมาก สภาตำบลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลในปัจจุบันได้จัดทำโครงการเพื่อรองรับงบประมาณของแต่ละปี โครงการบางอย่างไม่ได้วิเคราะห์ผลกระทบที่เกิดขึ้น เช่นการขุดลอกห้วย คลอง หนอง บึง โดยใช้รถแทรกเตอร์ตัดและขุดเพื่อความสะดวกและรวดเร็ว บรรดาต้นไม้ใหญ่น้อยและวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมสองข้างตลิ่งได้ถูกทำลายไปจนหมดสิ้น เหลือไว้แต่พื้นแผ่นดินที่ว่างเปล่าและดินแห้งขูด เพราะไม่มีต้นไม้ที่จะ

ดูดซับน้ำ ขาดความชุ่มชื้นในอากาศ กุ้ง หอย ปู ปลา ที่เคยมีก็หมดสิ้น อีกไม่ช้าไม่นานที่ดินก็พัง ทะลายลงมาทำให้ตื้นเขินและขาดน้ำในที่สุด

5.4.4 การมีส่วนร่วมและความตื่นตัวของชุมชนตะโหนดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากร ที่ดินและป่าไม้

ความตื่นตัวของชุมชนตะโหนดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ มีมาประมาณเกือบ 40 ปี แล้วคือ หลังจากเกิดวาทภัย ต้นไม้ถูกโค่นล้ม เมื่อมีฝนตกน้ำจะไหลบ่ารวดเร็วมาก เกนนำของชุมชนเริ่มเห็นถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นจากการทำลายป่า แต่ในช่วงนี้ยังไม่ได้ดำเนินกิจกรรมอันใดที่เป็นรูปธรรมนัก โดยในช่วงแรกเริ่มจากเกนนำของชุมชนเพียงไม่กี่คน ได้พยายามสอดแทรกแนวคิดในเวทีที่ประชุมของชุมชน เวทีหาเสียงของนักการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่น และใช้กรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนเอาไว้เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเองและลูกหลานในอนาคต และมีกลุ่มคัดค้านการเข้าไปบุกรุกป่าสงวน ซึ่งกลุ่มคัดค้านนี้ในช่วงแรกก็มีสมาชิกไม่มากนัก

ประกอบกับในระยะหลัง ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติได้ลดลงอย่างมาก และสายน้ำหลัก ๆ ของชุมชนก็เริ่มตื้นเขิน สัตว์น้ำที่เคยชุกชุมก็ลดน้อยลง ประกอบกับโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ก็ไม่ได้ระวังถึงผลกระทบที่จะเกิดกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ เมื่อคนในชุมชนเริ่มทำสวนไม้ผลกันมากขึ้น ยิ่งเห็นความสำคัญของป่าไม้และสายน้ำมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะแหล่งน้ำจากธรรมชาติเป็นปัจจัยสำคัญต่อการผลิตไม้ผล ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนตื่นตัวเพิ่มมากขึ้น

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2516 การมีส่วนร่วมของชุมชนเริ่มเห็นเป็นรูปธรรมมากขึ้น เมื่อเกนนำของชุมชน ได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาบรรทัด ให้เข้ามาตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าที่น้ำตกลานหม่อมจ้อย โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองท้องถิ่น เช่น กำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งกำนันและผู้ใหญ่บ้าน จะช่วยห้ามปรามไม่ให้คนในชุมชนไปบุกรุกป่า แต่เมื่อมีหน่วยงานของรัฐมาดูแลอยู่ในพื้นที่แล้ว ผู้ปกครองท้องถิ่นเห็นว่าเป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่รับผิดชอบ และการเข้าไปเกี่ยวข้องเริ่มลดลง และเมื่อหน่วยงานของรัฐดำเนินการมาได้ระยะหนึ่ง ผลปรากฏว่าสามารถยับยั้งการบุกรุกป่าได้เพียงบางส่วนเท่านั้น ทำให้เกนนำของชุมชนพร้อมด้วยพระคุณเจ้าวัดตะโหนด ได้ร่วมกันหาแนวทางในยับยั้งการบุกรุกป่า โดยจุดประกายว่าผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของกลุ่มคนใด กลุ่มคนเหล่านั้นควรจะมีส่วนร่วมเข้าไปรับผิดชอบ ได้มีการพบปะหารือกันในวัดตะโหนดบ่อยขึ้น และมีผู้สนใจเข้าร่วมมากขึ้น เป็นลำดับ จนเกิดเป็นสถานานวัดตะโหนดขึ้น

ในปี พ.ศ.2538 ชุมชนตะโหนดได้จัดตั้ง "สถานานวัดตะโหนด" โดยมีสำนักงานที่ตั้งอยู่ที่วัดตะโหนด ภายใต้ปรัชญาที่ว่า "สร้างปัญญา พัฒนาสังคม ระดมความคิด เพื่อชีวิตประชาชน" สภา

ลานวัดเป็นผลสืบเนื่องมาจากการประชุมขององค์กรต่าง ๆ และผู้นำของท้องถิ่น ที่ตระหนักว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดตะโหมดเป็นศูนย์กลางและเป็นศูนย์รวมน้ำใจของคนในชุมชน ท่านเจ้าอาวาสได้เป็นผู้นำร่วมกับผู้นำของชุมชนมาโดยตลอด ประกอบกับในระยะหลังปัญหาของชุมชนได้ทวีความรุนแรงขึ้นเหมือนกับที่เกิดขึ้นในชุมชนอื่น ๆ แต่ไม่มีองค์กรหรือหน่วยงานใดของท้องถิ่นที่จะสามารถแก้ปัญหาให้สำเร็จได้ทุกปัญหา กลุ่มผู้นำจึงเห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะต้องร่วมมือกันอย่างจริงจังในการแก้ปัญหาของชุมชน จึงได้จัดองค์กร 3 ประสานขึ้น ซึ่งประกอบด้วย องค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนา และองค์กรทางราชการ รวมเรียกองค์กรนี้ว่าสภาลานวัด

ในการดำเนินงาน สภานี้มีองค์ประกอบ 3 ฝ่ายคือ 1) ฝ่ายสมาชิกสภา ประกอบด้วยประชาชนในเขตพุทธบริษัทของวัดตะโหมด หรือบุคคลทั่วไปที่ต้องการสมัครเป็นสมาชิก 2) ฝ่ายกรรมการบริหารสภา ซึ่งคัดเลือกจากตัวแทนทั้ง 3 ฝ่ายที่เป็นสมาชิกจำนวน 18 คน และ 3) ฝ่ายที่ปรึกษาของสภาประกอบด้วยเจ้าอาวาสวัดตะโหมด และหัวหน้าส่วนราชการของอำเภอตะโหมด

บทบาทและหน้าที่ของสภาลานวัด เริ่มตั้งแต่ขึ้นการกำหนดนโยบายด้านต่าง ๆ ขึ้นการปฏิบัติงาน และขึ้นการประเมินผล และบทบาทที่สำคัญประการหนึ่งคือ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งที่ผ่านมาสภาลานวัดได้มีบทบาทในการแก้ไขปัญหาการปล่อยน้ำเสียของโรงเรียนทำยางแผ่นสู่แม่น้ำลำคลอง ปัจจุบันได้ดำเนินการประเด็นความขัดแย้งเรื่องเอกสารสิทธิ์ที่ดินที่มี น.ส.3ก ซึ่งออกโดยกรมที่ดิน ตามโครงการเดินสำรวจ ตามภาพถ่ายทางอากาศ ระหว่างปี พ.ศ.2516-2526 ซึ่งที่ดินดังกล่าวราษฎรได้ทำมาหากินมาหลายสิบปี ดังกล่าวแล้วข้างต้น

นอกจากนี้ สภาลานวัดตะโหมดยังมีบทบาทในการจุดประเด็นคัดค้านการออก สปก.4-01 ในเขตป่าโหล๊ะหนูน หลังเขาหัวช้าง เนื่องจากเป็นป่าใกล้ดินน้ำธาร และส่วนหนึ่งเป็นป่าที่จับน้ำได้ดี กรณีการคัดค้านนี้ส่งผลให้สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ทบทวน และระงับการออก สปก. 4-01 ในที่สุด

นอกจากนี้ ชุมชนโดยแกนนำของสภาลานวัดยังได้มีส่วนร่วมในการจุดประกายทางความคิดและเป็นที่ปรึกษาดูแลจัดการป่าในรูปของ "ป่าชุมชน (community forest)" ในเขตป่าชุมชนเขาหัวช้าง ซึ่งอยู่ที่บ้านป่าพงค์ หมู่ที่ 9 ตำบลตะโหมด พื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ สืบเนื่องจากความล้มเหลวของหน่วยงานภาครัฐในการดูแลป่าของชุมชน ประกอบกับกฎหมายเปิดโอกาสให้ชุมชนมี

¹ รัฐธรรมนูญมาตรา 46 (หมวด 3 สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย) บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ อย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายกำหนด

ส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน

จากการประกาศของกรมป่าไม้ว่່าพื้นที่เขาหัวช้าง เขาตินปัว เขาหลักไก่อ่ และเขาพระ เป็นป่าสงวนแห่งชาติโดยมีเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้ว่ดูแลรับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว นับแต่นั้นเป็นต้นมาพื้นที่ดังกล่าวถูกรายช้รุกรอกแ้วถางจับจองเป็นจำนวนมาก รายช้รในชุมชนได้ร่วมกันหารือและเห็นว่าหากปล่อยให้เจ้าหน้าที่ดูแลฝ่ายเดียว ป่าคงถูกทำลายเสียหายหมดแน่ จึงได้จัดทำป่าชุมชนเขาหัวช้างขึ้นเมื่อวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2543 จนถึงปัจจุบันการทำงานของกรมการบริหารป่าชุมชนเขาหัวช้าง ที่มีความมุ่งมั่นและทำงานต่อเนื่อง ที่สำคัญมีเป้าหมาย และวิธีการดำเนินงานที่ชัดเจน มีกฎข้อตกลงเกี่ยวกับป่าชุมชนออกมาให้ถือปฏิบัติและมีบทลงโทษชัดเจนด้วย ทำให้การจัดการในป่าไม้ว่ในรูปป่าชุมชนนี้สามารถช่วยยับยั้งในการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและล่าสัตว์ได้เกือบสิ้นเชิง ได้ช่วยธรรงค์สร้างจิตสำนึกให้กับคนในชุมชนในการดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ว่ได้มากขึ้น

ปัจจุบัน ป่าชุมชนเขาหัวช้างยังได้จัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ภายใต้ว่โครงการ 1 ผลิตภัณฑ์ 1 ตำบล และกำลังอยู่ในระหว่างการวางแผนดำเนินการในรายละเอียดต่าง ๆ

5.5 สรุป

ในปัจจุบัน การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนคือ การทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนไม้ผล ในยุคก่อน (2442-2489) คนในชุมชนอยู่อย่างเรียบง่าย อาศัยผลผลิตจากป่าเป็นหลัก ยกเว้นข้าวต้องเพาะปลูก การทำนา ทำเพียงเพื่อการบริโภค ใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม แรงงานในครัวเรือน ป่าไม้ว่ของชุมชนในสมัยนั้นมีทั้งป่าต้นน้ำลำธาร และป่าในที่ราบ ชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่าในที่ราบเป็นหลัก ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ว่โดยไม่มีความขัดแย้ง ชุมชนเริ่มนำยางมาปลูกครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ.2463-64 แต่คนในชุมชนขณะนั้นไม่มีความรู้เรื่องยางจึงปลูกกันไม่แพร่หลายแม้ว่ารัฐมีนโยบายให้ราษฎรจับจองที่ดินได้ แต่การบุกเบิกที่ดินของชุมชนยังมีจำกัด การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2544) เปลี่ยนแปลงไปมากด้วยประสบการณ์ของคนในชุมชนตะโหมดที่ต้องเผชิญกับภาวะข้าวยากหมากแพงจากสงคราม ส่งผลให้มีการจับจองที่ดินเพื่อทำนากันมากขึ้น เช่นเดียวกัน ในขณะนั้นยางราคาคีมาก ส่งผลให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางมากขึ้น การปลูกยางในชุมชนดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและยังคงใช้พันธุ์พื้นเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ.2503 รัฐประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ทำให้คนในชุมชนจำนวนมากได้เปลี่ยนอาชีพมาปลูกยาง ระบบการปลูกยางเริ่มเปลี่ยนไป มีการใช้ยางพันธุ์ดี และมีการใช้ปุ๋ยเคมี ในช่วงแรกชุมชนยังคงบุกเบิกป่าในที่ราบ จนกระทั่งปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกป่าฯ มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน และในขณะนั้นยางมีราคาดี

ทำให้มีการบุกรุกป่าสงวนเพิ่มมากขึ้นและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธาร นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทำให้การบุกรุกถางป่าสงวนรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ

ปัจจุบัน การพึ่งพิงป่าของชุมชนยังคงมีอยู่ แต่ผลผลิตจากป่าลดลงไปมาก สำหรับสัตว์ป่าก็ยังมีถูกล่าอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะได้มีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วก็ตาม ด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้คนในชุมชน โดยเฉพาะที่เป็นแกนนำและตระหนักถึงปัญหาได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวในชุมชนเพื่อชี้ให้ชุมชนส่วนใหญ่เห็นถึงผลกระทบจากการทำลายป่า โดยล่าสุดปี พ.ศ.2538 ได้เกิด "สภาลานวัดตะโหมด" ขึ้น สภาลานวัดประกอบด้วย องค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนา และองค์กรทางราชการ และบทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของสภาลานวัดคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันได้ดำเนินการประเด็นความขัดแย้งเรื่องเอกสารสิทธิ์ที่ดิน คัดค้านการออก สปก.4-01 ในเขตป่าใกล้ต้นน้ำธาร และล่าสุดได้ร่วมผลักดันแนวคิดจัดการป่าในรูปของป่าชุมชนในเขตป่าชุมชนเขาหัวช้าง และได้จัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในปัจจุบัน นับเป็นตัวอย่างของชุมชนที่มีความตื่นตัวเกี่ยวกับการแก้ปัญหาของชุมชนในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

บรรณานุกรม

- ปก แก้วกาญจน์. 2534. รายงานวิจัย "การสร้างทางรถไฟสายใต้กับผลกระทบทางเศรษฐกิจและการเมืองตั้งแต่ พ.ศ. 2452 ถึง ปัจจุบัน : ศึกษากรณีอำเภอเทพา จังหวัดสงขลา". สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- พิระชัย สุขเกื้อ และคณะ. 2538. รายงานการศึกษาป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าหัวเขาช้าง ป่าตีนเขา ป่าเขาหักไก่อ และป่าเขาพระ ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. สำนักงานป่าไม้เขตสงขลา.
- สภาลานวัดตะโหมด. 2543. ตะโหมดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหมด. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมบ้านตะโหมด โรงเรียนประชาบำรุง อำเภอตะโหมด.
- สำนักงานเกษตรอำเภอตะโหมด. 2543. สถิติการเกษตรอำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. พัทลุง.
- สงบ ส่งเมือง. 2542. ทางรถไฟสายใต้. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- สุริวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. 2542. ตะโหมด, อำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 6 กรุงเทพฯ: บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.

หน่วยป้องกันรักษาป่าที่ 1 (แม่ขรี) อ.ตะโหมด จ.พัทลุง. 2540. ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติในท้องที่อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง. พัทลุง

บุคลากรกรม

สัมภาษณ์นายการุณ ทองรักษ์. บ้านเลขที่ 8 หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายจรูญ ราชราวี. บ้านเลขที่ 201 หมู่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544 และวันที่ 27 เมษายน 2545

สัมภาษณ์นายเจียง ขุนจันทร์. บ้านเลขที่ 69 หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544 และอีกหลายครั้ง

สัมภาษณ์นายเฉลียว ชนินทุยทวงศ์. บ้านเลขที่ หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2545.

สัมภาษณ์นายเด่นชัย รุ่งเรือง. บ้านเลขที่ 60 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายณรงค์ ไพษานาญ. บ้านเลขที่ 161 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 27 เมษายน 2545

สัมภาษณ์นายน่วม เกื้อพันธ์. บ้านเลขที่ 50 หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายบรรเทิง ชนะสิทธิ์. เจ้าหน้าที่ป่าไม้ หน่วยป้องกันรักษาป่าพื้นที่ 1 (แม่ขรี) อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์นายบุญชอบ เพชรหนู. บ้านเลขที่ 193 หมู่ 12 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายประจวบ ทองรักษ์. บ้านเลขที่ 8 หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544 และ 27 เมษายน 2545

สัมภาษณ์นายพันธ์ ช่วยชุมชนชาติ. บ้านเลขที่ 204 หมู่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 27 เมษายน 2545

สัมภาษณ์นายวัน เกื้อพั่ง. บ้านเลขที่ 39 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายวรรณ ขุนจันทร์. บ้านเลขที่ 72 หมู่ 3 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544, 8 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์นายศักดิ์ เพชรสุข บ้านเลขที่ 144 หมู่ 12 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 27 เมษายน 2545

สัมภาษณ์นายสวาท ทองรักษ์. บ้านเลขที่ 27 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544, 8 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์นายสถิตย์ ขุนจันทร์. บ้านเลขที่ 235 หมู่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นางสาวสุรางค์ เอียดแก้ว หน่วยพิทักษ์ป่าบ้านตะโหมด หมู่ 11 ตำบลตะโหมด อำเภอตะ
โหมด จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 27 เมษายน 2545

สัมภาษณ์นายสม อักษรพันธ์. บ้านเลขที่ 159/5 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัด
พัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายสมเกียรติ บัญชาพัฒนศักดิ์ บ้านเลขที่ 263/1 หมู่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด
จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 27 เมษายน 2545 และอีกหลายครั้ง

สัมภาษณ์นายสมบูรณ์ จิตสาระอาภรณ์ บ้านเลขที่ 11 หมู่ 9 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัด
พัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 27 เมษายน 2545

สัมภาษณ์นายอรุณ ไพชำนาญ. บ้านเลขที่ 12 หมู่ 4 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายเอนก พลเพชร. บ้านเลขที่ 163/2 หมู่ 12 ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัด
พัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 24 พฤษภาคม 2544 และอีกหลายครั้ง

สนทนากลุ่ม ตำบลตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง เมื่อวันที่ 24 พฤษภาคม 2544.

สัมมนาร่วมกับชุมชน “โครงการวัฒนาคกรการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้” อำเภอตะโหมด
จังหวัดพัทลุง” เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2545

บทที่ 6

วัฒนากการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา ระหว่างปี 2442-ปัจจุบัน (2544) : กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

ในบทนี้เป็นการนำเสนอวัฒนากการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว เป็นชุมชนที่มีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการทำนาเป็นหลัก ซึ่งประกอบด้วยประเด็นที่สำคัญคือที่ตั้งของชุมชนบางแก้วและทรัพยากรธรรมชาติ ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน โดยจำแนกเป็นชุมชนพื้นเพเดิม ชุมชนชาวจีนอพยพ และ ชุมชนครองชีพและพื้นที่ทุ่งสงวน การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2442-2489 และ การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2490-ปัจจุบัน (2544)

6.1 ที่ตั้งของชุมชนบางแก้วและทรัพยากรธรรมชาติ

ชุมชนบางแก้วตั้งอยู่ฝั่งตะวันตกของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา โดยมีอาณาเขตทางทิศเหนือจดตำบลเขาชัยสน ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน ทางใต้ จดตำบลฝาละมี อำเภอปากพะยูน ตำบลป่าบอน อำเภอป่าบอน ทิศตะวันออก จดทะเลสาบสงขลา และทิศตะวันตก จดตำบลแม่ขรี อำเภอตะโหมด

บริเวณที่ตั้งของชุมชนบางแก้วเป็นที่ราบเหมาะสำหรับการทำนา และเป็นพื้นที่การเกษตรที่มีสัดส่วนสูงที่สุด คือ ร้อยละ 63.3 ของพื้นที่เกษตรทั้งหมด (ตารางที่ 6.1) มีลำคลองบางแก้วซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาบรรทัดทางทิศเหนือเขตอำเภอตะโหมด เป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรไหลผ่านชุมชนลงสู่ทะเลสาบสงขลาที่เป็นแหล่งทรัพยากรสำคัญอีกแหล่งหนึ่งที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนของชุมชนมายาวนาน

ชุมชนบางแก้วในปัจจุบันมีพื้นที่ 113.45 ตารางกิโลเมตร หรือ 74,375 ไร่ (ราชกิจจานุเบกษา, 2541) ครอบคลุม 3 ตำบล คือ ตำบลท่ามะเดื่อ ตำบลโคกสัก และตำบลนาปะขอ (รูปที่ 6.1) สำหรับการศึกษานี้จะเลือกชุมชนบางแก้วจะเน้นชุมชนที่มีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและการใช้ที่ดินเพื่อการทำนามายาวนาน ซึ่งจะได้เลือกชุมชนนาปะขอ ประกอบไปด้วยหมู่บ้านทั้งหมด 13 หมู่บ้าน ในการพิจารณาชุมชนดังกล่าวอาศัยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เรื่องเล่า เป็นเกณฑ์ในการเลือก นอกจากนี้ยังใช้ข้อมูลสถิติพื้นที่เกษตรสำหรับการทำนาเป็นตัวชี้วัดอีกด้วย โดยสัดส่วนของพื้นที่ทำนาของชุมชนนาปะขอสูงสุด คือ ร้อยละ 59.4 ในขณะที่ตำบลโคกสักมีสัดส่วนพื้นที่ทำนาร้อยละ 21.9 และตำบลท่ามะเดื่อมีสัดส่วนของพื้นที่ทำนาเพียงร้อยละ 18.7 (ตารางที่ 6.2)

ตารางที่ 6.1 สัดส่วนของการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรอำเภอบางแก้ว พ.ศ. 2544

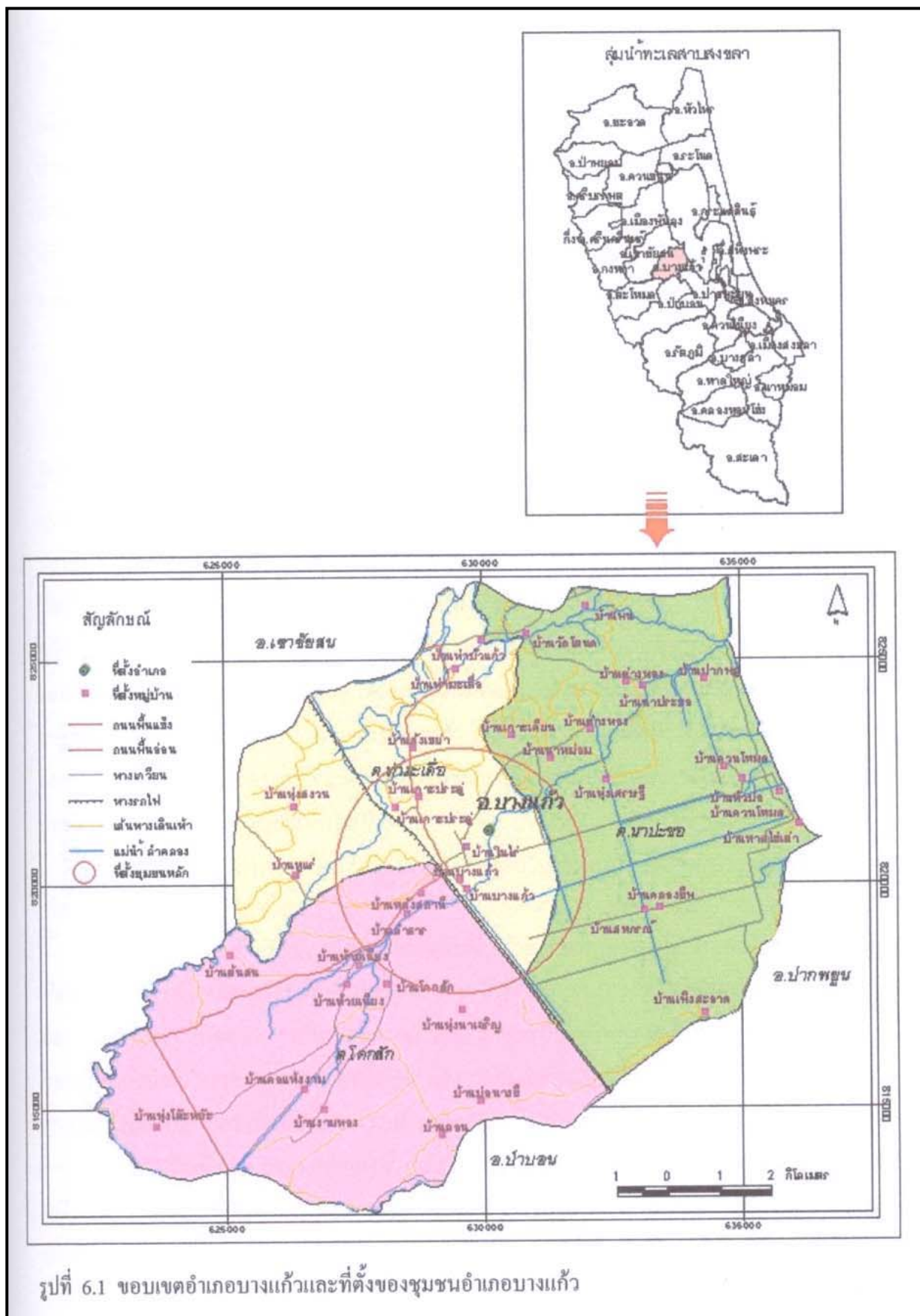
การใช้พื้นที่	จำนวน (ไร่)	ร้อยละของพื้นที่ทั้งอำเภอ	ร้อยละของพื้นที่เกษตรทั้งหมด
ข้าวนาปี	38,827	52.20	63.29
นาปรัง	3,950	5.31	6.44
ยางพารา	16,010	21.53	26.10
ไม้ผล	2,427	3.26	3.96
ไม้ยืนต้น	1,794	2.41	2.92
รวมพื้นที่เกษตร	61,343	82.48	100.00
รวมพื้นที่ทั้งอำเภอ	74,375	100.00	

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง, 2544

ตารางที่ 6.2 การใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรของอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง รายตำบล พ.ศ. 2544

การใช้พื้นที่	ตำบลท่ามะเดื่อ	ร้อยละ	ตำบลโคกสีก	ร้อยละ	ตำบลนาปะขอ	ร้อยละ	รวม
พื้นที่ทั้งหมด	18,884	25.4	27,458	36.7	28,006	37.7	74,375
พื้นที่การเกษตร	12,429	20.3	21,177	34.5	27,737	45.2	61,343
พื้นที่ข้าวนาปี***	7,267	18.7	8,500	21.9	23,060	59.4	38,827
พื้นที่นาปรัง	350	8.8	1,500	38.0	2,100	53.2	3,950
พื้นที่ยางพารา	3,680	23.0	10,028	62.6	2,302	14.4	16,010
พื้นที่ไม้ผล	237	9.8	747	30.8	1,443	59.5	2,427
พื้นที่ไม้ยืนต้น	355	19.8	714	39.8	725	40.4	1,794

ที่มา : สำนักงานเกษตรอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง, 2544

6.2 ประวัติความเป็นมาของชุมชนและการตั้งถิ่นฐาน

เนื่องจากชุมชนนาปะขอเป็นชุมชนที่เกิดจากการผสมผสานของกลุ่มชุมชนพื้นเพเดิม (พื้นที่บริเวณทางทิศเหนือของชุมชน หรือบริเวณที่อยู่ติดตำบลจองถนน) ชุมชนชาวจันอพยพ (บริเวณส่วนกลางของพื้นที่) และชุมชนผู้อพยพจากต่างถิ่นบริเวณจังหวัดใกล้เคียง (บริเวณครองชีพและทุ่งสงวนต่างๆ) ซึ่งการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนแต่ละกลุ่มเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ต่างกัน และมีความแตกต่างกันในวิถีของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนนาปะขอในภาพรวม จึงจะได้นำเสนอให้เห็นถึงการเข้ามาของแต่ละกลุ่ม ดังนี้

6.2.1 ชุมชนพื้นเพเดิม (พื้นที่ทางด้านทิศเหนือของชุมชนนาปะขอ)

บางแก้วเคยเป็นส่วนหนึ่งของอำเภอเขาชัยสน ซึ่งระบุเป็นเอกสารเพลานางเลือดขาวว่า มีโคกเมืองบางแก้วเป็นที่ตั้งของเมืองพัทลุงแห่งแรกเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 15 ช่วงสมัยศรีวิชัย (ศรีสุนทร, 2542) โดยมีวัดเขียนบางแก้วเป็นศาสนสถานที่สำคัญของชุมชน จึงเป็นไปได้ว่าการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบางแก้วน่าจะเคลื่อนเข้ามาทางด้านอำเภอเขาชัยสน โดยเฉพาะพื้นที่ตำบลจองถนน เป็นพื้นที่ที่ติดต่อกับตำบลนาปะขอ และตำบลท่ามะเดื่อของอำเภอบางแก้ว ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์ที่อยู่ใกล้ทะเลสาบ แหล่งน้ำ บริเวณดังกล่าวจึงเป็นทำเลที่สำคัญเชื่อมต่อกับคลองท่ามะเดื่อ เป็นจุดค้าขายทางเรือที่สำคัญ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542) และเป็นเหตุผลหนึ่งที่ระบุได้ว่า การตั้งชุมชนบางแก้วเริ่มมีขึ้นในบริเวณพื้นที่ชุมชนนาปะขอเป็นชุมชนแรกๆ นอกจากลักษณะทางภูมิศาสตร์แล้ว ชุมชนนาปะขอยังมีหลักฐาน ตำนานเรื่องเล่า โบราณสถาน โบราณวัตถุที่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

หลักฐานที่เป็นตำนานเรื่องเล่าของการตั้งถิ่นฐานในชุมชนนาปะขอ ปรากฏดังนี้ (เอกสารประกอบการประชุมหมู่บ้าน, 2543)

ตามประวัติเล่ากันว่าเมืองพัทลุง ได้ตั้งมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ.1480 หรือ 1000 ปีมาแล้ว เดิมเมืองพัทลุงตั้งอยู่ที่ชะติงพระ (ปัจจุบันอำเภอชะติงพระ จังหวัดสงขลา) เจ้าเมืองพัทลุง ชื่อ พระยา กรุงทอง ได้ครองเมืองพัทลุง ตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาฝ่ายเหนือ หรือกรุงสุโขทัยราชธานี ตามประวัติศาสตร์เล่าว่ามีสามภรรยาครอบครัวหนึ่ง ชื่อ ตาสามโมและยายเพชร อาศัยอยู่ที่ตำบลพระท่า ตะวันตกของทะเลสาบสงขลา (ปัจจุบันเรียกว่า บ้านเกิด ตั้งอยู่ในอำเภอปากพะยูน จังหวัดพัทลุง)

ตาสามโมเป็นหมอเฒ่านายกองช้าง เลี้ยงข้าวส่งพระยากรุงทอง อยู่เป็นประจำทุกปี อยู่มาวันหนึ่งตาสามโมและยายเพชร 2 สามภรรยา ได้กุมารจากป่าไผ่เสวียง กับนางจากป่าไผ่ตง มีพรรณเลือดนั้หนาว จึงเรียกว่า นางเลือดขาว มาเลี้ยงดู เมื่อทั้งสองเจริญวัย ตากับยายจึงจัดพิธีแต่งงานกัน

ครั้นต่อมา ตากับยายได้ถึงแก่กรรม กุมารกับนางเลือดขาวก็ทำการฌาปนกิจ แล้วนำอิฐไปฝังไว้ในถ้ำคูหาสวรรค์ กุมารกับนางเลือดขาวได้มรดกเป็นนายกองช้างต่อมา จนมีกำลังมากขึ้น ตั้ง

แต่นั้นมาเรียกตำบลนั้นว่า "พระเกิด" เลี้ยงช้างส่งพระยากรุงทองปีละตัว จึงทำเพลาดำรา(ตำนาน) ไว้สำหรับเมืองพัทลุงสืบมา ต่อมาเรียกว่าที่ คช(คือ ส่วยช้าง) มีเขตถึงบ้านท่ามะเดื่อ

ครั้งล่วงมากุมารกับนางเลือดขาว ก็พาสมัครพรรคพวกไปทางทิศอีสานบ้านพระเกิด กุมารขี่ช้างพลายคชวิชัย มีหมอเฒ่าแก่นมิ่งคงเป็นควาญช้าง ส่วนนางเลือดขาวขี่ช้างพังด้วง มีพ่อเฒ่าศรีเทพเป็นควาญช้าง ครั้นไปถึงที่ชัยภูมิก็ตั้งพักอยู่ ณ บางแก้ว(ปัจจุบันอยู่ตำบลจองถนน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง) แต่มันก็เรียกกุมารนั้นว่า "พระยา"

ครั้งนั้นนางเลือดขาวยกทรัพย์สร้างพระพุทธรูปและอุโบสถไว้ที่สะทังวัดหนึ่ง ฝ่ายพระยา กุมารก็เอาทรัพย์ทำพระวิหารและพระพุทธรูป แล้วจารึกลงในแผ่นทองคำเป็นตำนานให้ชื่อว่า "วัดเขียนบางแก้ว" อารามหนึ่ง และในวันพฤหัสบดี ปีกุน พ.ศ.1492 ที่จะทิงพระ พระยากรุงทองทำพระมหาธาตุและก่อพระเชตุพนวิหาร พร้อมกับวัดสะทัง วัดเขียนบางแก้ว เป็น 3 อาราม

พระกุมารและนางเลือดขาวชอบท่องเที่ยวและใจบุญ เมื่อเดินทางไปเที่ยวที่ไหน ก็มักจะสร้างพระพุทธรูปไว้ตามตำบลต่างๆ เป็นต้นมา พระยา กุมารสร้างพระนอนไว้ที่ตรังองค์หนึ่ง เมื่อกลับจากลังกาขึ้นบกที่ตรัง นางเลือดขาวก็สร้างวัด ณ ที่พระพุทธรูปสิงห์แวะพักวัดหนึ่ง ไปเมื่อ นครศรีธรรมราช ก็สร้างพระพุทธรูปไว้หลายอำเภอ ความใจบุญของนางเลือดขาวเลื่องลือไปถึงกรุงศรีอยุธยาฝ่ายเหนือ ก็โปรดให้พระยาพิชัยโลกและนางจันทร์ มารับนางเลือดขาวที่นครศรีธรรมราช เพื่อทรงเลี้ยงเป็นมเหสี พอไปถึงกรุงทราบว่านางมีสามีและตั้งครรภ์แล้ว ก็ไม่ได้ดั่งที่ตั้งพระทัยไว้ เมื่อนางคลอดบุตรและโตพอสมควร ก็ทรงขอไว้ เรียกว่า วัดแม่เจ้าอยู่หัวเลือดขาวแล้วนางเลือดขาวเดินทางกลับมาหาพระยา กุมารที่พระเกิด

ระหว่างทางนางเลือดขาวพร้อมสมัครพรรคพวก ได้ขี่ช้างจนถึงหนองน้ำใหญ่ ชาวบ้านเรียกว่า พุ่ง (อยู่ทางทิศใต้ของวัดช่างทอง หมู่ที่ 5 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง) ให้ช้างพักผ่อน ซึ่งหมู่บ้านขนาดใหญ่นี้มีชาวบ้านอยู่ 2 กลุ่มบ้าน ต่อมาชาวบ้านเรียกว่า บ้านช่างทองตก และบ้านช่างทองออก (ช่างทอง หมายถึง ช้างเดิน เป็นภาษาพูดของคนสมัยนั้น) ต่อมาเรียกว่า บ้านช่างทองตก และบ้านช่างทองออก อยู่ในหมู่ที่ 5 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง แล้วนางเลือดขาวได้เดินทางต่อมาถึงทุ่งนาใกล้กับกลุ่มบ้านใหญ่ ความช้างได้หยุดแล้วเห็นคนทำนาแล้ว ปักขอข้างลง และขึ้นนั่งบนด้วยอิทธิฤทธิ์และไสยศาสตร์ คนทำนาก็ปักไม้หมัก (ไม้เขียนวัว) และขึ้นนั่งบนด้วยอิทธิฤทธิ์และไสยศาสตร์ เช่นกัน ถามความว่าคนทำนาชื่อ สมภารทอง (ประวัติไม่แน่ชัดว่าทำไมจึงเรียกอย่างนั้น) ได้พูดคุยกันจนได้เวลาพอสมควรก็ออกเดินทางไปแล้ว ชาวบ้านเรียกกลุ่มบ้านใหญ่นี้ว่าบ้านนาปักขอ (หมู่ที่ 4 ตำบลนาปะขอปัจจุบัน) ต่อมาเรียกว่า บ้านนาปะขอ อาศัยตำนานเมืองพัทลุงมีเรื่องราวเขียนด้วยดินสอดำอยู่ในกระดาษเพล่า เย็บเล่มด้วยสมุดจีนว่าเรื่องนางเลือดขาว ซึ่งเป็นชื่อเรียกของ ตำบลนาปะขอ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

นาปะขอเป็นชุมชน มีองค์ประกอบของความเป็นชุมชน คือ มีแม่น้ำ ลำคลอง วัด (วินัย, 2538) โดยเฉพาะวัด ปรากฏหลักฐานทางโบราณสถานสำคัญในพื้นที่ดังกล่าว ได้แก่

วัดช่างทอง : ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ต.นาปะขอ ตามหลักฐานระบุว่า เป็นวัดสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของชุมชนใหญ่

วัดสวนตาราม : ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ต.นาปะขอ มีหลักฐานแสดงให้เห็นว่ามีการตั้งชุมชนเก่าแก่ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 – 23) จากการขุดพบกระเบื้อง เหล็ก ตลอดจนอุปกรณ์ต่างๆ มากมาย โดยมีประวัติเล่าต่อกันมาว่า บริเวณดังกล่าวมีคนอาศัยอยู่มาก ภายใต้การดูแลของตาราม เป็นผู้ซึ่งชาวบ้านทั่วไปให้ความเคารพยำเกรง และเป็นผู้นำที่ทำนาในบริเวณนี้ ซึ่งเป็นที่มาของที่ตั้งกล่าว หลังจากนั้นมิโรคระบาด(โรคห่าหรือหิวอด) ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก ส่วนที่หนีได้ก็อพยพออกจากหมู่บ้านไป ทำให้พื้นที่กว้างว่างเปล่า (สัมภาษณ์ นายเกษม ตำบลนาปะขอ) นอกจากนี้ยังมีวัดอื่นๆ ที่มีการสร้างขึ้นในช่วงเดียวกัน เช่น วัดสวนตาโท วัดสวนตาพน วัดสวนตาแจ้ง และวัดสวนตาแค ซึ่งเป็นวัดที่ตั้งชื่อตามผู้สร้างวัดทั้งหมด (สัมภาษณ์ นายห่ม ตำบลนาปะขอ)

การตั้งบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัย ตลอดจนการเลือกพื้นที่ทำกินของชุมชนส่วนใหญ่จะเลือกบริเวณที่ราบ ป่าไผ่ ใกล้เคียงน้ำ และถ่ายทอดผ่านการตั้งซื้อบ้านที่สอดคล้องกับพื้นที่ เช่น บ้านแหลมคันไถ (หมู่ 1 ตำบลนาปะขอ) บ้านนาปะขอ (หมู่ 4 ตำบลนาปะขอ) บ้านนาหม่อม (หมู่ 5 ตำบลนาปะขอ) ที่บ่งบอกถึงการประกอบอาชีพทำนา บริเวณที่ใกล้แหล่งน้ำ เช่น บ้านท่าคลองดิน บ้านท่าคลองหัวนอน (หมู่ 9 ตำบลนาปะขอ) (ปริษา, 2536)

6.2.2 ชุมชนชาวจีนอพยพ

"คนจีน" คือจุดเปลี่ยนที่สำคัญจุดหนึ่งของชุมชนบางแก้ว การเข้ามาของกลุ่มดังกล่าว ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากมายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นวิถีการผลิต ตลอดจนสภาพความเป็นอยู่

ผลของการก่อการปฏิวัติที่เกิดขึ้นในประเทศจีนตั้งแต่ยุคของการเกิดขบวนการปฏิวัติเพื่อโค่นล้มราชวงศ์ชิง และฝ่ายปฏิวัติดังกล่าวได้รับชัยชนะ ในปี พ.ศ.2454 ซึ่งภายหลังได้ตั้งเป็นพรรคการเมือง เรียกว่า ก๊กมินตั๋ง และต่อมาก็ได้เกิดการต่อกรภายในประเทศกับพรรคคอมมิวนิสต์จีนอีก (วรศักดิ์, 2539) ทำให้ชาวจีนบางส่วนอพยพออกนอกประเทศ แสวงหาดินแดนทำกินแห่งใหม่ ซึ่งประเทศไทยเป็นดินแดนหนึ่งที่ชาวจีนอพยพเข้ามา และกระจายกันอยู่ทั่วทุกภูมิภาค สำหรับภาคใต้นั้นเป็นภูมิภาคหนึ่งในสยามประเทศที่จีนได้อพยพเข้ามา โดยผ่านมายังเมืองท่า เช่น สงขลา โดยตรงหรือผ่านสิงคโปร์และปีนังโดยทางอ้อม (พรรณี, 2529)

ปี พ.ศ.2467 คณะของชาวจีน นำโดยนายปะคิน (เป็นนายทหารลี้ภัยของพรรคก๊กมินตั๋ง) นายกองมิน (เป็นหมอ) นายคิมพัค (เป็นผู้ช่วยจัดการงานทั่วไปและเป็นบุคคลสำคัญในการวางผังเมือง) นายไช่ฮยี่ยน (ต่อมาเป็นผู้จัดการบริษัทของคนจีนที่ตั้งขึ้นในบางแก้ว) และอีกคนหนึ่ง ซึ่ง

ชาวบ้านเรียกกันว่า "นายครึ่งชาติ" เพราะบุคลิกที่แตกต่างจากคนจีนอื่นๆ เป็นลูกครึ่งจีน - รัสเซีย กลุ่มชาวจีนเหล่านี้ได้อพยพเข้ามาที่บางแก้ว และเห็นว่ามีการร้างร้างว่างเปล่าอยู่มาก น่าจะทำประโยชน์ในพื้นที่ได้ อาศัยความสัมพันธ์กับนายตำบล (นายจุ่ม หนูรุ่ง กำนันตำบลนาปะขอ และ นายเอียด รัตนอุไร กำนันตำบลท่ามะเดื่อในขณะนั้น) ปรีกษาและขอความช่วยเหลือ เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่ทำมาหากิน

กำนันทั้งสอง ซึ่งเป็นคนใหญ่คนโตของพื้นที่ ได้ให้คำแนะนำให้ชาวจีนดังกล่าว โดยการให้ไปขอตราจองจากกระทรวงที่กรุงเทพฯ และก็สามารถทำได้ในเวลาต่อมา

พื้นที่ที่คนจีนขอตราจองมาได้นับพันไร่ กินอาณาบริเวณตั้งแต่หลังทางรถไฟในปัจจุบันจนถึงริมหาดไข่เต่า ภูควางฝั่งโดยเริ่มจากการขุดดินสร้างถนนสายหลัก และเหมือนจากการขุดดินสองข้างถนน เพื่อเป็นทางน้ำในการเกษตร (ถนนบางแก้ว - หาดไข่เต่าในปัจจุบัน) พื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ทั้งสองข้างถนนเข้าไปฝั่งละ 10 เส้น มีการสร้างกงสีหรือคว้าน (ที่อยู่อาศัย) ซึ่งมีกงสีใหญ่ๆ อยู่ 3 กงสี และตั้งกระจายกันตามแนวพื้นที่ ได้แก่ กงสีใหญ่ของนายปะกิน (บริเวณหมู่ 4 บ้านนาปะขอในปัจจุบัน) กงสีสองชั้นของนายครึ่งชาติ (ตั้งอยู่บริเวณหมู่ 3 ควนโหมคในปัจจุบัน) และกงสีเขียนสาม (ตั้งอยู่บริเวณหมู่ 6 ในปัจจุบัน) กงสีเหล่านี้เป็นที่อยู่ของกลุ่มผู้นำของชาวจีนที่กล่าวข้างต้น นอกจากนี้ยังมีกงสีเล็กๆ อีกมากมายตามจำนวนครัวเรือนจีนที่ทยอยเข้ามาทำกินในบริเวณนี้ ซึ่งประมาณได้กว่า 500 ครัวเรือน (สัมภาษณ์ นายเพชร ตำบลนาปะขอ)

6.2.3 ชุมชนครองชีพและพื้นที่ทุ่งสงวน

พื้นที่ทุ่งครองชีพ เป็นเขตที่ถูกประกาศให้เป็นทุ่งสงวนสาธารณะประโยชน์ ครอบคลุมอาณาบริเวณของ หมู่ 10 ตำบลนาปะขอทั้งหมดบ้าน และบางส่วนของหมู่ 8 และหมู่ 1 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง มีเนื้อที่ประมาณ 10,900 ไร่ เป็นเนื้อที่ที่อ้างกล่าวได้ว่า ถูกจับจองและใช้ประโยชน์ ระยะเวลาหลังสุดของพื้นที่โดยรวมของตำบลนาปะขอ ทั้งนี้จากคำบอกเล่าของผู้รู้ คนเก่าแก่ในท้องถิ่นเล่าว่า ก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่สอง การใช้ที่ดินบริเวณนี้มีน้อยและกระจัดกระจายไม่เป็นระบบ โดยส่วนใหญ่เป็นคนจากชุมชนพื้นเพ ฝั่งวัดช่างทอง ที่มาบุกเบิกทำนาเอาไว้ แต่ก็ไม่ได้ปลูกบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่

สภาพพื้นที่เริ่มแรกเป็นป่าเสม็ด ซึ่งมีทั้งไม้ใหญ่ไม้เล็กต่างๆ นานา ที่นี้จึงมีการใช้ที่ดินที่คล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นในช่วงเวลาเดียวกัน คือ "มีการหักป่าให้เป็นนา"

การตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้จริงๆ เริ่มขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2486 หลังจากมีพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2485 ภายใต้ระเบียบและกฎหมายที่ออกมาดังกล่าว ถูกถ่ายโอนลงมาสู่จังหวัดและอำเภอ ในขณะนั้นนาปะขออยู่ในการปกครองของอำเภอปากพะยูน ทางอำเภอมีประกาศป่าวร้องให้คนที่ไม่มีที่ทำกินมาขึ้นความจำนง เพื่อขอรับที่ดินจากการจัดสรรของรัฐตาม พ.ร.บ. ดังกล่าว

จากการประกาศดังกล่าวทำให้มีผู้คนหลั่งไหลกันเข้ามาขอรับการจัดสรร ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นคนในท้องที่ อำเภอรโนด อำเภอสทิงพระ และบางส่วนของอำเภอเมือง (ปัจจุบันคืออำเภอลิงหนคร) จังหวัดสงขลา

ระบบการจัดสรรพื้นที่ถูกวางไว้อย่างเหมาะสม โดยจะจัดสรรพื้นที่ทำกินให้ราษฎรครัวเรือนละ 31 ไร่ 1 งาน (กว้าง 2 เส้น 10 วา ยาว 12 เส้น 10 วา) การวางแบบแปลนพื้นที่ โดยตัดถนนออกเป็น 4 สาย แบ่งเนื้อที่ออกเป็น 4 ล็อก แต่ละล็อกกว้าง 1 กิโลเมตร มีถนนอยู่ระหว่างล็อกกว้าง 30 เมตร และมีถนนสายหลักตัดพาดผ่านถนน 4 สาย เป็นถนนสายเอก ยาว 4 กิโลเมตร ตามเนื้อที่แบ่งสาย ถนนเส้นนี้กว้าง 30 เมตรเช่นกัน พื้นที่ในแต่ละสายจะถูกเรียกตามถนน คือ สาย 1 สาย 2 สาย 3 และสาย 4 โดยเริ่มนับจากเส้นที่อยู่ทางด้านเหนือของพื้นที่ หรือเส้นที่อยู่ถัดจากถนน บางแก้ว - หาดไข่เต้านั่นเอง ในแต่ละสายเมื่อแบ่งให้ราษฎรจำนวน 5 ราย ก็จะตัดเป็นถนนซอยเชื่อมกับสายอื่นๆ 1 ซอย ถัดไปอีก 5 ราย ก็จะตัดอีก 1 ซอย เรื่อยไปจนหมดเนื้อที่ (สัมภาษณ์ นายเพียร, อ้างแล้ว)

6.3 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนบางแก้วระหว่างปี พ.ศ. 2442 - พ.ศ. 2489

จากคำบอกเล่าและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งให้เห็นว่าการทำงานในบริเวณชุมชนบางแก้วมีมานาน และมีพัฒนาการเรื่อยมา โดยการพัฒนาการเหล่านั้นนอกจากจะเกิดขึ้นกับชุมชนคนพื้นเพเดิมแล้วนั้น ยังมีกลุ่มชาวจีน และกลุ่มคนในอำเภอหรือจังหวัดใกล้เคียง (พื้นที่ครองชีพ) ที่อพยพเข้ามาทำกินในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งยังผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงมากมายต่อการใช้ที่ดินของชุมชน และเหตุการณ์ดังกล่าวอยู่ในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2442 - พ.ศ. 2489 ในการนำเสนอการศึกษาในช่วงนี้จะได้กล่าวถึงการใช้ดินของคนทั้ง 3 กลุ่ม การผสมผสาน และการพึ่งพาซึ่งกันและกันสำหรับการใช้ที่ดินของแต่ละกลุ่ม และถือได้ว่าเป็นช่วงเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้มีเหตุการณ์หลายอย่างที่ส่งผลกระทบต่อ อาทิ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง (2475) และช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยมีรายละเอียดของสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ดังนี้

6.3.1 วิถีชีวิตของชุมชน

(1) ชุมชนพื้นเพเดิมและชุมชนครองชีพ

ลักษณะและวิถีการประกอบอาชีพของกลุ่มพื้นเพเดิมและกลุ่มคนที่อพยพจากพื้นที่อื่น (พื้นที่ครองชีพ) จะมีลักษณะและวิถีการผลิตที่คล้ายคลึงกัน เริ่มต้นจากการปรับพื้นที่ คนที่เริ่มบุกเบิกพื้นที่ใหม่ สิ่งแรกที่ต้องทำสำหรับการปรับพื้นที่ ก็คือ การหักป่า ทั้งนี้เป็นเพราะพื้นที่ของชุมชนบางแก้วโดยส่วนใหญ่จะเป็นป่าพรุ เสม็ด จำเป็นจะต้องมีการหักป่าให้เป็นพื้นที่โล่ง ก่อนที่จะเตรียมดินและยกเป็นคันนา อุปกรณ์ที่ใช้ในขั้นตอนดังกล่าวมีเพียง พร้า ขวาน จอบ ใช้แรงงานคนอย่างเดียว

นั้นก็หมายถึงหัวหน้าครอบครัว หรือหากมีลูกชายก็จะช่วยแบ่งเบางานดังกล่าวได้มากทีเดียว การมีลูกมากจึงเป็นสิ่งที่ดีสำหรับคนในสมัยนั้น

"เดือนหก"¹ เป็นเดือนเริ่มต้นของฤดูการทำนา ผู้คนเริ่มเตรียมอุปกรณ์ขนแอกแบกไถ ตระเตรียมข้าวห่อ วัควายถูกนำออกไปตั้งแต่เช้ามืดของแต่ละวันเพื่อทำหน้าที่ไถนา ซึ่งเป็นแรงงานหลักของการผลิตในขั้นตอนนี้ การใช้วัวหรือควายนั้นขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ด้วยเช่นกัน นาลึก จะใช้ควายเวียน (เป็นพฤติกรรมของสัตว์ชนิดนี้ที่ชอบอยู่ในปลักโคลน หนองน้ำ) การใช้ควายเวียนนั้นต้องเป็นควายฝูงถึงจะดี เพราะกว่าหญ้าหรือวัชพืชต่างๆ จะจมและผสมกับดินได้ต้องใช้เวลาพอสมควร สำหรับ นาดอน ส่วนใหญ่จะใช้แรงงานวัวในการไถ วัว 20 คู่ สามารถไถนาได้ 30 ไร่ต่อวัน การไถนาขั้นนี้มีขั้นตอนและขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่ และสภาพดิน ทั้งนี้การทำนาของชุมชนในสมัยนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการทำนาดำ มีขั้นตอนของการไถ โดยเริ่มจาก ไถตะเพื่อให้น้ำขุ่นขึ้น ซึ่งการไถนาวันแรก เรียกว่า "แรกไถ" เป็นการพลิกดินก่อนที่จะเริ่มทำนา ต่อมาประมาณ 1 อาทิตย์ จะมีการไถแปร (ไถแปรหักคอ) ซึ่งเป็นการทำให้ดินร่วนซุยขึ้นอีก แต่หากว่าดินยังไม่เหมาะแก่การลงกล้า ก็จะมีการตีขี้ตะและแปรอีกครั้ง แล้วจึงหว่านข้าวเตรียมไว้สำหรับดำนา แต่ก่อนที่ชาวนาจะเริ่มไถ ตกกล้าก่อนนำข้าวไปหว่าน จะเอ่ยชื่อ "แม่โพสพ" เพื่อบอกให้ท่านรู้ว่านำข้าวของท่านไปทำพันธุ์ต่อไป หากเป็นนาดำก่อนลงมือปักดำจะจัดเครื่องสังเวทบูชาศาลพระภูมิในนาที่แรกก่อนนาอื่น จากนั้นก็ถึงแปลงที่ต้องดำนา จะต้องมีการไถเทือก คือ การไถทำลายหญ้าก่อน แล้วก็คราดให้พื้นที่ราบเรียบเป็นโคลนตม อาจใช้วัวควายไปเหยียบย่ำดินนา เพื่อเป็นการทำให้หญ้าคลุมดินร่วนซุยเป็นโคลนตมแทนการใช้คันไถ เมื่อเตรียมพื้นที่สำหรับหว่านกล้าเป็นที่เรียบร้อยแล้วพร้อมกันนั้นพันธุ์ข้าวที่เตรียมไว้ก็นำมาสู่กระบวนการหว่าน ซึ่งการเตรียมพันธุ์ข้าวนั้นก็ขึ้นอยู่กับลักษณะของพื้นที่นาอีกเช่นกัน การทำนาจะแบ่งข้าวออกเป็น 4 ชนิด คือ

ข้าวหนัก เป็นข้าวนาลึก อายุข้าวประมาณ 5 – 7 เดือน เริ่มหว่านกล้าเดือนกรกฎาคม แล้วได้เก็บข้าวในเดือนมีนาคม ใช้พันธุ์ข้าว เช่น ข้าวช่อพลัดดำ ข้าวหนวนหัก ข้าวนางหงส์ และข้าวนาทอง กองทุ่ง

ข้าวกลางปี เป็นข้าวนาดอน มีอายุประมาณ 3 เดือน เช่น ข้าวหว่าน ข้าวกอและ ข้าวลูกหวาย ข้าวยายอ และข้าวซังห่อถั่ว

ข้าวเบา เป็นข้าวนาดอน พันธุ์ข้าวถูกจัดหาให้โดยรัฐบาล เช่น ข้าวกข.7 ข้าวกข.11 เป็นต้น ข้าวเหนียว เช่น ข้าวกข.10 ข้าวกข.12 เป็นต้น

เมื่อเสร็จจากการไถและเตรียมกล้าแล้ว ประมาณเดือนกันยายน – พฤศจิกายน ฝนเริ่มตกต้องตามฤดูกาล เมื่อนั้นฤดูการดำนาจึงจะเริ่มขึ้น ซึ่งจะมีการใช้มายา(ปุ๋ย)ขี้ค่างควา จุ่มหัวกล้าในการ

¹ เดือนหก หรือเดือนพฤษภาคม

ดำเนิน ผู้รู้เล่าว่า แต่เดิมคนจีนได้นำขี้ค้างคาวจากภูเขาชัชสนมาใช้ในการทำนา ต่อมาชาวบ้านใน
 ละแวกนั้นก็เลียนแบบ เนื่องจากสังเกตว่ารอบๆ เขามีดินจากขี้ค้างคาวร่วงอยู่จะมีสภาพขึ้นตลอดปี
 เมื่อนำพันธุ์ไม้ไปปลูกบริเวณนั้นก็ได้ผลดี จึงคิดว่าดินในถ้ำจะยิ่งมีคุณภาพมาก ในการทำนาคนจะ
 ปักกล้าประมาณ 5 – 7 ต้นต่อขุม¹ และจะเว้นแถวไม่ห่างกันนัก เนื่องจากมีน้ำไม่มากพอ ข้าวอาจตาย
 ได้จึงต้องปักเป็นจำนวนมาก แต่หากเป็นนาลึก จะปักประมาณ 3 – 4 ต้นต่อขุม เพราะมีน้ำมาก จึง
 ออกรวงได้มากอยู่แล้ว การดำนาจะใช้วิธีเดินถอยหลัง ซึ่งมีผลดี คือ นอกจากจะไม่เหยียบย่ำต้นกล้า
 ที่ปักดำไว้แล้ว ยังสามารถปักดำได้เป็นแถวเป็นแนว เป็นระเบียบ และสามารถตรวจสอบผลงานได้
 ด้วยว่าที่ดำไปแล้ว ขุมใดหลุดลอยขึ้นมาบ้าง

เมื่อดำนาเสร็จแล้วก็เพียงแค่บำรุงรักษา มีการป้องกันและปราบศัตรูข้าวแบบพื้นบ้าน ไม่
 นิยมฆ่าหรือทำลาย แต่จะใช้วิธีการทางจิตวิทยา คาถาอาคม ยาสมุนไพร และไสยศาสตร์ ชาวนาจะ
 นำธงผ้ายันต์ปักไว้ในทุ่งนาเพื่อป้องกันนกก เพลี้ย และอื่นๆ ที่เป็นอันตรายต่อข้าว มีการทำ "ขวัญ
 ข้าว" โดยข้าวจะตั้งท้องประมาณปลายเดือนอ้าย หรือเดือนธันวาคม เมื่อข้าวเริ่มตั้งท้องชาวนาจะเริ่ม
 ทำขวัญข้าว เรียกว่า "กตข้าว" กล่าวอัญเชิญแม่โพสพแล้วเอาแป้งหอม น้ำมันหอม ทาตามใบข้าว 3 -
 7 กอ โดยจัดเครื่องสังเวย ซึ่งมีแต่ขนม เช่น ขนมต้มแดง ต้มขาว ขนมถั่วงา

ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ - เมษายน ข้าวตรวจใกล้เก็บเกี่ยว ชาวนาก็จะทำ "พิธีรวบข้าว"
 เมื่อเสร็จพิธีกรรมจึงใช้ "กะ" เก็บข้าวเป็นรวง เพราะถือคติว่าถ้าใช้เครื่องเกี่ยวข้าวแล้ว แม่โพสพจะ
 หินไป แต่ความเป็นจริงแล้วการใช้กะเนื่องมาจากสามารถที่จะเก็บข้าวได้เกือบหมดทุกรวง ซึ่งจะ
 ตกหล่นน้อยที่สุด แล้วนำมามัดรวมกันเป็นเลียง ไม่เปลืองเนื้อที่ในการเก็บรักษา เพราะไม่มีฟางข้าว
 และใบข้าว และสะดวกในการนวดข้าว

การเก็บเกี่ยวข้าวของชุมชนนาปะขอ หากว่าแรงงานไม่พอกับจำนวนนาจะมีการออก
 ปากขอแรงงานกัน เช่น การกินวาน ตรงกับธรรมเนียม "การลงแขก" เป็นงานที่ให้เพื่อนบ้านมาช่วยลง
 แรงทำงานโดยไม่คิดค่าแรง และไม่มีเงื่อนไข ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานคืน มีแต่การเลี้ยงข้าวปลา
 อาหารและสุราให้แก่ผู้มาให้ความ เป็นงานไถนา เก็บเกี่ยวข้าว ในวันทำงานนั้นผู้ไปช่วยงานต้องนำ
 อุปกรณ์ไปด้วย เช่น งานไถนาก็ต้องเอาคันไถไปด้วย และ*การขอมือ* เป็นการแลกเปลี่ยนแรงงาน
 ระหว่างกันของชาวบ้าน เช่น ผลัดกันชงงานทำนา เก็บข้าว ฝ่ายละ 2 วัน แต่จะเห็นได้จากคำบอก
 เล่าของลุงเพียร ประมาณ พ.ศ. 2470 ขณะที่ลุงเพียรมีลูกอ่อน ขาดแรงงานในการทำนา จึงมีการจ้าง
 แรงงานที่เคยเป็นแรงงานจ้างของคนจีนมาช่วยเก็บเลียงข้าว

นอกจากนี้ยังมีแรงงานจากต่างอำเภอ ต่างจังหวัด โดยเฉพาะจังหวัดสงขลา ในอำเภอสติง
 พระ ระโนด สิงหนคร ที่ข้ามฝั่งมารับจ้างเก็บข้าว ทั้งนี้นอกจากเป็นการเพิ่มรายได้ของครอบครัว

¹ ต้นกล้าที่ปักดำกอหนึ่งๆ เรียกว่า "ขุม"

แล้ว การทำนาของฝั่งสงขลา ผลผลิตจะออกมาไม่พร้อมกับฝั่งบางแก้ว ทำให้สามารถเปลี่ยนถ่ายแรงงานกันได้ ระบบเครือข่ายก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้มีการเข้ามาใช้แรงงานในชุมชน จนพัฒนาไปถึงขั้นของการตั้งถิ่นฐานถาวร อย่างเช่น คนฝั่งสติงพระมาเก็บข้าวแล้วมาสมัครอกรั่วที่บางแก้ว

การเข้ามารับจ้างเก็บข้าวแต่ละครั้ง อกรั่วหนึ่งจะแบกรับแรงงานจ้างประมาณ 10-20 คน ซึ่งจะอยู่กับบนเรือน แต่สังคมในสมัยก่อนนั้นข้าวไม่ต้องซื้อ กุ้ง หอย ปู ปลา ในนา ในลำคลองมีอุดมสมบูรณ์ จนพูดได้ว่า.....

"ถ้าหัวออกไปหาปลา เมียทิมเครื่องทำไว้ได้เลย".....

เพราะฉะนั้นค่าใช้จ่ายต่างๆ ของครั่วเรือนจะมีน้อยมาก จะจ่ายเป็นค่าจ้างเสียเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งในสมัยนั้นการจ้าง คิดเป็นเลียงข้าว โดยเลียงข้าวที่เก็บจากรวงข้าวรวงใหญ่ๆ 100 เลียง ค่าตอบแทน 10 บาท แต่ถ้าวรวงข้าวเล็กหน่อย 100 เลียง จะได้ค่าตอบแทน 11 บาท (สัมภาษณ์ นายเพียร ภูมิ, ตำบลนาปะขอ ; นายเพียร, อ่างแล้ว)

การค้าขายข้าวของชุมชน

การค้าขายข้าวมีหลายรูปแบบ ตั้งแต่ขายแบบเหมาห้องข้าว (ยุ้งฉางข้าว) และขายแบบนวดใส่ถังใส่ปอดมาขายกับเจ้าแก้ว

ขายให้เจ้าแก้ว ซึ่งเป็นคนที่มีบ้านติดต่อกับคลองเพราะสะดวกในการขนส่งข้าวไปขายอีกต่อหนึ่ง ร้านเหล่านี้จะมีอุปกรณ์ในการตวง คือ ถังพาด โดยปาดข้าวให้พอดีกับปากถัง เช่น เจ้าแก้วที่วัดโหนดมี 1 คน มีการมารับซื้อถึงที่บ้าน โดยใช้เกวียนมาทุกข้าว แต่ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะหาทุนไปขายเจ้าแก้วเอง

การขายแบบเหมาห้อง โดยกว้านจะมารับซื้อที่บ้าน ให้ราคาถังละ 5 สตางค์ จากนั้นก็จ้างคนมานวด และหาบไปส่งที่กว้าน แล้วเอาลงเรือไปขายแถบสงขลา ซึ่งในสมัยนั้นก็มีกว้านต่างๆ เช่น กว้านนางกิมเลี่ยน กว้านนางกลั่น กว้านนางฉิด กว้านนางเลี่ยน กว้านนางคล้าย กว้านนางเบี้ยว เป็นต้น นอกจากการซื้อข้าวด้วยเงินแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนข้าวกับเกลือ โดยการ *เท่าไปเท่ามา* (ให้ข้าวเท่าไรก็เอาเกลือไปเท่านั้น) นอกจากนั้นสิ่งของที่ไม่สามารถปลูกหรือหาเองได้ ต้องซื้อเอา เช่น หัวหอม กระเทียม การค้าขายในลักษณะดังกล่าวข้างต้นจะเป็นการค้าข้าวของชุมชนพื้นเพเดิม และการค้าข้าวจะทำกันทางเรือมากกว่า เพราะพื้นที่อยู่ใกล้ท่าเรือ แต่ก็มีบางส่วนที่เอาข้าวมาขายให้กับโรงสี ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโรงสีของคนจีน อยู่ใกล้ทางรถไฟ เป็นการค้าทางบก ซึ่งชุมชนแถวครองชีพจะนำข้าวไปขายที่โรงสีเช่นกัน และนิยมที่จะขายให้กับโรงสีเหล่านี้ด้วย

เริ่มมีโรงสีในปี พ.ศ.2484 เจ้าแก้วจะเอาข้าวใส่เรือไปขายในสงขลา หากเป็นที่ระโนดก็จะผ่านทางนี้เพื่อไปสงขลา

โรงสีใหญ่บางแก้วที่ตั้งขึ้นเป็นแห่งแรกของอำเภอบางแก้ว ได้ถูกวางเพลิง เผาเพื่อเอาค่าประกัน ใน พ.ศ. 2493 จึงทำให้กิจการโรงสีเริ่มแพร่หลาย มีการตั้งกันเพิ่มมากขึ้น แต่ทั้งหมดก็เป็นกิจการของคนไทยเชื้อสายจีนโดยทั้งสิ้น เช่น โรงสีปักอัน โรงสีแม่ซุ่ม เป็นต้น

ในปัจจุบันมีโรงสี ทั้งหมด 14 โรง ในอำเภอบางแก้ว คือ หมู่ที่ 3 , 7 , 8 จำนวนหมู่ละ 1 โรง หมู่ที่ 4 , 5 จำนวนหมู่ละ 4 โรง และหมู่ที่ 13 จำนวน 3 โรง

สำหรับราคาข้าวที่ซื้อขายกัน 1 ถึง ประมาณ 10 กก. เท่ากับ 20 เบี้ย ประมาณ พ.ศ .2482 ราคาข้าวลดลงเป็นอย่างมาก เหลือเกวียนละ 100 บาท แต่เมื่อมีการติดต่อค้าขายข้าวกับทางสงขลา ราคาข้าวถึงได้กระเตื้องขึ้นจนถึงเกวียนละ 500 บาท

มาตราวัด : 2 แล่ง เท่ากับ 1 กันตั้ง

2 กันตั้ง เท่ากับ 1 ถัง

1 เกวียน เท่ากับ 100 ถัง

ช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ปริมาณข้าวลดลงเป็นอย่างมาก เนื่องจากความตื่นกลัว จากภัยสงคราม ส่งผลมาสู่การทำนา

ในช่วงสงครามโลก ราษฎรเกิดความขาดสนไปทั่ว ในช่วงแรกๆ ของสงคราม รถไฟต้องหยุดทำการ มีเพียงหัวรถจักรที่ใช้บรรทุกฟืนจากพัทลุงไปยังหาดใหญ่

พ.ศ. 2486 - 2488 มีปริมาณข้าวเพิ่มมากขึ้น เนื่องจากราษฎรเริ่มที่จะมาทำมาหากินกันต่อเมื่อสงครามค่อยๆ สงบลง และผลจากสงครามทำให้มีความต้องการข้าวเพิ่มมากขึ้น ข้าวจากระโนดและบางแก้วถูกส่งไปขายในประเทศเพื่อนบ้านทั่วทั้งอินโดจีน และใน พ.ศ. 2490 ราชการได้ส่งเจ้าหน้าที่เกษตรมาแนะนำ การทำปุ๋ยหมักแทนการใช้มูลเขาที่เริ่มมีน้อยลง โดยการใช้มูลวัว-ควาย มาหมักรวมกับเกลือ ไว้ 3 เดือน

(2) ชุมชนชาวจีนอพยพ

การใช้ประโยชน์ในพื้นที่จับจองของคนจีนนั้น ส่วนใหญ่จะใช้ทำนาเป็นหลัก ซึ่งก่อนที่จะมีการปรับปรุงพื้นที่เหล่านั้นให้เป็นนา กลุ่มชาวจีนได้มีการขุดเหมืองน้ำ เพื่อเอาน้ำจากคลองบางแก้วเข้ามาใช้ในพื้นที่เกษตร โดยเริ่มขุดจากคลองบางแก้วผ่านมาทางบ้านหนองบ่อ บ้านลำธาร (อาณาเขตของตำบลท่ามะเดื่อ) เข้าเหมืองน้ำที่ขุดไว้สองข้างถนน โดยมีการทำนบ (บริเวณบ้านแก่นคง) สำหรับการจัดการนำน้ำมาใช้ในพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งบริเวณนี้เลยเรียกกันว่า "นบจีน"

การจัดการพื้นที่เพื่อทำนา เริ่มจากการปรับพื้นที่ที่เคยเป็นที่รกร้างเต็มไปด้วยป่าเสม็ด และต้นไม้ใหญ่บ้าง โดยการแบ่งการทำงานระหว่างแรงงานจีนที่เป็นผู้ชายและผู้หญิง โดยแรงงานผู้ชายนั้นทำการตัดโค่นต้นไม้ และขุดต่อไม้ และเผาปรับพื้นที่ ไม้ที่ได้จากการตัดเรียบร้อยแล้วนั้น (ตัด

เป็นท่อนๆ ละ 1 หลา) จะถูกถ้ำเลียขไปขายเพื่อใช้เป็นฟืนรถไฟ ได้ราคาหลาละ 1.5 บาท ในขณะที่แรงงานผู้หญิงช่วยกันทำถนน

ลักษณะการทำนาของคนจีน จะเรียนรู้วิธีการทำนา ระยะเวลาในการผลิตของคนไทยท้องถิ่น และมีภูมิปัญญาในการปรับพื้นที่ที่เคยรร้างว่างเปล่า ซึ่งคนไทยท้องถิ่นเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถผลิตพืชหรือการเกษตรอย่างอื่นได้ เพราะเนื้อดินเป็นดินดำ หรือเรียกกันว่า "ดินตาย" วิธีการที่จะทำให้ดินดังกล่าวสามารถใช้ประโยชน์ขึ้นมาได้นั้น ชาวจีนใช้มายาเขา หรือใช้ค้ำควาผสมหินผุบริเวณถ้ำเขาชัยสน (สัมภามณ์ นายเพียร ไชยวรรณ, อ้างแล้ว)

ระยะแรกจะเป็นลักษณะของการทำนาหว่าน หลังจากหักร้างตางพงเรียบร้อยแล้ว เริ่มไถและทำเป็นแปลง โดยแปลงนาจะไม่มีคันนา มีขนาด กว้าง 10 เส้น ยาว 10 เส้น หรือ แปลงละ 100 ไร่¹ ใช้อุปกรณ์ที่นำมาจากเมืองจีนและที่ถ้อว่าทันสมัยในขณะนั้น อุปกรณ์ดังกล่าวถูกนำมาใช้ในกระบวนการผลิต เริ่มตั้งแต่การไถ ใช้รถไถ 3 จานเพื่อแปรดินครั้งแรก และใช้เครื่องราดลูกกะทะราดดินให้ละเอียดอีกครั้ง หลังจากนั้นใช้อุปกรณ์ที่เรียกว่า จักรร่อน ขึ้นตอนนี้อาศัยแรงงานวัวควาย² ใช้จักรร่อนทำเป็นร่องเป็นแนว เพื่อหยอดเมล็ดพันธุ์ข้าว

พันธุ์ข้าวที่ปลูก มีพันธุ์ข้าวเจ้า ได้แก่ ข้าวกอและ ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมและสร้างชื่อเสียงให้กับบั้งแก้ว 1 เมล็ดสามารถแตกรวงได้ถึง 20 รวง เป็นคุณสมบัติเด่นของข้าวพันธุ์ดังกล่าว อีกชนิดของพันธุ์ข้าว คือ ข้าวเหนียว ได้แก่ ข้าวเหนียวลูกกึ่ง สันนิษฐานว่าคนจีนนำมาจากเมืองจีน ลักษณะเด่นของข้าวเหนียวชนิดนี้ สารเหนียวจะนวลสวย พันธุ์ข้าวเหล่านี้จะถูกนำมาทดลองบนพื้น ผสม คลุกเคล้ากับมายาเขา โดยมีอัตราส่วน ข้าว 1 กระป๋อง มายาเขา 5 ปีบ นำพันธุ์ข้าวที่คลุกเคล้าแล้วลงหยอดหลุมที่เตรียมไว้ แล้วไถกลบอีกครั้งหนึ่ง ขึ้นตอนในการทำนาก่อนถึงฤดูการเก็บเกี่ยว กินเวลาประมาณ 3 เดือน นับตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ถึง เดือนกันยายน

หลังจากนั้นประมาณ 5 - 6 ปี ชาวจีนเปลี่ยนลักษณะการทำนา จากนาหว่านหันมาทำนาดำ ทั้งนี้นอกจากการรับเอาวัฒนธรรมการผลิตแบบคนไทยท้องถิ่นแล้ว ปัญหาสภาพแวดล้อมที่เกี่ยวกับการผลิต โดยเฉพาะเรื่องศัตรูข้าวและวัชพืช พวกหญ้าที่เพิ่มปริมาณมากขึ้นในพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งเป็นธรรมชาติของนาหว่านเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้หันมาทำนาดำ

¹ 1 เส้น เท่ากับ 20 วา

20 วา คูณ 20 วา เท่ากับ 400 ตารางวา

400 ตารางวา เท่ากับ 1 ไร่

10 เส้น เท่ากับ 200 วา

200 วา คูณ 200 วา เท่ากับ 40000 ตารางวา

40000 ตารางวา เท่ากับ 100 ไร่

² วัวควาย 1 ตัว สามารถไถนาได้ถึง 0.5 ไร่ ในระยะเวลาครึ่งวัน

เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการผลิต พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อเอื้อต่อการผลิตแบบใหม่ ชาวจีนจัดสรรที่ดิน 100 ไร่ ต่อแปลงออกเป็น 2 ส่วน คือ เนื้อที่นาประมาณ 80 ไร่ ที่เหลืออีก 20 ไร่ กลายเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์ ใช้เป็น ทางลากเกวียน เหมือนหรือคลองส่งน้ำเล็กๆ จากเหมืองน้ำใหญ่ที่อยู่ข้างถนน เพื่อสามารถนำน้ำเข้าสู่พื้นที่นาอย่างทั่วถึง และให้สามารถทำนาคำได้

รูปแบบของการทำนาคำนั้น ชาวจีนได้ศึกษาจากคนไทยท้องถิ่นอีกเช่นเคย โดยจะทำการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกตามกำลังแรงงานและอุปกรณ์อำนวยความสะดวกที่มีอยู่ ส่วนขั้นตอนอื่นๆ เช่น การถอนกล้า ปักดำ เก็บเกี่ยวจะจ้างแรงงานคนไทย กล่าวกันว่าแรงงานคนไทย มักจะเอาเปรียบและคดโกงคนจีนเสมอ

การใช้แรงงานของคนจีนและคนไทยจะต่างกัน ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้อัตราค่าตอบแทนแตกต่างกันด้วย

แรงงานไทย (ทำได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง) ในการถอนกล้าและปักดำ 100 คำ เป็นเงิน 5 บาท การเก็บเกี่ยวและมัดข้าว 2 กระสอบหญ้าหนึ่¹ เป็นเงิน 1 บาท หากเฉลี่ยต่อวัน แรงงานไทยที่เป็นผู้ชายทำงานได้ไม่เกินวันละ 1 บาท ส่วนแรงงานผู้หญิงทำงานได้ไม่เกินวันละ 80 สตางค์

สำหรับแรงงานคนจีน อัตราการจ้างไม่ต่ำกว่าวันละ 5 บาท ซึ่งต่างกับอัตราแรงงานของคนไทยอย่างมาก ทั้งนี้เป็นที่ยอมรับของคนไทยท้องถิ่นเองว่า คนจีนขยันขันแข็ง มีเทคนิคและความรู้ในการทำงานดีกว่าคนไทยเป็นอย่างมาก และการทำงานของคนจีนนั้นมีการจัดสรรงานให้เหมาะสมสำหรับประเภทที่เป็นแรงงานผู้ชาย และแรงงานผู้หญิง เช่น งานเตรียมการเพาะปลูกที่กล่าวข้างต้น จะใช้แรงงานผู้ชาย หลังจากว่าจ้างแรงงานไทย ขั้นตอนสุดท้ายของการทำนา คือ การรวบรวมผลผลิตข้าวเปลือก ตั้งแต่การตาก² และรวบรวมใส่ไว้ในพ้อม³ข้าว เพื่อรอบรรจุใส่กระสอบป่านและขาย ทั้งหมดนี้เป็นหน้าที่ของแรงงานผู้หญิง

สำหรับขั้นตอนของการขายข้าว จะมีความเกี่ยวข้องกับโรงสีข้าว ซึ่งในระยะแรกๆ ของการผลิตข้าว ชุมชนดังกล่าวยังไม่มีโรงสีข้าวเป็นของตนเอง ต้องส่งข้าวไปทางรถไฟเพื่อขายที่พัทลุง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2471 กลุ่มคนจีนได้มีการตั้งโรงสีข้าว⁴ และจดทะเบียนบริษัท ใช้ชื่อว่า "มินแซ จำกัด บริษัท ปากพล" ในเวลาต่อมา นอกจากนั้นยังมีการสร้างโรงงานบดมันสำปะหลังโดยมีนายไฉ่ยี่เยียนเป็นผู้จัดการ โรงสี และงานในส่วนอื่นของบริษัท

¹ กระสอบหญ้าหนึ่ หมายถึง กระสอบป่านในปัจจุบัน

² การตากข้าว หลังจากที่รวบรวมผลผลิตจากการนวด พัด ของแรงงานไทยแล้ว ข้าวเปลือกจะถูกลำเลียงไปไว้ตามกงสีต่างๆ ซึ่งกงสีเหล่านี้จะสร้างลานปูนไว้เพื่อตากข้าวและผลผลิตอื่นๆ โดยเฉพาะ

³ พ้อมข้าว เป็นที่สำหรับรวบรวมข้าวเปลือกเพื่อรอบรรจุใส่กระสอบขาย

⁴ โรงสีข้าวของคนจีนแห่งแรกในบางแก้ว ตั้งอยู่บริเวณหน้าสถานีรถไฟเกาะแก้ว (บางแก้วในปัจจุบัน)

โรงสีข้าวซึ่งเป็นแหล่งซื้อขายข้าวของชุมชนบางแก้ว ชาวบ้านเรียกติดปากว่า "โรงสีใหญ่บางแก้ว" ถือเป็นารเริ่มต้นของการค้าข้าวทางบก ซึ่งก่อนหน้านี้การค้าข้าวจะทำกันทางน้ำ เมื่อมีการสร้างทางรถไฟและสามารถให้บริการได้ ทำเลข้างเส้นทางคมนาคมสายนี้จึงถูกนำมาใช้อำนวยความสะดวกสำหรับการผลิตและเคลื่อนย้ายข้าว การตั้งโรงสีข้าวจึงเกิดขึ้น และทำการรับซื้อข้าวทั้งของคนไทยและคนจีน มีระบบของการจัดซื้อ โดยการทำบัตรคิว รอขายข้าวตามลำดับก่อนหลัง ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงระบบการค้าขายที่ยังมีให้เห็นจนถึงปัจจุบัน

การค้าข้าวของบริษัทคนจีนเป็นต้นกำเนิดแห่งชื่อเสียงของ "ข้าวบางแก้ว" ทั้งนี้เนื่องจากผลผลิตข้าวที่คนจีนผลิตและรับซื้อมานั้น จะถูกทยอยส่งไปขายทางใต้ ได้แก่ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส โดยการขนส่งทางรถไฟ และส่งไปขายกรุงเทพมหานครตามเส้นสายของคนจีน

พ.ศ. 2483 - 84 ช่วงเริ่มต้นของสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นช่วงที่เริ่มมีการขยับขยายออกไปของคนจีน ทั้งนี้มีสาเหตุหลายประการที่ส่งผลให้มีการย้ายออกไป

ประการแรก จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ตั้งแต่กลุ่มคนจีนอพยพเข้ามาทำกินในพื้นที่ชุมชนบางแก้ว ด้วยความขยัน มีเทคนิคและความรู้ในการผลิตที่ทันสมัยกว่าคนไทย และสามารถพลิกผืนดินที่คนไทยคิดว่าไม่สามารถทำประโยชน์ให้กลับมีประโยชน์ ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพ สร้างความเจริญต่างๆ ไข่มกมาย คนไทย ซึ่งไม่มีหัวใจในการผลิตที่ทันสมัย ไม่มีความรู้คอยแต่จะเบียดเบียน คดโกงจากการใช้แรงงาน ลักเล็กขโมยน้อยอยู่เป็นประจำ เอาเปรียบทุกวิถีทางจนถึงขั้นฆ่ากันตาย ทำให้คนจีนเกิดความไม่มั่นคงในการดำเนินชีวิต

ประการที่สอง ราคาข้าวตกต่ำเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะปี พ.ศ. 2486 ราคาข้าวลดต่ำที่สุดซึ่งเป็นผลมาจากสงคราม และการเมือง

ประการที่สาม ภายใต้การบริหารประเทศของจอมพลแปลก พิบูลย์สงคราม ซึ่งเห็นว่าคนต่างด้าวเริ่มจะมีบทบาทต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศมากเกินไป จึงแก้ไขกฎระเบียบและออก พ.ร.บ. ห้ามมิให้คนต่างด้าวถือครองที่ทำกินเกินกว่าที่กฎหมายได้กำหนดเอาไว้ และยังห้ามการ

¹ อาศัยอำนาจตามความในมาตรา 14 แห่งพระราชบัญญัติที่ดินในส่วนที่เกี่ยวกับคนต่างด้าว พุทธศักราช 2486 ออกกฎไว้ดังนี้

อัตราขั้นสูงของจำนวนเนื้อที่รวมที่จะพึงอนุญาตให้คนต่างด้าวได้มาตามมาตรา 7 คือ

1. สำหรับอยู่อาศัย	ไม่เกิน	10	ไร่
2. สำหรับพาณิชย์กรรม	ไม่เกิน	10	ไร่
3. สำหรับอุตสาหกรรม	ไม่เกิน	50	ไร่
4. สำหรับเกษตรกรรม	ไม่เกิน	25	ไร่
5. สำหรับการศาสนา การกุศล	ไม่เกิน	5	ไร่
6. สำหรับสุสาน โดยมีฉาบดินหรือไม่มี	ไม่เกิน	10	ไร่
7. สำหรับฉาบดินแต่อย่างเดียว	ไม่เกิน	2	ไร่

ประกอบอาชีพบางอย่าง เช่น การเลี้ยงเป็ด ตัดผม ฯลฯ อีกด้วย และคนต่างค้ำที่อยู่ในประเทศไทย จะต้องเสียค่าคนต่างค้ำปีละ 600 บาท

ประการที่สี่ ปัญหาภายในของบริษัท และคนในปกครองของตนเอง

การอพยพออกไปของคนจีนมีหลักฐานไม่แน่ชัดว่า ไปอยู่ที่ไหน อย่างไร สันนิษฐานกันว่า น่าจะอพยพไปทางใต้ บริเวณอำเภอเบตง จังหวัดยะลา บางส่วนอพยพไปทางกรุงเทพฯ

6.3.2 ระบบกรรมสิทธิ์และการใช้ที่ดินของชุมชน

(1) ระบบกรรมสิทธิ์และการใช้ที่ดินของชุมชนพื้นเพเดิม

ในสมัยก่อนที่ดินถือเป็นสมบัติของกษัตริย์ ราษฎรที่ทำกินบนผืนแผ่นดินต้องส่งเป็นส่วย ภาษีให้แก่รัฐ แม้กระทั่งมีการจัดระบบกรรมสิทธิ์โดยมีพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วก็ตาม ระบบการเก็บภาษีก็ยังคงมีอยู่ โดยเฉพาะ การเก็บภาษีค่านา ระบบดังกล่าวนี้เป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ราษฎรไทยโดยส่วนใหญ่มีการครอบครองที่ดินไม่มากนัก หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเกษตรกรรายย่อยตลอดมา ประกอบกับรูปแบบการผลิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ขาดซึ่งเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ การจับจองที่ดินทำกินจึงทำเพียงกำลังความสามารถของแรงงานในครัวเรือนเท่านั้น

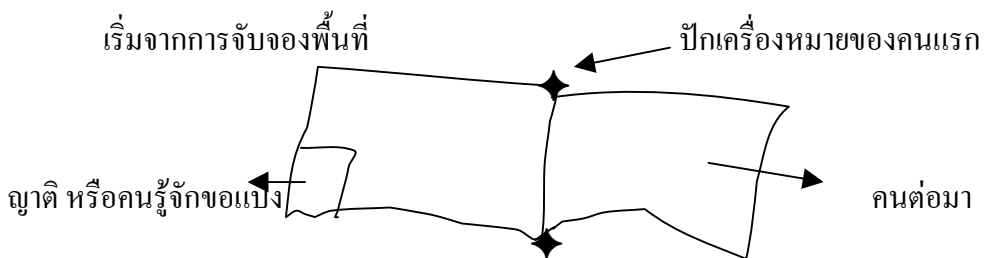
สำหรับชุมชนนาปะขอ รูปแบบการได้มาซึ่งที่ดิน และการครอบครองที่ดินก็มีลักษณะคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆ ซึ่งหากย้อนจากประวัติศาสตร์ที่กล่าวข้างต้นในภาพรวมของบางแก้ว ชุมชนเก่าแก่ น่าจะเริ่มที่ตำบลนาปะขอ หรืออาจกล่าวได้ว่าจุดเริ่มของชุมชนน่าจะเป็นชุมชนบริเวณวัดช่างทอง และแผ่ขยายออกไปตามแรงกดดันของประชากร และความต้องการที่ทำกิน แต่กำลังการบุกเบิกยังทำได้น้อย ต้องอาศัยแรงงานคนเท่านั้น นอกเสียจากว่าจะมีเหตุจากภัยธรรมชาติที่เอื้อให้การบุกเบิกง่ายขึ้น ดังเช่นที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2485 เกิดพายุครั้งใหญ่พัดกระหน่ำโค่นต้นยางล้มระเนระนาด (บริเวณหมู่ที่ 13 บ้านเกาะเคียน ตำบลนาปะขอในปัจจุบัน) พื้นที่ป่า ไม้ยางกลายเป็นพื้นที่โล่ง กระตุ้นให้เข้ามาจับจองพื้นที่มากขึ้น

วิธีการจับจองที่ดินทำกินนั้น หากชาวบ้านผู้หนึ่งผู้ใดต้องการที่ดินทำกินก็จะทำการหักดิน และทำประโยชน์ในพื้นที่ตามกำลังที่สามารถทำได้ เมื่อทำได้เนื้อที่ตามสมควรแล้วก็ปักแนวเขตเอาไว้ หลังจากนั้นก็จะแจ้งแก่กำนันผู้ใหญ่บ้านว่าที่ดินที่ได้จับจองไว้นั้นตั้งอยู่ที่ไหน หมู่ที่เท่าใด ตำบลอะไร อำเภออะไร เพื่อทำบัญชีเอาไว้ เรียก "บัญชีหางว่าว" และกำนันผู้ใหญ่บ้านจะแจ้งแก่เจ้าหน้าที่ที่ดิน เพื่อทำการสำรวจพื้นที่จริงอีกครั้งหนึ่ง แต่โดยส่วนใหญ่ เจ้าหน้าที่จะไม่ค่อยลงมาดูเอง จะสั่งการให้กำนันออกทำการตรวจสอบที่ดินที่ราษฎรไปร้องขอไว้ว่าตรงกับที่แจ้งจริงหรือไม่ และให้อำนาจแก่กำนันเป็นคนชี้เขตปักหลัก พร้อมทั้งเจ้าของที่ดินข้างเคียงที่จับจองไว้ไม่ต่ำกว่า 2 คน (ถ้ามี) เป็นพยาน ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการจับจองซ้อนทับกัน

การให้อำนาจแก่กำนันผู้ใหญ่บ้านในการสำรวจตรวจหลักเขตการจับจองที่ดิน และอำนาจหน้าที่ในส่วนอื่นๆ ทำให้เกิดกรณีการจับจองพื้นที่ขนาดใหญ่ ซึ่งมีเกิดขึ้นเกือบทุกพื้นที่ บุคคลเหล่านี้ก็จะเป็นตัวแปรสำคัญในการจัดสรรและครอบครองพื้นที่ของชุมชน

เมื่อที่ดินได้รับการตรวจสอบเป็นที่เรียบร้อย ทางอำเภอก็จะออกเป็นใบเหยียบย่ำ¹ ซึ่งเป็นใบอนุญาตให้จับจองที่ดินเพื่อทำประโยชน์เป็นการชั่วคราวมีอายุ 1 ปี (กรมที่ดิน, 2544)

ในการแจ้งการจับจองที่ดินแต่ละครั้ง ชาวบ้านเองไม่ได้รู้หรือทราบดีว่าพื้นที่ที่ตนจับจองเอาไว้จริงๆ มีเนื้อที่เท่าใด ใช้วิธีการประมาณ เมื่อคนหนึ่งจองพื้นที่และเข้าไปทำประโยชน์ ก็จะเป็นแนวทางให้คนอื่น ๆ เข้ามาทำประโยชน์ต่อ ซึ่งอาจเป็นเครือญาติ หรือคนในละแวกเดียวกัน อย่างกรณีครอบครัวของนายผัน ไชยวรรณ ซึ่งแรกเริ่ม พ่อ แม่ บรรพบุรุษอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านช่างทอง ต่อมาก็ย้ายขยายพื้นที่ทำกิน โดยชักชวนญาติ และเพื่อนบ้านมาบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้อย่าง ป่าเสม็ด (ปัจจุบันเป็นพื้นที่บ้านเกาะเคียน หมู่ 13 ตำบลนาปะขอ)

การใช้ที่ดินระยะแรกหลังจากได้มีการบุกเบิก จะเป็นลักษณะของการหักป่าทำไร่ เพาะปลูกข้าวไร่ก่อน เพราะสภาพของการเปลี่ยนจากป่าไปเป็นพื้นที่เพาะปลูกทำได้ลำบากมาก อาศัยแรงงานคนเป็นหลัก อุปกรณ์มีน้อย เพราะฉะนั้น การบุกเบิกและทำการเพาะปลูกครั้งแรกหากไม่ค่อยได้ผล ที่ดินแปลงนั้นก็อาจจะไม่มีการแจ้งครอบครอง และจะปล่อยให้คนอื่นเข้ามาทำต่อ ไป หรือปล่อยให้ว่างเอาไว้

การทำไร่พร้อมๆ ไปกับการใช้ประโยชน์จากต้นยางและเสม็ด ซึ่งเป็นวัตถุดิบสำคัญสำหรับการทำ "ใต้" อันเป็นแหล่งแสงสว่างในสมัยนั้น และยังคงกลายเป็นสินค้าสำคัญที่นำไปซื้อขายแลกเปลี่ยนกันในตลาด ผู้รู้เล่าให้ฟังถึงวิธีการเจาะต้นยางเป็นรูปสามเหลี่ยมให้น้ำมันออกมา แล้วเอาต้นเสม็ดที่ทำให้ขุ่น แล้วมาคลุกเคล้า เรียกว่า "จีตาดลูก" แล้วนำไปเผาไฟ เรียกว่า "จีตาดเผา" จากนั้นนำไปใส่ปี่บรอกขายพวกเรือประมง ซึ่งใช้ประโยชน์ในการยาเรือ ชาวบ้าน ใช้เป็นแสงสว่างในครัวเรือน ใช้ในการละเล่น หนังสวด มโนราห์ ใต้ที่ใช้นี้ เรียกว่า "แม่ใต้" จะทำขึ้นมาพิเศษ ขนาดใหญ่

¹ "ใบเหยียบย่ำ" ออกให้โดยอำเภอหรือจังหวัด ส่วน "ตราจอง" ออกให้โดยกรม หรือกระทรวง

หลังจากมีการทำไร่ผ่านไปแล้ว สภาพดินค่อยๆ ดีขึ้น สามารถปรับปรุงสภาพดินได้ง่ายขึ้น เริ่มมีการเปลี่ยนรูปแบบการใช้ที่ดินมาเป็นนา มีการยกคันนา ปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากไร่ไปเป็นนา และค่อยๆ ขยายมากขึ้นจนกระทั่งไม่เหลือสภาพป่าอยู่อีกเลย

เมื่อการครอบครองที่ดินมีเพิ่มขึ้น ความต้องการกรรมสิทธิ์ในที่ดินย่อมมีตามมา หลายๆ คราวเรือนในชุมชนนาปะขอได้มีการยื่นขอใบเหยียบย่ำเพิ่มขึ้น และใช้เอกสารประเภทนี้มาจนถึง ปี พ.ศ. 2497 มีพระราชบัญญัติใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน 2497 โดยรัฐให้มีการแจ้งการครอบครองที่ดิน และออกเป็นหนังสือ ส.ค. 1 ให้แทน และเลิกใช้เอกสารดังกล่าวไป

(2) ระบบกรรมสิทธิ์และการใช้ที่ดินของชุมชนชาวจีนอพยพ

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชาวจีนอพยพในท้องที่ชุมชนบางแก้ว ซึ่งเข้ามาจับจองพื้นที่อาณาบริเวณตั้งแต่ด้านทิศตะวันออกของทางรถไฟในปัจจุบันจนถึงริมหาด ไข่เต่าของตำบลท่ามะเดื่อ และตำบลนาปะขอ เป็นเนื้อที่นับหมื่นไร่ แต่ไม่แจ้งชัดว่าพื้นที่ทั้งหมดนั้น มีกรรมสิทธิ์ที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ มีพื้นที่บางส่วนซึ่งเป็นพื้นที่ของบริษัทที่จัดตั้งขึ้นเพื่อ ดำเนินกิจการค้าข้าว จากการช่วยเหลือของกำนันผู้มีอำนาจในท้องที่สมัยนั้น ให้ได้มาซึ่ง กรรมสิทธิ์ ในการใช้ที่ดิน โดยได้รับ "ตราจอง" บนพื้นที่ประมาณ 4,000 ไร่ เพื่อดำเนินกิจการของบริษัท

สภาพการทำนาของบริษัทในช่วงระยะหลังเกิดปัญหาขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของ ปัจจัยการผลิต น้ำไม่เพียงพอในการทำนาในพื้นที่ขนาดใหญ่ ประกอบกับเกิดปัญหาการบริหารงาน ภายในบริษัทเอง ทำให้กิจการของบริษัทเริ่มร่อแร่ มีหนี้สินมากมาย และไม่สามารถส่งจ่ายได้ จึงเกิด การฟ้องร้องขึ้นระหว่างบริษัทจีนกับบริษัทในตระกูลลำซำ (ชาวบ้านเรียกกันว่า "บริษัท 3 ญาติ) เป็น ผลให้บริษัทจีนแพ้คดีความต้องยกที่ดินของบริษัททั้งหมดให้แก่บริษัทลำซำ จากนั้นคนจีนก็เริ่ม อพยพออกจากพื้นที่ และที่ดินเหล่านั้นทางบริษัทในตระกูลลำซำก็เปิดให้เช่า โดยมีกำนันในตำบล ท่ามะเดื่อขณะนั้นเป็นคนเช่า ในอัตราไร่ละ 20 บาทต่อปี และกำนันเองก็เอาที่ดินเหล่านั้นให้ชาว บ้านเช่าทำนาอีกต่อหนึ่ง (สัมภาษณ์ นายเลื่อน ตำบลนาปะขอ)

คราวเรือนของคนจีนที่มีที่ดินนอกเหนือไปจากการเป็นสมาชิกของบริษัท ก็ได้รับการ กระทบกระเทือนวิถีชีวิตเช่นกัน ได้พากันละทิ้งพื้นที่และค่อยๆ อพยพจากไป ทำให้พื้นที่ดังกล่าว ว่างลง คนไทยในพื้นที่เห็นว่าที่ดินเหล่านั้นได้ทำประโยชน์ไว้แล้วจึงเข้าจับจองทำกินต่อจากชาวจีน และเข้ามาทำกินเพิ่มมากขึ้นจนถึงขั้นขอใบเหยียบย่ำจากอำเภอ

บริษัทในตระกูลลำซำ เห็นว่าที่ดินเหล่านั้นน่าจะอยู่ในความครอบครองของพวกตน และ พยายามที่จะยึดพื้นที่ดังกล่าวคืน โดยอาศัยอำนาจและความรู้ที่เหนือกว่า แต่งตั้งทนายและเข้าพบ กำนันท้องที่เพื่อให้ช่วยเกลี้ยกล่อมชาวบ้านให้คืนใบเหยียบย่ำให้แก่พวกตน ถ้าไม่เช่นนั้นจะฟ้อง ร้อง ชาวบ้านซึ่งไม่มีความรู้อะไร พากันเกรงกลัวต่อคำขู่ของทนาย จึงคืนที่ดินพร้อมเอกสารใบ

เหยียบย่ำให้แก่บริษัท โดยได้รับเงินตอบแทนแปลงละ 20 - 30 บาท (สัมภาษณ์ นายเพียร ไชยวรรณ, อ้างแล้ว)

ที่ดินเมื่อถูกเปลี่ยนมือตกไปเป็นของบริษัทล่าช้า ด้วยความสัมพันธ์ทางการเมือง หรืออื่นใด ไม่ทราบแน่ชัด ประกอบกับมีกฎหมายการจัดสรรที่ดินให้แก่เกษตรกรที่ไม่มีที่ทำกินในรูปของการให้เช่าที่ดินทำกิน กลุ่มบริษัทล่าช้าจึงได้ขายพื้นที่ของบริษัทปกพล ให้แก่รัฐภายใต้การดำเนินงานของสหกรณ์เช่าซื้อที่ดินบางแก้ว¹ ที่ดินที่รัฐซื้อต่อจากบริษัทถูกจัดสรรให้เกษตรกรที่ต้องการที่ทำกิน โดยแบ่งเป็นแปลงๆ ละ 30 ไร่ต่อครัวเรือน ผ่อนชำระภายใน 10 ปี วงเงิน 9,900 บาท

ปัจจุบันมีพื้นที่บางส่วนของหมู่ที่ 11 หมู่ 8 หมู่ 6 หมู่ 10 และหมู่ 3 ตำบลนาปะขอ อำเภอ บางแก้ว ซึ่งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกันกับที่ดินสหกรณ์ ประมาณครัวเรือนได้กว่า 500 ครัวเรือนที่ยังเป็นกรรมสิทธิ์ของบริษัทล่าช้า และเกษตรกรทำกินอยู่บนพื้นที่เหล่านั้น (สัมภาษณ์ นายปรีชา ตำบลนาปะขอ)

(3) ระบบกรรมสิทธิ์และการใช้ที่ดินของชุมชนครองชีพ

พื้นที่ทุ่งครองชีพ เป็นเขตที่ถูกประกาศให้เป็นทุ่งสงวนสาธารณะประโยชน์ ครอบคลุมอาณาบริเวณของ หมู่ 10 ตำบลนาปะขอทั้งหมู่บ้าน และบางส่วนของหมู่ 8 และหมู่ 1 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง มีเนื้อที่ประมาณ 10,900 ไร่ เป็นพื้นที่ที่อ้างกล่าวได้ว่า ถูกจับจอง และใช้ประโยชน์ระยะหลังสุดของพื้นที่โดยรวมของตำบลนาปะขอ ทั้งนี้จากคำบอกเล่าของผู้รู้ คนเก่าแก่ในท้องถิ่นเล่าว่า ก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่สอง การใช้ที่ดินบริเวณนี้มีน้อยและกระจัดกระจายไม่เป็นระบบ โดยส่วนใหญ่เป็นคนจากชุมชนพื้นเพ ผังวัดช่างทอง ที่มาบุกเบิกทำนาเอาไว้ แต่ก็ไม่ได้ปลูกบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่

สภาพพื้นที่เริ่มแรกเป็นป่า ซึ่งมีทั้งไม้ใหญ่ไม้เล็กต่างๆ นานา ที่นี้จึงมีการใช้ที่ดินที่คล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นในช่วงเวลาเดียวกัน คือ "มีการหักป่าให้เป็นนา"

การตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้จริงๆ เริ่มขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2486 หลังจากมีพระราชบัญญัติจัดที่ดินเพื่อการครองชีพ พ.ศ. 2485 ภายใต้ระเบียบและกฎหมายที่ออกมาดังกล่าว ถูกถ่ายโอนลงมาสู่จังหวัด และอำเภอ ในขณะนั้นนาปะขออยู่ในการปกครองของอำเภอปากพะยูน ทางอำเภอมีประกาศป่าว่างให้คนที่ไม่มีที่ทำกินมาขึ้นความจำนง เพื่อขอรับที่ดินจากการจัดสรรของรัฐตาม พ.ร.บ. ดังกล่าวจากการประกาศดังกล่าวทำให้มีผู้คนหลั่งไหลกันเข้ามาขอรับการจัดสรร ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นคน

¹ สหกรณ์เช่าซื้อที่ดินบางแก้ว ตั้งอยู่หมู่ 6 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง ปัจจุบันไม่ได้มีการดำเนินกิจการเช่าซื้อที่ดิน ได้ปรับเปลี่ยนไปเป็นสหกรณ์ร้านค้าชุมชนบางแก้ว

ในท้องที่ อำเภอรโนด อำเภอสทิงพระ และบางส่วนของอำเภอเมือง (ปัจจุบันคืออำเภอสทิงพระ) จังหวัดสงขลา

ระบบการจัดสรรพื้นที่ที่กว้างไว้อย่างเหมาะสม โดยจะจัดสรรพื้นที่ทำกินให้ราษฎรครัวเรือนละ 31 ไร่ 1 งาน (กว้าง 2 เส้น 10 วา ยาว 12 เส้น 10 วา) การวางแบบแปลนพื้นที่ โดยตัดถนนออกเป็น 4 สาย แบ่งเนื้อที่ออกเป็น 4 ล็อก แต่ละล็อกกว้าง 1 กิโลเมตร มีถนนอยู่ระหว่างล็อกกว้าง 30 เมตร และมีถนนสายหลักตัดพาดผ่านถนน 4 สาย เป็นถนนสายเอก ยาว 4 กิโลเมตร ตามเนื้อที่แบ่งสาย ถนนเส้นนี้กว้าง 30 เมตรเช่นกัน พื้นที่ในแต่ละสายจะถูกเรียกตามถนน คือ สาย 1 สาย 2 สาย 3 และสาย 4 โดยเริ่มนับจากเส้นที่อยู่ทางด้านเหนือของพื้นที่ หรือเส้นที่อยู่ถัดจากถนน บางแก้ว - หาดไขเต้านั้นเอง ในแต่ละสายเมื่อแบ่งให้ราษฎรจำนวน 5 ราย ก็จะตัดเป็นถนนซอยเชื่อมกับสายอื่นๆ 1 ซอย ถัดไปอีก 5 ราย ก็จะตัดอีก 1 ซอย เรื่อยไปจนหมดเนื้อที่

กล่าวโดยสรุปสำหรับการใช้ประโยชน์จากที่ดินและป่าไม้ของชุมชนบางแก้วในช่วงนี้ คือ การปรับเปลี่ยนพื้นที่ป่า ส่วนใหญ่เป็นป่าเสม็ด มาเป็นพื้นที่ทำนา และมีรูปแบบการผลิตที่อิงอาศัยธรรมชาติเป็นหลัก ผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน มีรูปแบบวิถีชีวิตของชุมชนดำเนินไปตามบริบทของทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ จนกระทั่งการเข้ามาของกลุ่มชาวจีนอพยพ ที่มีผลทำให้รูปแบบการผลิตของชุมชนเปลี่ยนไป จากการใช้ที่ดินสำหรับการทำนาเพื่อยังชีพเปลี่ยนเป็นการทำนาเพื่อการค้ามากขึ้น ชาวไทยท้องถิ่นรับวัฒนธรรมผลิตเพื่อขาย ไม่เฉพาะการทำนาเท่านั้น ทรัพยากรทุกอย่างถูกนำมาแลกเปลี่ยนเป็นเงิน อาทิเช่น สัตว์น้ำ กุ้ง หอย ปู ปลา ผลิตภัณฑ์จากป่า

นอกจากนั้นรูปแบบการผลิตที่เปลี่ยนไปยังนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในบริบททางสังคมของชุมชนบางแก้ว เกิดตลาดเพื่อการแลกเปลี่ยนสินค้า ผู้คนจากหลายแหล่งต่างหลั่งไหลนำสินค้าเข้ามาแลกเปลี่ยน พร้อมกันนั้นก็ยังมีอพยพหลั่งไหลเข้ามาอาศัยในพื้นที่ ทำให้มีกลุ่มคนหลายกลุ่มมาร่วมอาศัยกันอยู่ในชุมชนแห่งนี้ และขยายการใช้ที่ดินในการทำนาเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ

6.4 การใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ของชุมชนบางแก้ว ระหว่างปี พ.ศ 2490 – ปัจจุบัน

การนำเสนอรายละเอียดในช่วงนี้ ซึ่งเป็นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และรอยต่อของระบบการผลิตแบบดั้งเดิมกับการผลิตสมัยใหม่อันสืบเนื่องจากนโยบายของรัฐในช่วงที่ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฯ สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน และส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรในชุมชน ดังนี้

ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นเนื่องจากพื้นที่ของชุมชนบางแก้วเป็นที่ราบเสียส่วนใหญ่ การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักก็ยังคงเป็นการทำนา แต่รูปแบบการผลิตเริ่มเปลี่ยนไป ในยุคนี้เริ่มมีพื้นที่ทำสวนยางเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะพื้นที่ที่ไม่ลุ่มนัก น้ำไม่ท่วมขัง หรือที่โลกตามภาษาได้ และในช่วงไม่

ก็ปีที่ผ่านมาแล้ว หลังจากการทำนาไม่ได้ผลเท่าที่ควร ก็มีการเปลี่ยนการทำนาเป็นไร่นาสวนผสมบ้าง และทิ้งกร้างเป็นทุ่งหญ้าธรรมชาติหรือแปลงหญ้าบ้าง

6.4.1 เหตุปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน

หลังการอพยพออกไปของชาวจีน ซึ่งนอกจากจะทิ้งพื้นที่ทำนา แหล่งสร้างอาชีพและรายได้แล้วยังทิ้งเอาวัฒนธรรมของการผลิตเพื่อขายเอาไว้กับชุมชนบางแก้ว และวัฒนธรรมดังกล่าวนี้คงปฏิบัติใช้กันเรื่อยมา ขณะเดียวกันการค้าและผลิตข้าวมีเพิ่มขึ้นตามความต้องการของตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศ การเพิ่มของผลผลิตข้าวในช่วงเวลาดังกล่าวนอกจากจะทำได้โดยการขยายพื้นที่การผลิตแล้ว เริ่มมีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น แต่ภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่ หลังจากที่ได้มีการจัดสรรโดยรัฐ ไม่ว่าจะเป็นการจัดสรรที่ดินในรูปแบบของสหกรณ์เช่าซื้อที่ดิน ในปี พ.ศ. 2499 และในพื้นที่ของทุ่งสงวนต่างๆ แล้วนั้น ย่อมไม่เพียงพอกับจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ความจำเป็นที่รัฐ ซึ่งเป็นผู้ดูแลทุกข์สุขของราษฎรจะต้องหาทางแก้ไข และพัฒนาวิธีการเพิ่มผลผลิตโดยวิธีอื่นๆ ดังปรากฏในช่วงสมัยก่อนมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้มีการเร่งทำนุบำรุงการเพาะปลูกตามแนวทางของหม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร โดยอาศัยหลักวิทยาศาสตร์ เช่น การใช้ปุ๋ย การกำจัดศัตรูพืช การส่งเสริมให้ใช้เครื่องจักรในการทำนา การคัดเลือกพันธุ์ และเร่งส่งเสริมการชลประทานขึ้นมาสสนับสนุนการเพาะปลูกโดยวิทยาการสมัยใหม่ดังกล่าว (สมภพ, 2544)

สำหรับชุมชนบางแก้ว การพัฒนาวิทยาการสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทชัดเจนหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นช่วงหลังจากมีการนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ ไม่ว่าจะเป็นเทคโนโลยีต่างๆ ในการผลิต ระบบชลประทาน ซึ่งชุมชนได้รับประโยชน์ในช่วง พ.ศ. 2511 - 2514 (สัมภาษณ์ นายประกอบ ตำบลนาปะขอ)

ตัวอย่างเช่นในช่วงปี 2499-2519 พื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาที่มีพื้นที่ทำนาเพิ่มขึ้นจาก 840,728 ไร่ ในปี พ.ศ.2499 เป็น 1,127,487 ไร่ ในปี พ.ศ. 2519 แต่ไม่ปรากฏข้อมูลของบางแก้วโดยเฉพาะ แต่เป็นพื้นที่สำคัญที่มีการขยายพื้นที่ในการทำนา ประกอบกับในช่วงหลังปี พ.ศ.2500 เป็นต้นมา ชาวนาเริ่มมีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น เช่น ชาวนาเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ไถนา โดยในช่วงแรกจะมีการจ้างรถแทรกเตอร์มาไถนา โดยจ่ายค่าจ้างประมาณ 30-35 บาท เมื่อชาวนาได้รับความสะดวกสบายมากขึ้นการใช้รถแทรกเตอร์ก็แพร่หลายมากขึ้น ชาวนาที่มีเงินจำนวนมากบางรายก็ซื้อรถแทรกเตอร์ใช้เอง พร้อมทั้งรับจ้างไถนาคนอื่นด้วย และในช่วงหลังจากเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ รถไถเดินตาม ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของควายเหล็กหรือลูกหมา ก็พัฒนาตามมา ถูกนำมาใช้ในพื้นที่อย่างแพร่หลายและเหมาะสมกับการเตรียมดินในที่นาในพื้นที่ มีความคล่องตัวมาก เมื่อชาวนามีทางเลือกในการเตรียมดิน การใช้วัว ควาย ในการเตรียมดินก็เริ่มลดลงเป็นลำดับ

นอกจากรถแทรกเตอร์และรถไถเดินตามแล้ว เทคโนโลยีที่เริ่มแพร่หลายในยุคนี้ก็คือ พันธุ์ข้าว ดังที่กล่าวแล้วข้างต้น ในปี 2494 รัฐได้ตั้งศูนย์วิจัยข้าวขึ้นที่ ตำบลควนคูญ อ. เมืองพัทลุง เพื่อคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ให้ผลผลิตสูง ชาวนาในพื้นที่บางแก้วก็เริ่มใช้พันธุ์ข้าวที่ทางรัฐแนะนำ ได้แก่ กข. 7 กข. 13 เป็นต้น ซึ่งการใช้พันธุ์ข้าวดังกล่าวก็ต้องควบคู่กับการดูแลจัดการที่ดี เช่น มีการใส่ปุ๋ย กำจัดศัตรูพืช ควบคู่กับ น้ำต้องดีนั้นหมายถึงระบบชลประทาน

จากการใช้เทคโนโลยีในการผลิตดังกล่าวดังกล่าว นั้นหมายความว่าชาวนาต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตในการทำนาจากภายนอกมากขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตข้าวค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับราคาข้าวที่เกษตรกรขายได้ ถ้าคำนวณต้นทุนในการผลิตข้าวให้ครบถ้วน ชาวนาจำนวนมากประสบภาวะขาดทุน มีการศึกษามากมายที่ชี้ชัดในประเด็นนี้ ซึ่งจะได้กล่าวถึงผลกระทบต่อไป

ในขณะเดียวกันการพัฒนาทางด้านสาธารณูปโภคต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นไฟฟ้า ประปา ถนนหนทาง นำไปสู่การพัฒนาอุตสาหกรรมและบริการ ซึ่งเริ่มมีขึ้นในเมืองใหญ่ ๆ เช่น เมืองสงขลา หาดใหญ่ แรงงานส่วนหนึ่งจึงถูกถ่ายเทไปสู่ภาคดังกล่าว นั่นก็หมายถึงแรงงานในจังหวัดและต่างจังหวัดใกล้เคียง

จากเหตุปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้นส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในชุมชนบางแก้ว ซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดได้ดังนี้

การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

1. การเปลี่ยนแปลงโดยสิ้นเชิงสำหรับรูปแบบการนำปัจจัยการผลิตเข้ามาใช้ในพื้นที่ชุมชนบางแก้ว จากมูลเหตุของการนำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาใช้ มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางกายภาพของดิน ซึ่งจากที่เคยทำนาได้อุดมสมบูรณ์ *ทำนา 2 ไร่ เก็บเกี่ยวข้าวได้ถึง 1 เกวียน ปัจจุบัน ได้แค่ 20 ถัง* (สัมภาษณ์ นายบุญชอบ ตำบลท่ามะเดื่อ) เกษตรกรต้องประสบกับปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ พิจารณาได้จากปริมาณการใช้ปุ๋ย ในอดีตไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมี ต่อมาเริ่มนำมาใช้แต่ในปริมาณน้อย ปุ๋ย 1 กระสอบสามารถใช้กับพื้นที่นาได้มากกว่า 5 ไร่ ปัจจุบันพื้นที่นา 1 ไร่ ใช้ปุ๋ย 1 กระสอบหรือมากกว่า (สนทนากลุ่ม ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว) ปัญหาศัตรูข้าว โดยเฉพาะหนูทำลายผลผลิตข้าว

อย่างไรก็ตาม นอกจากผลพวงดังกล่าวแล้ว สภาพทางกายภาพของพื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่ราบที่รับน้ำจากที่ราบสูงภูเขาจากฝั่งตะวันตกหรือเขาบรรทัด กลายเป็นพื้นที่รองรับเอาสิ่งปนเปื้อนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสารเคมี และอื่นๆ จากกิจกรรมการผลิตบนพื้นที่สูง โดยเฉพาะพื้นที่เกษตรกรรมในอำเภอตะโหมด กว่า 50 ปีที่ผ่านมาพื้นที่เหล่านี้ได้รับการพัฒนา ส่งเสริมให้มีการผลิต โดยเฉพาะการผลิตยางพาราและไม้ผล และมีความเข้มข้นมากขึ้นโดยลำดับ

2. เศรษฐกิจของพื้นที่มาจากการทำนา โดยปกติจะทำนาได้ปีละครั้ง และการทำงานก็แทบจะไม่มีกำไรดังที่กล่าวแล้ว การแบกรับภาระค่าใช้จ่ายของครัวเรือนที่นับวันจะทวีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นั้น

ส่งผลต่อความจำเป็นที่จะต้องทำนาได้มากกว่า 1 ครั้ง นั่นก็คือ การทำนาปรัง แต่พื้นที่ชุมชนบางแก้วต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำสำหรับการทำนา ปริมาณน้ำที่ใช้ในการประกอบอาชีพมีไม่เพียงพอ แม้กระทั่งมีชลประทานเข้ามาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 ก็ไม่สามารถกระจายน้ำเพื่อการทำนาได้ทั่วถึง ซึ่งเป็นปัญหาที่สำคัญยิ่งของชุมชนที่พึ่งการทำนาเป็นอาชีพหลัก

ประเด็นความล้มเหลวของนโยบายรัฐและการนำนโยบายไปปฏิบัติกรณีของโครงการชลประทานท่าเซียะ ซึ่งกินพื้นที่ในชุมชนบางแก้วด้วยเป็นอีกกรณีหนึ่งที่ชาวบ้านในชุมชนบางแก้วค่อนข้างเจ็บปวด จากการจัดเวทีสัมมนาชุมชนของโครงการ ประเด็นนี้เป็นประเด็นที่ผู้ร่วมสัมมนาจากบางแก้วให้ความสำคัญค่อนข้างมาก เพราะแม้ว่ารัฐจะทุ่มเทเงินไปมากแค่ไหนก็ตาม ผลกระทบในเชิงบวกที่เกิดขึ้นกับราษฎรในพื้นที่นั้นไม่เป็นไปตามที่คาดหวัง การมีส่วนร่วมของชุมชนหรือองค์กรชุมชนที่จะเป็นตัวประสานกับหน่วยงานภาครัฐก็ไม่เด่นชัด ทำให้ช่องว่างระหว่างภาครัฐและราษฎรในกรณีนี้มีค่อนข้างมาก การแก้ปัญหาในทางปฏิบัติก็ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จ

3. การประสบภัยธรรมชาติ แม้กระทั่งในฤดูของการทำนาปกติ หรือนานี้้น ในบางปียังต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วมพื้นที่นาอย่างหนัก ผลผลิตข้าวเสียหายเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้เป็นเพราะลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ดังที่กล่าวมาแล้ว ประเด็นปัญหาดังกล่าวเชื่อมโยงกับปัญหาของพื้นที่ต้นน้ำ นั่นก็หมายถึงความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินและป่าไม้ในพื้นที่ฝั่งเขาบรรทัด จะส่งผลให้เกิดความรุนแรงมากขึ้นของอุทกภัย

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

1. ต้นทุนการผลิตข้าว การผลิตข้าวของชุมชนบางแก้ว ซึ่งมีลักษณะของการผลิตเพื่อขายเด่นชัดมาตั้งแต่สมัยชาวจีนอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ และดำรงสืบมาจนปัจจุบัน แต่ระบบดังกล่าวค่อยๆ น้อยลง นับจากได้มีการพัฒนาการผลิต เร่งทำนุบำรุงการเพาะปลูก โดยนำวิทยาการสมัยใหม่เข้ามาเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว และวิทยาการเหล่านี้ค่อยๆ ทวีเพิ่มมากขึ้นโดยลำดับ พร้อมๆ ไปราคาค่างวดที่สูงขึ้นตามยุคสมัย นอกจากนั้นความไม่เพียงพอของแรงงานในครัวเรือน เกษตรกรจำเป็นต้องพึ่งพาแรงงานจ้าง ทั้งแรงงานคนและเครื่องจักร ในทางตรงกันข้ามกับราคาผลผลิตข้าวที่นับวันจะลดลงเรื่อยๆ การเดินสวนทางกันระหว่างราคาผลผลิตกับต้นทุนการผลิต ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกข้าวแทบจะไม่เหลืออะไรเลย ซึ่งเกิดขึ้นเช่นเดียวกับในหลายพื้นที่ของกลุ่มทะเลสาบ จากการสัมภาษณ์ของสำนักข่าวแลใต้ " นายเลือน จันเพชร อายุ 71 ปี บ้านโคกฉิ่ง ต.ท่าเสม็ด อ.ชะอวด จ. นครศรีธรรมราช : ทำนามากว่า 40 ปีแล้ว มีนา 8 ไร่ แบ่งขุดไร่นาสวนผสมไป 6 ไร่ ในครอบครัวมีแรงงานสองคนตายาย ตอนนี้อย่าไม่สบายก็ต้องทำงานคนเดียวมาสองปีแล้ว ทำให้ต้องจ้างแรงงานเพิ่มในขณะที่ผลผลิตไม่เพิ่มเลย ค่าจ้างแรงงานสูงถึงวันละ 150 บาท แรงงานที่จ้างก็หายากมาก สมัยก่อนทำนาไม่ต้องใช้ปุ๋ย เดี่ยวนี้ต้องใช้ปุ๋ยไร่ละ 3 กระสอบ ทำให้ต้นทุนการทำนาสูงขึ้นไปอีก" (สุภาภรณ์รัตน์และวันชัย, 2540)

2. จำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ในขณะที่พื้นที่ถือครองมีเท่าเดิม รายได้จากการทำนาไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ ทำให้มีแรงงานบางส่วนต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ผนวกกับแรงจูงใจจากภาคอุตสาหกรรมและบริการจากเมืองใหญ่ เช่น สงขลา หาดใหญ่ ซึ่งบางแก้วเป็นชุมชนที่ได้เปรียบในการเดินทางที่ใกล้แหล่งแรงงานดังกล่าว ทำให้มีการหลั่งไหลของแรงงานดังกล่าวเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรม จากการสัมภาษณ์ นายฉิ้น-นางเหียง ภูประดิษฐ์ บ้านโนไร่ ต.ท่ามะเดื่อ อ.บางแก้ว จ.พัทลุง ตายายทั้ง 2 คนเล่าว่า "คนที่เลิกทำนาออกไปรับจ้างทำงานโรงงาน หมู่บ้านแถบนี้มีคนไปทำงานโรงงานวันละห้าหกคนรถ" (สุภรณ์รัตน์และวันชัย, 2540) ซึ่งลักษณะเช่นนี้ไม่ใช่จะเกิดเฉพาะในชุมชนบางแก้ว แต่เกิดที่ชุมชนอื่นๆ ในบริเวณลุ่มทะเลสาบ ดังปรากฏในการสัมภาษณ์ของสำนักข่าวแลใต้ : สัมภาษณ์นายหมุด สุวรรณรัตน์ อายุ 61 ปี บ้านห้วยยาง ต.นางหลง อ.ชะอวด จ.นครศรีธรรมราช "ไม่ค่อยมีใครทำนากันแล้ว คนหนุ่มสาวออกไปทำงานรับจ้างในเมืองนครศรีธรรมราชและหาดใหญ่กันหมดแล้ว"

3. การละทิ้งพื้นที่นา ปล่อยให้ร้างว่างเปล่า มิให้เห็นทั่วไป และในอนาคตมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น จากคำบอกเล่าของชาวบ้านประมาณว่าพื้นที่ที่เป็นที่ทำนาคับเป็นหมื่นไร่ที่ปล่อยให้ร้างไม่ทำนา ปล่อยให้ร้าง คนรุ่นใหม่หันหน้าสู่สังคมเมือง สังคมอุตสาหกรรมและบริการ หลงใหลวัฒนธรรมการทำนาที่ปุ๋ยตายายปฏิบัติสืบมา ในสมัยก่อนคนบางแก้วไม่เคยออกไปทำงานที่อื่น ลูกที่แต่งงานออกเรือนต้องปลูกเรือนหอไว้ใกล้ๆ พ่อแม่ เพื่อที่จะมีแรงงานไว้ช่วยทำนา (สัมภาษณ์ นายบุญชอบ, อ้างแล้ว) ปัจจุบันกว่าร้อยละ 80 ของคนบางแก้ว ชื่อข่าวสารที่ผลิตผลจากที่อื่นกิน (สัมภาษณ์ นายเปลื้อง คำบลท่ามะเดื่อ) สังคมของการพึ่งพาอาศัยกัน อย่างการออกปากกินวาน ซอมือแทบจะหาได้ยากเต็มที

สภาพการละทิ้งอาชีพการทำนาหรืออาชีพการเกษตรเข้าไปสู่การใช้แรงงานในภาคอุตสาหกรรมเป็นที่เด่นชัดของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบเพราะมีทั้งปัจจัยผลักดัน (push factors) จากภาคเกษตรที่มีความแร้นแค้น อัดคัดขัดสน ในขณะที่เดียวกันก็มีปัจจัยที่ดึงดูด (pull factors) จากภาคอุตสาหกรรมในเมืองใหญ่ เป็นแหล่งที่พอจะมีรายได้ แม้ว่าจะไม่ได้สูงมากมายนักก็ตาม

6.4.2 การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินและระบบกรรมสิทธิ์

จากเหตุปัจจัยที่กล่าวข้างต้น ประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา เกิดการเปลี่ยนแปลงกับพื้นที่ของชุมชนบางแก้วอย่างมากมาย นาที่เคยเห็นเขียวชะอุ่มในช่วงปักดำ และเหลืองอร่ามในช่วงเก็บเกี่ยว นับวันจะมีให้เห็นน้อยลง นอกจากการทิ้งร้างแล้วนั้น ยังมีกิจกรรมอื่นเข้ามาแทนที่มากมาย ซึ่งสามารถอธิบายกิจกรรมหลักที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินทำนา ได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนพื้นที่นาเป็นพื้นที่ไร่นาสวนผสม โดยเฉพาะบริเวณชุมชนบางแก้วตอนล่าง (พื้นที่ติดฝั่งทะเลสาบสงขลา) และเปลี่ยนเป็นสวนยางพารา ในบริเวณชุมชนบางแก้วตอนบน (พื้นที่

ที่ติดต่อกับตำบลแม่ขรี) แต่การทำไร่นาสวนผสม ถ้าเกษตรกรไม่มีหนี้สิน สามารถอยู่ได้ พอมีพอกิน ซึ่งในความเป็นจริงแล้วส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเช่นนั้น แม้ว่าเกษตรกรที่เคยทำนามาก่อนจะเปลี่ยนกิจกรรมไปทำไร่นาสวนผสมมากขึ้น ดูเหมือนจะดีกว่าการทำนาเป็นอาชีพหลัก ดังกล่าวแล้ว แต่เกษตรกรดังกล่าวก็ยังคงประสบกับปัญหาหลาย ๆ ประการที่จะต้องต่อสู้ คล้าย ๆ ปัญหาเดิมคือ ภาวะราคาสินค้าเกษตรที่ผลิตไม่แน่นอน อย่างกรณีของผู้ใหญ่ประกอบ ซึ่งเป็นแกนนำคนหนึ่งของพื้นที่บางแก้วที่เปลี่ยนที่ดินทำนาบางส่วนมาเลี้ยงปลา ปลูกผัก และไม้ผล ตามชื่อที่เรียกว่า ไร่นาสวนผสม โดยหวังว่าจะมีสภาพเศรษฐกิจที่ดีกว่าการทำนาเมื่อก่อน ไซ้ในกรณีของผู้ใหญ่ประกอบ เนื่องจากผู้ใหญ่ มีความสามารถในการจัดการทำให้สามารถวางแผนได้ว่าจะปล่อยปลาลงเลี้ยงเมื่อไร เมื่อถึงเวลาจับจึงจะขายปลาได้ราคาดี แต่สำหรับเกษตรกรจำนวนมากไม่ใช่เพราะเขาเหล่านั้นยังขาดเทคนิค ขาดความรู้ในหลาย ๆ ด้าน แต่ที่มีการใช้ที่ดินในการทำไร่นาสวนผสม ส่วนหนึ่งเพราะมีความช่วยเหลือจากรัฐลงมา ซึ่งก็เป็นแรงจูงใจให้เกิดการปรับเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีอจมองข้าม เพราะการสนับสนุนของรัฐให้ในรูปแบบของทุนที่เกษตรกรมีอจมองข้ามได้ภายใต้สถานะที่เขาประสบ

สำหรับพื้นที่สวนยางพารา แม้ว่าสภาพดินบางส่วนไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก เกษตรกรไม่มีทางเลือกอื่น หรือเห็นเป็นอย่างน้อยก็เป็นทางเลือกที่ดีกว่าอย่างอื่น เนื่องจากอย่างไรเสียมีผลผลิตก็ขายได้แม้ว่าราคาจะไม่จูงใจก็ตาม จึงต้องจำใจปลูก จากการสังเกตในพื้นที่ที่มีที่นาจำนวนหนึ่งไม่น้อยถูกเปลี่ยนไปเป็นสวนยางพาราและหลายครั้งต้องประสบกับภาวะน้ำขังเพราะพื้นที่ไม่เหมาะสม ดังที่กล่าวแล้ว เมื่อสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม ผลผลิตที่ได้ก็ไม่ดีเท่าที่ควร ส่งผลต่อประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากรที่ดิน

2. สำหรับพื้นที่ที่ทิ้งร้างว่างเปล่า กิจกรรมการเกษตรที่เหมาะสมกับพื้นที่ในตอนนี ชาวบ้านกล่าว ว่า "การเลี้ยงโคเนื้อพื้นเมือง" กำลังเป็นที่สนใจ และรายได้จากการเลี้ยงสามารถทำให้เกษตรกรอยู่ได้ระดับหนึ่ง จากตัวอย่างนี้พอจะเห็นได้ว่าเกษตรกรหรือชาวนา ก็ต้องปรับตัวตลอดเวลา เพื่อความอยู่รอด และพยายามหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่าเดิม

เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน สำหรับช่วงหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ทำนาข้าวเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ของกลุ่มทะเลสาบในฝั่งอำเภอระโนด อำเภอสทิงพระ ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 3 ยังผลให้มีผู้คนบางกลุ่มขยายพื้นที่ดังกล่าวเข้ามาฝั่งจังหวัดพัทลุง โดยพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอปากพะยูน ซึ่งเป็นเขตต่อกับบางแก้ว แต่การเข้ามาของกิจกรรมดังกล่าวต้องหยุดชะงักไปสำหรับบริเวณนี้ เนื่องจากได้ถูกแบ่งโซนของการเลี้ยงเอาไว้ จะเป็นความโชคคิของชุมชนหรือไม่นั้น หลาย ๆ กลุ่มยังคงมีการถกเถียงกันอยู่ และยังถือว่าเป็นพื้นที่ล่อแหลมสำหรับกิจกรรมดังกล่าว การรอคอยโอกาสยังคงมีอยู่เรื่อยมา

และจากพื้นที่หลายส่วนของชุมชนบางแก้วเป็นพื้นที่ทุ่งสงวนสาธารณะ โดยเฉพาะพื้นที่ทุ่งครองชีพ เคยมีการเสนอให้เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยทักษิณในปี 2537 (คณะแกนนำพัฒนากิ่งอำเภอบางแก้ว, 2537) แต่ต้องระงับไป จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2544 ได้มีการเสนอโปรดเกล้าถวายที่ดินจำนวนหนึ่งให้แก่โครงการพระราชดำริของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาให้จัดสร้างฟาร์มตัวอย่าง เพื่อช่วยเหลือด้านอาชีพแก่เกษตรกรในชุมชน สร้างงาน สร้างรายได้ และฝึกฝนอาชีพให้แก่ชุมชน และเป็นการพัฒนาพื้นที่ให้กลับมาสามารถปลูกข้าวที่มีชื่อเสียงได้อีกครั้ง

สำหรับทิศทางและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนบางแก้วในอนาคต น่าจะมีการเปลี่ยนจากพื้นที่นา ไปทำไร่นาสวนผสมมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากเหตุปัจจัยที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ประกอบกับทิศทางของการพัฒนาที่พยายามส่งเสริมให้เกษตรกรดำรงอยู่ด้วยความพอเพียง

6.4.3 การมีส่วนร่วมของชุมชนบางแก้วเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เป็นที่น่าแปลกใจว่าความตื่นตัวของชุมชนและการมีส่วนร่วมของชุมชนในเรื่องต่าง ๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรของบางแก้ว แทบจะมีน้อยมาก เมื่อเทียบกับกรณีชุมชนตะโหมดที่ได้กล่าวแล้วในบทที่ 4 ที่ชุมชนค่อนข้างรวมตัวกันได้และแสดงออกให้ถึงพลังของชุมชนที่จะต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การต่อรองกับรัฐและอื่น ๆ เหตุผลหนึ่งที่พอจะกล่าวได้ก็คือธรรมชาติของพื้นที่แตกต่างกัน ทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดินป่าไม้ ใน 2 ชุมชนนี้แตกต่างกัน ในชุมชนตะโหมด เป็นชุมชนที่พึ่งพิงป่าสูงมาก ในด้านอาชีพและวิถีชีวิต ผลกระทบจากการทำลายทรัพยากร ฯ ในเชิงลบค่อนข้างชัดเจน และที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การที่องค์กรชุมชนจะเข้มแข็งสร้างพลังชุมชนได้ ชุมชนจะต้องมีผู้นำที่เป็นที่ยอมรับ และเป็นผู้เสียสละเพื่อส่วนรวมอย่างจริงจัง

6.5 สรุป

โดยสรุป การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนในปัจจุบัน คือ การทำนา (มากกว่า 80%) โดยเฉพาะที่ตำบลนาปะขอ รองลงมาทำสวนยางพาราและไม้ผล ในยุคก่อน (พ.ศ. 2442-2489) ชุมชนพื้นเพเดิมของบางแก้ว ยังคงใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ การทำนาในสมัยนั้นใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม ชาวนาส่วนใหญ่มีนาไม่มาก ชาวนาที่มีพื้นที่นามากจำเป็นต้องจ้างแรงงานจากฝั่ง อ.ระโนด สทิงพระ และสิงหนคร มาช่วยเก็บเกี่ยวข้าว การจับจองที่ดินของคนจีนในชุมชนจะแตกต่างจากของคนไทย จะให้ความสำคัญกับระบบน้ำมาก มีการทำ “นบจีน” และใช้เครื่องจักรในการทำนา ช่วงแรกไม่มีโรงสีข้าว จนกระทั่ง ปี 2471 คนจีนได้ตั้งโรงสีข้าว จนเรียกติดปากว่า “โรงสีข้าวใหญ่บางแก้ว” ทำให้การค้าข้าวของบางแก้วโด่งดังมากจน “ข้าวบางแก้ว” เป็นที่รู้จักส่งไปขายถึงกรุงเทพฯ และจังหวัดทางภาคใต้ที่ติดต่อกับประเทศมาเลเซีย จากบทบาทของคนจีนในพื้นที่

ที่ทำให้คนไทยในชุมชนบางแก้ว รับผิดชอบการผลิตเพื่อขายได้รวดเร็วกว่าในชุมชนอื่นๆ ของลุ่มทะเลสาบ แต่ประมาณปี พ.ศ. 2483-2484 คนจีนต้องขยับขยายออกไปจากพื้นที่บางแก้ว เพราะถูกเบียดเบียนจากคนไทย ราคาข้าวตกต่ำ รัฐบาลสมัยจอมพล ป. ออกกฎหมายห้ามมิให้คนต่างด้าวถือครองที่ดินทำกินเกินกว่าที่ได้กำหนด และปัญหาภายในของบริษัทเอง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักในชุมชนบางแก้วยังคงทำนา แต่รูปแบบการผลิตเริ่มเปลี่ยนไป หลังจากการอพยพออกไปของชาวจีน สิ่งที่เหลืออยู่ไว้ให้คนไทย คือ วัฒนธรรมการผลิตเพื่อขาย การผลิตข้าวเพื่อขายเพิ่มขึ้นจากการขยายพื้นที่ปลูกและการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีการใช้รถแทรกเตอร์และควายเหล็กตามมา มีระบบชลประทานในชุมชนบางแก้ว ช่วงปี พ.ศ. 2511-2514 และที่สำคัญมีการใช้ข้าวพันธุ์ดีควบคู่กับปุ๋ย ยากำจัดศัตรูข้าว จากการใช้เทคโนโลยีในการผลิตข้าวมากขึ้น ทำให้ต้นทุนของชาวนาสูงขึ้น เมื่อเทียบกับผลผลิตที่ได้และราคาข้าวแล้วชาวนาอยู่ในฐานะที่ลำบาก นอกจากราคาไม่พอใจแล้ว การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนาในชุมชนบางแก้วยังประสบกับปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ปัญหาศัตรูข้าว ขาดแคลนน้ำ แม้จะมีระบบชลประทานก็ไม่สามารถแจกจ่ายน้ำได้ทั่วถึงและเพียงพอเป็นประเด็นความล้มเหลวของนโยบายรัฐ ประกอบกับพื้นที่ถือครองทำนาต่อครัวเรือนลดลงจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้ชาวนาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ชาวนาบางส่วนเปลี่ยนไปทำไร่นาสวนผสม และปลูกยางเพิ่มขึ้นในนาที่ดอน และที่สำคัญชาวนาละทิ้งนา ปล่อยให้ให้น้ำร้างมีน้ำหมื่นไร่ ออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมในเมืองหาดใหญ่-สงขลา

บรรณานุกรม

เอกสารชั้นต้น

หนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนพิเศษ 125ง (17 ธ.ค. 2541) : 125 – 131.

กรมที่ดิน, กระทรวงมหาดไทย. 2544. วิวัฒนาการการออกโฉนดที่ดินและงานทะเบียนที่ดิน :

กรุงเทพฯ.

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2542. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ความเป็นมาของอำเภอสำคัญในประวัติศาสตร์ภาคใต้. กรุงเทพฯ.

คณะกรรมการพัฒนากิ่งอำเภอบางแก้ว. 2537. เอกสารนำเสนอที่ดิน จัดตั้งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทักษิณ. จังหวัดพัทลุง.

ปรีชา จันทรมณี, 2536. วัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้านในเขต กิ่ง อ.บางแก้ว จ.พัทลุง. ปริญญานิพนธ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้. กรุงเทพฯ.

พรรณณี ฉัตรพลรักษ์และคณะ. 2529. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. บริษัท
โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. กรุงเทพฯ.

วินัย สุกใส. 2538. ภูเขา พุ่ราบและทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน
รอบทะเลสาบสงขลา. *วารสารทักษิณคดี* ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 ก.พ. – ก.ค. 2538.

วรศักดิ์ มหัทธโนมล, บรรณาธิการ. 2539. การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาว
จีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941. กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัย.

ศรีสุนทร ช่วงสกุล. 2542. *การศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในจังหวัดพัทลุง*. ภาควิชาสา
รตศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สงขลา.

สำนักงานเกษตรอำเภอบางแก้ว. 2544. *สถิติการเกษตรอำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง*. พัทลุง.

สมภพ มานะรังสรรค์. 2541. นโยบายข้าวในช่วงก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง
ชาติ. *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์* ปีที่ 16 ฉบับที่ 4 ธ.ค. 2541.

สุภาพร มาละมัย และวันชัย พุทธทอง. 2540. ท้องนาที่ไร่คนทำนา. *วารสารแลใต้* ปีที่ 8 ฉบับที่ 37
เมษายน 2540.

เอกสารประกอบการประชุมหมู่บ้าน. 2543. ประวัติตำบลนาปะขอ.

บุคลากรกรม

สัมภาษณ์พระครูภาเดิม (เจ้าอาวาสวัดเขียนบางแก้ว เจ้าคณะประจำตำบล) วัดเขียนบางแก้ว ตำบล
จองถนน อำเภอบางขัน จังหัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 5 กันยายน 2544.

สัมภาษณ์นายกลัด ชูช่วย. บ้านเลขที่ 110 หมู่ 8 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 19 พฤษภาคม 2544.

สัมภาษณ์นายกลาย สมบัติมาก. บ้านเลขที่ 282 หมู่ 1 ตำบลนาท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหัด
พัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 27 เมษายน 2545.

สัมภาษณ์นายเกลือม บ้านเลขที่ 17 ม.2 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหัดพัทลุง. สัมภาษณ์วันที่
- ตุลาคม 2544.

สัมภาษณ์นายเกลือม มุสิกโรจน์. บ้านเลขที่ 290 หมู่ 1 ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 4 กันยายน 2544.

สัมภาษณ์นายเขียว อินทรสมบัติ บ้านเลขที่ - หมู่ 10 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2545.

สัมภาษณ์นายเจือ ชุนฤทธิ์. บ้านเลขที่ 144/1 หมู่ 6 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 19 พฤษภาคม 2544.

สัมภาษณ์นายท่อม ฉันทการี. บ้านเลขที่ 38 หมู่ 2 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 5, 11 กันยายน 2544.

สัมภาษณ์นายบุญชอบ ไชยวรรณ บ้านเลขที่ - หมู่ที่ 1 ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัด
พัทลุง. วันที่ 22 พฤษภาคม 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์นายประกอบ แดงปรก บ้านเลขที่ 130/2 หมู่ที่ 6 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัด
พัทลุง. วันที่ 19 พฤษภาคม 2544 และ 17 ตุลาคม 2544 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์นายประดับ มุสิกะสง. บ้านเลขที่ หมู่ ตำบลเขาชัยสน อำเภอเขาชัยสน จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 5 กันยายน 2544.

สัมภาษณ์นายประวิทย์ ประถมทอง. บ้านเลขที่ 280 หมู่ 8 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัด
พัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 19 พฤษภาคม 2544

สัมภาษณ์นายประสิทธิ์ เข้มสุวรรณ. บ้านเลขที่ 291 หมู่ 8 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัด
พัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 26 เมษายน 2544 และ 19 พฤษภาคม 2544.

สัมภาษณ์นายปรีชา เอียดสุข บ้านเลขที่ 11 หมู่ที่ 11 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
วันที่ 22 พฤศจิกายน 2544.

สัมภาษณ์นายเปลื้อง มนตรี บ้านเลขที่ 25 หมู่ที่ 1 ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง. วัน
ที่ 22 พฤษภาคม 2545.

สัมภาษณ์นายผัน ไชยวรรณ บ้านเลขที่ 63 หมู่ 13 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 4 กันยายน 2544.

สัมภาษณ์นายเพียร ไชยวรรณ. บ้านเลขที่ 62 หมู่ 13 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
วันที่ 4, 12, 19 กันยายน 2544 และ วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2545 และอีกหลายครั้ง.

สัมภาษณ์นายเพียร ภูมิ. บ้านเลขที่ หมู่ 10 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง. วันที่ 19
พฤษภาคม 2544 และ 13 กุมภาพันธ์ 2545.

สัมภาษณ์นางพวม ไชยวรรณ. บ้านเลขที่ 63 หมู่ 13 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 12 กันยายน 2544.

สัมภาษณ์นายรพินทร์ ภูมิ. บ้านเลขที่ 152/2 หมู่ 8 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 13 กุมภาพันธ์ 2545.

สัมภาษณ์นางละมัย วุ่นฝ้าย. บ้านเลขที่ 34/1 หมู่ 2 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 18 กันยายน 2544.

สัมภาษณ์นายเลื่อน เพชรมีค่า. บ้านเลขที่ 211 หมู่ 8 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง
สัมภาษณ์วันที่ 19 กุมภาพันธ์ 2545.

สัมภาษณ์นายวิเชียร สุวรรณรัตน์. บ้านเลขที่ 229/1 หมู่ 8 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัด
พัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 19 พฤษภาคม 2544.

สัมภาษณ์นายสมนึก กงศรีทอง. หัวหน้างานส่งเสริมฯ สำนักงานเกษตรอำเภอบางแก้ว อำเภอบาง
แก้ว จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 26 เมษายน 2544.

สัมภาษณ์นายสมปราชญ์ มุสิกรักษ์. บ้านเลขที่ 293/4-5 หมู่ 1 ตำบลท่ามะเดื่อ อำเภอบางแก้ว
จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 19 พฤษภาคม 2544.

การสนทนากลุ่ม หมู่ที่ 6, 8 ตำบลนาปะขอ อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง วันที่ 19 พฤษภาคม. 2544.

สัมมนาร่วมกับชุมชน “โครงการวิวัฒนาการการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ฯ อำเภอตะโหมด
จังหวัดพัทลุง” เมื่อวันที่ 27 เมษายน 2545.

บทที่ 7

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในบทนี้เป็นการนำเสนอสรุปผลจากการวิจัยและเสนอแนะประเด็นต่างๆที่เป็นผลมาจากการวิจัยและจะเป็นประโยชน์ต่อแก้ปัญหาในด้านต่างๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

7.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่องวิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ระหว่างการใช้ทรัพยากรกับเหตุ-ปัจจัยทั้งจากภายในและภายนอก 2) เพื่อศึกษารูปแบบการใช้ที่ดินและป่าไม้ ผ่านลักษณะการใช้ ผลประโยชน์ที่ได้ ทักษะและแรงจูงใจ และปัญหาที่ดำรงอยู่ ทั้งที่เป็นลักษณะเฉพาะ และลักษณะร่วมของท้องถิ่นต่างๆ ในมิติเวลาที่ต่างกัน ของเกษตรกร ที่ทำนาทั้งในและนอกเขตชลประทาน และของเกษตรกรที่ทำสวนยางพารา สวนไม้ผล และเลี้ยงกุ้งกุลาดำ 3) เพื่อศึกษาถึงผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินและป่าไม้ที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของประวัติศาสตร์โดยรวมของท้องถิ่น (total history) ในเขตลุ่มทะเลสาบสงขลา ในช่วง 100 ปีที่ผ่านมา และ 4) เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระบวนการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ในการสร้างองค์ความรู้ รวมถึงการทบทวนเพื่อตระหนักถึงปัญหาและเงื่อนไขความสัมพันธ์ของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการใช้ทรัพยากรดินและป่าไม้ โดยเก็บข้อมูลจากเอกสารมือสอง จากการจัดกลุ่มสนทนา จากการสัมภาษณ์ key informants และจากการจัดสัมมนาร่วมกับชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (qualitative analysis) ทั้งในภาพรวมของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา และกรณีศึกษาชุมชนเจาะลึก 2 ชุมชน

ผลการศึกษาพบว่า ในบริเวณพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลาในปัจจุบัน (พ.ศ.2543) พื้นที่ส่วนใหญ่ (75.51 %) ถูกนำไปใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรคือ ทำสวนยางพารา (42.22%) ทำนา (27.34%) พื้นที่ป่าไม้ (17.97%) ไม้ผล (4.45%) และเลี้ยงกุ้งกุลาดำ (1.24%) โดยพื้นที่สวนยางพารา พื้นที่สวนไม้ผล และพื้นที่ป่าไม้จะอยู่ในเขตภูเขาและควนทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบ พื้นที่ทำนาจะอยู่ในเขตที่ราบตอนกลางและที่ราบชายฝั่งทะเล และพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำกระจายอยู่ในบริเวณที่ราบชายฝั่งทะเล การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีนัยสำคัญของพื้นที่ในช่วงประมาณ 100 ปีที่ผ่านมา

มาคือ การบุกเบิกพื้นที่ป่าไม้เป็นสวนยางพารา บุกเบิกป่าในที่ลุ่มเป็นที่ทำนา เปลี่ยนจากพื้นที่สวนยางพาราเป็นสวน ไม้ผล และเปลี่ยนจากพื้นที่ทำนาเป็นการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ

7.1.1 วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2442 - ปัจจุบัน (พ.ศ.2544) ในภาพรวมของกลุ่มทะเลสาบสงขลา

ระหว่างปี พ.ศ. 2442 - สงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2489) ในภาพรวมของกลุ่มทะเลสาบสงขลาวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก เพราะทรัพยากรฯ ในขณะนั้นยังมีความอุดมสมบูรณ์มาก การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนยังคงเป็นพื้นที่ป่าไม้ ทำนา ทำสวนยาง และทำสวนไม้ผลและไม้ยืนต้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนในยุคนี้ ค่อยเป็นค่อยไป โดยเฉพาะการบุกเบิกพื้นที่เพื่อการทำนาและการทำสวนยาง เนื่องจากจำนวนประชากรในพื้นที่ยังมีน้อย และความเป็นอยู่ของคนส่วนใหญ่ยังเรียบง่าย อยู่อย่างพอเพียง จากทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ การผลิตยังใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม การเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบตลาดยังมีอยู่จำกัด แม้ว่าจะมีการผลิตข้าวและยางพาราเพื่อการค้าแล้วก็ตาม เทคโนโลยีที่ทันสมัยที่จะนำมาใช้เพื่อช่วยพัฒนาการผลิตและการใช้ทรัพยากรยังมีน้อย การคมนาคมขนส่งยังไม่สะดวก โดยเฉพาะการขนส่งจากชนบทเข้าสู่เมืองหรือสถานีรถไฟยังลำบากมาก นโยบายรัฐที่สนับสนุนให้มีการจับจองที่ดินเพื่อการเพาะปลูก ประกอบกับปัจจัยด้านความต้องการของตลาดและข้าวจูงใจ ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในยุคนี้ค่อนข้างมาก การที่รัฐสนับสนุนให้นายทุนเงินบุกเบิกที่ดินเพื่อสกัดกั้นอิทธิพลของทุนตะวันตก ทำให้ชาวจีนมีการบุกเบิกที่ดินเพื่อทำนาและทำสวนยางพาราขนาดใหญ่จำนวนมากไม่น้อย สำหรับผลกระทบต่อเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินยังมีอยู่ในขอบเขตที่จำกัดมาก และความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในสยุคนี้นี้มีค่อนข้างน้อย

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา ชุมชนลุ่มทะเลสาบมีประสบการณ์เรื่องข้าวยาก หมาแพง ประกอบกับราคายางดีมาก กระตุ้นให้มีการบุกเบิกพื้นที่เพื่อทำนาและสวนยางมากขึ้นแม้ว่าในช่วงแรก วิธีการบุกเบิกและการผลิตยังเป็นแบบดั้งเดิม ใช้แรงงานในครัวเรือน แต่หลังปี พ.ศ.2505 เป็นต้นมา รูปแบบการเข้าไปใช้ประโยชน์ที่ดินเปลี่ยนแปลงไป มีปัจจัยภายนอก โดยเฉพาะการแทรกแซงจากรัฐ ทั้งในในเรื่องสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานด้านถนนหนทางและนโยบายด้านการเพาะปลูก เข้ามามีอิทธิพลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินมากขึ้น มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น ชาวนาเริ่มใช้รถแทรกเตอร์ไถนาและหลังจากนั้นใช้รถไถเดินตาม ควบคู่กับการชลประทานของรัฐซึ่งขยายเพิ่มขึ้นมากในปี พ.ศ.2513 มีการส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ดี ควบคู่กับการใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูข้าว การปฏิบัติเขียวแพร่หลายมากขึ้น เมื่อชาวนาเริ่มพึ่งพาปัจจัยภายนอกมากขึ้น ประกอบกับการจัดการที่ไม่สู้ดีนัก เมื่อราคาข้าวตก ชาวนาเริ่มมีปัญหาหรือเสี่ยงต่อการขาดทุน และอาการ

เช่นนี้เริ่มปรากฏประมาณปี พ.ศ.2520 โดยเฉพาะในพื้นที่ทำนาได้ปีละครั้ง พื้นที่ถือครองจำกัด แต่ในพื้นที่เขตชลประทานที่ทำนาได้อย่างน้อยปีละ 2 ครั้ง และมีพื้นที่ถือครองมาก ชาวนายังคงประกอบอาชีพนี้ต่อไปได้โดยไม่มีปัญหามากนัก

การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำสวนยางในช่วง 50 ปีที่ผ่านมาเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล โดยในปี พ.ศ.2543 มีมากกว่า 2 ล้านไร่บริเวณลุ่มทะเลสาบ 1 ใน 6 ของพื้นที่ปลูกยางทั่วประเทศ ปัจจัยที่มีบทบาทต่อการขยายพื้นที่ปลูกยางนอกจากด้านการตลาดแล้ว คือ นโยบายการสนับสนุนของรัฐโดยการประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ที่สนับสนุนให้ชาวสวนยางใช้ยางพันธุ์ดี ควบคู่กับการแนะนำดูแลรักษาที่ดี และในช่วงปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าฯ มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน ทำให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางเพิ่มมากขึ้นมากและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธารที่อุดมสมบูรณ์

ประมาณปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ด้วยปัจจัยที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งภายในและภายนอกชุมชนลุ่มทะเลสาบ การประกอบอาชีพทำนาและทำสวนยางมีปัญหามากขึ้น การขยายตัวของประชากร การเข้าไปเกี่ยวข้องกับฟังกกับระบบตลาดมาก ทศนคติการใช้ชีวิตเปลี่ยน ให้ความสำคัญกับเงินตรา มากจนเกินไป การใช้ประโยชน์ที่ดินก็เปลี่ยนแปลงไปเพื่อตอบสนองต่อปัจจัยดังกล่าว มีพื้นที่สวนยางพาราจำนวนมากถูกเปลี่ยนไปเป็นสวนไม้ผล พื้นที่ทำนาถูกเปลี่ยนไปเป็นไร่นาสวนผสม และที่โคกเด่นมากคือ จากพื้นที่นาเป็นพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำ โดยหวังว่าการใช้ประโยชน์จากที่ดินเหล่านั้น จะทำให้เขามีรายได้เพิ่มขึ้น จนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำลายป่า และการเปลี่ยนแปลงจากการทำนาเป็นพื้นที่เลี้ยงกุ้งกุลาดำได้ส่งผลกระทบต่อด้านลบอย่างมหาศาล

7.1.2 วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2442 - ปัจจุบัน (พ.ศ.2544) : กรณีศึกษาชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด จังหวัดพัทลุง

ชุมชนตะโหมดเป็นชุมชนเก่าแก่ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของลุ่มทะเลสาบสงขลา เชิงเขาบรรทัด อยู่ติดกับป่า อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติมาก ปัจจุบัน การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนคือ การทำสวนยางพารา ทำนา และทำสวนไม้ผล

ในยุคก่อน (2442-2489) คนในชุมชนอยู่กันอย่างเรียบง่าย การยังชีพอาศัยผลผลิตจากป่าเป็นหลักยกเว้นข้าวได้จากการทำนาและทำไร่ การทำนา ทำเพียงเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม แรงงานในครัวเรือน ป่าไม้ของชุมชนในสมัยนั้นมีทั้งป่าต้นน้ำลำธาร และป่าในที่ราบหรือป่าไม้เบญจพรรณ ชุมชนจะใช้ประโยชน์จากป่าเบญจพรรณเป็นหลัก ไม่เข้าไปในป่าต้นน้ำ ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรที่เป็นทรัพย์สินร่วม (common property) โดยไม่มีความขัดแย้ง ตัวอย่างเช่น มีการจัดสรรทรัพยากรต้นยางคนละ 100 ต้น สำหรับคนในชุมชนที่สนใจ ผลผลิตจากป่าที่

สำคัญและเป็นแหล่งรายได้คือ น้ำมันยาง น้ำผึ้ง และหวาย นำไปขายให้กับชุมชนที่อยู่ใกล้ทะเลสาบ จนกระทั่งมีทางรถไฟ จึงนำของป่าไปขายที่ตลาดบางแก้วและตลาดหารเทา เมื่อได้เงินมานำไปซื้อของจำเป็น เช่น กะปิ เกลือและหม้อดิน ชุมชนตะโหนดเริ่มนำยางมาปลูกครั้งแรกในช่วงปี พ.ศ.2463-64 แต่คนในชุมชนขณะนั้นไม่มีความรู้เรื่องยางจึงไม่สนใจที่จะปลูก การปลูกจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้นำเท่านั้นเพียง 10 ราย แม้ว่ารัฐจะมีนโยบายให้ราษฎรสามารถจับจองที่ดินได้ การบุกเบิกที่ดินของชุมชนยังมีจำกัด เพราะต้องอาศัยกำลังคน ขณะนั้นคนมีน้อย แม้ผลิตได้มากเอาไปขายก็ไม่สะดวก และมีการจับจองที่ดิน ต้องเสียค่าธรรมเนียมให้รัฐด้วย ด้วยเหตุผลดังกล่าว การบุกเบิกป่าจึงไม่เป็นปัญหาของชุมชนในยุคนั้น

การใช้ประโยชน์ที่ดินของชุมชนตะโหนดหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2544) เปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนมาก มีการบุกเบิกป่าเพื่อทำสวนยางมากขึ้น เมื่อสงครามสงบลง ด้วยประสิทธิภาพของคนในชุมชนตะโหนดที่ต้องเผชิญกับภาวะข้าวยากหมากแพง ส่งผลให้มีการจับจองที่ดินเพื่อทำนากันมากขึ้น แต่ยังคงผลิตเพียงเพื่อบริโภคเท่านั้น เช่นเดียวกัน ในขณะนั้นยางราคาดีมาก ส่งผลให้มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อปลูกยางมากขึ้น แต่เป็นการบุกเบิกด้วยแรงงานคน ทำให้ได้เนื้อที่ต่อคนไม่มากนัก การปลูกยางในชุมชนตะโหนดยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและยังคงใช้พันธุ์พื้นเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ.2503 รัฐประกาศใช้ พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง ทำให้คนในชุมชนตะโหนดจำนวนมากได้เปลี่ยนอาชีพจากที่เคยหาของป่าขายมาปลูกยางเป็นอาชีพหลัก ระบบการปลูกยางเปลี่ยนแปลงไป มีการใช้ยางพันธุ์ดี ให้ผลผลิตสูง และมีการใช้ปุ๋ยเคมี ในช่วงแรกชุมชนยังคงบุกเบิกป่าในที่ราบ จนกระทั่งปี พ.ศ.2525-2527 รัฐประกาศให้สิทธิแก่ราษฎรที่บุกเบิกพื้นที่ป่าฯ มีการออกเอกสารสิทธิทำกิน และในขณะนั้นยางมีราคาดี ทำให้มีการบุกเบิกป่าสงวนเพิ่มมากขึ้นและขยายไปถึงป่าต้นน้ำลำธาร นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาทำให้การบุกเบิกป่าสงวนรุนแรงมากขึ้นเป็นลำดับ

ปัจจุบัน การพึ่งพิงป่าของชุมชนตะโหนดยังคงมีอยู่ แต่ผลผลิตป่าลดลงไปมากทำให้คนในชุมชนไม่สามารถหาของป่าเป็นอาชีพหลักได้อีกแล้ว การทำน้ำมันยางและหาของป่าต้องเข้าไปในป่าลึกมากขึ้น สำหรับสัตว์ป่าก็ยังคงมีการลักลอบล่ากันอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะได้มีการประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแล้วก็ตาม ด้วยสาเหตุดังกล่าวทำให้คนในชุมชนตะโหนดโดยเฉพาะที่เป็นแกนนำและตระหนักถึงปัญหาได้เริ่มมีการเคลื่อนไหวในชุมชนเพื่อชี้ให้ชุมชนส่วนใหญ่เห็นถึงผลกระทบจากการทำลายป่า

แม้ว่าความตื่นตัวของชุมชนตะโหนดจะมีมานาน เช่น ในปี พ.ศ. 2516 แกนนำของชุมชนได้ประสานงานกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ฯ ให้เข้ามาตั้งหน่วยพิทักษ์ป่าที่น้ำตกลานหม่อมจู้ โดยได้รับการสนับสนุนจากผู้ปกครองท้องถิ่น ช่วยห้ามปรามไม่ให้คนในชุมชนไปบุกเบิกป่า ผลปรากฏว่าการยับยั้งการบุกเบิกป่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร ทำให้แกนนำของชุมชนพร้อมด้วยพระคุณเจ้า

วัดตะโหมด ได้ร่วมกันหาแนวทางในยับยั้งการบุกรุกป่าอีกครั้ง โดยจุดประกายว่าผลกระทบที่เกิดจากการกระทำของกลุ่มคนใด กลุ่มคนเหล่านั้นควรจะมีส่วนร่วมเข้าไปรับผิดชอบ ได้มีการพบปะหารือกันในวัดตะโหมดบ่อยขึ้น และมีผู้สนใจเข้าร่วมมากขึ้น เป็นลำดับ จนเกิดเป็น "สถานาวัดตะโหมด" ขึ้นในปี พ.ศ.2538 ภายใต้ปรัชญาที่ว่า "สร้างปัญญา พัฒนาสังคม ระดมความคิด เพื่อชีวิตประชาชน" สถานาวัดประกอบด้วย องค์กรชาวบ้าน องค์กรทางศาสนา และองค์กรทางราชการ และบทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของสถานาวัดคือ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจุบันได้ดำเนินการประเด็นความขัดแย้งเรื่องเอกสารสิทธิ์ที่ดิน คัดค้านการออก สปก.4-01 ในเขตป่าใกล้ต้นน้ำธาร และล่าสุดได้ร่วมผลักดันแนวคิดจัดการป่าในรูปของ "ป่าชุมชน (community forest)" ในเขตป่าชุมชนเขาหัวช้าง และได้จัดให้มีการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ (Ecotourism) ในปัจจุบัน

7.1.3 วิวัฒนาการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้ระหว่างปี พ.ศ. 2442 - ปัจจุบัน

(พ.ศ.2544) : กรณีศึกษาชุมชนบางแก้ว อำเภอบางแก้ว จังหวัดพัทลุง

ชุมชนบางแก้วอยู่ทางฝั่งตะวันตกของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ ในที่ราบตอนกลางเป็นชุมชนหนึ่งที่มีการใช้ที่ดินเพื่อการทำนามายาวนาน และมีประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของกลุ่มคนหลายกลุ่ม คือ ชุมชนพื้นเพเดิม ชุมชนชาวจีนอพยพ ประมาณปี 2467 และชุมชนผู้อพยพต่างถิ่นจากจังหวัดใกล้เคียง โดยชุมชนพื้นเพเดิมจะเลือกพื้นที่ทำกินบริเวณที่ราบป่าไผ่ใกล้แหล่งน้ำ ส่วนคนจีนจะจับจองที่ดินเป็นพันไร่ ในอาณาบริเวณตั้งแต่หลังสถานีรถไฟบางแก้วจนถึงหาดไข่เต่า มีชาวจีนประมาณ 500 ครัวเรือนในขณะนั้น ส่วนชุมชนครองชีพและพื้นที่ทุ่งสงวน เป็นกลุ่มหลังสุด การตั้งถิ่นฐานจริงๆ เริ่มปี พ.ศ. 2486 หลังจากมี พ.ร.บ. จัดสรรที่ดินเพื่อการครองชีพ ระบบนี้จะจัดสรรที่ดินให้ราษฎรครัวเรือนละ 31 ไร่ 1 งาน

การใช้ประโยชน์ที่ดินหลักของชุมชนในปัจจุบัน คือ การทำนา (มากกว่า 80%) โดยเฉพาะที่ตำบลนาปะขอ รองลงมาทำสวนยางพาราและไม้ผล

ในยุคก่อน (พ.ศ. 2442-2489) เช่นเดียวกับคนในชุมชนตะโหมด ชุมชนพื้นเพเดิมของบางแก้ว ยังคงใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในที่ราบลุ่ม มีน้ำ มีป่าอุดมสมบูรณ์มาก การทำนาในสมัยนั้นก็ใช้วิธีการผลิตแบบดั้งเดิม มีนาไม่มาก ชาวนาที่มีพื้นที่นามากจำเป็นต้องจ้างแรงงานมาช่วยเก็บเกี่ยวข้าว แรงงานส่วนใหญ่มาจากฝั่ง อ.ระโนด สทิงพระ และสิงหนคร ซึ่งแรงงานเหล่านี้ส่วนใหญ่เคยเป็นแรงงานจ้างของคนจีนในบางแก้ว การจับจองที่ดินของคนจีนในชุมชนบางแก้วเพื่อทำนาจะแตกต่างจากของคนไทย ซึ่งจะให้ความสำคัญกับระบบน้ำมาก มีการทำ "นบจีน" และใช้เครื่องจักรในการทำนา ช่วงแรกยังไม่มีโรงสีข้าว จนกระทั่ง ปี 2471 คนจีนได้ตั้งโรงสีข้าว จนเรียกติดปากว่า "โรงสีข้าวใหญ่บางแก้ว" ทำให้การค้าข้าวของบางแก้วโด่งดังมาก จน "ข้าวบางแก้ว" เป็นที่รู้จักส่งไปขายถึงกรุงเทพฯ และจังหวัดทางภาคใต้ที่ติดต่อกับ มา

เลเซีย จากบทบาทของคนจีนในพื้นที่ ทำให้คนไทยในชุมชนบางแก้ว รับผิดชอบการผลิตเพื่อขาย ได้รวดเร็วกว่าในชุมชนอื่นๆ ของลุ่มทะเลสาบ แต่ประมาณปี พ.ศ. 2483-2484 คนจีนต้องขยับขยาย ออกไปจากพื้นที่บางแก้ว เพราะถูกเบียดเบียนจากคนไทย ราคาข้าวตกต่ำ รัฐบาลสมัยจอมพล ป. ออกกฎหมายห้ามมิให้คนต่างด้าวถือครองที่ดินทำกินเกินกว่าที่ได้กำหนดและปัญหาภายในของบริษัทเอง

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบัน แม้ว่าการใช้ประโยชน์ที่ดินหลักในชุมชนบางแก้วยังคงทำนา แต่รูปแบบการผลิตเริ่มเปลี่ยนไป หลังจากการอพยพออกไปของชาวจีน สิ่งที่เหลืออยู่ไว้ให้คนไทย คือ วัฒนธรรมการผลิตเพื่อขาย การผลิตข้างเพื่อขายเพิ่มขึ้นจากการขยายพื้นที่ปลูกและการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น หลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา มีการใช้รถแทรกเตอร์และควายเหล็ก ตามมา มีระบบชลประทานในชุมชนบางแก้ว ช่วงปี พ.ศ. 2511-2514 และที่สำคัญมีการใช้ข้าวพันธุ์ดีควบคู่กับปุ๋ย ยากำจัดศัตรูข้าว จากการใช้เทคโนโลยีในการผลิตข้าวมากขึ้น ทำให้ต้นทุนของชาวนาสูงขึ้น เมื่อเทียบกับผลผลิตที่ได้และราคาข้าวแล้วชาวนาอยู่ในฐานะที่ลำบาก นอกจากราคาไม่พอใจแล้ว การใช้ประโยชน์ที่ดินในการทำนาในชุมชนบางแก้วยังประสบกับปัญหาดินเสื่อมคุณภาพ ปัญหาศัตรูข้าว ขาดแคลนน้ำ แม้จะมีระบบชลประทานก็ไม่สามารถแจกจ่ายน้ำได้ทั่วถึงและเพียงพอ เป็นประเด็นความล้มเหลวของนโยบายรัฐ ประกอบกับพื้นที่ถือครองทำนาต่อครัวเรือนลดลงจากการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้ชาวนาจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ชาวนาบางส่วนเปลี่ยนไปทำไร่นาสวนผสม และปลูกยางเพิ่มขึ้นในนาที่ดอน และที่สำคัญและโดดเด่นมาก คือ ชาวนาละทิ้งนา ปล่อยให้ร้างมีน้บหมื่นไร่ ออกไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมในเมืองหาดใหญ่-สงขลา

7.1.4 ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา

จากผลการศึกษาวิศวกรรมการของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาในช่วง 100 ปีที่ผ่านมาสามารถสรุปประเด็นปัญหาที่สำคัญได้ดังนี้

1. ปัญหาทางกายภาพ

ปัญหาทางกายภาพที่เกี่ยวข้องกับที่ดินส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในยุคหลัง โดยเฉพาะหลังปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ซึ่งปัญหาดังกล่าวได้แก่ ปัญหาการลดลงของพื้นที่ป่าไม้ ปัญหาการพังทลายของดิน ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินและความอุดมสมบูรณ์ของดิน ปัญหาขาดแคลนน้ำในพื้นที่เกษตร และปัญหาสภาพแวดล้อมในพื้นที่เลี้ยงกุ้งเสื่อมโทรม

2. ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินไม่เหมาะสม ปัญหานี้ได้แก่ ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากความต้องการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไว้เพื่อผลประโยชน์อื่น ๆ กับความต้องการใช้ประโยชน์ที่ดินของราษฎรเพื่อการเกษตร และความขัดแย้งเกี่ยวกับการใช้

ประโยชน์ที่ดินในการทำนาและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่ชายฝั่งทะเลและบริเวณรอบทะเลสาบสงขลา

3. ปัญหาการถือครองที่ดินและเอกสารสิทธิ

เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรรายย่อย ขนาดการถือครองที่ดินจะเป็นขนาดเล็กไม่กี่ไร่ และมีที่ดินจำนวนมากที่ราษฎรถือครองไม่มีเอกสารสิทธิในที่ดิน และไม่ได้อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

4. ปัญหาเกี่ยวกับนโยบายของรัฐ

จากผลการศึกษาชี้ชัดว่านโยบายรัฐมีบทบาทสำคัญมากต่อการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินในช่วงต่าง ๆ ที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นนโยบายรัฐเรื่องภาษี เรื่องการจับจองที่ดิน การส่งเสริมการเพาะปลูก การชลประทาน พ.ร.บ. กองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง นโยบายเรื่องการออกเอกสารสิทธิทำกิน (ส.ท.ก.) และนโยบายส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นหลายส่วนเป็นผลพวงจากความล้มเหลวของการดำเนินนโยบายรัฐในทางปฏิบัติ ตัวอย่างที่เด่นชัดของพื้นที่ลุ่มทะเลสาบที่สามารถสรุปได้คือ บทบาทของรัฐในการดำเนินนโยบายด้านป่าไม้และการแก้ปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตพื้นที่ป่าในกรณีของชุมชนตะโหมด ก่อให้เกิดความขัดแย้งมากขึ้น นโยบายด้านการชลประทานในพื้นที่ชุมชนบางแก้วที่ได้ผลน้อยมากตามความคิดเห็นเห็นของชุมชน และนโยบายในการส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ การควบคุมกำกับ และการแก้ไขความขัดแย้งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดูเหมือนจะไม่ทันการและได้ผลในทางปฏิบัติค่อนข้างน้อยมาก

5. ปัญหาเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของชุมชน

การมีส่วนร่วมของชุมชนและความตื่นตัวเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะทรัพยากรดินและป่าไม้ และการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีความหลากหลายและแตกต่างกันมากในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบ บางชุมชนแต่มีส่วนน้อย มีความตื่นตัวค่อนข้างสูง อย่างกรณีชุมชนตะโหมด อำเภอตะโหมด ในขณะที่ชุมชนบางแก้ว การมีส่วนร่วมและความตื่นตัวของชุมชนไม่เด่นชัด และเมื่อพิจารณาจากองค์กรส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลในการทำงานร่วมกับภาคชุมชนเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของชุมชนเองก็ค่อนข้างจำกัด

7.2 ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับวัฒนาคกรของการใช้ประโยชน์ที่ดินและป่าไม้บริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลาและประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น มีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้

-ในการกำหนดเขตป่าสงวนแห่งชาติหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเส้นแนวเขตจะต้องมีความชัดเจนกว่าที่เป็นอยู่เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งกับผู้ที่เข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่า

-ให้มีการประสานงานระหว่างหน่วยงานของภาครัฐเองมากกว่าที่เป็นอยู่คือ กรมที่ดินและกรมป่าไม้ เพื่อมิให้มีการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินทับพื้นที่ป่าไม้ หรือถ้าจะกระทำการใด ๆ ในการแก้ปัญหาที่ควรเป็นไปในแนวเดียวกัน ไม่ใช่เกิดปัญหาความขัดแย้งในส่วนของภาครัฐเอง

-รัฐจะต้องมีความจริงจังในการส่งเสริมให้ราษฎรที่อยู่ในเขตตามแนวกันชนใช้ที่ดินทำการเกษตรแบบเข้มข้น (Intensive farming) เพื่อลดแรงกดดันต่อความต้องการพื้นที่ทำการเกษตรจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนราษฎร การทำเกษตรแบบเข้มข้นอาจอยู่ในรูปของไร่นาสวนผสม สวน ไม้ผลหรือ วนเกษตรก็ได้

-ที่ดินที่อยู่นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ราษฎรควรจะได้รับเอกสารสิทธิ์ที่สมบูรณ์ เช่น น.ส. 3 หรือ โฉนด เพื่อความมั่นคงของเกษตรกรที่จะกล้าลงทุนปรับปรุงพื้นที่เพื่อทำเกษตรแบบเข้มข้น สามารถนำที่ดินไปจำนองกับสถาบันทางการเงินเพื่อนำเงินมาลงทุนปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตได้

-เน้นและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการวางแผนและจัดการป่าในชุมชน มีบทเรียนมากมายที่ต้องยอมรับว่าการให้รัฐเข้าไปวางแผน ดูแล จัดการป่าเพียงลำพังนั้นไม่สามารถประสบความสำเร็จได้ จำเป็นต้องให้ชุมชนที่เกี่ยวข้องกับป่าเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจัง เพื่อศึกษาปัญหาและหาทางออกร่วมกัน กลุ่มผู้เกี่ยวข้องที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มผู้ที่มีผลประโยชน์จากป่าทั้งที่เป็นเนื้อไม้และไม้ซุงเนื้อไม้ กลุ่มผู้นำในท้องถิ่น เช่น อบต. พระ อีหม่าม กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน เป็นต้น และในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนนี้จะต้องฝึกฝนเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้สามารถทำงานร่วมกับชาวบ้านได้

-สร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับชุมชนในการอนุรักษ์ป่า โดยเน้นการให้ความรู้กับประชาชนเกี่ยวกับความสำคัญของป่าต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ควบคู่กับการสร้างกระบวนการทำงานร่วมกับชุมชน การให้ความรู้ควรทำทั้งในและนอกระบบโรงเรียน เช่น บูรณาการหลักสูตรการเรียนการสอนแก่โรงเรียนในชุมชนที่อยู่รอบเขตป่าฯให้มีเนื้อหาและกระบวนการเรียนการสอนที่เอื้อต่อความเข้าใจองค์ความรู้และฐานทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยเน้นตั้งแต่ระดับประถม เป็นต้นไป เพื่อให้เยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้เรื่องชุมชนของตนเองตั้งแต่ต้น

-เจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ในหลายบทบาทผสมผสานกันไปทั้งการพิทักษ์ปกป้องป่า ใช้หลักวิทยาศาสตร์ชุมชน ทำหน้าที่ให้ความสะดวกแก่ชุมชน และประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ เป็นต้น ซึ่งการดำเนินการข้างต้นจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ในทุกระดับจะต้องปรับวิถีคิดหรือมุมมองใหม่ ให้ยอมรับความสามารถของชุมชนในการจัดการทรัพยากรให้มากขึ้น

-จำเป็นอย่างยิ่งที่รัฐจะต้องมีการทบทวนนโยบายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ปรับวิถีคิดหรือมุมมองใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องยอมรับว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ไม่ใช่หน้าที่ของรัฐแต่ผู้

เดียว อำนาจและหน้าที่การจัดการจะต้องกระจายสู่ระดับล่างทุกระดับ โดยเฉพาะประชาชนในท้องถิ่นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมและมีโอกาสในการจัดการและดูแลป่าอย่างเต็ม

2. ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ที่ดินในรูปแบบอื่น

-สนับสนุนให้เกษตรกรที่ทำสวนยาง ทำนา ทำสวนไม้ผล ใช้ปัจจัยการผลิตให้เหมาะสมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และค้ำค่าต่อการลงทุน โดยให้คำแนะนำที่ถูกต้อง และจัดหาแหล่งเงินกู้ให้ จะทำให้การใช้ที่ดินมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสามารถช่วยให้เกษตรกรยืนหยัดอยู่ได้

-รัฐต้องปรับปรุง พัฒนา และบริหารจัดการระบบการชลประทานในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบที่มีอยู่แล้วให้สามารถเอื้อประโยชน์ต่อเกษตรกรในพื้นที่มากที่สุด โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ทำนา ไร่สวนผสม เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์จากที่ดิน และในกระบวนการดังกล่าวหน่วยงานของรัฐควรรับฟังปัญหาที่เกิดขึ้นจริงจากชุมชนมาประกอบการพิจารณาปรับปรุงด้วย

-รัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องดำเนินงานในเชิงรุกเกี่ยวกับการให้ความรู้และชี้ให้เกษตรกรที่ใช้ประโยชน์จากที่ดินเห็นถึงปัญหาจากการใช้ที่ดินที่ไม่เหมาะสมและขาดการอนุรักษ์ พร้อมให้คำแนะนำในการอนุรักษ์ดินเพื่อรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน และท้ายที่สุดเพิ่มผลผลิตการผลิตจากที่ดิน

-ในเขตพื้นที่ชลประทานที่มีน้ำค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ควรส่งเสริมการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เข้มข้นกว่าที่เป็นอยู่ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นจะต้องมีการประเมินความคุ้มค่าในการลงทุนในกิจกรรมที่ส่งเสริมอย่างรอบคอบ

-ในเขตพื้นที่เสี่ยงกึ่งกุลาค่าบริเวณลุ่มทะเลสาบที่รัฐได้กำหนด zoning แล้ว รัฐควรรหาแนวทางและรูปแบบที่จะทำให้การใช้นโยบายดังกล่าวส่งผลในทางปฏิบัติ เช่น หน่วยงานของรัฐในพื้นที่ต้องร่วมทำงานใกล้ชิดกับองค์การบริหารส่วนตำบล และชุมชน ที่จะคอยสอดส่องและกำกับผู้ที่ฝ่าฝืน ไปเสี่ยงกึ่งในเขตที่ไม่อนุญาตให้เสี่ยง เช่นเดียวกับเรื่องการปล่อยน้ำเสียจากนาทุ่งต้องบังคับใช้อย่างจริงจัง

-รัฐและหน่วยงานของรัฐควรเป็นแหล่งศูนย์กลางของข้อมูลเกี่ยวกับการเสี่ยงกึ่ง และธุรกิจกึ่งที่เป็นกลาง ไม่บิดเบือน เป็นที่พึ่งของเกษตรกรเสี่ยงกึ่งรายย่อยได้

3. ในการตัดสินใจดำเนินนโยบายของรัฐในด้านต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อพื้นที่ลุ่มทะเลสาบสงขลา ก่อนการตัดสินใจดำเนินนโยบาย รัฐต้องพิจารณาข้อมูล ข้อเท็จจริง จากพื้นที่ให้ครอบคลุม

4. รัฐและหน่วยงานรัฐที่รับผิดชอบในพื้นที่ลุ่มทะเลสาบจำเป็นต้องเป็นผู้ช่วยกระตุ้น และทำงานร่วมกับชุมชนอย่างเหนียวแน่นเพื่อให้ชุมชนได้ตระหนักถึงปัญหาของตนเองและหาแนวทาง

ในการแก้ปัญหาของชุมชนเองซึ่งจะเป็นที่ยอมรับของชุมชนมากขึ้น ช่วยปรับเปลี่ยนทัศนคติของคน
ในชุมชน ให้นับการพึ่งตนเองแทนการรอพึ่งพิงจากภาครัฐเป็นหลัก

ภาคผนวก

เอกสารประกอบการที่ค้นคว้าเพิ่มเติม

- กรมประมง. มปป. *เอกสารประกอบการสัมมนาหัวข้อ Coc การเลี้ยงกุ้งกุลาดำตามมาตรฐานการจัดการสิ่งแวดล้อมในการเลี้ยงกุ้งทะเล*. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กลุ่มศึกษาปัญหาภาคใต้. 2525. *วิกฤติการณ์ยางพาราไทย*. กรุงเทพฯ : หจก. พันธมิตรปริทัศน์.
- กองจัดการที่ดินป่าสงวนแห่งชาติ. 2535. *การจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ทรัพยากรและที่ดินป่าไม้ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ*. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กองวิจัยสินค้าและการตลาด. 2531. *สรุปสถานการณ์เรื่องยางพาราปี 2523/24 และแนวโน้มปี 2524/2525*. กรุงเทพฯ : กรมเศรษฐกิจการพาณิชย์ กระทรวงพาณิชย์.
- กองวิจัยเศรษฐกิจการเกษตร 2536. *สรุปสถานการณ์ยางพาราและพริกไทย ปี 2535 และแนวโน้มปี 2536*. กรุงเทพฯ : สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- กุลธิดา มาแดงและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์ชุมชนฝั่งเหนือคลองลำป่า*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- กฤษณะ ภูษอภัยและคณะ. 2540. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านดินแดง*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. 2542. *ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ความเป็นมาของอำเภอสำคัญในประวัติศาสตร์ภาคใต้*. กรุงเทพฯ.
- คณะกรรมการพัฒนากิ่งอำเภอบางแก้ว. 2537. *เอกสารนำเสนอที่ดิน จัดตั้งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทักษิณ*. จังหวัดพัทลุง.
- เคียง คงแก้ว. 2536. *เกษตรกรรมแบบใหม่ ถึงจะอยู่รอดปลอดภัย*. *วารสารแลได้* หมายเลข 8 มี.ค. - เม.ย. 2536.
- เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคใต้สตูล. 2537. *เกษตรกรรมพื้นบ้านจะสืบสานเกษตรกรรมใหม่*. *วารสารแลได้* หมายเลข 17 (ก.ย. - ต.ค.).
- แคล้ว ทองสม. 2526. *แนวทางพัฒนาทะเลสาบสงขลาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จรรยา แวววุฒินันท์. 2532. *การให้และยกเลิกสัมปทานทำไม้*. *วนสาร* ปีที่ 47 ฉบับที่ 2 (เม.ย.- มิ.ย.) : 70 - 79.
- จухา กฤษณามระ และสุรพล กฤษณามระ. 2532. *สภาพการใช้ที่ดินในภาคใต้ที่มีอิทธิพลต่อการเกิดอุทกภัย*. เอกสารประกอบการบรรยาย เรื่องสภาพการใช้ที่ดินในภาคใต้ที่มีผลต่อการเกิดอุทกภัย ณ ตึกสนธิไมตรี ทำเนียบรัฐบาล.

- เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง. 2534. *วิวัฒนาการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ตุลา – โยทะกา.
- ฉกรรจ์ จันทรัตน์ และสงบ ส่งเมือง. 2532. *การเริ่มต้นและการพัฒนาการทางประวัติศาสตร์โบราณคดีเมืองสงขลาเก่า*. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร.
- ฉลอง สุนทราวาณิชย์. 2531. การสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองนครศรีธรรมราช ครั้งที่ 5. *จดหมายเหตุสังคมศาสตร์* กุมภาพันธ์ - เมษายน.
- ฉลอง สุนทราวาณิชย์. 2529. สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง* ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 - 4 เมษายน - กันยายน .
- ไฉไล ศักดิรวงศ์ และสุรพันธ์ เพชรภา. 2540. กฎหมายการเกษตร : การถือครองที่ดินของเกษตรกรไทย (ภาค 2). *วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)* ปีที่ 18 ฉบับที่ 2.
- ชัยนิมิตร นวรัตน์. 2530. ยกเมืองสงขลาให้ฝรั่งเศส. *วารสารศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 8 ฉบับที่ 4 (ก.พ.).
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2542. *กงหรา, อำเภอก*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 1 (9-11).
- ชัยวุฒิ พิชะกุล. 2542. *ตะโหนด, อำเภอก*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 6 (2583 - 2584).
- ไชยา พัฒนกุล สมพงษ์ สุขมาก และชูจิต ลีนะธรรม. 2523. ประวัติการปรับปรุงพันธุ์ยางในประเทศไทย. *วารสารยางพารา* ปีที่ 1 ฉบับที่ 2.
- ฉัฐธิดา สงเกิดและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านบ่อทราย*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- ณัฐติ จันทรมงคล. 2541. เผ่าป่าพรุ “ควนเค็ริง” นายทุน – ชรก. หรือชาวบ้าน. *เนชั่นสุดสัปดาห์* 7, 323 (13 – 19 ส.ค. 2541)
- ณรงค์ ณ เชียงใหม่. 2522. *โครงการวิจัยทะเลสาบสงขลา 20 - 24*. สงขลา : คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ณรงค์ ณ เชียงใหม่. 2525. ทรัพยากรทะเลสาบสงขลาและปัญหา. *วารสารสงขลานครินทร์* ปีที่ 4 ฉบับที่ 3 (ก.ค. – ก.ย.).
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2529. ปัญหาและนโยบายที่ดินของไทย. *วารสารพัฒนาที่ดิน* ปีที่ 23 ฉบับ 256 (ก.ย.).
- ทองโรจน์ อ่อนจันทร์. 2530. *เศรษฐศาสตร์เกษตร*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- ทิวา สรรพกิจ. 2535. *การบุกรุกป่าสงวนแห่งชาติเพื่อเข้าทำประโยชน์*. สำนักงานประชาสัมพันธ์ และเผยแพร่การป่าไม้ กรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.
- เทิดศักดิ์ แก้วมณีและคณะ. 2540. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านควนเค็ยม*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.

- นาถ พันธมนาวิน. 2523. แนวความคิดการศึกษาสังคมหรือชุมชน. *ข่าวสารเกษตรศาสตร์* ปีที่ 25 ฉบับที่ 3 มี.ค. - ก.ค. 2523.
- นิคม กุศลสุข และอัมพร แก้วหนู. 2537. พรุควนเครื่อง : จากพรุเสื้อมโทรมเป็นที่เก็บน้ำ 100,000 ไร่ สภาพการณ์ป่าไม้ - ที่ดิน พ.ศ. 2536. *วารสารแลใต้* หมายเลข 13 (ม.ค. - ก.พ.) : 22 - 33.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2526. คติที่เกี่ยวกับรัฐของประชาชนไทยจากวรรณกรรมปักษ์ใต้. *วารสารธรรมศาสตร์* ปีที่ 12 เล่ม 3 (ก.ย.).
- นิธิ ฤทธิพรพันธุ์. 2536. ป่าครอบครัวและป่าชุมชนภาคใต้ : เส้นทางสายการพัฒนาแบบยั่งยืน. *วารสารแลใต้* หมายเลข 11 (ก.ย. - ต.ค.)
- นิธิ ฤทธิพรพันธุ์. 2538. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับไม้กินได้ในภาคใต้. *วารสารแลใต้* หมายเลข 21 (พ.ค. - มิ.ย.)
- นิรันดร์ สุมาลี. 2525. สภาพความยากจนในชนบทภาคใต้. *วารสารสงขลานครินทร์* ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 (ม.ค. - มี.ค.)
- นิรันดร์ สุมาลี. 2525. แนวทางการพัฒนาภาคใต้ที่กำหนดไว้ในแบบพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 (2525 - 2529). *วารสารสงขลานครินทร์* ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 (เม.ย. - มิ.ย.).
- นิวัติ เรืองพาณิชย์. 2516. *การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ*. กรุงเทพฯ : ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
- นิวัติ เรืองพาณิชย์. 2536. *การจัดการป่าไม้ของประเทศไทย : มุมมองเพื่อคุณภาพระหว่างการอนุรักษ์และการพัฒนา*.
- นุศจี ทวีวงศ์. 2541. เยือน “เขาน้ำค้าง” อุโมงค์ประวัติศาสตร์. *เนชั่นสุดสัปดาห์* ปีที่ 6 ฉบับที่ 294 (ม.ค. 2541)
- บัญชา แก้วส่อง. 2539. บทบาทและแนวทางส่งเสริมองค์กรท้องถิ่นในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน. *วารสารมนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์* ปีที่ 14 ฉบับที่ 2 (พ.ย. 2539 - 2540)
- บริษัทศึกษาภัณฑ์พาณิชย์. 2504. พระนิพนธ์ สมเด็จพระมงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. *ชีวิวัฒน์*. กรุงเทพมหานคร.
- ปก แก้วกาญจน์. 2530. *ความเคลื่อนไหวเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชนชาวนา จากผลกระทบของระบบการผลิตเพื่อขายในช่วง 2 ทศวรรษ (ศึกษาเฉพาะกรณีเขาเจ็ยก อ.เมือง จ.พัทลุง)*. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ
- ประมาณ เทพสงเคราะห์. . *ภูมิทัศน์วัฒนธรรมกับการพัฒนา : การเปลี่ยนแปลงพื้นที่กับการปรับเปลี่ยนกับการปรับตัว เพื่อการดำรงชีวิตของเกษตรกรกับวัฒนธรรมการผลิตบริเวณทะเลสาบสงขลาตอนบน*.

- ประเสริฐ วิทยาธิรัฐ. 2542. *ภูมิปัญญาชาวบ้านภาคใต้*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 12. กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด.
- ปราโมทย์ ชูเลี้ยงและคณะ. 2540. *ประวัติศาสตร์บ้านวังใหม่*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- ปรีชา จันทรมณี. 2536. วัฒนธรรมที่ปรากฏในประวัติชื่อบ้านในเขต กิ่ง อ.บางแก้ว จ.พัทลุง. *ปริญญาณิพนธ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ภาคใต้*. กรุงเทพฯ.
- ป่าไม้ และที่ดินทำกิน : อพยพคนจากในตระรักษาป่าต้นน้ำ งานใหญ่ของกรมป่าไม้. *วารสารแลใต้* หมายเลข 14 (พ.ค. - มิ.ย.)
- นิรนาม. 2536. สถานการณ์ปัญหาป่าไม้ ที่ดิน พ.ศ. 2536. *วารสารแลใต้* หมายเลข 13 (พ.ย.).
- นิรนาม. 2537. พรุควนเค็ง. *วารสารแลใต้* หมายเลข 13 (ม.ค. - ก.พ.).
- นิรนาม. 2538. พิทักษ์ป่าและคนบนเขาบรรทัด. *วารสารแลใต้* หมายเลข 24 (พ.ย. - ธ.ค.).
- นิรนาม. 2539. ลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. *วารสารแลใต้* ปีที่ 7 ฉบับที่ 29 (ส.ค.).
- นิรนาม. 2539. อวนรุน น้ำเสีย ทะเลตื่นเงินและนาุ้ง. *วารสารแลใต้* ปีที่ 7 ฉบับที่ 29 (ส.ค.).
- นิรนาม. 2540. เกษตรแบบไหนช่วยรักษาดินมากกว่ากัน. *วารสารแลใต้* ปีที่ 8 ฉบับที่ 45 (ธ.ค.).
- นิรนาม. 2541. ปิดป่า แต่ (ยัง) เปิดการทำไม้. *วารสารแลใต้* ปีที่ 9 ฉบับที่ 55 (ต.ค.).
- พจน์ บุญเรือง. 2527. ประชากรและทรัพยากรในการพัฒนาการเกษตรและชนบทของประเทศไทย. *ข่าวสารเกษตรศาสตร์* ปีที่ 29 ฉบับที่ 3 (มิ.ย. - ก.ค.).
- พรรณี ฉัตรพลรักษ์และคณะ. 2529. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. บริษัทโรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด. กรุงเทพฯ.
- พวงรัตน์ คงประเสริฐ. 2537. สายใยของสรรพชีวิตในป่าคลองคราม - หน้าเจ้า : วิเคราะห์ป่าจากภูมิปัญญาของชาวบ้าน. *วารสารแลใต้* ฉบับที่ 17 (ก.ย. - ต.ค.): 35 - 40.
- พ่วง บุษรรัตน์. 2542. *ทำขวัญข้าวบนลอมข้าว*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7. กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด.
- พิสุทธ์ วิจารธรรม. 2536. ทรัพยากรที่ดิน : วิกฤติการณ์ และผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม. *วารสารพัฒนาที่ดิน* ปีที่ 30 ฉบับที่ 336 (พ.ค.).
- มณฑาทิพย์ พรสุขศิริและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านคอกวัว*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- มานิต นิธิประทีป. 2540. ประวัติการจัดเก็บภาษีอากร. *วารสารสรรพากรศาสตร์* ปีที่ 44 ฉบับที่ 9 (ก.ย.).

- มูลนิธิเกษตรกรรมยั่งยืน (ประเทศไทย). 2544. *แฟ้มข้อมูลนาทุ่งในนาข้าว : มองให้ไกลกว่าตัวเลข การส่งออก เอกสารประกอบการประชุม วันที่ 16 สิงหาคม 2544 ณ อาคารวิศิษฐ์ – ประจวบเหมาะ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ.*
- นัยรัตน์ ทองบุญและคณะ. 2540. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านสุนทรา. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.*
- ยุภาพร ทองไชยและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านแพรกหา. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.*
- รัตน์ เพชรจันทร์. 2514. *บางพารา. พระนคร : โรงพิมพ์มิ่งมลการพิมพ์. หน้า 10 - 17.*
- เรวัตร มากคงและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านตำนาน. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.*
- เริงชัย ต้นสกุล. 2525. *การศึกษาพันธุ์สัตว์น้ำทะเลสาบสงขลา. สงขลา : ภาควิชาวาริชศาสตร์ คณะทรัพยากรธรรมชาติ ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.*
- เริงชัย ต้นสกุล. 2534. *ภูมิปัญญาชาวบ้าน : การปรับเปลี่ยนทางเศรษฐกิจและสังคมรอบทะเลสาบสงขลา. การสัมมนาทางวิชาการสงขลาศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา. สงขลา : สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.*
- เริงชัย ต้นสกุล, บรรจง นะแส และจ่านงค์ แรกพิณิจ. 2534. “*การอภิปรายเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน : การปรับเปลี่ยนทางเศรษฐกิจ และสังคมรอบทะเลสาบสงขลา*”. การสัมมนาทางวิชาการสงขลาศึกษา ประวัติศาสตร์และโบราณคดีเมืองสงขลา สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา. 27 – 29 ส.ค. 2534 ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.
- รัชดา นายสวัสดิ์. 2535. *ความสัมพันธ์ของนโยบายป่าไม้ – ที่ดินแห่งชาติต่อผลกระทบการถือครองที่ดินของประชาชน : ศึกษากรณีโครงการ คจก. เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่อง การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของประเทศไทย ครั้งที่ 3 วันที่ 31 ต.ค. – 1 พ.ย. 2535. กรุงเทพฯ.*
- รัชณี กัลยาณคุณนาวุฒิ สุนันทา เชื้อชาติ และสุรเชษฐ จิระมณี. 2533. *รายงานการศึกษาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมชุมชนเมืองสงขลาเก่า. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.*
- รัชณี กัลยาณคุณนาวุฒิ สุนันทา เชื้อชาติ และสุรเชษฐ จิระมณี. 2541. *รายงานการศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ใน จ.สงขลา. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.*
- ลลิตา คำประดิษฐ์และคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านศาลาเม็ง. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.*

- แล ดิลกวิทย์รัตน์. มปป. "วิธีการผลิตแบบเอเชีย" กับเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์แห่งความด้อยพัฒนาของสังคมไทย. คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เลิศ จันทนภาพและวุฒิพล หัวเมืองแก้ว. 2536. บทบาทใหม่ของรัฐบาลและสถาบันการป่าไม้ของรัฐ. วารสารสักทอง ปีที่ 18 ฉบับที่ 1 (มค. มีค.).
- วราฤทธิ์ ทองเรืองและคณะ. 2541. ประวัติศาสตร์บ้านควนดินแดง. รายงาน : โรงเรียนพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- วิจารณ์ ชานีรัตน์. 2542. การตั้งถิ่นฐาน ระบบการถือครอง และการใช้ทรัพยากรของชุมชนในเขตป่า อำเภอกวนกาหลง จังหวัดสตูล. วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการเกษตร.
- วิชิต กาพกาญจน์. 2528. นโยบายการผลิตและการค้ายางพาราในภาคใต้ของไทย พ.ศ. 2444 – 2503. วิทยานิพนธ์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.
- วินัย ทรัพย์รุ่งเรือง. 2541. สถานการณ์ป่าไม้ในประเทศไทย : ผู้การพัฒนาที่ยั่งยืน. วารสารสักทอง ปีที่ 23 ฉบับที่ 3 (ก.ค. – ก.ย.).
- วินัย สุกใส. 2538. ภูเขา พุงราบและทะเล : วิถีแห่งความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงของชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. วารสารทักษิณคดีปีที่ 4 ฉบับที่ 3 (ก.พ. – ก.ค.).
- วินัย สุกใส. 2541. โลกของกลุ่มทะเลสาบ : รวมบทความว่าด้วยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่นของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์นคร.
- วิมล คำศรี และไพรินทร์ รุยกแก้ว. 2544. วัฒนธรรมข้าวและพลังอำนาจชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- วีรบูรณ์ วิสารทสกุล. 2541. การจัดการป่า : อำนาจแห่งวาทกรรมและการจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาสังคม. วารสารนิเวศวิทยา ปีที่ 25 ฉบับที่ 1 (มค. – เมย.).
- วุฒิชัย แซ่เตี่ยวและคณะ. 2540. ประวัติศาสตร์บ้านป่าบก. รายงาน : โรงเรียนพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- วรรณานันท์ นิ่มรุ่นและคณะโรงเรียนสตรีพัทลุง. 2541. ประวัติศาสตร์หมู่บ้านบ้านนาง. รายงาน : จังหวัดพัทลุง.
- วรศักดิ์ มหัทธโนมล, บรรณาธิการ. 2539. การเมืองจีนสยาม : การเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทย ค.ศ. 1924-1941. กรุงเทพมหานคร : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วันทนา จันทรัฐสุขและคณะ. 2540. ประวัติศาสตร์บ้านหนองนก. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง/จังหวัดพัทลุง.
- ศรีสุนทร ช่างสกุล. 2542. การศึกษาแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ในจังหวัดพัทลุง. ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สงขลา.

- ศูนย์ข้อมูลภาคใต้. 2540. หมู่บ้านชนบทไทย 2539. วารสารแลได้ปีที่ 8 ฉบับที่ 44 (พ.ย.).
- ศูนย์ข้อมูลภาคใต้. 2540. มาตรการและแนวทางการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน และการบุกรุกพื้นที่ป่า
สงวนและอุทยานแห่งชาติในภาพรวมทั้งประเทศ. วารสารแลได้ปีที่ 8 ฉบับที่ 39 (มิ.ย.).
- ศูนย์ข้อมูลภาคใต้. 2539. ป่าชายเลน 2536. วารสารแลได้ปีที่ 7 ฉบับที่ 27 (พ.ค. – มิ.ย.).
- ศูนย์ข้อมูลภาคใต้. 2539. ลุ่มทะเลสาบสงขลา. วารสารแลได้ปีที่ 7 ฉบับที่ 29 (สค.).
- ศูนย์วิจัยการยาง. 2525. การส่งเสริมและการพัฒนาสวนยาง. สงขลา : ศูนย์วิจัยการยาง.
- สงบ ส่งเมือง. 2522. การพัฒนาหัวเมืองสงขลาในสมัยกรุงธนบุรี และสมัยรัตนโกสินทร์ 2310 -
2444. สงขลา : โครงการบริการวิชาการฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สงบ ส่งเมือง. 2525. ท้องถิ่นนิยมกับปัญหาการรวมชาติสมัย ร.5 และผลกระทบที่มีต่อปัญหาการ
เมืองการปกครองปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีภาคใต้. สงขลา : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะ
สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สงบ ส่งเมือง. 2526. “ลุ่มทะเลสาบสงขลา : พัฒนาการทางประวัติศาสตร์” เอกสารการสัมมนาทาง
วิชาการ ประวัติศาสตร์และโบราณคดี บริเวณคาบสมุทรสทิงพระ 8 – 11 สิงหาคม 2526.
สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สงบ ส่งเมือง. 2542. ประวัติศาสตร์ภาคใต้. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 9 กทม. : บริษัท
สยามเพรส แมเจนเมนท์.
- สงบ ส่งเมือง. 2542. ภาษีอากรจากหัวเมืองภาคใต้. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 12 กทม. :
บริษัทสยามเพรส แมเจนเมนท์.
- สงบ ส่งเมือง. 2542. สะเดา, อำเภอ. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 16 กทม. : บริษัทสยาม
เพรส แมเจนเมนท์.
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. มปป. โครงการศึกษานิวเคลียร์วิทยาเพื่อการ
อนุรักษ์น่านน้ำในทะเลสาบสงขลา (เล่มที่ 1).
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2522. การศึกษาข้อมูลทรัพยากรสิ่งแวดล้อม
ลุ่มลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา.
- สถาบันวิจัยสังคม. 2527. เอกสารประวัติศาสตร์เกี่ยวกับคนจีนในประเทศไทย พ.ศ. 2424 – 2478.
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สถาพร ศรีสังข์. 2528. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีคาบสมุทรสทิงพระ. กรุงเทพฯ : รุ่งแสงการ
พิมพ์.
- สถาพร ศรีสังข์. 2534. ภาพปรากฏ 2 กรณี : การแตกสลายและการพึ่งตัวเองไม่ได้ของชีวิตชุมชน
ภาคใต้ จากผลการพัฒนาเศรษฐกิจ – สังคม. พื้นบ้านพื้นเมือง ถิ่นไทยทักษิณ. สถาบัน
ทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา.

- สถาพร ศรีสังข์. 2542. *นารัง*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 8 (3759).
- สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย. 2522. *การศึกษาข้อมูลทรัพยากรสิ่งแวดล้อม ลุ่มทะเลสาบสงขลา*. ธันวาคม 2522.
- สติ ไชยเพ็ชร (บรรณาธิการ). 2523. *ประวัติและผลงานของกรมป่าไม้ครบรอบ 84 ปี พ.ศ. 2439 - 2523*. กทม.: วรวิธิการพิมพ์.
- สนิท พลเดช. 2542. *ทำข้าวไร่*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเจนเมนท์.
- สถานานวัดตะโหนด. 2543. *ตะโหนดศึกษา : หลักสูตรท้องถิ่นชุมชนตะโหนด*. พัทลุง : ศูนย์วัฒนธรรมบ้านตะโหนด โรงเรียนประชาบำรุง อำเภอตะโหนด.
- สมชัย เบญจชัย. 2532. *ป่าไม้... วิกฤติ*. *วารสาร* ปีที่ 47 ฉบับที่ 1 (ม.ค. - มี.ค.) : 81 - 86.
- สมนึก ทับพันธุ์ และฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. 2535. *วัฒนากการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่าภาคใต้*. เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (บรรณาธิการ) *วัฒนากการของการบุกเบิกที่ดินทำกินในเขตป่า*. กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- สมปอง ศรีชุมพวง. 2535. *ชื่อนั้นสำคัญไฉน*. อนุสรณ์ในงานฉาปนกิจคุณแม่จันทร์ ศรีชุมพวง 29 (มี.ค.).
- สมภพ มานะรังสรรค์. 2541. *นโยบายข้าวในช่วงก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ*. *วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์* ปีที่ 16 ฉบับที่ 4 (ธ.ค.).
- สมยศ หุ่นหว้า. 2542. *การพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนสำหรับเกษตรกรชาวสวนยางพารา : ความเป็นไปได้ในการเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพในสวนยางพารา จังหวัดสงขลาและสตูล*. *วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)* ปีที่ 20 ฉบับที่ 2.
- สมยศ หุ่นหว้า. 2539. *การวิจัยระบบสังคมเกษตรกรรม กิ่งอำเภอกระแสสินธุ์ จังหวัดสงขลา*.
- สมยศ หุ่นหว้า. 2539. *นิเวศวิทยามนุษย์และวัฒนากการของระบบสังคมเกษตร บริเวณคาบสมุทรสะทิงพระ*. *วารสารสงขลานครินทร์* ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 (ม.ค. - เม.ย.).
- สมยศ หุ่นหว้า. 2537. *วัฒนากการและการปรับเปลี่ยนของระบบสังคมเกษตรการผลิตยางพารา บริเวณฝั่งตะวันตกของกลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. *วารสารสงขลานครินทร์* ปีที่ 1 ฉบับที่ (ก.ย. - ธ.ค.).
- สมยศ หุ่นหว้า. 2536. *พลวัตของสังคมเกษตรบริเวณเขตชายฝั่งอ่าวปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช*. *วารสารเกษตรศาสตร์ (สังคม)* ปีที่ 14 ฉบับที่ 1.

สมยศ ท่งหว้า แ ละอาแว มะแส. 2543. *ระบบสังคมเกษตร : ข้อเสนอเชิงแนวคิดที่ได้จากการวิจัยในภาคใต้. เอกสารประกอบการสัมมนาวันเกษตรแห่งชาติปี 2543.* โครงการสัมมนาเรื่อง "มุ่งสู่แผน 9 ของประชาชนภาคเกษตร : ภูมิปัญญาเกษตรกรรมยั่งยืนกับทางเลือกเกษตรกรไทย" 9 - 20 สิงหาคม 2543 มอ. หาดใหญ่.

สมยศ ท่งหว้า และอิงอร เทรบุญต์. 2536. *ระบบการปรับปรุงที่ดินเพื่อการเกษตรและวิวัฒนาการในช่วงเวลาที่เพิ่งล่วงมาของสทิงพระ.* โครงการวิจัยระบบการผลิตของการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

สมศักดิ์ สุขวงศ์. 2541. บทสัมภาษณ์ ดร.สมศักดิ์ สุขวงศ์ กรณีป่าชุมชน. *วารสารนิเวศวิทยา* ปีที่ 25 ฉบับที่ 1 (มค. - เมย.).

สมเด็จพระวันรัต. 2526. *รำลึกถึงกำนันใจ แก้วทงค้.* ที่ระลึกเนื่องในงานฌาปนกิจศพกำนันใจ แก้วทงค้ ณ เมรุวัดเกษตรชลธี ต.ตะเคียน อ.ระโนด จ.สงขลา 1 พ.ค. 2526.

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. 2504. "ชีวิตวิวัฒน์" กทม : ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์.

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 1 ฉบับที่ 48 (25 พ.ย. - 1 ธ.ค. 2519)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 1 ฉบับที่ 38 (16 - 22 ก.ย. 2519)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 4 ฉบับที่ 31 (27 ก.ค. - 2 ส.ค. 2522)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 2 ฉบับที่ 28 (8 - 14 ก.ค. 2520)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 5 ฉบับที่ 18 (25 เม.ย. - 1 พ.ค. 2523)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 5 ฉบับที่ 20 (9 - 15 พ.ค. 2523)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 6 ฉบับที่ 15 (10 - 16 เม.ย. 2524)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 6 ฉบับที่ 18 (1 - 7 พ.ค. 2524)

สยามจดหมายเหตุ. ปีที่ 1 ฉบับที่ 16 (16 - 22 เม.ย. 2519)

สันติ บุญประดับ. 2534. ทรัพยากรธรรมชาติข้อจำกัดของการเกษตรในอนาคต. *วารสารเศรษฐกิจและสังคม* ปีที่ 28 ฉบับที่ 4 (ก.ค. - ส.ค.)

สุขสันต์ สุทธิผลไพบุลย์. 2533. การปลูกป่าในหมู่บ้าน. *วารสารพัฒนาที่ดิน* ปีที่ 27 ฉบับที่ 299 (เมย.).

สุขุม โชติช่วงมณีรัตน์. 2535. ทิศทางการใช้ที่ดินของชาติ. *ข่าวสารเกษตรศาสตร์* ปีที่ 36 ฉบับที่ 6 (ธ.ค. - ม.ค.).

สุทธัญญา ทองรักษ์ และคณะ. 2540. *การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในจังหวัดสงขลา. รายงานการวิจัย. โครงการจัดตั้งภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร. คณะทรัพยากรธรรมชาติ. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.*

- สุชัยญา ทองรักษ์. 2542. *เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม*. โครงการจัดตั้งภาค
วิชาเศรษฐศาสตร์เกษตรและทรัพยากร คณะทรัพยากรธรรมชาติ.
- สุนทรี่ อาสะไวย์. 2533. ปัญหาการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศไทยของคนต่างชาติ : ศึกษา
กรณีของญี่ปุ่น พ.ศ. 2398 - 2480. *ไทยคดีศึกษา : รวบรวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุติดา
จิต* อ. พันเอกหญิงคุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. กทม : บริษัทอัมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป
จำกัด.
- สุนทรี่ อาสะไวย์. 2533. ปัญหาการถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศไทยของคนต่างชาติ : ศึกษา
กรณีของญี่ปุ่น พ.ศ. 2398 - 2480. *ไทยคดีศึกษา : รวบรวมบทความทางวิชาการเพื่อแสดงมุติดา
จิต* อ. พันเอกหญิงคุณนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา.
- สุพัตรา ณะมณีและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านบ้านแร่*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง
จังหวัดพัทลุง.
- สุภาพร มาละมัย และวันชัย พุทธทอง. 2540. ฟ้องนาที่ไร่คนทำนา. *วารสารแลใต้* ปีที่ 8 ฉบับที่ 37
(เมย.).
- สุรี เขียวแสงทอง. 2524. *การศึกษาวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจเมืองภูเก็ตระหว่าง พ.ศ. 2396 - 2475*.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ
มหาวิทยาลัย. หน้า 107.
- สุรพร เสี่ยวสลาย. 25 . *การวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ : ศึกษา
กรณีนโยบายการปฏิรูปที่ดิน เพื่อเกษตรกรรมในประเทศไทย*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพัฒนบริ
หารศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต (การบริหารและพัฒนา) คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันพัฒนบริ
หารศาสตร์.
- เสถียร ลายลักษณ์. 2460. *ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 30 กฎหมาย พ.ศ. 2460*. หน้า 60.
- เสรี จุ้ยพริก. 2540. สวนสมรมกำลังล้มสลาย. *วารสารแลใต้* ปีที่ 8 ฉบับที่ 38 (พค.).
- เสรี จุ้ยพริก. 2541. ปิดป่าแต่(ยัง)เปิดการทำไม้. *วารสารแลใต้* 9(55) : 40-41.
- โสภณ ชมชาญ. 2535. คำบรรยายเรื่อง ปัญหาการใช้ที่ดินเพื่อการเกษตรของประเทศ. *วารสาร
พัฒนาที่ดิน* ปีที่ 29 ฉบับ 321 (กพ.).
- โสภา เสือสังข์และคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านท่าแค*. รายงาน : โรงเรียนพัทลุง จังหวัด
พัทลุง.
- สำนักข่าวแลใต้. 2540. ทะเลสาบพินาศแน่นอน. *วารสารแลใต้* ปีที่ 8 ฉบับที่ 42 ก.ย. 2542.
- สำนักข่าวแลใต้. 2534. ทะเลสาบสงขลา 2534 บันทึกการเดินทางบนที่ราบกว้างใหญ่รอบทะเลสาบ
ต้นฤดูเก็บเกี่ยว. *วารสารแลใต้* หมายเลข 5 - 6 (ม.ค. - เม.ย.).
- สำนักข่าวแลใต้. 2540. จับชีพจรนาุ้ง : *วารสารแลใต้* ตุลาคม : 6 - 11.

- สำนักข่าวแลใต้. 2540. กุ้งกุลาดำทำเจ็บ : ผลกระทบของการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำต่อสภาพแวดล้อมและคน. *วารสารแลใต้* : 13 – 35.
- สำนักงานจังหวัดพัทลุง. 2520. *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมจังหวัดพัทลุง พ.ศ. 2520 - 2524*. พัทลุง : สำนักงานจังหวัด.
- สำนักงานพัฒนาที่ดินชายทะเล. 2536. *แผนการใช้ที่ดิน เพื่อพัฒนาชนบท ลุ่มทะเลสาบสงขลา*. กรมพัฒนาที่ดิน.
- สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการจังหวัดพัทลุง. 2540. *แผนพัฒนาจังหวัด 5 ปี (40 - 44)*. พัทลุง : สำนักงานเลขาธิการจังหวัด.
- สำนักงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช. 2539. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดนครศรีธรรมราช ฉบับ พ.ศ. 2539*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสถิติจังหวัดพัทลุง. 2541. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดพัทลุง ฉบับ พ.ศ. 2541*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานสถิติจังหวัดสงขลา. 2541. *สมุดรายงานสถิติจังหวัดสงขลา ฉบับ พ.ศ. 2541*. สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2541. *ตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจการเกษตรของประเทศไทย*. เอกสารเศรษฐกิจการเกษตร เลขที่ 8/2541. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2542. *สถิติการเกษตรการเกษตรของประเทศไทย ปีการเพาะปลูก 2540/2541*. เอกสารสถิติการเกษตร เลขที่ 31/2542. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2542. *ข้อมูลด้านการผลิตและการตลาดสินค้าเกษตรที่สำคัญ*. เอกสารสถิติการเกษตร เลขที่ 16/2542. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. 2543. *สถิติการเกษตรของประเทศไทยปีเพาะปลูก 2541/42 เอกสาร เลขที่ 20/2543* กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
- สำนักวิจัยและพัฒนา. 2539. *การศึกษาลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา*. รายงานการวิจัย : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- เสาวนิต รักษ์ทองและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านสมหวัง*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- หฤทัย ทองขุนคำและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์ชุมชนบ้านป่าต่อ*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- อนุสรณ์การฉาปนกิจศพคุณแม่ บุญริน นวลนรินทร์. 2533. *ประวัติเมืองพัทลุง โดยสังเขป*. 19(พ.ค.).
- อนุสรณ์ในงานฉาปนกิจศพนายกิจจา วิบุลยสาสน์ ณ เมรุวัดบ้านสวน ต.ควนมะพร้าว อ.เมือง จ. พัทลุง 24 เม.ย. 2519.

- อยู่ทธ์ นิสสภา และคณะ. 2537. แนวทางการศึกษาและพัฒนาความหลากหลายทางชีวภาพในสวนยาง. *วารสารนิเวศวิทยา*. 21(1) : หน้า 48.
- อุดม หนูทอง. 2542. *ทำขวัญข้าว*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 7 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- อุดม หนูทอง. 2542. *น้ำข้าว*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 8 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- อุดม หนูทอง. 2542. *ยางพารา*. สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 10 กทม. : บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์.
- เอกชัย เลียดคำและคณะ. 2541. *ประวัติศาสตร์หมู่บ้านลำสินธุ์*. รายงาน : โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง.
- B.P.P. 3/14 *Report on the Trade of the Months of Nakonsritamarat and Patani, for the Year 1909*, p.4.
- DANCED and Ministry of Science, Technology and Environment. 1998. *Environmental Management in the Songkhla Lake Basin (The EMSONG PROJECT)*. Technical Background Report No. 21 Environmental and Socio-Economic Profile and Strategic Indicators for the Songkhla Lake Basin. Bangkok.
- Donner, Wolf. 1978. *The Five Faces of Thailand : An Economic Geography*. St. Lucia, Queensland : Queensland University Press.
- Ingram, J. C. 1971. *Economic Change in Thailand 1850-1970*. California : Stanford University Press.
- Kemp, Jeremy. 1981. Legal and Informal Land Tenures In Thailand. *Journal of Modern Asian Studies*. 15(1) : 1-23.
- Laurence D. Stifel. *The Growth of Rubber Economy of Southern Thailand*. Bangkok : Thammasat University.
- Stifel, Laurence D. . *The Growth of Rubber Economy of Southern Thailand*. Bangkok : Thammasat University.
- Thongrak, S. 1990. The Economic, Social and Environmental Impact of Shrimp Farming in Southern Thailand : A Preliminary Assessment. *Songklanakarin J. Sci. Technol.* 12(4) : 461-467.
- Thongrak, S. 1995. *Sustainable Shrimp Farming in Thailand*. Ph.D. Dissertation. Department of Agricultural Economics. University of Missouri-Columbia. USA.

www.moi.go.th/province/prov422.

www.moi.go.th/province/prov435.

www.moi.go.th/province/prov455.

www.nso.go.th/~provweb/cwdweb/songkhla.

www.nesdb.go.th/macro/gpp/songkhla

www.nesdb.go.th/macro/gpp/Phattalung

www.nesdb.go.th/macro/gpp/Nakorn Si Thummarat

www.nesdb.go.th/macro/gpp/Southern

เอกสารชั้นต้น

กค. 0301.5.3.1/10 ปริมาณยางส่งออก (18 ต.ค. 2493 - 6 ธ.ค. 2503)

กค. 1.2.3.7/20 รายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจ เพื่อขอเปิดสหธนาคารจำกัด สาขาหาดใหญ่

กค. 0202.2.7/2 การตรวจราชการภาคใต้ (พ.ศ. 2476 - 2499)

กค. 1.1.2.3.3/3 รายงานการศึกษาเพื่อประกอบการพิจารณาขออนุญาตเปิดสาขาธนาคาร (สิงหาคม 2518)

กค. 1.7.17/7 การกู้เงินจากธนาคารโลกในโครงการเร่งรัดการปลูกยาง (17 ก.ย. 2519)

กค. 1.1.2.3.7/9 รายงานสำรวจภาวะเศรษฐกิจ เพื่อขอเปิดสหธนาคาร จำกัด สาขาพัทลุง (10 ก.พ. 2519)

กค. 1.1.2.3.9/12 รายงานการสำรวจ ภาวะเศรษฐกิจเพื่อขออนุญาต ตั้งสำนักงานสาขาอำเภอเมือง จังหวัดพัทลุง (15 ก.พ. 2521)

กค. 1.1.2.3.3/37 รายงานการศึกษา เพื่อประกอบการพิจารณาขออนุญาตเปิดสาขาธนาคาร (ก.พ. 2521)

กจช. กส 5/645 มณฑลนครศรีธรรมราชยื่นรายงานแผนเกษตรประจำปี พ.ศ. 2456

กจช. กส. 2/824 กรมราชเลขาธิการส่งสำเนาฎีกาของนายถัน สุวรรณดิโก อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา โดยอ้างว่าเกิดฝนตกชุกชุ่มชื้นในเวลาเก็บเกี่ยว (2470)

กจช. กส 13/904 เมืองสงขลาส่งรายงานเพาะปลูกประจำเดือน พ.ศ. 2454 (ตอนที่ 1 เล่มที่ 41)

กจช. กส 13/1052 เมืองสงขลาส่งรายงานเพาะปลูกประจำเดือน พ.ศ. 2455

กระทู้ถามเรื่องการส่งเสริมช่วยเหลืออาชีพของราษฎรของนายสุรินทร์ มาศดิตถ์ : รายงานการประชุมสมานิติบัญญัติแห่งชาติ ทำหน้าที่รัฐสภา ครั้งที่ 20 ถึง ครั้งที่ 24 พ.ศ. 2517 สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา

- กส. 19.9/5 เรื่องบทความที่ส่งไปบรรยายทางวิทยุกระจายเสียงกรมประชาสัมพันธ์ เรื่องที่เกี่ยวกับ
กรรมการกสิกรรม ตั้งแต่ พ.ศ. 2492 - 2495
- กส. 19.1/19 เรื่องส่งโครงการต่างๆ ของกรมการข้าวที่ขอตั้งงบประมาณปี 2499
- กส. 19.12/19 บันทึกการประชุม อนุกรรมการพิจารณาแก้ไขปัญหาการขาดแคลนข้าวทางปักษ์ใต้
- พณ. 0301.11.9.4/1 การประชุมเรื่องการแก้ไขภาวะการค้ำขายพาราคต่ำ (14 มี.ค. 2510 - 12 มิ.ย.
2511)
- พณ. 0301.11.16/16 ผลผลิตและสินค้าส่งออกทางจังหวัดภาคใต้ (พ.ศ. 2506 - 2510)
- พณ. 0301.11.9.4/2 คณะกรรมการแก้ไขภาวะ การค้ำขายพาราคต่ำ (7 ธ.ค. 2510 - 26 เม.ย. 2512)
- พณ. 0301.11.9/42 การประชุมคณะกรรมการพัฒนาภาคใต้ (7 ต.ค. 2511 - 16 เม.ย. 2513)
- พณ. 0301.11.15.3/47 ยาง (8 กพ. 2514 - 28 ก.ย. 2515)
- มท. 0201.2.1/762 เรื่องรายงานการตรวจเยี่ยมประชาชน 8 จังหวัดภาคใต้ของนักสังคมสงเคราะห์
(พ.ศ. 2499- 2500)
- มท. 0201.2.1.37.2/16 เรื่องรายงานตรวจราชการของข้าหลวงประจำจังหวัด (พ.ศ. 2493)
- ร-7 ม.26.5 ถ/5 จังหวัดพัทลุง (25 เม.ย. 2471 - 7 มี.ค. 2472) (ข่าวหนังสือพิมพ์)
- ร-7 ม.26.5 ถ/10 จังหวัดพัทลุง (3 พ.ค. 2471 - 28 ก.พ. 2472) (ข่าวหนังสือพิมพ์)
- ร.7 ม. 26.10/8 "สถานการณ์ของ สงขลา - ปัตตานี" ข่าวหนังสือพิมพ์ไทย เดือน ตุลาคม พ.ศ. 2470
- สร. 0201.34/1 เรื่องจำกัดยาง (14 ม.ค. 2476 - 11 ส.ค. 2477)
- สร. 0201. 34/1 เรื่องจำกัดยาง (14 ม.ค. 2476 - 11 ส.ค. 2477)
- สร. 0201.59/2 เรื่องโครงการบำรุงยางและผลิตยางและการส่งเสริมคุณภาพยาง (29 ต.ค. 2477 - 17
พ.ย. 2496)
- สร. 0201.22/8 เรื่องรายงานการสำรวจเศรษฐกิจของพระสารสาสน์พลจันทร์ (29 พ.ค. - 17 ก.ย.
2477)
- สร. 0201.34/4 เรื่องจำกัดยาง (3 ส.ค. - 30 มี.ค. 2477)
- สร. 0201.34/8 เรื่องจำกัดยาง (22 เม.ย. 2478 - 29 มี.ค. 2480)
- สร. 0201.34/4 เรื่องการซื้อสวนยาง ทำยาง และค้ำขาย (8 ส.ค. 2482 - 11 ก.ย. 2485)
- สร. 0201.59/3 เรื่องบริษัทแร่และยางไทย (16 พ.ค. 2485 - 22 มิ.ย. 2496)
- สร. 0201.34/3 เรื่องออกใบสุทธิแก่ผู้นำยางออกนอกประเทศและเรื่องคู่มือยาง (2 มิ.ย. 2477 - 4 ม.
ค. 2492)
- สร. 0201.34/15 เบ็ดตะเถ็ดยาง (22 ส.ค. 2484 - 22 มี.ค. 2495)
- สร. 0201.59/4 เรื่องการค้ำขายภาคใต้และการค้ำขายฝั่ง (2 พ.ย. 2489 - 15 ธ.ค. 2492)

- สร. 0201.34/17 คณะกรรมการฝ่ายศึกษาเกี่ยวกับยาง (กรุงเทพฯ) หรือองค์การศึกษาเกี่ยวกับยาง (27 ก.พ. 2490 - 18 ม.ค. 2493)
- สร. 0201.34/19 เบ็ดเตล็ดเรื่องการค้าและพ่อค้ายาง (20 ต.ค. 2494 - 10 ก.ค. 2496)
- สร. 0201.59/2 เรื่องโครงการบำรุงยางและผลิตยางและการส่งเสริมคุณภาพยาง (29 ต.ค. 2477- 17 พ.ย. 2496)
- สร. 0201.34/24 เรื่องโครงการสร้างสวนยางพันธุ์ดีผสมพีชขององค์การสวนยางนาบอน (20 ก.พ. 2497 - 19 ธ.ค. 2499)
- สร. 0201.34/27 ส่งเสริมการรีดยางและการทำยางแผ่น (14 ธ.ค. 2498 - 6 มิ.ย. 2499)
- สร. 0201.34/28 เรื่องตลาดยางในต่างประเทศ (15 พ.ย. 2499 - 20 มี.ค. 2500)
- สร. 0201.57/1 เรื่องตั้งนางซื้อข้าว (2 ก.ย. 2476 - 10 มิ.ย. 2496)
- สร. 0201.57/11 เรื่องราคาข้าวเปลือกตกต่ำ (หาทางช่วยชาวนา) พ.ศ. 2496 (14 มี.ค. 2496 - 4 ก.พ. 2497)
- สร. 0201.35.2/6 กระตุ้นตามสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2479 (1 เม.ย. 2479- 20 ธ.ค. 2480)
- พณ.0301.11.9.4/1 กรมการยาง, 2506.
- พณ. 0301.3.3.3/2 คณะกรรมการปราบปรามการลักลอบนำข้าวออกนอกราชอาณาจักร (พ.ศ. 2511 - 2513)
- พณ.0301.3/11 เรื่องข้าวภาคใต้ (พ.ศ.2502)
- พณ. 0301.5/25 ภาวะการทำนา (26 มิ.ย. 2500 - 4 ก.ค. 2504)
- พณ. 0301.8/15 มอบหมายจังหวัดสงขลา สรุปรายณ์ สตุล (6 ก.พ. 2504 - 27 พ.ค. 2507)
- พณ. 0301.11.9.4/1 การประชุมเรื่องการแก้ไขภาวะการค้าข้าวตกต่ำ (14 มี.ค. 2510 - 12 มิ.ย. 2511)
- หนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ เล่มที่ 108 ตอนที่ 146 21 สิงหาคม 2534.
- หนังสือราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนพิเศษ 125ง (17 ธ.ค. 2541) : 125 – 131.

บุคลากรเพิ่มเติม

นายชั้น กายรัตน์. บ้านเลขที่ 18 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายเวียน บุญกาญจน์. บ้านเลขที่ 175 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายнім รัตนพันธ์. บ้านเลขที่ 2/1 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายชวน กายรัตน์. บ้านเลขที่ 42 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายกลิ่น จันทร์ส่องภพ. บ้านเลขที่ 77 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายชรินทร์ จันทร์ส่องภพ. บ้านเลขที่ 31 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายจ้วน อัมโร. บ้านเลขที่ 3/1 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายเคลื้อน หนูชูแก้ว. บ้านเลขที่ 74/1 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายวิชัย ลำสูนีย์. บ้านเลขที่ 222 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายไกล่ สุขยฤกษ์. บ้านเลขที่ 50/2 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายไข่ กายรัตน์. บ้านเลขที่ 45 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายอวม บัวทอง. บ้านเลขที่ 3/2 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายเกือบ จันทร์แก้ว. บ้านเลขที่ 128 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นายเผียน แก้วงาม. บ้านเลขที่ 15/1 หมู่ 7 ตำบลทุ่งตำเสา อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 30 มีนาคม 2544.

นางดำ ศรีเพชร. บ้านเลขที่ 1/7 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นางจุ๊กิม จันทรค์ดำ. บ้านเลขที่ 117 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นางซุ้ยเถียน ชนะ. บ้านเลขที่ 151/1 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายช้อน เวศสุวรรณ. บ้านเลขที่ 138 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นางแดง เตศิริ. บ้านเลขที่ 151 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายสมาน เส้นหล๊ะ. บ้านเลขที่ 33/5 หมู่ 4 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นางทอง ศรีธรรมรัตน์. บ้านเลขที่ 118 หมู่ 4 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายหมาด โสะสมาน. บ้านเลขที่ 35 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายเอียด จอกน้อย. บ้านเลขที่ 162/1 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายปรีชา นุ่นศรีปาน. บ้านเลขที่ 58 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นางสมใจ ทองกุ่ม. บ้านเลขที่ 152 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายริน มีแก้ว. บ้านเลขที่ 108 หมู่ 5 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายอุดม เกื้อกุลวงศ์. บ้านเลขที่ 19 หมู่ 4 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายลอย ศรีเพชร. บ้านเลขที่ 1/7 หมู่ 4 ตำบลเขาพระ อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 9 เมษายน 2544.

นายลั่น มานพ. บ้านเลขที่ 171 หมู่ 1 ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 24 เมษายน 2544

นางนวน ศรีสมานวัตร. บ้านเลขที่ 63 หมู่ 1 ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 24 เมษายน 2544

นายสัมพันธ์ จันทรค์ปาน. บ้านเลขที่ 68 หมู่ 1 ตำบลตะเคียน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 24 เมษายน 2544

นายปรีชา ศรีสงคราม. บ้านเลขที่ 65/3 หมู่ 4 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
สัมภาษณ์วันที่ 24 เมษายน 2544

นายเจิว ทองศรี. บ้านเลขที่ 12/1 หมู่ 4 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นายสุวินัย สีตะพงค์. บ้านเลขที่ 93 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์
วันที่ 24 เมษายน 2544

นายเลี้ยง พรหมเทพ. บ้านเลขที่ 89 หมู่ 2 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นายคิว สุขแก้ว. บ้านเลขที่ 55 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 24
เมษายน 2544

นายยงยุทธ ประทุม. บ้านเลขที่ 65/2 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์
วันที่ 24 เมษายน 2544

นายพัก พุ่มเหลื่อม. บ้านเลขที่ 33 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นางจันทร์ คำเพชร. บ้านเลขที่ 137 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์
วันที่ 24 เมษายน 2544

นางเคลื่อน จันทร์มา. บ้านเลขที่ 114/1 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา
สัมภาษณ์วันที่ 24 เมษายน 2544

นายจรัส พูนแก้ว. บ้านเลขที่ 146 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นายเปลี่ยน จันทร์ปาน. บ้านเลขที่ 67 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์
วันที่ 24 เมษายน 2544

นายจรัส สนธิกุล. บ้านเลขที่ 91/1 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นางพร้อม แดงน่ม. บ้านเลขที่ 40 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นางพริ้ง เจียวเล่ง. บ้านเลขที่ 41/1 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นายแคล้ว ไพศาล. บ้านเลขที่ 151 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วัน
ที่ 24 เมษายน 2544

นายเชียร จันทร์ปาน. บ้านเลขที่ 69 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์
วันที่ 24 เมษายน 2544

นายวัน ลอยเลื่อน. บ้านเลขที่ 161 หมู่ 1 ตำบลตะเครียะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 24 เมษายน 2544

นายพินิจ ศรีใหม่. บ้านเลขที่ หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายว่อน ขาวเอียด. บ้านเลขที่ 28 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายวิน หนูชัยแก้ว. บ้านเลขที่ 93 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายพวงศุกร์ เสนเนียม. บ้านเลขที่ 83 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายคुक จันทโร. บ้านเลขที่ 18 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายล่อง สังข์เสน. บ้านเลขที่ 17 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายเกล้า จันทรมิตร. บ้านเลขที่ 152 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายส่อง หนูไชยแก้ว. บ้านเลขที่ 147 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายสมพงศ์ บุญชู. บ้านเลขที่ 161/2 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายจ้าย แก้วทองค้. บ้านเลขที่ 176 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายชอบ คงบางปอ. บ้านเลขที่ 137 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายช่วง สังข์เสน. บ้านเลขที่ 19/1 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายจิตร พดุกศรี. บ้านเลขที่ 154/3 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายเลียง ขาวเอียด. บ้านเลขที่ 28 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นางสุนัน จันทโร. บ้านเลขที่ 18 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นางจีบ สังข์เสน. บ้านเลขที่ 22 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายหลับ สุขศรี. บ้านเลขที่ 21 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นายวุ่น คงช่วย. บ้านเลขที่ 113 หมู่ 1 ตำบลแดนสงวน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา สัมภาษณ์วันที่ 17 พฤษภาคม 2544

นางเจี๊ยะ นิลโมจน์. บ้านเลขที่ 1 หมู่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายหียหนอด เดชอรัญ. บ้านเลขที่ 13 หมู่ 1 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายเคลื้อน เพชรภักดี. บ้านเลขที่ 1 หมู่ 4 ตำบลสมหวัง อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายปลื้ม พานูรกิจ. บ้านเลขที่ 58 หมู่ 4 ตำบลสมหวัง อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายนัด เพชรวิชิต. บ้านเลขที่ 130 หมู่ 2 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นางหนับ เจ๊ะเร๊ะ. บ้านเลขที่ 57 หมู่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายเลียบ คำชื่น. บ้านเลขที่ 135 หมู่ 2 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายเกื้อม หิรัญกาญจน์. บ้านเลขที่ 41/5 หมู่ 3 ตำบลงหรา อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายโส๊ะ นุ่นหยุด. บ้านเลขที่ 60 หมู่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายเชื่อน ช่วยเทศ. บ้านเลขที่ 123 หมู่ 2 ตำบลคลองทรายขาว อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายมะเหล็ก ศิลป์ภูศักดิ์. บ้านเลขที่ 108 หมู่ 5 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายเจริญ ขวัญสกุล. บ้านเลขที่ 251 หมู่ 12 ตำบลคลองเฉลิม อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายเลียบ ราชรักษ์. บ้านเลขที่ 78 หมู่ 6 ตำบลชะรัด อำเภอกงหรา จังหวัดพัทลุง สัมภาษณ์วันที่ 31 พฤษภาคม 2544

นายพงศ์วิทย์ สุวรรณมานพ บ้านเลขที่ 115/2 ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา.

สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546. และอีกหลายครั้ง

นายเลี่ยม นักรา บ้านเลขที่ 70 หมู่ที่ 9 ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์

วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายพงษ์พล จินดาพล บ้านเลขที่ 111 หมู่ที่ 1 ตำบลปากแตระ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา.

สัมภาษณ์วันที่ 2, 13 มกราคม 2546.

นายพันธ์ ชันติกุลานนท์ บ้านเลขที่ 139 ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์

วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายกาลบัณฑิต รามมาก บ้านเลขที่ 152/6 หมู่ที่ 4 ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา.

สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายนุกูล อยู่ทอง บ้านเลขที่ 107/1 ตำบลระวะ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 13

มกราคม 2546.

นายช้อย แซ่มมาก บ้านเลขที่ 115 ตำบลท่าบอน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 2, 13

มกราคม 2546 และอีกหลายครั้ง

นายวิฑูร ชัยศิริ บ้านเลขที่ 24 ถนนชายวารี ตำบลระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์

วันที่ 13 มกราคม 2546.

นางชอบ คงบางปอ บ้านเลขที่ 137 ตำบลแดนสงวน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่

13 มกราคม 2546.

นายประภาส สมธนะกิจ บ้านเลขที่ 111/1 หมู่ที่ 1 ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา.

สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายชัยโรจน์ จันทร์พริ้ม บ้านเลขที่ 88/1 ตำบลปากแตระ อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์

วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายเลื่อม ปลอดทองสม บ้านเลขที่ 113 ถนนแคนาดา ตำบลคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัด

สงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายวีรพันธ์ เกี่ยมการ บ้านเลขที่ 491/51 ถนนสุคนธนาภิรมย์ ตำบลระโนด อำเภอระโนด

จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายประเสริฐ เพ็ชรศิริ บ้านเลขที่ 275/1 หมู่ที่ 4 ตำบลระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา.

สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายสมจิต แดงเอียด บ้านเลขที่ 499/35 ตำบลระโนด อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์

วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายพงษ์สมยศ ปางชุติ บ้านเลขที่ 1/3 หมู่ที่ 5 ตำบลระโนด อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา.
สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546.

นายคล่อง ทองนอน บ้านเลขที่ 70 ตำบลระวะ อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่ 13
มกราคม 2546.

นายพันธ์ เพชรศรี บ้านเลขที่ 226/1 ตำบลบ้านใหม่ อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา. สัมภาษณ์วันที่
13 มกราคม 2546.

นายไพโรจน์ สุวรรณวงศ์ บ้านเลขที่ 127 หมู่ที่ 5 ตำบลท่าบอน อำเภอรโนด จังหวัดสงขลา.
สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2546.